

การศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดทำพินิจภัณฑ์เชิงนิเวศ
ชุมชนเผ่าพื้นเมืองปกาเกอะญอ จังหวัดตาก

ปริญญานิพนธ์
ของ
สุวิชาน พัฒนาไพรวัลย์

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาศิลปวัฒนธรรมวิจัย
กรกฎาคม 2559

การศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดทำพินิจภัณฑ์เชิงนิเวศ
ชุมชนเฝ้าพื้นเมืองปากกระดุม จังหวัดตาก

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสุรนครินทร์วิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาศิลปวัฒนธรรมวิจัย
กรกฎาคม 2559
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยสุรนครินทร์วิโรฒ

การศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดทำพินิจภัณฑ์เชิงนิเวศ
ชุมชนเผ่าพื้นเมืองปกาเกอะญอ จังหวัดตาก

บทคัดย่อ
ของ
สุวิชาน พัฒนาไพรวัลย์

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาศิลปวัฒนธรรมวิจัย
กรกฎาคม 2559

สุวิธาน พัฒนาไพรวัลย์. (2559). *การศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดทำพินิจภัณฑ์เชิงนิเวศ*

ชุมชนพื้นเมืองปกากะญอ จังหวัดตาก.ปริญญาานิพนธ์ ศศด. (ศิลปวัฒนธรรมวิจัย).

กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ .คณะกรรมการควบคุม:

รองศาสตราจารย์อำนาจ เย็นสบาย, ศาสตราจารย์ ดร.วิรุณ ตั้งเจริญ, รองศาสตราจารย์

ดร.สาธิต ทิมวัฒนบรรเทิง

การศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดทำพินิจภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนเผ่าพื้นเมืองปกากะญอ จังหวัดตาก มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการและรูปแบบในการจัดทำพินิจภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนที่เหมาะสมกับบริบทภูมิวัฒนธรรมของชุมชนเผ่าพื้นเมืองปกากะญอ จังหวัดตาก และเพื่อวิเคราะห์ศักยภาพและปัจจัยที่เอื้อของชุมชนในการจัดทำพินิจภัณฑ์เชิงนิเวศ โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้ปรัชญากระบวนการเรียนรู้เชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมในกระบวนการเก็บข้อมูล โดยใช้เครื่องมือต่าง ๆ ได้แก่ การแผนที่ชุมชนอย่างมีส่วนร่วม การสนทนากลุ่ม การสัมภาษณ์เชิงลึก การเดินศึกษาพื้นที่จริง เสียงแห่งเมล็ดพันธุ์ และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม

การศึกษาพบว่ากระบวนการในการจัดทำพินิจภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนเผ่าพื้นเมืองปกากะญอ จังหวัดตาก มีดังนี้ 1) กระบวนการทบทวนตัวเอง 2) การค้นหาพื้นที่จิตสำนึกร่วม 3) การให้ความหมายของพื้นที่จิตสำนึกร่วม 4) การกำหนดพื้นที่พินิจภัณฑ์อย่างมีส่วนร่วม 5) การกำหนดบทบาทและทิศทางของพินิจภัณฑ์ จากการศึกษาพบว่า รูปแบบของพินิจภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนที่เหมาะสมกับบริบทชุมชนปกากะญอเป็นรูปแบบไม่มุ่งเน้นที่ตัวอาคาร มีองค์ประกอบของสถานที่ พื้นที่และจิตสำนึกความรู้สึกร่วมและเป็นรูปแบบมรดกทางวัฒนธรรมที่มีความหลากหลายทางมิติความสัมพันธ์ การศึกษาครั้งนี้ได้ชี้ให้เห็นศักยภาพของชุมชนที่ควรมีในการจัดทำพินิจภัณฑ์เชิงนิเวศได้แก่ ศักยภาพในการจัดการความสัมพันธ์ภายใน ผู้รู้ในชุมชนที่มีความรู้และความพร้อม การใช้ประโยชน์และการจัดการแหล่งเรียนรู้มรดกทางวัฒนธรรมได้อย่างลงตัวและเท่าทันและการประสานเครือข่ายภาคีสนับสนุน มีปัจจัยภายในที่เอื้อในการจัดทำพินิจภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนปกากะญอได้แก่ ผู้นำชุมชน องค์ความรู้และความพยายามสืบสาน ทุนมรดกทางทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมที่เพียงพอ ความภาคภูมิใจและการรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของในชุมชน ส่วนปัจจัยนอก ได้แก่ ความสนใจและการยอมรับในคุณค่าชุมชนจากเครือข่ายองค์ภาคีหนุนเสริม นโยบายและงบประมาณของรัฐทั้งในระดับชาติท้องถิ่นที่สนับสนุนและส่งเสริม และสถานการณ์การจากภายนอกผลักดันชุมชนให้ลุกขึ้นมาปกป้องมรดกวัฒนธรรมและทรัพยากรสิ่งแวดล้อมในชุมชนตนเอง

PARTICIPATORY PROCESSES IN THE IMPLEMENTATION OF AN ECOMUSEUM FOR
PGAZ K' NYAU INDIGENOUS COMMUNITIES IN TAK PROVINCE

Presented in partial fulfillment of the requirements for the
Doctor of Arts degree in Arts and Cultural Research
at Srinakharinwirot University

July 2016

Suwichan Phatthanaphraiwan. (2016). *Participatory Processes in the Implementation of an Eco Museum for Pgaz K' Nyau Indigenous Communities in Tak Province*.

Dissertation, D.A. (Arts and Cultural Research). Bangkok: Graduate School, Srinakharinwirot University. Advisor Committee: Assoc.Prof.Amnart Yensabai, Prof.Dr.Wiroon Tungcharoen, and Assoc.Prof.Dr.Satit Timwadhanabantoeng

This study was focused on the participatory processes in the generation of Pgaz K' Nyau Indigenous people [Karen] community eco-museum in Tak Province of Thailand, the objectives of which were: [1] to study the initiating processes and models in initiating a community eco-museum which responds to the indigenous geo-cultural context of the Pgaz K' Nyau Indigenous people, and [2] to analyze the potential of the community and factors contributing to the management of the museum. The qualitative methodology underpinning this research was based on a Participatory Learning and Action approach, and employed several instruments: community mapping; focus group discussion; in-depth Interviews; transect walk; participatory observation and voice of seeds. The findings of this study were, as follows: the processes of community establishment/ management of an eco-museum included: [1] community self-reflection; [2] discovery of a sense of place; [3] definition of sense of place; [4] participatory decision making about the community eco-museum; and [5] decision making regarding the role and the direction of the eco-museum. The most appropriate model for the eco-museum is one that: does not emphasize the a museum as "building"; but rather focusing on "a sense and spirit in space and site"; and reflects the diversity of relational dimensions with regard cultural heritage. The research has illuminated the potential and skills of the indigenous communities in initiating and managing an eco-museum, including factors such as internal relationship skills; the value of knowledgeable community members; the beneficial use and management of learning sourced drawing on cultural heritage in a specific and timely manner; and the coordination of supporting networks and partners. The Internal factors related to foster initiating and managing an eco-museum included community leaders; local wisdom and its propagation; the legacy of environmental and natural resource capital; and community pride and a sense of ownership. The External factors included interest in and acceptance of the value of the community by supporting networks and partners; government policies and financial assistance at the

national and local levels; and the external situation/conditions which spark community awareness and efforts to protect its environmental and cultural heritage.

ประกาศคุณูปการ

“หากจะยิ่งถูกขับไล่ให้ไกล ต้องดึงสายธนูกลับมาหาค้นคว้าให้ลึก” เป็นหลักที่ผู้อาวุโสปกากะเถอญอในชุมชนพำบอภมมเรื่อยมา วันนี้ในฐานะลูกธนูของคนปกากะเถอญอผมต้องกราบขอพระคุณผู้ที่มีส่วนทุกท่านในการดึงสายธนูและลั่นไกจนมาถึงดุชนิพนธ์ฉบับนี้ อันดับแรกกราบขอพระคุณเป็นอย่างสูงสำหรับรองศาสตราจารย์อำนาจ เย็นสบาย สำหรับการให้คำปรึกษาการหนุนเสริมความคิดและกำลังใจอย่างเอาใจใส่ตลอดมา กราบขอพระคุณศาสตราจารย์ ดร.วิรุณ ตั้งเจริญ สำหรับการชี้แนะที่มีคุณค่าเสมอ กราบขอพระคุณรองศาสตราจารย์ ดร.สาธิต ทิมวัฒน์ บัณฑิต สำหรับสำหรับข้อคิดเห็นที่มีประโยชน์ตลอดการทำวิจัย กราบขอพระคุณรองศาสตราจารย์ พงษ์ฤทธิ์ ศุภเศรษฐศิริ สำหรับการเติมเต็มแนวคิดและประเด็นทางวิชาการ กราบขอพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ผดุง พรมมูล สำหรับการเติมเต็มมุมมองให้วิทยานิพนธ์เล่มนี้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอขอบพระคุณครูแดง เตือนใจ ดีเทศน์ ท่านชัชวาล คงอุดมและมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒในการเอื้ออำนวยทุนในการศึกษา ขอพระคุณเครือข่ายชุมชนกะเหรี่ยงจังหวัด ตากสำหรับการร่วมกระบวนการตั้งแต่เริ่ม และจะยังคงร่วมทางกันต่อไป ขอพระคุณเจ้าหน้าที่จากภาคีเครือข่ายของชุมชนปกากะเถอญอทั้งสองชุมชน ได้แก่ มูลนิธิช่วยเหลือเด็กชายแดน ตาก มูลนิธิสืบนาคเสถียร สำนักงานอุ้มผาง หน่วยอนุรักษ์สัตว์ป่าและพรรณพืช อุ้มผาง มูลนิธิสิทธิกรรมธรรมชาติ มูลนิธิคุณาภรณ์ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดตาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ฝ่ายท้องถิ่น สถาบันองค์การพัฒนาเอกชน(องค์การมหาชน) ที่ให้การหนุนเสริมชุมชนและความร่วมมือกับผู้วิจัยเป็นอย่างดี

ขอขอบพระคุณพี่น้องชุมชนปกากะเถอญอมอทะและห้วยกระทิงที่ร่วมกันโดยมิได้มองว่างานนี้เป็นงานวิจัย แต่ทุกคนพูดเสมอว่าเป็นงานของชุมชนเอง ของคุณ ลุงพินิจ ผู้นำฤๅษีที่เป็นปกากะเถอญอธรรมดา ลุงสมหมายที่ไม่เคยอยากให้กลับเวลาเข้าไปหา ที่ประวัติสำหรับคำว่าเราต้องทำ ขอคุณเยาวชนและกลุ่มสตรีคนต้นทะเล ขอขอบคุณขอคุณฟือโย สำหรับคำอธิษฐานเพื่อทุกครั้งที่เราเจอกัน ครูลิน สำหรับคำว่าเราอยากทำมานานแล้ว ขอขอบคุณชาวบ้านทุกคนสำหรับการทุ่มเทและมีส่วนร่วม

ขอขอบคุณอาจารย์ปัญญา ไวยบุญญา สำหรับการแลกเปลี่ยน สะท้อนแนวคิดและมุมมองที่ดีมาโดยตลอด ขอขอบคุณครอบครัวสำหรับการคอยสนับสนุนทางทั้งตรงและทางอ้อมเป็นอย่างดีเยี่ยม ขอให้พระเป็นเจ้าได้ทรงอำนวยพรให้ทุกท่านที่มีส่วนในงานวิจัยครั้งนี้ให้มีสันติสุขทั้งทางกายและทางใจตลอดไป

สุวิธาน พัฒนาไพรวัลย์

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ.....	1
ที่มาและความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของการศึกษา.....	5
ประโยชน์ที่ได้รับ.....	5
ขอบเขตการศึกษา.....	6
ขอบเขตด้านแหล่งข้อมูล.....	6
ขอบเขตเนื้อหา.....	7
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	7
2 แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	9
แนวคิดเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศ (Eco Museum)	9
ความเป็นมา ความหมายและนิยามของ พิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศ.....	9
ลักษณะของพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศ.....	12
ความแตกต่างระหว่างพิพิธภัณฑ์แบบดั้งเดิมและพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศ.....	13
ตัวชี้วัด พิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศ.....	16
กรณีตัวอย่างพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศและความท้าทายในภาคปฏิบัติ.....	18
ทฤษฎีการมีส่วนร่วมของชุมชน.....	20
แนวคิดและกระบวนการมีส่วนร่วม (Participation Process approach).....	20
การมีส่วนร่วม.....	22
การมีส่วนร่วม.....	23
ลำดับเหตุการณ์ก่อนคริสต์ศตวรรษ.....	25
ประวัติศาสตร์เกี่ยวกับการอพยพจากประเทศจีน.....	25
ประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทย.....	25
ประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า เรื่องตำนานจากการสร้างเมืองกิแม (เชียงใหม่)...	30

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
2 (ต่อ)	
อัตลักษณ์ทางภูมิวัฒนธรรมของคนปกากะญอ.....	32
ความเชื่อทางศาสนาดั้งเดิม.....	32
พิธีกรรมที่สำคัญของชนปกากะญอ.....	33
ระบบคุณค่าทางคุณธรรมและจริยธรรม.....	39
ภูมิปัญญาด้านการเกษตรกรรม.....	39
ภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ.....	40
ภูมิปัญญาด้านการดูแลสุขภาพ.....	42
ภูมิปัญญาด้านศิลปวัฒนธรรม.....	45
สรุปกรอบคิดในการศึกษา.....	49
3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	51
การศึกษา ข้อมูล จากเอกสารและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง.....	51
กระบวนการสร้างความเข้าใจแก่พื้นที่ศึกษาและการพัฒนาผู้ช่วยนักวิจัย.....	51
กระบวนการเก็บข้อมูล.....	52
วิเคราะห์รูปแบบและศักยภาพของพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนปกากะญอ จังหวัดตาก.....	59
กระบวนการตรวจสอบข้อมูล.....	59
การวิเคราะห์ข้อมูล.....	60
4 ผลการศึกษา.....	61
กระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดทำพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนพื้นเมืองปกากะญอ จังหวัดตาก.....	61
ตอนที่ 1 กระบวนการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนพื้นเมืองปกากะญอ จังหวัดตาก.....	61
กระบวนการทบทวนตัวเอง (Community Self-Reflection)	61

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
4 (ต่อ)	
การค้นหาพื้นที่จิตสำนึกร่วมในมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน.....	63
การให้ความหมายของพื้นที่จิตสำนึกร่วม.....	65
การกำหนดพื้นที่พิพธิภักดิ์เชิงนิเวศชุมชนอย่างมีส่วนร่วม.....	67
การกำหนดบทบาทและทิศทางของพิพธิภักดิ์เชิงนิเวศชุมชน.....	70
ตอนที่ 2 รูปแบบพิพธิภักดิ์เชิงนิเวศชุมชนที่เหมาะสมกับบริบท	
ภูมิวัฒนธรรมของชุมชนพื้นเมืองปกากะญออุทยานบ้านมอทะ	
ตำบลแม่จัน อำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก.....	74
ข้อมูลพื้นฐานทั่วไปของบ้านมอทะ ตำบลแม่จัน อำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก.....	74
แผนที่ชุมชนพอสังเขป	74
ประวัติความเป็นมาสาเหตุการณ์ที่สำคัญที่เกิดขึ้นในชุมชน.....	74
ประชากร.....	80
การศึกษาและการจัดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน.....	81
ลักษณะบ้านเรือน.....	87
ความเชื่อ วัฒนธรรมประเพณี และพิธีกรรม.....	93
ระบบการเกษตรและเศรษฐกิจในชุมชน.....	117
การจัดการชุมชนและทรัพยากรธรรมชาติ.....	126
หน่วยงานองค์กรที่เข้ามาสนับสนุนชุมชนปกากะญออุทยานบ้านมอทะ.....	131
รูปแบบของพิพธิภักดิ์เชิงนิเวศชุมชนที่เหมาะสมกับบริบท	
ภูมิวัฒนธรรมของชุมชนพื้นเมืองปกากะญอ จังหวัดตาก.....	132
รูปแบบของพิพธิภักดิ์เชิงนิเวศชุมชนที่เหมาะสมกับบริบทภูมิวัฒนธรรมของ	
ชุมชนปกากะญอบ้านมอทะ ตำบลแม่จัน อำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก.....	132

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
4 (ต่อ)	
ตอนที่ 3 รูปแบบพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศชุมชนที่เหมาะสมกับบริบท ภูมิวัฒนธรรม ของชุมชนพื้นเมืองปกากะญอบ้านห้วยกระทิงตำบลพระธาตุ อำเภอมะ ละมาตจังหวัดตาก.....	138
ข้อมูลพื้นฐานทั่วไปของบ้านห้วยกระทิง ตำบลพระธาตุ อำเภอมะละมา ตจังหวัดตาก.....	138
แผนที่ชุมชนพอสังเขป.....	138
ประวัติความเป็นมาลำเลียงการณที่สำคัญที่เกิดขึ้นในชุมชน.....	139
ประชากร.....	144
การจัดการศึกษาในชุมชน.....	145
ลักษณะบ้านเรือน.....	147
ความเชื่อ วัฒนธรรมประเพณี และพิธีกรรม.....	149
ระบบการเกษตรและเศรษฐกิจในชุมชน.....	163
การจัดการชุมชนและทรัพยากรธรรมชาติ.....	170
หน่วยงานองค์กรที่เข้ามาสนับสนุนชุมชนปกากะญอบ้านห้วยกระทิง.....	176
รูปแบบของพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศชุมชนที่เหมาะสมกับบริบทภูมิวัฒนธรรมของ ชุมชนปกากะญอบ้านห้วยกระทิงตำบลพระธาตุ อำเภอมะละมา ตจังหวัดตาก.....	177
ตอนที่ 4 สรุปรูปแบบพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศชุมชนที่เหมาะสมกับบริบท ภูมิ วัฒนธรรมของชุมชนพื้นเมืองปกากะญอ.....	183
ความเหมือนและความแตกต่างของพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศชุมชนระหว่างบ้าน มอทะและบ้านห้วยกระทิง.....	184
ความเหมือน.....	184
ความแตกต่าง.....	185
สรุปรูปแบบพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศชุมชนที่เหมาะสมกับบริบทภูมิวัฒนธรรม ชุมชนพื้นเมืองปกากะญอ จังหวัดตาก.....	186

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
4 (ต่อ)	
ตอนที่ 5 ศักยภาพและปัจจัยที่เอื้อของชุมชนในการจัดทำพินิจภัณฑ์	
เชิงนิเวศชุมชนพื้นเมืองปกากะญอ จังหวัดตาก.....	187
ผลการวิเคราะห์วิเคราะห์ศักยภาพชุมชนและปัจจัยที่เอื้อต่อการจัดทำ	
พินิจภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชน.....	193
การวิเคราะห์ความเหมือนและความต่างของบ้านมอทะกับบ้านห้วยกระทิงใน	
ศักยภาพชุมชนและปัจจัยที่เอื้อต่อการจัดทำพินิจภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชน	197
สรุปศักยภาพชุมชนและปัจจัยที่เอื้อต่อการจัดทำพินิจภัณฑ์เชิงนิเวศ	
ชุมชนปกากะญอ.....	200
5 สรุปและอภิปรายผล.....	202
สรุปผลการศึกษาวิจัย.....	203
อภิปรายผล.....	207
ประเด็นท้าทาย.....	214
ข้อเสนอแนะ.....	214
บรรณานุกรม.....	216
ภาคผนวก.....	223
ภาคผนวก ก. แผนปฏิบัติการบ้านมอทะ.....	224
ภาคผนวก ข. แผนปฏิบัติการบ้านห้วยกระทิง.....	238
ภาคผนวก ค. วิเคราะห์ SWOT บ้านมอทะ.....	254
ภาคผนวก ง. วิเคราะห์ SWOT บ้านห้วยกระทิง.....	259
ประวัติย่อผู้วิจัย.....	266

บัญชีตาราง

ตาราง	หน้า
1 ตารางเปรียบเทียบแนวคิดพิพิธภัณฑวิทยาใหม่ กับแนวคิด Postmodern และ Modern	32
2 การรักษาด้านจิตใจในระบบหอพื้นบ้านของชนเผ่าปกากะญอ.....	45
3 ตัวอย่างตารางวางแผนปฏิบัติการขับเคลื่อนพิพิธภัณฑชุมชน.....	58
4 ตัวอย่างแผนปฏิบัติการขับเคลื่อนพิพิธภัณฑเชิงนิเวศชุมชน.....	73
5 แสดงจำนวนประชากรของบ้านมอทะ แยกตามสถานะทางทะเบียน.....	80
6 แสดงประเพณี พิธีกรรม และกิจกรรมต่างๆ ภายในหนึ่งรอบปี.....	112
7 แสดงความหลากหลายของพืชในไร่นาชุมชนบ้านมอทะ.....	119
8 แสดงพืชในพื้นที่เกษตรผสมผสาน.....	122
9 แสดงประเพณี พิธีกรรม และกิจกรรมต่างๆ ภายในหนึ่งรอบปี	158
10 แสดงรูปแบบมิติความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกับมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน บ้านมอทะและบ้านห้วยกระทิง.....	185
11 แสดง ศักยภาพและปัจจัยที่เอื้อต่อการจัดทำพิพิธภัณฑเชิงนิเวศชุมชน ปกากะญอบ้านมอทะและห้วยกระทิง ประเด็นนโยบายรัฐและท้องถิ่นเกี่ยวกับ การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมและพิพิธภัณฑ.....	189
12 แสดง ศักยภาพและปัจจัยที่เอื้อต่อการจัดทำพิพิธภัณฑเชิงนิเวศชุมชน ปกากะญอบ้านมอทะและห้วยกระทิง ประเด็นที่สอง ความเข้าใจปรัชญา พิพิธภัณฑเชิงนิเวศขององค์กร ภาควิชาส่งเสริม.....	190
13 แสดง ศักยภาพและปัจจัยที่เอื้อต่อการจัดทำพิพิธภัณฑเชิงนิเวศชุมชน ปกากะญอบ้านมอทะและห้วยกระทิง ประเด็นความเข้าใจ สนใจและ การยอมรับในคุณค่า ความสำคัญและการใช้อัตลักษณ์เฉพาะของมรดกทาง วัฒนธรรมของชุมชน.....	191
14 แสดง ศักยภาพและปัจจัยที่เอื้อต่อการจัดทำพิพิธภัณฑเชิงนิเวศชุมชน ปกากะญอบ้านมอทะและห้วยกระทิง ประเด็นความพยายามของชุมชนใน การรักษาอัตลักษณ์มรดกทางวัฒนธรรมของตนเองและมีเครือข่าย ภาควิชาส่งเสริม.....	192

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
1 แผนผังพิพิธภัณฑสถานตั้งเดิม Davis 1999 (ประยุกต์จาก Rivard 1984)	13
2 พิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศ Davis 1999 (ประยุกต์จาก Rivard 1984)	14
3 แผนผังองค์ประกอบของพิพิธภัณฑสถานตั้งเดิม Sabrina Hong Yi 2010 ประยุกต์จาก Gjestrum 1992.....	14
4 องค์ประกอบของพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศ Sabrina Hong Yi 2010 ประยุกต์จาก Gjestrum 1992.....	15
5 ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศ.....	17
6 กิจกรรมวาดแผนที่ชุมชน.....	62
7 กิจกรรมวาดปฏิทินวัฒนธรรมชุมชน.....	65
8 การสนทนากลุ่มและการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้รู้ทางมรดกวัฒนธรรมของชุมชน.....	66
9 กิจกรรมเดินศึกษาชุมชน.....	68
10 กิจกรรมเสียงแห่งเมล็ดพันธุ์.....	68
11 เวทีนำเสนอและแลกเปลี่ยนเรียนรู้กระบวนการจัดตั้งและรูปแบบพิพิธภัณฑสถาน.....	71
12 เวทีวางแผนปฏิบัติการเพื่อสืบทอดและพัฒนาพิพิธภัณฑสถาน.....	72
13 พระโทะ ศิรินิพนธ์ กับรางวัลผู้ปิดทองหลังพระ โดยรายการโทรทัศน์คนค้นคน เมื่อปี พ.ศ 2553.....	84
14 ลักษณะบ้านดั้งเดิม.....	87
15 บ้านไต่บ้านดั้งเดิม.....	87
16 ลักษณะโครงบ้านดั้งเดิม.....	88
17 ลักษณะบ้านสมัยใหม่.....	88
18 ลักษณะเตาไฟภายในห้องครัว.....	90
19 ลักษณะห้องนอนและห้องโถง.....	91
20 ลักษณะพื้นที่ จอน่อโค๊ะ หรือชั้นวางของ.....	91
21 ที่เคี้ยวล่อ.....	92
22 บริเวณใต้ถุนบ้านของบ้านปากาเกอะญอ.....	92
23 หลงพินิจ ดรรชนีนามชัย ผู้นำประกอบพิธีกรรมฤๅษี.....	95

บัญชีภาพประกอบ (ต่อ)

ภาพประกอบ	หน้า
24 แผนผังสำนักฤๅษีบ้านมอทะ ตำบลแม่จันอำเภอยุ้มผาง จังหวัดตาก.....	96
25 หญิงสาวใส่ชุด เซวา.....	97
26 หญิงที่แต่งงานแล้วใส่ชุด เซชู.....	98
27 ผู้ชายใส่ เซกอ และ แทกู.....	98
28 หม่มโสดใส่ชุด “เซกอพะทอ”	99
29 ชายไว้ผมมัดจุก.....	100
30 การจักสาน.....	101
31 การม้วนด้วย.....	102
32 การทอผ้า	102
33 พยัญชนะภาษาปกากะญอ.....	103
34 พิธีมาบู้โคะตอนกลางวัน.....	104
35 พิธีมาบู้โคะตอนกลางคืน.....	104
36 แสดงแผนผังลานพิธีกรรมบ้านมอทะ ตำบลแม่จัน อำเภอยุ้มผาง จังหวัดตาก.....	106
37 พิธีทำบุญตันโพธิ์.....	109
38 ตันขม้นในสวน.....	123
39 ลักษณะตันมะอิ.....	124
40 ลักษณะตันบุก.....	125
41 ลักษณะเม็ดลูกเนียงเมื่อแกะแล้ว.....	125
42 คณะที่ปรึกษาขององค์ฤๅษี.....	127
43 คณะที่ปรึกษาขององค์ฤๅษี.....	132
44 อาคารเรียน การละเล่นสปีลี(ระบำเกลิยวเชือก) และ จิกลิ (รำกระทบไม้ไผ่).....	145
45 โบสถ์ในชุมชน.....	146
46 รูปสวนร่วมเย็น.....	146
47 แสดงการตีมีด.....	147
48 บ้านกึ่งดั้งเดิม.....	148
49 บ้านสมัยใหม่.....	148

บัญชีภาพประกอบ (ต่อ)

ภาพประกอบ	หน้า
50 ยุ่งข้าว.....	149
51 การแต่งกายบ้านห้วยกระทิง.....	150
52 การสัก.....	151
53 รอยสักเอ.....	152
54 รอยสัก ต่าพอ.....	152
55 รอยสัก หลี่เหมะสะ.....	152
56 รอยสัก ทะหรืหรือกรรไกร.....	153
57 รอยสักย่อชะเม่อเต้.....	153
58 การจักสาน.....	154
59 การทอผ้า	155
60 ตัวอักษรปกากะญอ.....	167
61 ต้นผึ้ง.....	167
62 นาขั้นบันได.....	169
63 สวนผสมผสาน.....	170
64 เขตอนุรักษ์สัตว์น้ำ.....	172
65 น้ำตกห้วยกระทิง.....	173
66 ป่าชุมชน และ ป่าอนุรักษ์.....	174
67 ป่าเดปอและตำซำไข่.....	176
68 พิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนปกากะญอบ้านห้วยกระทิง.....	178

บทที่ 1

บทนำ

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

กลุ่มชาติพันธุ์ปกาเกอญอถือเป็นกลุ่มชนเผ่าพื้นเมืองที่มีจำนวนที่สุดในโดยเฉพาะเขตภาคเหนือของประเทศไทย (ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดแม่ฮ่องสอน. 2548: 11) โดยชาวปกาเกอญอ ได้ตั้งรกรากในดินแดนระหว่างแม่น้ำโขงกับแม่น้ำสาละวินมาเป็นระยะเวลาพันกว่าปี ตามความเชื่อที่สืบต่อๆ กันมารุ่นต่อรุ่น ก่อนที่จะมีอาณาจักรล้านนา ในยุคแห่งการสถาปนาอาณาจักรล้านนา กลุ่มชนเผ่าพื้นเมืองที่ได้อาศัยดินแดนแห่งนี้ ซึ่งได้แก่ ชาวละเวอะ และชาวปกาเกอญอ ที่ได้ต่อสู้กับกองทัพของพญาเม็งรายผู้ก่อตั้งอาณาจักรล้านนา โดยชาวละเวอะได้พ่ายแพ้และตกเป็นเชลยศึกในที่สุด (keeping their land, but losing their identity) ในขณะที่ชาวปกาเกอญอได้กระจัดกระจายไปเข้าไปอยู่ที่ห่างไกลจากอิทธิพลของอาณาจักรใหญ่ ไม่ว่าในป่าหรือในที่ทุรกันดาร โดยไม่ยอมตกเป็นทาสและเชลยศึก เพื่อรักษาความเป็นอิสระทางวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชนเผ่าปกาเกอญอเอาไว้ (losing their land, but keeping their identity) (สุรพงษ์ กองจันทึก, 2556)

แต่เมื่อมีการแบ่งพรมแดนประเทศในสมัยอาณานิคมอังกฤษปกครองพม่า และอาณานิคมฝรั่งเศสปกครองลาว ชาวปกาเกอญอที่อยู่ในพื้นที่สยามถูกผนวกเข้าเป็นพลเมืองของสยามประเทศ จนไม่สามารถโยกย้ายไปมาข้ามพรมแดนได้อีกต่อไป (สุรพงษ์ กองจันทึก, 2556) ภายใต้การเมืองการปกครองของสยามประเทศซึ่งในเวลาต่อมาเปลี่ยนเป็น ประเทศไทย ได้มีการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไปสู่ระบบอุตสาหกรรมมากขึ้น ทำให้พื้นที่ชนบท เช่น พื้นที่ชุมชนชาติพันธุ์ถูกพัฒนาเพื่อให้เป็นแหล่งป้อนวัตถุดิบจากทรัพยากรธรรมชาติให้เชื้อต่อการผลิตในระบบอุตสาหกรรมของเมืองใหญ่ พื้นที่ชุมชนชาติพันธุ์จึงกลายเป็นผู้ผลิตขั้นปฐมภูมิให้แก่ระบบการผลิตแบบอุตสาหกรรมในที่สุด (ยศ สันตสมบัติ, 2539)

ทั้งนี้ชุมชนปกาเกอญอส่วนหนึ่งพยายามปรับตัวเพื่อยืนหยัดในภูมิปัญญา ตามองค์ความรู้ และวัฒนธรรมของชนเผ่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิถีที่อยู่อย่างพอเพียง โดยการทำการเกษตรแบบไร่หมุนเวียน (Rotational Farming) อันเป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนปกาเกอญอที่มีคุณูปการต่อระบบนิเวศและความหลากหลายทางชีวภาพ จนได้รับการยอมรับจากสังคมโดยเฉพาะแวดวงสังคมที่ทำงานด้านทรัพยากรสิ่งแวดล้อม ว่าเป็นชนเผ่าที่มีวิถีการอยู่กับป่าและมีภูมิปัญญาในการดูแลรักษาป่าที่ยั่งยืนที่สุดเผ่าหนึ่งในโลกนี้ (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2547)

ชนเผ่าปกาเกอะญอหรือภาษาทางการไทยเรียกว่า “กะเหรี่ยง” ปัจจุบันมีจำนวนประชากรในประเทศไทยมากกว่า 500,000 คน ตั้งถิ่นฐานครอบคลุม 15 จังหวัด ได้แก่ เชียงราย เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน ลำพูน ลำปาง แพร่ ตาก กำแพงเพชร สุโขทัย เพชรบุรี สุพรรณบุรี อุทัยธานี กาญจนบุรี ราชบุรี และประจวบคีรีขันธ์ ซึ่งนับเป็นชนเผ่าพื้นเมืองที่มีประชากรมากที่สุดในประเทศไทยขณะนี้ (ศูนย์พัฒนาและส่งเสริมชาวเขาจังหวัดแม่ฮ่องสอน, 2548:11) โดยส่วนใหญ่ชุมชนปกาเกอะญอจะสามารถระบุการตั้งถิ่นฐานได้ประมาณ 400 ปี (อภิรักษ์และกัญญานาฏ, 2558)

ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง และความเข้าใจที่ภาครัฐมีต่อวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชนปกาเกอะญออย่างไม่ถูกต้อง ได้ส่งผลทำให้ชุมชนปกาเกอะญอต้องเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ อาทิปัญหาการเปลี่ยนแปลงสถานะทางสังคม โดยเปลี่ยนภาพลักษณ์ “ปกาเกอะญอ” จาก “ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน” เหมือนคนไทยทั่วไปและเป็นผู้รักษาความมั่นคงทางชายแดนมาแต่อดีตมาเป็น “ชาวเขา” ที่ปลูกและค้าฝิ่น ตัดไม้ทำลายป่า เป็นภัยต่อความมั่นคงชายแดน ปัญหาการจัดการทรัพยากรและการสูญเสียสิทธิในที่ทำกิน ปัญหาเรื่องสถานะบุคคลทางกฎหมาย/สัญชาติ ยังมีความเชื่อว่าชุมชนปกาเกอะญอมีที่มาจากประเทศพม่า มิใช่ชุมชนดั้งเดิมในประเทศไทย ปัญหาการสูญเสียอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ และศักยภาพการสืบทอดวัฒนธรรมและมรดกทางภูมิปัญญา และปัญหาการจัดระบบการศึกษาของรัฐที่ไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตปกาเกอะญอ โดยรัฐยังขาดความเข้าใจในวิถีวัฒนธรรมปกาเกอะญอเพื่อนำมาประยุกต์และพัฒนาเป็นหลักสูตรที่สอดคล้องกับวิถีวัฒนธรรมชุมชน อีกทั้งขาดกระบวนการมีส่วนร่วมในการกำหนดและจัดการศึกษาของชุมชนปกาเกอะญอ (อภิรักษ์และกัญญานาฏ: อ้างแล้ว)

ด้วยความเป็นกลุ่มชนที่มีความสำคัญ และยังคงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่ชัดเจน ในที่สุดที่ประชุมคณะรัฐมนตรีจึงได้มีมติเห็นชอบ แนวนโยบายและหลักการปฏิบัติในการฟื้นฟูวิถีชีวิตชาวปกาเกอะญอ เมื่อวันที่ 3 สิงหาคม 2553 ตามที่กระทรวงวัฒนธรรมเสนอ โดยสาระประเด็นหลักที่ระบุในมติคณะรัฐมนตรีว่าด้วยเรื่องแนวนโยบายและหลักการปฏิบัติในการฟื้นฟูวิถีชีวิตชาวปกาเกอะญอ ประกอบด้วย 5 ประเด็นได้แก่ (1) อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรม (2) การจัดการทรัพยากร (3) สิทธิในสัญชาติ (4) การสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรม (5) และการศึกษา โดยแนวนโยบายและหลักการปฏิบัติในการฟื้นฟูวิถีชีวิตชาวปกาเกอะญอนี้ได้มีการระบุข้อเสนอแนะในการดำเนินการและระบุหน่วยงานที่รับผิดชอบ (เอกสารมติ คณะรัฐมนตรี 3 สิงหาคม 2553)

ในประเด็นการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมนั้น ได้มีข้อเสนอแนะ 2 ประการ ได้แก่

ประการแรกให้ ส่งเสริมศูนย์วัฒนธรรมชุมชนโดยเชื่อมโยงและสอดคล้องกับวิถีชีวิตกับฐานคิดดั้งเดิม ให้เป็นศูนย์วัฒนธรรมที่มีชีวิต

ประการที่สอง สนับสนุนงบประมาณในการจัดตั้งศูนย์วัฒนธรรมชุมชนและการทำกิจกรรมของกลุ่มเครือข่ายวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอ

ซึ่งแม้ว่ามติคณะรัฐมนตรีว่าด้วยแนวนโยบายการฟื้นฟูวิถีชีวิตชาวปกากะญอจะได้รับการเห็นชอบเป็นเวลานานเกือบ 5 ปีแล้ว แต่การดำเนินการที่เป็นรูปธรรมยังคงไม่เกิดขึ้นมากนัก เนื่องจากการดำเนินงานตามแนวนโยบายดังกล่าวนี้เป็นเรื่องที่มีความซับซ้อนทั้งในเชิงโครงสร้างอำนาจและนโยบายของหน่วยงานราชการ ความพร้อมและความเข้าใจของทั้งเจ้าหน้าที่รัฐและภาคประชาชนชุมชนปกากะญอเอง ก็เป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อการขับเคลื่อนแนวนโยบายดังกล่าวไม่เกิดการพัฒนาคืบหน้าเท่าที่ควร

จังหวัดตากถือเป็นพื้นที่หนึ่งที่มีชุมชนปกากะญออาศัยอยู่อย่างหนาแน่นเป็นอันดับสามในบรรดาจังหวัดที่มีประชากรปกากะญออาศัยอยู่ 15 จังหวัดทั่วประเทศไทย รองจากเชียงใหม่และแม่ฮ่องสอน (สมาคมศูนย์รวมการศึกษาและวัฒนธรรมชาวไทยภูเขา, 2550) โดยเฉพาะในพื้นที่ 5 อำเภอของจังหวัดตาก ได้แก่ อำเภอท่าสองยาง อำเภอแม่ระมาด อำเภอแม่สอด อำเภอพบพระ และอำเภออุ้มผาง ทั้งนี้พื้นที่ดังกล่าวยังมีความสำคัญในเชิงเศรษฐกิจและสังคมเนื่องจากตั้งอยู่ในพื้นที่ชายแดนไทย-พม่า ซึ่งเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์ของรัฐบาลในการพัฒนาเป็นพื้นที่เศรษฐกิจพิเศษอำเภอแม่สอด และกำลังจะขยายพื้นที่สู่อำเภอแม่ระมาดและอำเภอพบพระ เพื่อรองรับเขตเศรษฐกิจประชาคมอาเซียน (ศุภกร จรูญวานิชย์, 2558)

ดังนั้นหากมองในมิติทางวัฒนธรรมแล้ว การพัฒนาทางเศรษฐกิจย่อมจะส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่กับวัฒนธรรมชุมชนปกากะญอในจังหวัดตาก เฉกเช่นในอดีตที่ร่องรอยวัฒนธรรมและวิถีชุมชนปกากะญอได้ค่อย ๆ ถูกกลืนเหมือนสมัยก่อเกิดเมืองแม่สอดเมื่อในช่วงร้อยกว่าปีที่ผ่านมา ที่ความเจริญทางโครงสร้างพื้นฐานได้เบียดขับให้ชุมชนคนปกากะญอดั้งเดิม ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เดิมของเมืองแม่สอดปัจจุบัน ต้องอพยพเคลื่อนย้ายหนีการพัฒนาที่เบียดขับออกไปนอกพื้นที่ จนเกือบไม่เห็นร่องรอย (สมศักดิ์ เชาวเกียรติพงศ์, 2544) จนปัจจุบันเหลือชุมชนปกากะญอที่มีอยู่ใกล้เมืองแม่สอดเหลือเพียงไม่กี่ชุมชน เช่น บ้านพะเด๊ะ บ้านบุเตอร์ และ บ้านถ้ำเสือ เป็นต้น

ความต้องการในการอนุรักษ์วิถีชีวิตของชาวปกากะญอได้นำไปสู่การรวมตัวกันของแกนนำชุมชนปกากะญอในพื้นที่ 5 อำเภอชายแดนจังหวัดตาก ในนามเครือข่ายปกากะญอจังหวัดตาก ตั้งแต่ ปี 2550 เพื่อขับเคลื่อนงานในการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่เหมาะสมกับวิถีวัฒนธรรมของชุมชนปกากะญออย่างยั่งยืน โดยมีการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชนเช่น การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นร่วมกับสำนักงานการศึกษาขั้นพื้นฐาน โครงการพลังงานทดแทน โครงการป่าชุมชน โครงการการจัดระเบียบพื้นที่ทำกินในพื้นที่เขตป่า เป็นต้น ในขณะที่ได้มีมติคณะรัฐมนตรีว่าด้วยการแนวนโยบายฟื้นฟูวิถีชีวิตชาวปกากะญอ เครือข่ายชุมชนปกากะญอจังหวัดตากจึงมีความคาดหวังว่าแนวนโยบาย

ดังกล่าวนี้จะเป็นเครื่องมือที่ทำให้วิถีวัฒนธรรมชุมชนปกากะญอสามารถดำรงอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงได้อย่างเท่าทัน เหมาะสมและยั่งยืน

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ซึ่งกำหนดให้มียุทธศาสตร์ 15 ปีมีการกำหนดเป้าหมายการพัฒนามหาวิทยาลัย ให้เป็นมหาวิทยาลัยเพื่อรับใช้ชุมชนและสังคม โดยดำเนินการจัดตั้งวิทยาลัยโพธิวิชชาลัยในพื้นที่ภูมิรัฐศาสตร์ ที่ติดกับประเทศเพื่อนบ้าน ใน สระแก้ว และตาก โดยเฉพาะจังหวัดตาก ที่ได้เปิดหลักสูตรการจัดการภูมิวัฒนธรรม และได้ดำเนินการจัดการเรียนการสอนที่สอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิต พื้นที่ วิถีวัฒนธรรม อัตลักษณ์ชุมชน

การดำเนินการและการขับเคลื่อนของวิทยาลัยโพธิวิชชาลัยเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง จนเมื่อวันที่ 3-5 พฤษภาคม 2556 วิทยาลัยโพธิวิชชาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ตากได้ร่วมกับเครือข่ายชุมชนปกากะญอจังหวัดตาก จัดโครงการบริการวิชาการ ในหัวข้อ “การอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมชนเผ่าพื้นเมืองจังหวัดตาก” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสืบสานและอนุรักษ์วัฒนธรรมชาติพันธุ์ และสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมร่วมกับชุมชนในพื้นที่จังหวัดตากและพื้นที่ใกล้เคียง โดยในงานได้มีการจัดเวทีเสวนาเกี่ยวกับแนวทางการอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมของชุมชนปกากะญอจังหวัดตาก ทางตัวแทนเครือข่ายชุมชนจึงได้นำเสนอความต้องการที่อยากให้มีศูนย์เรียนรู้วัฒนธรรมชุมชนปกากะญอจังหวัดตากในรูปแบบของพิพิธภัณฑ์ที่มีชีวิตขึ้นในอำเภอมะขาม เพราะเป็นศูนย์ของชุมชนปกากะญอในจังหวัดตาก เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับคนรุ่นใหม่และเป็นยุทธศาสตร์ในการอนุรักษ์วัฒนธรรมของชุมชนปกากะญอจังหวัดตากที่เป็นรูปธรรมและยั่งยืน

ดังนั้นโจทย์ที่ชวนศึกษาเพื่อค้นหาคำตอบคือ กระบวนการพัฒนาการมีส่วนร่วมสร้างศูนย์เรียนรู้วัฒนธรรม ในรูปแบบของพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศ(Eco Museum) ซึ่งเป็นหลักคิดของพิพิธภัณฑ์สมัยใหม่(Neo Museology) ที่ไม่เน้นเรื่องการเก็บสะสมสิ่งของที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรม(Cultural Heritage) และไม่เน้นเพียงแต่ตัวพิพิธภัณฑ์หรืออาคาร เพียงอย่างเดียว แต่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม มรดกทางวัฒนธรรมและการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืนบนพื้นฐานหลักการประชาธิปไตย ที่ให้ชุมชนซึ่งเป็นเจ้าของวัฒนธรรม เป็นผู้มีอำนาจในการกำหนดพื้นที่ และประเด็นในการขับเคลื่อนพิพิธภัณฑ์ด้วยตนเอง (Peter Davis,2011:78-79) โดยมี 3 เสาหลักที่เป็นลักษณะของพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศ คือ

1. **สำนึกความรู้สึกในพื้นที่ (Sense and Spirit of Place)** การกำหนดสถานที่ในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ขึ้นอยู่กับการออกแบบของคนในชุมชนเอง รวมถึงการร่วมมือในการดูแลจัดการ พื้นที่มรดกทางวัฒนธรรมและมรดกทางธรรมชาติ กาจัดการขึ้นอยู่กับบริบท สภาพแวดล้อมและสถานการณ์ในชุมชนนั้น สถานที่ในการจัดตั้งไม่จำเป็นต้องสร้างเป็นตัวอาคารหรือจัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑ์

2. **การมีส่วนร่วมของชุมชน** หัวใจของพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศ คือวิธีการที่เน้นความเป็นประชาธิปไตย ซึ่งหมายถึงการตัดสินใจในการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเป็นของชุมชน ซึ่งแนวคิดนี้บางครั้งก็เป็นความท้าทายในบริบทของสังคมที่มักจะให้ความสำคัญกับอำนาจการบริหารที่จัดการลักษณะจากบนลงล่าง

3. **รูปแบบที่ยืดหยุ่นของพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศ** ลักษณะของพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศมีรูปแบบที่ยืดหยุ่น ขึ้นอยู่กับลักษณะเอกลักษณ์และประวัติศาสตร์ของชุมชน หรือลักษณะทางโบราณคดี หรือการรวบรวมมรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศสามารถปรับได้ตามลักษณะของชุมชนและลักษณะเฉพาะของพื้นที่ (Espacio Visual Europa-EVE, 2015)

เพราะฉะนั้นจึงมีความท้าทายอย่างยิ่งในการศึกษากระบวนการและรูปแบบของพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศที่เหมาะสมกับชุมชนปกาสัยพะเยา จังหวัดตาก และจะใช้ศูนย์การเรียนรู้ในรูปแบบพิพิธภัณฑ์ให้เป็นเครื่องมือในการ เรียนรู้ วิถีวัฒนธรรม ของกลุ่มชนเผ่าพื้นเมืองในจังหวัดตาก ให้มีความเด่นชัดท่ามกลางพัฒนาการขยายตัวเมืองเขตเศรษฐกิจพิเศษ ที่ยังคงคุณค่าของอัตลักษณ์พื้นถิ่นได้อย่างภาคภูมิใจและยั่งยืนได้อย่างไร?

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษากระบวนการจัดทำและรูปแบบของพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนที่เหมาะสมกับบริบทภูมิวัฒนธรรมของชุมชนเผ่าพื้นเมืองปกาสัยพะเยา จังหวัดตาก
2. เพื่อวิเคราะห์ศักยภาพและปัจจัยที่เอื้อของชุมชนในการจัดทำพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศที่จะเป็นต้นแบบกระบวนการพัฒนาแหล่งเรียนรู้วิถีวัฒนธรรมชุมชนชาติพันธุ์ สำหรับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ทั้งในพื้นที่จังหวัดตากและจังหวัดอื่น ๆ ในประเทศไทย

ประโยชน์ที่ได้รับ

1. ได้ข้อมูลกระบวนการจัดทำพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนในบริบทภูมิวัฒนธรรมของชุมชนชาติพันธุ์ปกาสัยพะเยา จังหวัดตาก
2. ได้ข้อมูลรูปแบบของพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนที่เหมาะสมกับบริบทชุมชนปกาสัยพะเยา จังหวัดตาก
3. ได้ข้อมูลศักยภาพและปัจจัยที่เอื้อของชุมชนในการจัดทำพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศ ที่จะเป็ต้นแบบในการประยุกต์ใช้แนวพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนในพื้นที่อื่น ๆ สำหรับเครือข่ายชุมชนปกาสัยพะเยาประเทศไทยตลอดจนชนเผ่าพื้นเมืองอื่นๆในประเทศไทย

4. ได้ข้อมูลพื้นที่รูปธรรมในการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมของชนเผ่าพื้นเมือง ตามมติ คณะรัฐมนตรี 3 สิงหาคม 2553 และ ตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิชนเผ่าพื้นเมือง (United Nation Declaration on the Rights of Indigenous People)

ขอบเขตของการศึกษา

ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่ชุมชน ในการศึกษาครั้งนี้ได้เลือกพื้นที่บริบทชุมชนปกากะญอจังหวัดตาก ในพื้นที่ 5 อำเภอชายแดน โดยเลือกพื้นที่นำร่อง 2 ชุมชน พิจารณาจากความเห็นและการตัดสินใจของ คณะกรรมการเครือข่ายปกากะญอแต่ละอำเภอที่มองว่าชุมชนที่เลือกมานั้นมีความเด่นทางอัตลักษณ์ของคนปกากะญอในด้านใดด้านหนึ่ง ชุมชนนั้นมีความพร้อมและมีความสมัครใจ (By willing) ที่นำอัตลักษณ์ที่มีอยู่นั้นไปขับเคลื่อนสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนได้ ดังนี้

ชุมชนห้วยกระทิง ตำบลพระธาตุ อำเภอแม่ระมาด เหตุผลที่เลือกเนื่องจากมีแกนนำชุมชนที่มีจิตอาสา ความเด่นด้านภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน มีทรัพยากรน้ำที่ยังอุดมสมบูรณ์ มีน้ำตกในชุมชนที่ยังไหลตลอดปี เหมาะแก่การพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม

ชุมชนมอทะ ตำบลแม่จัน อำเภออุ้มผาง เหตุผลที่เลือกเนื่องจากเป็นฐานชุมชนของกลุ่มปกากะญอฤๅษีที่หลงเหลืออยู่เพียง 7 ชุมชนในจังหวัดตาก มีการรวมตัวของแกนนำชุมชนฤๅษีที่เข้มแข็งเรียกตัวเองว่ากลุ่มคนต้นทะเล กลุ่มแกนนำชุมชนมีแนวคิดที่อยากสร้างศูนย์เรียนรู้ปกาเกอญอฤๅษี

ซึ่งทั้ง 2 ชุมชน มีความสนใจ และแกนนำชุมชนมีความพร้อมที่ร่วมโครงการ

ขอบเขตด้านแหล่งข้อมูล

ข้อมูลในการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาจะศึกษาจากแหล่งข้อมูล 3 ประเภทได้แก่

1. แหล่งข้อมูลที่เป็นเอกสาร ได้แก่เอกสาร เป็นข้อมูล/เอกสาร/การบันทึกต่างๆที่พบในพื้นที่ เช่น สถิติ ตำนาน บทเพลง เป็นต้น

2. แหล่งข้อมูลที่เป็นตัวบุคคล ได้แก่

2.1 คณะกรรมการเครือข่ายชุมชนปกากะญอจังหวัดตาก

2.2 ตัวแทนกลุ่มเยาวชน กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มพ่อบ้าน และกลุ่มผู้รู้ ในชุมชนเป้าหมายที่ได้มีการคัดเลือกโดยคณะกรรมการเครือข่ายปกากะญอทั้ง 2 ชุมชน

2.3 กลุ่มนักวิชาการที่เกี่ยวข้องและมีประสบการณ์เกี่ยวกับประเด็นพิพิธภัณฑ

2.4 กลุ่มผู้รู้หรือปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้ในชุดความรู้วิถีวัฒนธรรมของชุมชนปกาเกอะญอ จังหวัดตาก

3. แหล่งข้อมูลทางกายภาพ เช่น สิ่งแวดล้อม อาคาร สถานที่ สิ่งประดิษฐ์/หัตถกรรม เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อให้ได้มุมมองและข้อมูลที่มีความครบถ้วนเพียงพอที่สามารถนำมาวิเคราะห์ข้อมูลได้ถูกต้องสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอบเขตด้านเนื้อหา

1. วิถีวัฒนธรรมของชุมชนปกาเกอะญอจังหวัดตาก และข้อมูลพื้นฐานทั่วไป
2. แนวคิด ทฤษฎี ที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศ (Eco Museum) และศึกษากรณีตัวอย่างที่มีการดำเนินการพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศในต่างประเทศ เช่น พิพิธภัณฑ์ ประเทศจีน ประเทศอิตาลี และ บราซิล เป็นต้น
3. กระบวนการ (Process) ในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนเผ่าพื้นเมืองปกาเกอะญอ ตาก โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของเครือข่ายชุมชนปกาเกอะญอจังหวัดตากซึ่งเป็นเจ้าของวัฒนธรรม เป็นหลัก
4. รูปแบบและผลผลิต (Form/Product) ของพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชน ชนเผ่าพื้นเมืองปกาเกอะญอที่เกิดจากกระบวนการมีส่วนร่วมของเครือข่ายชุมชนปกาเกอะญอ จังหวัดตาก ซึ่งเป็นเจ้าของวัฒนธรรม เป็นหลัก
5. ศักยภาพของชุมชนและปัจจัยที่เอื้อในการจัดทำพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชน

นิยามศัพท์เฉพาะ

ชุมชนปกาเกอะญอจังหวัดตาก หมายถึง พื้นที่ชุมชนที่ชาวปกาเกอะญอตั้งเป็นที่อยู่อาศัยและเลี้ยงชีพในพื้นที่ 5 อำเภอชายแดนของจังหวัดตาก ได้แก่อำเภอท่าสองยาง แม่ระมาด แม่สอยด พะพระ และอุ้มผาง

ชนเผ่าพื้นเมือง หมายถึง ชุมชน ประชาชน และประชาชาติที่เป็นชนเผ่าพื้นเมือง ดั้งเดิมก่อนเกิดอาณาเขตดินแดนระหว่างประเทศ มีหลักฐานสืบเนื่องทางประวัติศาสตร์กับสังคมก่อนการรุกรานและก่อนอาณานิคมที่เกิดขึ้นในดินแดนของตน พิจารณาดตนเองว่ามีความแตกต่างไปจากภาคส่วนอื่น ๆ ของสังคม ที่บัดนี้ยังคงอยู่ในประเทศเหล่านั้นหรือหลายส่วนของประเทศ พวกเขามีได้เป็นกลุ่มครอบงำมีอำนาจของสังคม แต่มีความมุ่งมั่นที่จะอนุรักษ์ พัฒนาและสืบทอดเขตแดนของบรรพบุรุษและอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของตนสู่คนรุ่นอนาคต ในฐานะที่เป็นรากฐานของการดำรงอยู่ใน

ฐานะของประชาชน อันเป็นไปตามแบบแผนทางวัฒนธรรม สถาบันทางสังคม และระบบนิติธรรมของตน (มาติเนซ โคโบ, 1986: 379)

ปกากะญอ แปลว่า ชนเผ่าพื้นเมืองเผ่าหนึ่งที่อยู่ในประเทศไทยครอบคลุมพื้นที่ 15 จังหวัด (เชียงราย เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน ลำพูน ลำปาง แพร่ ตาก กำแพงเพชร สุโขทัย เพชรบุรี สุพรรณบุรี อุทัยธานี กาญจนบุรี ราชบุรี และประจวบคีรีขันธ์) คนไทยเรียก “ปกากะญอ” ภาษาอังกฤษ ใช้คำว่า Karen คนล้านนาเรียก “ยาง” ซึ่งเป็นคำเรียกหรือนิยามจากคนภายนอก โดยที่คน ปกากะญอ ไม่เข้าใจความหมายของคำเรียกเหล่านั้นเลย เป็นคำเรียกตัวเองของคนเผ่าพื้นเมืองเรียกตัวเองว่า “ปกากะญอ” แปลว่า คน หรือ มนุษย์

พิพิธภัณฑเชิงนิเวศ หมายถึง รูปแบบพิพิธภัณฑที่ไมจำกัดสถานที่เพียงแต่ในตัวอาคาร แต่ครอบคลุมถึง การรวบรวมและวิธีการเฉลิมฉลองมรดกทางวัฒนธรรมเพื่ออยู่ร่วมเป็นส่วนหนึ่งในความหลากหลายทางสังคมพหุวัฒนธรรมอย่างสันติ โดยวิธีการเคารพ ให้เกียรติ ให้อำนาจ และยอมรับการตัดสินใจกำหนด มุมมอง ขอบเขตการอนุรักษ์และสื่อความหมายในการสืบสานมรดกของคนในชุมชน เพื่อเป็นเครื่องมืออันทรงพลังในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน

กระบวนการมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพิพิธภัณฑเชิงนิเวศชุมชนปกากะญอ จังหวัดตาก ตั้งแต่ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติ ร่วมติดตาม ประเมิน ตลอดจนรับผิดชอบ โดยใช้ทั้งองค์ความรู้ภูมิปัญญาตามวัฒนธรรมของชุมชน และวิทยาการที่เหมาะสมจากเครือข่ายภาคีที่หนุนเสริม

มรดกทางวัฒนธรรม หมายถึง ทุนทางองค์ความรู้ภูมิปัญญาที่ได้สั่งสมมาจากบรรพบุรุษ และได้มีการอนุรักษ์ ปกป้อง สืบทอด พัฒนาและต่อยอดให้รับใช้ ตอบสนองความจำเป็นในการดำรงวิถีชีวิตของชุมชน ซึ่งครอบคลุมทั้งศิลปวัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติ และหลักความเชื่อทางจารีตประเพณีวัฒนธรรมของชุมชน

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้ศึกษาได้ศึกษาค้นคว้าข้อมูล แนวคิด ทฤษฎี ที่เกี่ยวข้องกับ “กระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดทำพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนพื้นเมืองปกากะญอ จังหวัดตาก” เพื่อเป็นกรอบแนวคิดและข้อมูลพื้นฐานในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ซึ่งมีกรอบเนื้อหาดังต่อไปนี้

- 2.1 แนวคิดเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศ (Eco Museum)
- 2.2 ทฤษฎีการมีส่วนร่วมของชุมชน
- 2.3 ประวัติความเป็นมาของชนเผ่าปกากะญอ
- 2.4 อัตลักษณ์ภูมิวัฒนธรรมของชนเผ่าปกากะญอ
- 2.5 สรุปกรอบคิดในการศึกษา

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศ (Eco Museum)

แนวคิดของพิพิธภัณฑ์โดยทั่วไปที่ได้นำเสนอในข้างต้น เพื่อที่จะให้เห็นภาพกว้างของพิพิธภัณฑ์สถาน ซึ่งจะเชื่อมโยงมาสู่แนวคิดเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศ ซึ่งเป็นกรอบแนวคิดสำหรับการศึกษาในครั้งนี้

2.1.1 ความเป็นมา ความหมายและนิยามของ พิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศ

แนวคิดของพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศ ได้เริ่มมีการเคลื่อนไหวสืบเนื่องในช่วงต้นยุค 1970 หรือหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งเป็นช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การเมือง เกิดการปฏิวัติอุตสาหกรรม ซึ่งได้ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้โลกได้เริ่มตระหนักถึงการปกป้องสิ่งแวดล้อม ปกป้องสิทธิชุมชนท้องถิ่นที่มีมรดกทางวัฒนธรรมที่สัมพันธ์และดำรงอยู่ร่วมกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทำให้ประเด็นสิ่งแวดล้อมกลายเป็นประเด็นที่ได้รับความสนใจขึ้นมา นักพิพิธภัณฑ์วิทยา ต้องการพิพิธภัณฑ์วิทยาได้มีบทบาทต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม จึงได้นำประเด็นของนิเวศวิทยา(Ecology) ซึ่งเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม และความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตและสิ่งแวดล้อมโดยตรง เมื่อมาประยุกต์ในงานพิพิธภัณฑ์วิทยา(Museology) จึงเกิดคำว่า”พิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศ” (Eco Museum) ซึ่งประกอบด้วยประเด็น การดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม และมรดกทางวัฒนธรรม เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยเน้นการให้สิทธิชุมชนหรือเจ้าของวัฒนธรรม เจ้าของพื้นที่ที่มีส่วนร่วมในการดำเนินงาน

คำว่า Eco Museum เป็นแนวคิดที่ Georges Henri Riviere นักพิพิธภัณฑ์วิทยา ชาวฝรั่งเศส ได้คิดค้นขึ้นมาระหว่างปี 1950 และได้เริ่มทดลองทำร่วมกับ Hugues de Varine ในชนบทของฝรั่งเศส เมื่อปี 1968 โดยมีแนวคิดหลักคือ จะทำอย่างไรให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการใช้ฐานวัฒนธรรมเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ช่วยส่งเสริมการแสดงออกซึ่งอัตลักษณ์ของตนและช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิต

รูปแบบของพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศ พัฒนาอย่างชัดเจนในยุโรป โดยมีการจัดตั้งสถาบันเครือข่ายพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศในยุโรป ซึ่งทางเครือข่ายนี้ได้ให้คำจำกัดความของนิเวศวิทยา (Ecology) ว่าเป็น “การขับเคลื่อนการอนุรักษ์ คุ้มครอง ดูแลรักษา จัดการบูรณาการและการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนบนฐานของความร่วมมือและข้อตกลงของชุมชนนั้นๆ” เมื่อปี 1971 Hugues de Varine อดีตเลขาธิการใหญ่ของสภาพิพิธภัณฑ์ระหว่างชาติ (International Council of Museums -ICOM) ได้เผยแพร่แนวคิดของ Georges Henri Riviere เพื่อไปประยุกต์ใช้ขยายผล (Andreea-Loreta, 2011: 151) โดยเฉพาะในเวทีเสวนาโต๊ะกลมของ UNESCO เมื่อปี 1972 ที่ เมืองซานติเอโก ประเทศชิลี ได้มีการหยิบยกแนวคิดนี้ที่เชื่อมโยงกับเรื่องของการท้องถิ่น ของชุมชนเพื่อชุมชน เป็นเรื่องของสิทธิชุมชนในมีส่วนร่วมการกำหนดทิศทางการขับเคลื่อนวิถีชีวิตและวัฒนธรรมในชุมชนของตนเอง แนวคิดพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศจึงเริ่มขยายจากที่เคยมีแต่ในยุโรป ได้ขยายไปสู่แถบประเทศลาติน และแนวคิดพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศ จึงได้รับการกล่าวขานว่าเป็นพิพิธภัณฑ์สมัยใหม่ (Hoobler.2006: 447)

ในปี 1980 Andre Devallees นักพิพิธภัณฑ์วิทยาผู้ซึ่งได้รับการหนุนเสริมจาก Georges Henri Riviere ได้เขียนบทความใน encyclopedia เกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์ศึกษาแนวใหม่ เกิดขึ้นในปี 1980 โดยเชื่อมโยงพิพิธภัณฑ์วิทยากับประเด็นการพัฒนาชุมชน และกลายเป็นที่รู้จักและนิยมในสเปนและโปรตุเกส และได้การยอมรับอย่างเป็นทางการในปี 1985 โดย ICOM ส่งผลให้มีการจัดตั้งคณะกรรมการพิพิธภัณฑ์วิทยาสสมัยใหม่ระหว่างชาติ(International Committee for New Musicology-MINOM)ขึ้นในปีนั้นเอง (Boonyakiat.2010: 5)

ทั้งนี้ความหมายและนิยามของ พิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศนั้นได้มีคนที่ให้ความหมายไว้หลายคน เช่น

Hugues de Varine (อ้างใน Andreea.2011; 151) อดีตเลขาธิการใหญ่ของ ICOM ได้อธิบายคำว่าพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศ ว่าเป็นเรื่องของจัดการมรดกทางวัฒนธรรมและทรัพยากรธรรมชาติโดยความร่วมมือของชุมชนในการส่งเสริม บริหาร จัดการเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

(Rene Rivard.1985; 125) นักวิชาการพิพิธภัณฑ์ ชาวฝรั่งเศส-แคนาดา ได้ให้คำนิยามของพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศว่า เป็นพื้นที่ของการรวบรวมมรดกทางวัฒนธรรมของผู้คนที่อาศัยอยู่บริเวณนั้นทั้ง

วัตถุดิบของและมรดกทางความคิด ความรู้ ภูมิปัญญาและความทรงจำของชุมชนนั้น ๆ โดยมีองค์ประกอบด้วย อาณาเขตสถานที่ มรดกทางวัฒนธรรม ความทรงจำ และประชากร

Gerard E (Gerard E.2008:2) ได้กล่าวว่า พิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศ เป็น พิพิธภัณฑสถานที่มีความสำคัญกับความสัมพันธ์ระหว่างสถานที่ ชุมชน และมรดกทางวัฒนธรรม โดยที่เจ้าของวัฒนธรรมเป็นผู้นำเสนอความคิดเองว่าจะอนุรักษ์ ความภาคภูมิใจที่มีต่อ สถานที่และมรดกทางวัฒนธรรมที่สามารถจับต้องได้และจับต้องไม่ได้ ได้อย่างไร

European Network of Eco Museum (Andreea-Loreta et al.2011:153) ได้มีการประชุมที่เมือง ไตรอนต์ อิตาลี ปี 2004 และได้ร่วมได้กำหนดนิยามของพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศ ว่า คือ วิธีการที่เป็นพลวัตของชุมชนในการสามารถอนุรักษ์ ตีความและจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของเขา ด้วยจิตวิญญาณเพื่อการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืนบนฐานข้อตกลงของชุมชน

Intangible Culture Heritage (ICH อ้างอิงจาก Espacio Visual Europa-EVE. 2015) ได้ให้นิยามพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศว่า ไม่มุ่งเน้นที่ตัวอาคารพิพิธภัณฑสถาน เป็นพื้นที่ (Space) ในรวมและเฉลิมฉลองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม โดยชุมชนหรือเจ้าของวัฒนธรรมสามารถเลือกลักษณะของมรดกทางวัฒนธรรมจากดินแดนของพวกเขาเพื่อการอนุรักษ์และตีความ เป็นรูปแบบของพิพิธภัณฑสถานศึกษาทางเลือก

สภาพิพิธภัณฑสถานระหว่างชาติ (International Council of Museums – ICOM.2006:14) ระบุว่าพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศ เป็นสถาบันที่จัดการ สำรวจและใช้การศึกษาทางวิทยาศาสตร์ รวมทั้งวิธีการทางวัฒนธรรม เพื่อแสดงให้เห็นมรดกวัฒนธรรมเฉพาะเจาะจงของชุมชนทั้งหมด โดยคำนึงถึงภูมิหลังของสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม และให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมทางสังคมในการวางแผนและการพัฒนาพื้นที่ เพื่อให้โอกาสที่จะเข้าใจความคิดเห็น ความรับผิดชอบในการแก้ไขปัญหาในกระบวนการประชาธิปไตยที่ชุมชนเผชิญอยู่ สามารถนำมรดกทางวัฒนธรรมมาใช้ในชีวิตประจำวันได้จริงและเผชิญหน้ากับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้

Peter Davis (Peter Davis.2007:116) ซึ่งถือเป็นผู้เชี่ยวชาญพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศ โดยได้เขียนตำรา อันเลื่องชื่อคือ Eco Museums: A Sense of Place เมื่อปี 2007 ได้กล่าวว่า พิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศ คือ การดำเนินการพิพิธภัณฑสถานที่มีชุมชนเป็นฐาน หรือ โครงการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งมีกฎเกณฑ์สำคัญประกอบด้วย อาณาเขตสถานที่ คุณค่าความหมาย เป็นองค์รวมเป็นประชาธิปไตย และความหมายรวมของมรดก (ธรรมชาติ วัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้) โดยมีเป้าหมายสูงสุดคือ คือ กระบวนการวางแผนสถานที่ และก่อให้เกิดการดำรงอยู่ชุมชนและสังคมท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงได้อย่างยั่งยืน

ดังนั้น หากจะกล่าวโดยสรุปพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศ ก็คือ รูปแบบพิพิธภัณฑสถานที่ไม่จำกัดสถานที่เพียงแคในตัวอาคาร แต่ครอบคลุมถึง การรวบรวมและวิธีการเฉลิมฉลองมรดกทางวัฒนธรรมเพื่ออยู่ร่วมกันเป็นส่วนหนึ่งในความหลากหลายทางสังคมพหุวัฒนธรรมอย่างสันติ โดยวิธีการเคารพ ให้เกียรติให้อำนาจ และยอมรับการตัดสินใจกำหนด มุมมอง ขอบเขตการอนุรักษ์และสื่อความหมายในการสืบสานมรดกของคนในชุมชน เพื่อเป็นเครื่องมืออันทรงพลังในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน

2.1.2 ลักษณะของพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศ

เพื่อทำความเข้าใจพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศ ผู้ศึกษาได้ศึกษาลักษณะของพิพิธภัณฑสถานตามที Peter Davis (Espacio Visual Europa-EVE.2015) ได้กล่าวถึงสามเสาหลักที่เป็นลักษณะของพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศ ไว้ดังนี้

1. **สำนึกความรู้สึกในพื้นที่ (Sense and Spirit of Place)** การกำหนดสถานที่ในการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานขึ้นอยู่กับกรอบแบบของชุมชนเอง รวมถึงการร่วมมือในการดูแลจัดการฟื้นฟู มรดกทางวัฒนธรรมและมรดกทางธรรมชาติ การจัดการขึ้นอยู่กับบริบท สภาพแวดล้อมและสถานการณ์ในชุมชนนั้นสถานที่ในการจัดตั้งไม่จำเป็นต้องสร้างเป็นตัวอาคารหรือจัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑสถาน

2. **การมีส่วนร่วมของชุมชน** หัวใจของพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศ คือวิธีการที่เน้นความเป็นประชาธิปไตย ซึ่งหมายถึงการตัดสินใจในการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเป็นของชุมชน ซึ่งแนวคิดนี้บางครั้งก็เป็นความท้าทายในบริบทของสังคมที่มักจะให้ความสำคัญกับอำนาจการบริหารที่จัดการลักษณะจากบนลงล่าง

3. **รูปแบบที่ยืดหยุ่นของพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศ** ลักษณะของพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศมีรูปแบบที่ยืดหยุ่น ขึ้นอยู่กับลักษณะเอกลักษณ์และประวัติศาสตร์ของชุมชน หรือลักษณะทางโบราณคดี หรือการรวบรวมมรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศสามารถปรับได้ตามลักษณะของชุมชนและลักษณะเฉพาะของพื้นที่

ในขณะที่ G. Corsane et.(G.Corsane et.2007:105) ได้กำหนดเกณฑ์ในการทำการประเมินพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศในอิตาลี ซึ่งระบุลักษณะที่ไม่ใช่พิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศ

1. พื้นที่/พิพิธภัณฑสถานที่มีความสัมพันธ์แบบเจ้าของเชิงเดี่ยว, โครงสร้างการบริหารแยกจากการมีส่วนร่วมของชุมชน
2. แหล่งมรดกเคยมีการย้ายที่ใหม่เป็นพิพิธภัณฑสถานแบบเปิดโล่ง
3. พื้นที่ที่เป็นลักษณะของการสร้างใหม่แทนที่จะเป็นอาคารหรือสิ่งประดิษฐ์ดั้งเดิม
4. มีสิ่งที่ได้จากชุมชนท้องถิ่นจำกัดมาก (input)

2.1.3 ความแตกต่างระหว่างพิพิธภัณฑ์แบบดั้งเดิมและพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศ

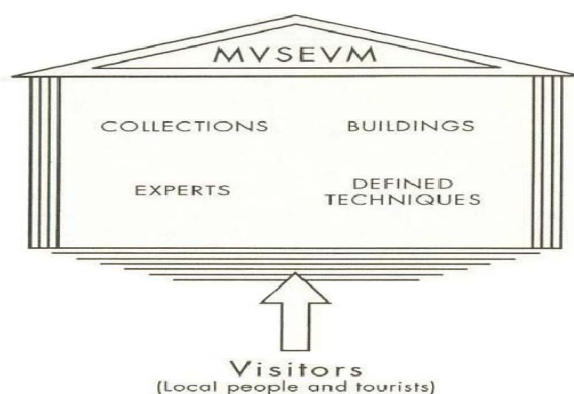
พิพิธภัณฑ์แบบดั้งเดิม เกิดขึ้นในยุโรปกว่า 400 ปี เป็นสถานที่เก็บสะสมของมีค่าในอาคารที่ยิ่งใหญ่โดยมีผู้เชี่ยวชาญทำหน้าที่ในการดูแลรักษา มีภัณฑารักษ์ซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้ มีเทคนิคในการดูแลวัตถุในพิพิธภัณฑ์ ทำหน้าที่เป็นผู้ศึกษาค้นคว้า วิจัยและเป็นผู้ให้ความรู้กับผู้มาเยี่ยมชม ในขณะที่พิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศ จัดตั้งโดยคนในชุมชน รวมถึงการออกแบบ กำหนดลักษณะขอบเขตพื้นที่ ลักษณะของสถาปัตยกรรม การจัดการบริหารทรัพยากรธรรมชาติ การรวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาทุกอย่างขึ้นอยู่กับการต้องการของคนในชุมชน ขอบเขตของพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศไม่จำเป็นต้องแบ่งเขตแดนตามลักษณะภูมิประเทศ เช่น ภูเขา แม่น้ำ แต่แบ่งโดยลักษณะของวัฒนธรรม บทเพลง เรื่องเล่า ตำนาน หรือแม้แต่เครื่อง

แต่งกาย ทั้งนี้การจัดทำพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศขึ้นอยู่กับการตัดสินใจของชุมชนนั้น ๆ ว่า สิ่งใดหรือองค์ความรู้ใดที่พวกเขาต้องการที่จะอนุรักษ์คุณค่าดูแลสืบต่อเอาไว้สำหรับพวกเขาเองและเผยแพร่ให้กับผู้อื่น Rene Rivard (อ้างใน Corsane, 2006 :404) ได้เปรียบเทียบพิพิธภัณฑ์ดั้งเดิมกับพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศไว้ดังนี้

พิพิธภัณฑ์ดั้งเดิม = อาคาร + การจัดเก็บของสะสม+ผู้เชี่ยวชาญ + เทคนิควิธีการดึงดูดความสนใจ

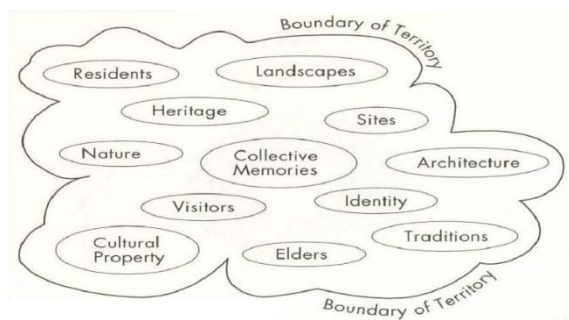
พิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศ = อาณาเขต + มรดกทางวัฒนธรรม+ความทรงจำ+ประชากร

Peter Davis (1999) ได้ประยุกต์แนวคิดของ Rene Rivard มาเขียนเป็นแผนผังดังนี้

ภาพประกอบ 1 แผนผังพิพิธภัณฑ์ดั้งเดิม Davis 1999 (ประยุกต์จาก Rivard 1984)

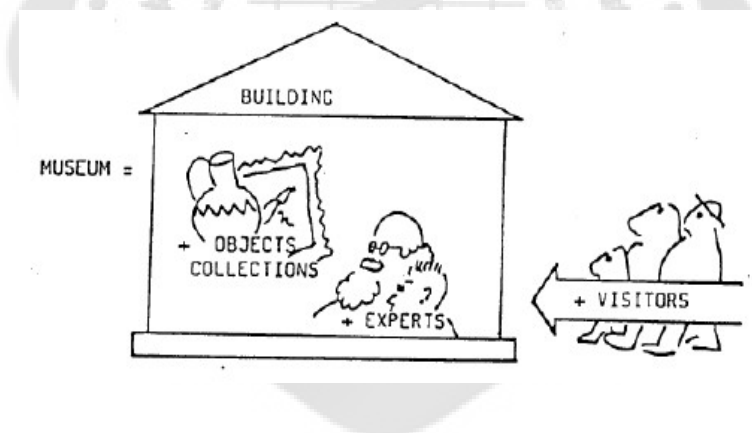
ที่มา: Davis, Peter. 2011 (1999). Eco Museums: A Sense of Place (2nd Edition). New York: Continuum.

ภาพประกอบ 2 พิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศ Davis 1999 (ประยุกต์จาก Rivard 1984)

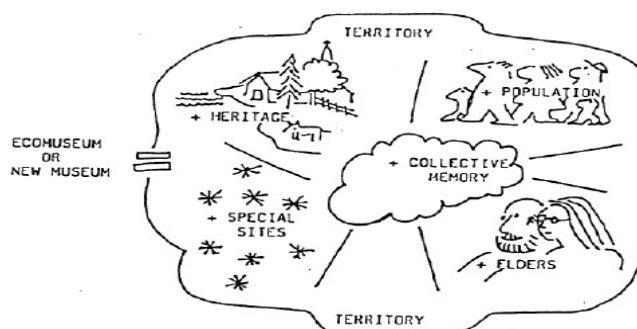
ที่มา: Davis, Peter. 2011 (1999). Eco Museums: A Sense of Place (2nd Edition).
New York: Continuum.

เช่นเดียวกับ Sabrina Hong Yi ได้ประยุกต์แนวคิดของ Rene Rivard, Peter Davis และ Gjestrum มาเขียนเป็นแผนผัง ดังนี้

ภาพประกอบ 3 แผนผังองค์ประกอบของพิพิธภัณฑสถานดั้งเดิม Sabrina Hong Yi 2010
ประยุกต์จาก Gjestrum 1992

ที่มา: Sabrina Hong Yi.(2010).THE EVALUATIONS OF ECOMUSEUM SUCCESS:
IMPLICATIONS OF INTERNATIONAL FRAMEWORKS FOR ASSESSMENT OF CHINESE
ECOMUSEUMS. P 5-6.

ภาพประกอบ 4 องค์ประกอบของพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศ Sabrina Hong Yi 2010

ประยุกต์จาก Gjestrum 1992

ที่มา: Sabrina Hong Yi.(2010).THE EVALUATIONS OF ECOMUSEUM SUCCESS:
IMPLICATIONS OF INTERNATIONAL FRAMEWORKS FOR ASSESSMENT OF CHINESE
ECOMUSEUMS. P 5-6.

ประสบการณ์จากพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศและการกระจายอำนาจพิพิธภัณฑ์จะพบว่าทั้ง Davis และ Hong Yi ได้มองความแตกต่างระหว่างพิพิธภัณฑ์แบบดั้งเดิมกับพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศที่อยู่บนฐานกรอบคิดของ Rivard คือพิพิธภัณฑ์ใหม่ไม่ได้เน้นที่ตัวอาคารและการจัดเก็บของสะสมโดยผู้เชี่ยวชาญ เพื่อดึงดูดความสนใจจากผู้เข้าชม แต่เน้นอาณาพื้นที่ทางที่เป็นกายภาพและ อัตลักษณ์ทางมรดกทางวัฒนธรรม โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน สิ่งที่ Davis และ Hong Yi ได้เพิ่มเติมจาก Rivard คือ Sites เป็นสถานที่ หรือ ที่ตั้งพิพิธภัณฑ์กระจายตามแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมที่ความเป็นเฉพาะเจาะจงต่าง ๆ แต่มีจุดร่วมกันในภาพโดยรวมของ Site ต่าง ๆ ซึ่ง Hong Yi ได้ย้่าว่าเป็น Special sites จุดนี้เป็นการตอกย้ำว่า พิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศไม่ได้เน้นที่ตัวอาคารตายตัว อยู่จุดใดจุดหนึ่ง แล้วรวบรวมสิ่งของที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมทั้งหมดมารองบรวม ณ จุดเดียว แต่กระจายตัวตามความรู้สึกตระหนัก และภาคภูมิใจในลักษณะพิเศษของแต่ละพื้นที่ ตามที่ Peter Davis (2011) ระบุว่าพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศคือ ปรัชญาการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ที่ตั้งอยู่บนฐาน Sense and spirit of place

2.1.4 ตัวชี้วัด พิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศ

หลังจากที่พิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศได้รับความสนใจจากทั้งในยุโรป อเมริกา และเอเชีย ทำให้เกิดการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานที่ใช้ชื่อพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศมากมาย จากข้อมูลที่สมาคมเพื่อการวิเคราะห์แนวโน้มพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศได้ระบุว่า ในปี 2004 มีจำนวนพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศทั่วโลกทั้งสิ้น 354 แห่ง (ไม่มีปรากฏชื่อว่ามีอยู่ประเทศไทย) จึงได้เริ่มมีโครงการประเมินการดำเนินงานของพิพิธภัณฑสถานต่าง ๆ เพื่อจำแนกประเภทออกแบบ 3 ลักษณะได้แก่ เสื่อมโทรมขาดการพัฒนา ดำเนินกิจการ และปิดตัว ปรากฏว่าร้อยละ 12.72 เสื่อมโทรมขาดการพัฒนา ร้อยละ 86.72 ดำเนินกิจการ และร้อยละ 0.56 ได้ปิดตัวลง (Andreea-Loreta.2011:153-154) ซึ่งในการประเมินนี้ นักพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศนำโดย Peter Davis, Corsane, Gerade, M. maggi, S. Elliott และคนอื่นๆ ได้กำหนด หลักการและตัวชี้วัดของพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศ 21 ข้อ (Corsane et.al. 2007: 105) ดังนี้

1. ผู้เริ่มต้นและการขับเคลื่อนที่มาจากชุมชนท้องถิ่น
2. เปิดพื้นที่การมีส่วนร่วมทางสาธารณะอย่างกระบวนการประชาธิปไตย
3. การมีส่วนร่วมของระหว่างคนในท้องถิ่นและผู้เชี่ยวชาญ ในความเป็นเจ้าของและการบริหารจัดการ (ระบบป้อนข้อมูลสองทาง –Double Input System)
4. การให้ความสำคัญกับกระบวนการมากกว่าผลผลิต
5. กระตุ้นให้เกิดความร่วมมือกับเครือข่าย องค์การภาคี
6. เน้นและพยายามดำเนินงานในลักษณะงานจิตอาสาและดำเนินงานโดยคนในชุมชน
7. มุ่งเน้นที่อัตลักษณ์ท้องถิ่นและความรู้สึกตระหนักของพื้นที่ (sense of place)
8. หมายรวมถึงอาณาเขตทางภูมิศาสตร์ที่สามารถชี้ให้เห็นความแตกต่างภายในลักษณะร่วม (แตกต่างในความเอกภาพ)
9. ครอบคลุมแง่มุมประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับการจัดการกับทัศนคติของอดีต ปัจจุบัน และอนาคตมากกว่าเพียงแค่ประวัติศาสตร์ในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง
10. พิพิธภัณฑสถานที่เป็นแกนประสานเครือข่าย (Network of hub) เชื่อมโยงกับอาคาร (building) และพื้นที่ชุมชนท้องถิ่น (sites)
11. ส่งเสริมการเก็บรักษา การอนุรักษ์ การปกป้องในแหล่งกำเนิดของทรัพยากรทางมรดก
12. ให้ความสนใจกับแหล่งมรดกที่จับต้องไม่ได้ (Intangibles Culture)
13. กระตุ้นการพัฒนาที่ยั่งยืน และความรับผิดชอบในการใช้ทรัพยากร
14. ยินยอมให้มีการปรับเปลี่ยนและการพัฒนาในทางที่ดีขึ้นทั้งสำหรับพื้นที่เองและคนในท้องถิ่น

15. กระตุ้นให้เกิดการบันทึกข้อมูลอย่างต่อเนื่องทั้งของอดีต ปัจจุบัน และปัจจัยที่ส่งผลต่อปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม

16. ส่งเสริมการวิจัยที่หลากหลายจากทั้งผู้เชี่ยวชาญในชุมชนและนักวิชาการ

17. ส่งเสริมให้มีกระบวนการวิจัยทั้งรูปแบบความหลากหลายทางวิทยาการและสหวิทยาการ

18. ส่งเสริมรูปแบบการตีความเชิงองค์รวมในความสัมพันธ์ของวัฒนธรรมกับธรรมชาติ

19. แสดงการเชื่อมโยงระหว่าง ธรรมชาติ/วัฒนธรรม อดีต/ปัจจุบัน เทคโนโลยี/ปัจเจก

20. ให้แยกระหว่างการสืบทอดมรดกและความรับผิดชอบทางการท่องเที่ยว

21. นำผลประโยชน์สู่ชุมชน เช่น ความรู้สึกภาคภูมิใจ การฟื้นฟูต้นทุนทางวัฒนธรรมและสังคม เศรษฐกิจ

เมื่อคลี่คลายตัวชี้วัดของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติทั้ง 21 ประเด็น ก็จะได้หมวดหมู่ที่เป็นประเด็นหลักในการพิจารณาความเป็น พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ 3 ประเด็นคือ

ข้อ 1-6 หลักการมีส่วนร่วมอย่างกระบวนการประชาธิปไตย

ข้อ 7-12 บทบาทหน้าที่และแนวทางในการดำเนินงาน และ

ข้อ 13-21 สิ่งที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติชุมชน อาจประสบผลสำเร็จ

นอกจากนี้ G. Corsane et.al (G. Corsane et.al.2007:104) ยังได้ระบุดัชนีเงื่อนไขที่ควรมีก่อนดำเนินการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ 11 ข้อดังนี้

1. พื้นที่มีการกระจายอำนาจ

2. ภาครัฐมีประเด็น/นโยบายหรือข้อกฎหมายที่เหมือนกัน

3. ท้องถิ่นมีปฏิสัมพันธ์กับการจัดการมรดกแบบดั้งเดิมและโครงสร้างพิพิธภัณฑสถานและวิธีการปฏิบัติ

4. ท้องถิ่นมีช่องว่างในการจัดหาสำหรับการจัดการมรดกและการทำงานพิพิธภัณฑสถาน

5. พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นและผู้เชี่ยวชาญด้านมรดกเข้าใจปรัชญาพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติและวิธีการปฏิบัติและเต็มใจที่จะส่งเสริมแนวทางนี้แก่ผู้เกี่ยวข้องอื่นๆ

6. ก่อนที่โครงการจะเริ่มมีการยอมรับถึงลักษณะเฉพาะของพื้นที่ทางวัฒนธรรมท้องถิ่น

7. มีลักษณะร่วมของเอกลักษณ์ท้องถิ่น

8. คุณค่า ความสำคัญ และการใช้มรดกได้ถูกยอมรับในระดับท้องถิ่น

9. มีสิ่งดึงดูดที่น่าสนใจและแหล่งมรดกที่จับต้องได้และไม่ได้ ที่เคลื่อนที่ได้และไม่ได้และสิ่งดึงดูดที่พิสูจน์แล้วว่าคนข้างนอกให้ความสนใจ

10. มีบางเครือข่ายในปัจจุบันที่ให้ความสนใจกับมรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติ

11.ที่ผ่านมาได้มีความพยายามที่จะขับเคลื่อนหรือรวมคนในท้องถิ่นเพื่อต่อต้านการคุกคามต่อมรดกทางวัฒนธรรมหรือธรรมชาติของภูมิภาค

2.1.6 กรณีตัวอย่างพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศและความท้าทายในภาคปฏิบัติ

Ecomuseo Della Veelle, Elvo e Serra, ประเทศอิตาลี

พิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศแห่งนี้ได้พัฒนามาจากความคิด ความรู้สึกห่วงใยในพื้นที่ของคนท้องถิ่นเกี่ยวกับวัฒนธรรมภูมิประเทศของตนเอง ในพื้นที่ใกล้กับเหมืองทองคำในปี 1997 โดยเริ่มจากการเชื่อม กลุ่มคนที่เคยทำงานอุตสาหกรรมเหล็กกับโบสถ์ ในที่สุดก่อเกิดสมาคมพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศ Elvo e Serra ในปี 1998 ปัจจุบันมีสมาชิก 150 คน ซึ่งมาจากอาสาสมัครกลุ่มต่างๆ ที่แตกต่างทางความคิด แต่มีจุดหมายเดียวกันคือพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศในท้องถิ่นตนเอง สิ่งที่เป็นจุดร่วมคือ อาคาร “Trappa di Soedevelo” สร้างขึ้นเมื่อศตวรรษที่ 18 ระหว่างปี 1796-1802 โดยครอบครัวคหบดีจากในเมือง ปัจจุบันอยู่ภายใต้การดูแลของโบสถ์ สถานที่นี้กลายเป็นจุดร่วมและสถานที่พบปะ ประชุม จนกลายเป็นองค์ประกอบทางวัฒนธรรมสำคัญที่สุดของหุบเขา ปัจจุบันพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศแห่งนี้เป็นสมาชิกเครือข่ายพิพิธภัณฑ์ระดับจังหวัด และได้รับทุนสนับสนุนการดำเนินงานจากรัฐบาลท้องถิ่น Piedmont. หลังจากที่ได้ดำเนินการพักใหญ่ กลับพบปัญหาการเชื่อมกับรัฐบาลท้องถิ่นนั้นทำให้เกิดข้อจำกัดในอิสรภาพในการตัดสินใจ เพราะต้องอยู่ภายใต้แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาของรัฐท้องถิ่นเท่านั้น ปัญหาใหญ่ที่พบคือการแสวงหาแนวทางในบูรณาการการพัฒนาวิสัยทัศน์เพื่อไปสู่พิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศ มิใช่มาคิดแต่การสะสมจัดเก็บสิ่งของเท่านั้น

โครงการจัดทำแผนที่ชุมชน เพื่อฟื้นฟูและรวบรวม บรรจุความทรงจำ เกิดขึ้นในปี 2002 โดยได้รวมชาวบ้านกว่า 400 คน มาสร้างสรรค์แผนที่ดั้งเดิมของชุมชน โดยใช้การพูดคุยและการบันทึกภาพเคลื่อนไหว เป็นกลวิธีในการบรรจุมรดกแห่งวิถีชีวิตของชุมชน มีการสัมภาษณ์ คนจักรสาน และชาวนา ที่ให้ไปนำเสนอในโรงเรียนถึงลักษณะการจักสาน แล้วตอบคำถามนักเรียนในโรงเรียน โรงเรียนได้ไปหาเขาที่บ้านและศึกษาข้อมูลเพิ่มเติม เพื่อนำไปสู่แผนที่ชุมชนผ่านโครงการละคร ซึ่งได้รับความช่วยเหลือในการอบรมจากนักแสดงและนักดนตรี เป็นการช่วยให้ชุมชนได้พัฒนาความรู้สึกตระหนักถึงสิ่งที่ เป็นไปอนาคตที่พัฒนามาจากสิ่งที่มีอยู่แล้วในอดีต ปัจจุบันได้มีผู้มาชมติดตามละครของชุมชนมากขึ้น พิพิธภัณฑ์แห่งนี้กลายเป็นศูนย์วิจัยที่ยั่งยืนของผู้คนและพื้นที่ เริ่มมีงานวิชาการที่ศึกษางาน สถาปัตยกรรม และการย้ายถิ่นฐาน ที่มาของพื้นที่ เริ่มมีผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวที่มากขึ้น แต่อย่างไร ก็แล้วแต่ชุมชนรู้ว่า การท่องเที่ยวนี้ไม่เพียงพอที่จะมาแทนที่อุตสาหกรรมสิ่งทอซึ่งเป็นกระดูกสันหลังของพื้นที่ได้ (G. Corsane et.al.2007: 108-109)

ข้อสังเกตที่น่าสนใจของพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศแห่งนี้คือ การเชื่อมกับโรงเรียนในพื้นที่ซึ่งจะเป็นการส่งต่อความรู้สึกตระหนัก ภูมิใจในพื้นที่ไปสู่นักเรียน เป็นกระบวนการสร้างผู้สืบสานมรดกทางภูมิปัญญาสู่คนรุ่นต่อไป

The Soga Eco Museum, Guizhou, ประเทศจีน

พิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศแห่งนี้เป็นแห่งแรกในจีน ซึ่งมีแนวคิดมาจากรัฐบาลกลาง ในการประชุมของคณะกรรมการวางแผนฝ่ายวัฒนธรรม ในจังหวัด Guizhou เมื่อปี 1989 โดยมีความเห็นที่ควรสร้างพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศในประเทศจริงแห่งแรกขึ้นที่ Guizhou ในปี 1995 รัฐบาล ได้จัดตั้งคณะทำงานวางแผนนโยบายที่ประกอบด้วย John Gjestrum นักพิพิธภัณฑ์ชาวนอร์เวย์ และนักพิพิธภัณฑ์วิทยาประเทศจีนอีก 3 คน คณะทำงานได้ทำการศึกษาความเป็นไปได้ของการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ และในที่สุดเมื่อปี 1997 รัฐบาลนอร์เวย์ได้ลงนามกับรัฐบาลจีนเพื่อให้การสนับสนุนโครงการนี้พื้นที่โครงการ เป็นชุมชนเผ่าม้ง ในเมืองกู่โจว ซึ่งมีวิถีชีวิตในการประกอบอาชีพคือ ผู้ชายไถพรวนเพาะปลูก ผู้หญิงถักทอเย็บปักถักร้อย เบื้องต้นเพื่อให้ชุมชนได้รับประโยชน์จากโครงการ จึงมีข้อตกลงในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนน ไฟฟ้า ประปา สุขุมชน โดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการเป็นลูกจ้าง เป็นผู้ให้ข้อมูลพิพิธภัณฑ์ เยาวชนได้รับโอกาสมีส่วนร่วมในการถ่ายรูป ทำสื่อเพื่อเป็นเครื่องมือในการพัฒนาวัฒนธรรมของเขาเอง ทำให้ชุมชนได้ยอมรับแนวคิดและคุณค่าของพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศว่าเป็นชาวบ้านได้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมของตนเองจริงๆ

พิพิธภัณฑ์มีศูนย์ข้อมูลความรู้ ซึ่งอยู่ในรูปแบบของบ้านดั้งเดิม เก็บข้อมูลในเรื่องวัฒนธรรม ภาษา ประเพณีและภาพถ่ายของท้องถิ่นนั้น ๆ ข้อมูลเหล่านี้อยู่ในรูปแบบของสื่อดิจิทัลและสื่อเอกสาร นิทรรศการในพิพิธภัณฑ์ให้ความสำคัญกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของท้องถิ่น และได้รับความสนใจอย่างมากในช่วงแรกที่เปิดพิพิธภัณฑ์ (Su Donghai.2008:34-37)

แต่ข้อสังเกตของพิพิธภัณฑ์นี้ Davis (2010 อ้างใน Boonyakiet.2011:8) ได้ระบุว่าตนได้กลับไปพิพิธภัณฑ์แห่งนี้และพบว่า “เอกสารหลายชิ้นสูญหาย รวมทั้งสื่อดิจิทัลต่าง ๆ ก็เสียหายไม่สามารถใช้งานได้ ซึ่งคนในชุมชนขาดทักษะในการดูแลรักษาพิพิธภัณฑ์ ไม่มีความรู้และขาดงบประมาณ ซึ่งเป็นผลสะท้อนว่าพิพิธภัณฑ์นี้เริ่มจากรัฐบาลไม่ใช่คนในชุมชน ซึ่งเป็นวิธีการจัดการจากผู้มีอำนาจสู่ท้องถิ่นซึ่งมักจะนำมาซึ่งความล้มเหลวและไม่เกิดความยั่งยืน” นั้นแสดงให้เห็นว่าการที่คนในชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมระหว่างที่มีโครงการหรือมีงบประมาณโครงการอยู่นั้น ไม่สามารถชี้วัดว่าชุมชนตระหนักและเห็นประโยชน์ของพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศ และจะร่วมรับผิดชอบพิพิธภัณฑ์ให้มีความยั่งยืนได้จริง ๆ หากปราศจากการริเริ่มหรือความต้องการของชุมชนตั้งแต่ต้น เป็นที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่งของโครงการนี้คือเป็นโครงการขนาดใหญ่และลงทุนในการสร้างโครงสร้างพื้นฐานได้แก่ ถนน ไฟฟ้า ประปา ให้ชุมชนในเขตภูเขาในเบื้องต้น เพื่อแลกกับการเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชน และที่

สำคัญคือการให้ชุมชนมาเป็นลูกจ้างโดยใช้เงินของโครงการที่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลต่างประเทศ แต่ไม่ได้มีการคิดต่อว่าหลังโครงการจบ รัฐบาลท้องถิ่นจะดำเนินการต่ออย่างไร คนในท้องถิ่นจะขับเคลื่อนต่อไปอย่างไร?

พิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศ Quateirao do Matadouro ที่ Rio De Janeiro, ประเทศบราซิล

พิพิธภัณฑสถานแห่งนี้เกิดขึ้นจากความร่วมมือของคนในท้องถิ่นหลายกลุ่ม เปิดทำการปี 2001 ประเด็นหลักของพิพิธภัณฑสถานแห่งนี้คือการดูแลปกป้องมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ รวมถึง การเต้นรำ บทกลอน เพลง เรื่องเล่า และบทเพลง ผู้ที่มาเยี่ยมชมสามารถเรียนรู้ในเรื่องมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (ICH) ในความหลากหลายของพื้นที่และเครือข่ายที่ดูแล พิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศแห่งนี้ให้ความสำคัญกับคนในท้องถิ่น ไม่ได้พัฒนาสำหรับการท่องเที่ยว แต่มีหนึ่งกิจกรรมที่อยู่ในงานของพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศคือ โรงเรียนแซมบา ซึ่งเป็นสถานที่ส่งต่อสืบทอดวัฒนธรรมในเรื่องนี้จากรุ่นสู่รุ่น (Peter Davis.2010อ้างแล้ว)

ความท้าทายในภาคปฏิบัติ

จากการศึกษาแนวคิดของพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศ พบว่าในการนำแนวความคิดของพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศ หรือพิพิธภัณฑสถานสมัยใหม่มาประยุกต์ใช้ในพื้นที่จริงแต่ละที่ ย่อมมีความท้าทายที่แตกต่างกันไป เพราะเป็นแนวความคิดที่ให้ความสำคัญกับพื้นที่และประชากร นั้นหมายความว่า กลวิธี รูปแบบเนื้อหา ต้องมีความยืดหยุ่นตามสภาพของบริบทพื้นที่นั้น ๆ ซึ่งซึ่งเป็นความท้าทายนักพิพิธภัณฑสถานวิทยาเชิงนิเวศและชุมชนท้องถิ่น สามารถสรุปได้ดังนี้

1. กระบวนการ วิธีการในการสร้างการรับรู้ความสำคัญ การให้คุณค่าและเกณฑ์การให้คุณค่ากับมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้
2. ความสมดุลในการอนุรักษ์วัฒนธรรม ทรัพยากรทางธรรมชาติและมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้
3. ความสามารถในการเชื่อมโยงอดีตกับปัจจุบัน เพื่อหรือเกี่ยวกับสถานการณ์ พื้นที่ เพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูช่วยเหลือการดำรงอยู่ของท้องถิ่น

2.2 ทฤษฎีการมีส่วนร่วมของชุมชน

2.2.1 แนวคิดและกระบวนการมีส่วนร่วม (Participation process approach)

ในที่ประชุมเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน ณ องค์การสหประชาชาติ เมื่อปี ค.ศ. 1975 กลุ่มผู้เชี่ยวชาญที่ให้ข้อเสนอแนะไว้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็น คำที่ไม่อาจกำหนดนิยามความหมายเดียวที่ครอบคลุมได้ เพราะความหมายของการมีส่วนร่วมอาจแตกต่างกันไปในแต่ละ

ประเทศ หรือแม้แต่ในประเทศเดียวกันก็ตาม ดังนั้น การนิยามความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชน ควรมีลักษณะจำกัดเฉพาะในระบบเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองหนึ่ง ๆ เท่านั้น(กรมอนามัย.2550) อย่างไรก็ตาม กลุ่มผู้เชี่ยวชาญดังกล่าวได้ขยายความการมีส่วนร่วมของประชาชนว่าครอบคลุม ประเด็นดังนี้

ประเด็นที่ 1 การมีส่วนร่วมของประชาชนครอบคลุมการสร้างโอกาสที่เอื้อให้สมาชิกทุกคนของชุมชนและของสังคมได้ร่วมกิจกรรมซึ่งนำไปสู่ และมีอิทธิพลต่อกระบวนการพัฒนา และเอื้อให้ได้รับประโยชน์จากการพัฒนาโดยเท่าเทียมกัน

ประเด็นที่ 2 การมีส่วนร่วมสะท้อนการเข้าเกี่ยวข้องโดยสมัครใจ และเป็นประชาธิปไตยในกรณีดังนี้คือ การเอื้อให้เกิดการพัฒนา การแบ่งสรรผลประโยชน์จากการพัฒนาโดยเท่าเทียมกัน และการตัดสินใจเพื่อกำหนดเป้าหมาย นโยบาย และการวางแผนดำเนินการโครงการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคม

ประเด็นที่ 3 การมีส่วนร่วมเป็นตัวเชื่อมโยงระหว่างประชาชนและทรัพยากรเพื่อพัฒนากับประโยชน์ที่ได้รับจากการลงทุนดังกล่าว กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจ ไม่ว่าจะเป็นระดับท้องถิ่น ภูมิภาค และระดับชาติจะช่วยก่อให้เกิดความเชื่อมโยงระหว่างสิ่งที่ประชาชนลงทุนลงแรง กับประโยชน์ที่ได้รับ

ประเด็นที่ 4 การมีส่วนร่วมของประชาชนอาจแตกต่างกันไปตามสภาพเศรษฐกิจของประเทศ นโยบาย และโครงสร้างการบริหาร รวมทั้งลักษณะเศรษฐกิจสังคมของ ประชากร การมีส่วนร่วมของประชาชนมิได้เป็นเพียงเทคนิควิธีการ แต่เป็นปัจจัยสำคัญในการประกันให้เกิดกระบวนการพัฒนาที่มุ่งเอื้อประโยชน์ต่อประชาชน

นอกจากนี้ ในกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมจะต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมใน การตัดสินใจกำหนดความต้องการของตนเอง การตัดสินใจใช้ทรัพยากร โดย ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์ (2527: 2) มีความเห็นที่สอดคล้องกันว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง สิทธิของประชาชนต่อการตัดสินใจนโยบายที่เกี่ยวกับการจัดสรร (allocation) และการใช้ประโยชน์ (utilization) ของทรัพยากร เพื่อการผลิต ซึ่งเป็นความจำเป็นที่ประชาชนต้องเข้าร่วมในการวางแผน เพื่อการกินดีอยู่ดี และสามารถตอบสนองต่อสิ่งที่เข้าถึง ซึ่งการพัฒนาให้คนจนได้รับประโยชน์เพื่อการผลิต การบริการ และ สิ่งอำนวยความสะดวกสาธารณะด้วย และการมีส่วนร่วมคือการที่ประชาชนเข้าไปมีส่วนในการตัดสินใจในระดับต่างๆ ทางกาจัดการบริการทางการเมือง เพื่อกำหนดความต้องการของชุมชนของตน การมีส่วนร่วมของประชาชนก่อให้เกิดกระบวนการและโครงสร้างที่ประชาชนสามารถที่จะแสดงออก ซึ่งความต้องการของตน การจัดลำดับความสำคัญ การเข้าร่วมในการพัฒนา และได้รับ

ประโยชน์จากการพัฒนานั้นโดยเน้นการให้อำนาจในการตัดสินใจแก่ประชาชนในชนบท และเป็นกระบวนการกระทำที่ประชาชนมีความสมัครใจเข้ามามีส่วนในการกำหนดการเปลี่ยนแปลงเพื่อประชาชนเอง โดยให้ประชาชนได้มีส่วนในการตัดสินใจเพื่อตนเอง ทั้งนี้ โดยมีใช้การกำหนดกรอบความคิดจากบุคคลภายนอก

ตามนิยามข้างต้น จะเห็นได้ว่าการมีส่วนร่วมของประชาชน ในฐานะสมาชิกของสังคม ไม่ว่าจะในบริบทของการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ การเมืองหรือวัฒนธรรม ย่อมเป็นสิ่งที่แสดงออกให้เห็นถึงพัฒนาการรับรู้ และภูมิปัญญาในการกำหนดชีวิตของตนเองเป็นตัวของตนเองในการจัดการควบคุมการใช้ และการกระจายทรัพยากรที่มีอยู่เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจและ สังคม ตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรี นอกจากนี้ การที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการควบคุมการใช้ ทรัพยากร ควบคุมการกระจายทรัพยากรที่มีอยู่ เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคม

2.2.2 ขั้นตอนการมีส่วนร่วม

โกวิท พวงงาม (โกวิท พวงงาม.2545: 8) ได้สรุปถึงการมีส่วนร่วมที่แท้จริงของประชาชนในการพัฒนา ควรจะมี 4 ขั้นตอน คือ

1. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาของแต่ละท้องถิ่น กล่าวคือ ถ้าหากชาวชนบทยังไม่สามารถทราบถึงปัญหาและเข้าใจถึงสาเหตุของปัญหา ในท้องถิ่นของตนเป็นอย่างดีแล้ว การดำเนินงานต่าง ๆ เพื่อแก้ปัญหาของท้องถิ่นย่อมไร้ประโยชน์ เพราะชาวชนบทจะไม่เข้าใจและมองไม่เห็นถึงความสำคัญของการดำเนินงานเหล่านั้น

2. การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม เพราะการวางแผนดำเนินงาน เป็นขั้นตอนที่จะช่วยให้ชาวชนบทรู้จักวิธีการคิด การตัดสินใจอย่างมีเหตุผล รู้จักการ นำเอาปัจจัยข่าวสาร ข้อมูลต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผน

3. การมีส่วนร่วมในการลงทุนและการปฏิบัติงาน แม้ชาวชนบทส่วนใหญ่จะมี ฐานะยากจน แต่ก็มีแรงงานของตนเองที่สามารถใช้เข้าร่วมได้ การร่วมลงทุนและปฏิบัติงาน จะทำให้ชาวชนบทสามารถคิดต้นทุนดำเนินงานได้ด้วยตนเอง ทำให้ได้เรียนรู้การดำเนิน กิจกรรมอย่างใกล้ชิด

4. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน ถ้าหากการติดตามงานและประเมินผลงานขาดการมีส่วนร่วมแล้วชาวชนบทย่อมจะไม่ทราบด้วยตนเองว่างานที่ทำ ไปนั้นได้รับผลดี ได้รับประโยชน์หรือไม่อย่างไร การดำเนินกิจกรรมอย่างเดียวกันใน โอกาสต่อไป จึงอาจจะประสบความยากลำบาก

ดังนั้น กระบวนการมีส่วนร่วม คือ กระบวนการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการ ตั้งแต่ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติ ร่วมติดตาม ประเมิน ตลอดจนรับผิดชอบ โดยใช้ทั้งองค์ความรู้ภูมิปัญญาตามวัฒนธรรมของชุมชนและวิทยาการที่เหมาะสมจากเครือข่ายภาคีที่หนุนเสริม

2.2.3 แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน

คำว่า ชุมชน มีผู้ให้ความหมายไว้แตกต่างกันหลากหลายขึ้นอยู่กับความสนใจของผู้ศึกษาแต่ละคน การทำความเข้าใจชุมชนต้องอาศัยมิติต่าง ๆ เช่น (1) ความสัมพันธ์ของสังคมที่เชื่อมโยงกับระบบการเมืองการปกครอง (2) ลักษณะของระบบเศรษฐกิจของสังคมที่กำลังถูกผนึกเข้ากับระบบตลาดและระบบทุนนิยม (3) ลักษณะโครงสร้างสังคม โครงสร้างอำนาจ องค์กรชาวบ้านที่มีลักษณะเฉพาะ (4) ลักษณะของวัฒนธรรมความคิด และจิตสำนึกของสมาชิกของชุมชน (5) ลักษณะของการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ทางความรู้/ความคิด/ความเชื่อ/ความสนใจ/อารมณ์ผ่านเทคโนโลยีสารสนเทศ เป็นต้น

อานันท์ กาญจนพันธ์ (อานันท์ กาญจนพันธ์ .2542: 77-81) ได้ศึกษาสังคมล้านนาไทย ระบุว่าหน่วยทางสังคมหรือชุมชนว่าวางอยู่บนพื้นฐานความสัมพันธ์ทางสังคมอย่างน้อย 5 ประการ คือ (1) อุดมการณ์อำนาจเกี่ยวกับความคิดว่าด้วยการนับถือผี คือความเชื่อเรื่อง ผีปู่ย่า ผีเสื้อบ้าน ใจบ้าน และผีฝ่าย (2) พิธีกรรมในการสืบทอดอุดมการณ์ เป็นการปฏิบัติกรร่วมกันของกลุ่มเพื่อสืบทอดอุดมการณ์ ทั้งในระดับครอบครัว เครือญาติ และชุมชนหมู่บ้าน (3) อำนาจในการจัดการทรัพยากร ร่วมกันบนพื้นฐานความคิดเรื่องหน้าหมู่ เป็นสิทธิอำนาจตามประเพณีของชุมชน ที่ถือว่าชุมชนมีสิทธิการใช้หากชุมชนจักการดูแลรักษา ซึ่งในชุมชนหมู่บ้านจะมีของหน้าหมู่หลายอย่างที่เป็นของส่วนรวม เช่น วัด ป่าช้า เหมืองฝ่าย ป่า เป็นต้น (4) ภูมิปัญญา หรือความรู้ ก็ถือว่าเป็นของหน้าหมู่อย่างหนึ่ง เช่น ตำรายา คาถาอาคม ความรู้ด้านศิลปะ ด้านสถาปัตยกรรม และความรู้ในด้านการผลิตอื่น ๆ (5) องค์การและเครือข่ายความสัมพันธ์ แสดงลักษณะการรวมหมู่ที่มองเห็นได้โดยผ่านบทบาทของผู้นำ เช่น ผู้นำพิธีกรรม ตู๋หลวง ปู่อาจารย์ แก้วฝี่ พ่อบ้าน และแม่ฝ่าย ซึ่งบุคคลเหล่านี้จะมีบทบาทและความสามารถในการระดมแรงงานและทรัพยากร ทั้งในชุมชนเองและภายนอกชุมชนให้เข้ามาสู่ชุมชน การศึกษาชุมชนมี 3 มิติได้แก่

1. มิติด้านพื้นที่

ยศ สันตีสัมบัติ (ยศ สันตีสัมบัติ.2539:120) กล่าวว่า มิได้หมายถึง หมู่บ้านที่มีอาณาเขตพื้นที่แน่นอนตายตัว หากแต่หมายถึงหน่วงทางสังคมที่สมาชิกมีการติดต่อสื่อสาร เสริมสร้างและสืบสานสายสัมพันธ์ทางสังคมที่มีทั้งความเคลื่อนไหวปรับตัว ความขัดแย้งและการผสมกลมกลืน ความสืบเนื่องและการเปลี่ยนแปลง และที่สำคัญคือ การที่ชุมชนมิได้เป็นหน่วยทางสังคมที่เป็นอิสระหรืออยู่

โดดเดี่ยวแยกตัวออกจากหน่วยทางสังคม อื่นๆ ในทางตรงกันข้าม ชุมชนในความหมายนี้คือ สิ่งที่ดีวางอยู่ได้ด้วยการสัมพันธ์กับชุมชนอื่น ๆ และในความสัมพันธ์กับรัฐและตลาด ชุมชนในความหมายนี้มีขอบเขตครอบคลุมเครือข่ายที่กว้างขวางเชื่อมโยงพื้นที่ในชนบทกับเมือง มีการปรับตัวและเปลี่ยนแปลงขัดแย้งและเกิดใหม่อย่างรวดเร็ว

2. มิติด้านประวัติศาสตร์

อานันท์ กาญจนพันธ์ (อานันท์ กาญจนพันธ์.2542: 67-83) กล่าวว่าชุมชนลักษณะเช่นนี้เกิดขึ้นจากการมีประวัติศาสตร์ร่วมกันมาในอดีต ภายใต้จิตสำนึกหรือระบบความเชื่อที่เป็นอุดมการณ์เดียวกัน เช่น การเป็นศรัทธาหัววัดเดียวกัน เป็นต้น ซึ่งเครือข่ายความสัมพันธ์เช่นนี้ในอดีตผูกยึดติดกับพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ การใช้ทรัพยากรร่วมกันและความสัมพันธ์ทางสังคมอื่น ๆ เช่น ความเป็นเครือข่ายญาติ แต่กระนั้นตลอดระยะเวลาทางของห้วงเวลายังปรากฏการเปลี่ยนแปลง/ปรับเปลี่ยน/ก่อร่างสร้างใหม่/แตกแยกหลายสาขาอย่างต่อเนื่อง

3. มิติด้านจิตวิญญาณ

อานันท์ กาญจนพันธ์ (อ้างแล้ว) กล่าวว่าชุมชนลักษณะนี้เกิดขึ้นจากการเชื่อมโยงความเป็นชุมชนที่มาจากความเชื่อถือศรัทธาต่อศาสนา คำว่า ชุมชน ในความหมายนี้จึงมิได้หมายถึงโลกมนุษย์เท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงชุมชนในโลกอื่น ซึ่งเป็นที่สถิตของบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วหรือแม้แต่จิตวิญญาณของตนเองหรือปัจเจกบุคคลที่เวียนว่ายไปสู่โลกทั้งสาม คือ โลกมนุษย์สวรรค์ และนรกหรืออบายภูมิ ตามผลบุญกรรมหรือพฤติกรรมดีชั่ว ตามศีลธรรม จริยธรรมที่ตนกระทำในชุมชนโลกนี้หรือชุมชนโลกที่แล้ว/อดีตชาติ

ในขณะที่ Henri Lefebvre(1990 อ้างใน ปฐม หงษ์สุวรรณ 2556 น.536) ได้จำแนกพื้นที่ผ่านแนวคิด Third-space โดยแบ่งพื้นที่เป็น 3 ประเภทคือ พื้นที่กายภาพ (Physical Space) เรียกว่า First space พื้นที่จิตวิญญาณ (Spiritual Space) เรียกว่า Second Space และพื้นที่ทางสังคม (Social Space) เรียกว่า Third-space มติของพื้นที่ทั้ง 3 พื้นที่นี้เป็นสิ่งที่มีได้มองเป็นเพียงพื้นที่ทางกายภาพเท่านั้น แต่ยังมีความสัมพันธ์กับโครงสร้างทางสังคมอื่นๆ ในหลายด้าน ทั้งการเมือง สังคม ศาสนา ความเชื่อ ตลอดจนเพศสภาวะ พื้นที่ยังถูกเชื่อมโยงกับเรื่องราวในความทรงจำ ตลอดจนเรื่องราวในจินตนาการ ซึ่งเมื่อสามารถนำไปวิเคราะห์และตีความ ศึกษาข้อมูลได้เช่นกัน ด้วยเหตุที่ข้อมูลทางคติชนจำนวนมากโดยเฉพาะในมิติของความเชื่อและพิธีกรรมมักเกี่ยวโยงกับแนวคิดเรื่องพื้นที่ในมิติของจิตวิญญาณและในทางวัฒนธรรมด้วยเช่นกัน(ปฐม หงษ์สุวรรณ,2556:7)

2.3 ประวัติศาสตร์ชนเผ่าปกาเกอะญอ

เพื่อทำความเข้าใจประวัติความเป็นมาของชนเผ่าปกาเกอะญอ ผู้ศึกษาจึงได้รวบรวมข้อมูลทางประวัติศาสตร์ของชนเผ่าปกาเกอะญอที่มีการรวบรวมไว้แล้วนำเสนอ ดังนี้

2.3.1 ลำดับเหตุการณ์ก่อนคริสต์ศตวรรษ

Saw Aung Hla (Saw Aung Hla.1939: 65) นักประวัติศาสตร์ชาวไทชาวปกาเกอะญอ แห่งกรุงย่างกุ้ง ประเทศพม่า ได้ทำการศึกษารวบรวมเอกสารตำราทางประวัติศาสตร์จากแหล่งข้อมูลทั้งที่เป็นภาษาอังกฤษ ภาษาพม่า และภาษากะเหรี่ยง กว่า 60 เล่ม แล้วมาสังเคราะห์สรุปเป็นหนังสือประวัติศาสตร์ปกาเกอะญอ โดยเริ่มจากลำดับการอพยพก่อนคริสตกาล ดังนี้

B.C. 2617 ชนชาติกะเหรี่ยงอพยพลงมาจากมอญโกเลีย

B.C. 2013 ชนชาติกะเหรี่ยงอพยพมาถึงปากีสถานตะวันออก

B.C. 1866 อพยพออกจากปากีสถานตะวันออก

B.C. 1864 ชนชาติกะเหรี่ยงอพยพจากทิเบต

B.C. 1385 ชนชาติกะเหรี่ยงอพยพมาถึงญูนาน ประเทศจีน

B.C. 1128 กะเหรี่ยงรุ่นแรกอพยพจากญูนานมาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

B.C. 1125 กะเหรี่ยงรุ่นแรกมาถึงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

B.C. 741 กะเหรี่ยงรุ่นสองอพยพจากญูนานมาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

B.C. 759 ชนชาติกะเหรี่ยงรุ่นที่สองได้มาถึงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (ประเทศไทยและ พม่า ปัจจุบัน)

2.3.2 ประวัติศาสตร์เกี่ยวกับการอพยพจากประเทศจีน

Michael C. Howard (Michael C. Howard.2005:117) มีข้อสันนิษฐานว่าชาวกะเหรี่ยงเดิมอาศัยอยู่ทางตะวันออกของทิเบต ได้อพยพเข้าไปตั้งอาณาจักรในประเทศจีนเมื่อ 733 ปีก่อนพุทธกาล จีนเรียกพวกนี้ว่าชนชาติโจว เมื่อถูกจีนรุกรานจึงอพยพมาอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำแยงซี ญูนาน แล้วถอยร่นมาอยู่ระหว่างแม่น้ำโขงและแม่น้ำสาละวิน ชาวกะเหรี่ยงอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพม่าก่อนที่จะขยายเข้ามาอยู่ในพื้นที่ ของประเทศไทย โดยตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณภูเขาทางชายแดนตะวันออกของสหภาพพม่าและตะวันตกของประเทศไทย ตั้งแต่เมืองตองยีทางเหนือลงไปทางใต้ถึงตะนาวศรีเกือบถึงคอคอดกระ รัฐกะยาและรัฐกะเหรี่ยง พื้นที่ครอบคลุมเขตภูเขาทางตะวันออกของเมืองตองยีขยายไปตามลำน้ำสาละวินทางใต้ ระหว่างแม่น้ำสาละวินและแม่น้ำอิรวดีในเขตพะโค พื้นที่สามเหลี่ยมปากแม่น้ำอิรวดีใกล้กับเมืองพะสิมและเมืองย่างกุ้ง ในประเทศไทยกะเหรี่ยงอาศัยอยู่ในภาคเหนือและภาคตะวันตก

ในเขตชายแดนกับพม่า จากที่ตั้งถิ่นฐานของชาวกะเหรี่ยงเป็นพื้นที่แคบยาวจากเหนือลงใต้ทำให้ชาวกะเหรี่ยงที่อยู่ทางตอนเหนือ คือ กลุ่มคะยาหรือกะเหรี่ยงแดงและกลุ่มย่อย ๆ มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับกลุ่มไทและรับอิทธิพลทางวัฒนธรรมของไทย ส่วนกะเหรี่ยงที่อยู่ทางใต้ ได้แก่ กะเหรี่ยงโปว์และกะเหรี่ยงสะกอเป็นกลุ่มที่ได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมของมอญและพม่า

Saw Aung Hla (อ้างใน IMPECT.2538:5-6) ในด้านประวัติศาสตร์ชาวกะเหรี่ยงสืบเชื้อสายมาจากเผ่ามองโกล ชนกะเหรี่ยงเป็นเผ่าแรก แรกสุด ที่ตั้งรกรากอยู่ในพื้นที่ที่คนปกากะญอเรียกว่า “อี เบว ก่อ เบว” แปลว่า ดินแดนที่มี “น้ำนิ่ง แผ่นดินสงบ” ซึ่งสันนิษฐานว่าคือทะเลทรายโกบี ต่อมาถูกชนชาติที่ใหญ่กว่ารุกรานจึงถอยร่นไปยังต้นแม่น้ำแยงซีเกียง(ยาซีโกละ) คนปกากะญอเรียกพื้นที่นี้ว่า “ทีแชะ แม่ยว” แปลว่า ดินแดนแห่งน้ำเซาะทรายไหล หรือ Land or the Flowing sand จากนั้นชนชาวกะเหรี่ยงได้อพยพสู่ทางใต้ เข้ามาตั้งแหล่งพำนักอาศัยอยู่ในพื้นที่ในชัยภูมิซึ่งเป็นสหภาพพม่าขณะนี้ ประมาณปี พ.ศ. 739 หรือประมาณ 1788 ปี มาแล้ว นักประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่ มีความเห็นสอดคล้องกันว่า ชนชาติกะเหรี่ยงคือชนเผ่าแรกสุดที่อพยพ โยกย้ายถิ่นเข้ามาหาถิ่นร่นลงสู่ตอนใต้ มาตั้งรกรากใหม่ กะเหรี่ยง ได้ขนานนามผืนแผ่นดินใหม่นี้ว่า KOW – LAH (กอลาห์) หมายถึง ดินแดนที่ เขียวขจี มีความชุ่มชื้น ชนชาติกะเหรี่ยงจึงได้เริ่มต้นหักล้างทางพง ไถพรวนพื้นดิน ลงมือเพาะปลูกโดยไม่มีอุปสรรคใด ๆ ขัดขวางทั้งสิ้น ผลิตผลจากหยาดเหื่อแรงงาน ได้ให้ผลตอบแทนต่อพวกเขาอย่างน่าชื่นชม ด้วยสาเหตุอันนี้ชนชาติกะเหรี่ยงจึงได้เปลี่ยนแปลงชื่อของแผ่นดินที่ให้ความอุดมสมบูรณ์ต่อเขาว่า “ก้อทุเล” รัฐที่สลับทั้งสิ้นซึ่งความชั่วช้าเลวทราม-ความอดอยากยากแค้น-สลดสังเวชและการโกลาหลอลหม่าน ซึ่งความชั่วช้า เลวทรามทั้งหลายทั้งปวงจะไม่มี ณ ดินแดนแห่งนี้ เป็นดินแดนใหม่ที่แสนสะดวกสบาย พรั่งพร้อมอุดมสมบูรณ์ โดยไม่รู้จัก ความยุ่งยาก ชนชาติกะเหรี่ยง ได้ดำรงชีพอยู่กันมาช้านานหลายศตวรรษ ตราบจนการเข้าแทรกแซงก่อกวนของชาวพม่าเกิดขึ้น จึงมีการเข่นฆ่าทำลายวิถีชีวิตที่ใฝ่แสวงหาแต่สันติของชนชาติกะเหรี่ยงจนพินาศพังทะลายลง

คีรีมาตชื่อจริงว่า พุ่งเลียงเฮ้และมิชชันนารีชาวตะวันตกเชื่อว่า บ้านเมืองเดิมของชาวกะเหรี่ยงอยู่ทางตะวันตกของจีนในกวางสีก่อนที่พวกเขาจะอพยพสู่ดินแดนที่พวกเขาอาศัยอยู่ในปัจจุบัน ชาวจีนเชื่อว่าแม่น้ำแยงซีเกียงนั้นเป็น “แม่น้ำของพวกกะเหรี่ยง”ชนชาวกะเหรี่ยงเข้าสู่ดินแดนอินโดจีนตามสายน้ำสำคัญ 3 สายคือ พวกแรกเมื่อ 1128 ปีก่อนคริสตกาล กลุ่มที่ 2 เข้ามาเมื่อ 799 ปีก่อนคริสตกาล กลุ่มสุดท้ายเข้ามาเมื่อ 741 ปีก่อนคริสตกาล

การอพยพเข้ามาในเส้นทางที่ 1 ชาวกะเหรี่ยงกลุ่มนี้อพยพเข้าไปในดินแดนที่เป็นประเทศพม่าในปัจจุบัน ตามสายน้ำ อีรวดี ลงไปตามที่ราบลุ่มปากแม่น้ำ อีรวดี หรือเดลต้า ในพื้นที่ เมืองแปร เสนชาตะ พะสิม หรือปะแสง เมือง ละเกิง หรือ ย่างกุ้ง ชาวกะเหรี่ยงพื้นที่แห่งนี้เป็นกลุ่มที่ได้รับการศึกษาสูงในสมัยที่อังกฤษปกครองพม่า ซอ บา อู ยี ผู้นำชาวกะเหรี่ยงเป็นคนที่พะสิม

การอพยพเข้ามาในเส้นทางที่ 2 ชาวกะเหรี่ยงกลุ่มนี้อพยพเข้ามาตามสายน้ำ สาละวิน แม่น้ำ สะโตง สายน้ำเมย และแม่น้ำตะนาวศรี โดยมีชุมชนที่หนาแน่นอยู่ที่เมือง ตองอู ผาปูน ผาอ่าง ท่าดอน เมาะละหม่ง พะโค (หงสาวดี) กะเหรี่ยงกลุ่มนี้อยู่ปะปนกับชาวมอญ จึงถูกเรียกว่า “บาม่ากะยีน” เมืองที่สำคัญที่เป็นที่กล่าวถึงของชาวกะเหรี่ยง คือ เมืองตองอู ซึ่งเป็นเมืองเก่าดั้งเดิมของชาวกะเหรี่ยง สกอก ส่วนกะเหรี่ยงโพล่ง นั้นมีเมืองดั้งเดิมที่บรรพบุรุษของพวกเขาได้ตั้งหลักฐานมั่นคงเรียกเมืองนั้นว่า “กวยเกอบ่อง” เมืองดุยอ ณ ที่เมืองนี้เป็นพื้นที่ราบ มีภูเขาหินตั้งอยู่เด่น เป็นสง่าท่ามกลางที่ราบเป็นที่ นาเว้งว้าง พวกเขาถูกพม่า มอญ และคนไทย กวาดต้อนกระจัดกระจายไปตามที่ต่าง ๆ พวกเขามีความเชื่อว่า สักวันหนึ่งพวกเขาจะได้กลับมารวมตัวกันอีกครั้งที่เมืองกวยเกอบ่องนี้

การอพยพเข้ามาในเส้นทางที่ 3 ชาวกะเหรี่ยงกลุ่มนี้อพยพเข้ามาตามสายน้ำ แม่โขง แม่น้ำ เจ้าพระยา เข้ามาอยู่ในอินโดจีน คือในดินแดนกัมพูชา และถอยร่นกลับขึ้นมาทางเหนืออีกครั้ง ใน พงศาวดารพม่า โดยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ กล่าวว่า “พวกตองซู่” (กะเหรี่ยงเผ่าปะโอ) นี้ เป็นคนที่มีนุสญ์ต่างแดนข้างเคียงรู้จักกันมาก รู้จักกันทั่วกรุงสยามและเมืองเขมร จนกระทั่งแถบแม่โขงตอนล่าง รวบรวมเมืองนครจำปาศักดิ์และแก่งพันเกาะ ในหัวเมืองไทยใหญ่

2.3.3 ประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทย

สมาคมศูนย์รวมการศึกษาและวัฒนธรรมชาวไทยภูเขา-IMPECT (สมาคมศูนย์รวมการศึกษา และวัฒนธรรมชาวไทยภูเขา-IMPECT.2538:7-18) ระบุว่าชนชาติกะเหรี่ยง ซึ่งชนชาติไทยในรัฐฉาน และชาวมณฑลพายัพรวมกันเรียกพวกเขาว่า “ยางแดง” อีกชนเผ่าหนึ่งเราเรียกพวกเขาว่า “ยางขาว” และพวกเขาเองซึ่งเป็นยางแดง เรียกชนชาติของเขาเองว่า กะยา พวกยางขาวเรียกชนชาติของเขาว่า “ก่อหูละ” กะเหรี่ยงยางแดง และกะเหรี่ยงยางขาว แบ่งออกเป็นสองพวกด้วยกัน

ความสัมพันธ์ระหว่างชนชาติกะเหรี่ยงชาวกะเหรี่ยงแดงนั้น ได้มีปรากฏขึ้นในประวัติศาสตร์ และพงศาวดารของเมืองเชียงใหม่ ในต้นรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (รัชกาลที่ 1) แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ในรัชสมัยดังกล่าวนี้ ตรงกับปีเถาะ พ.ศ. 2326 ขณะนั้นเมือง เชียงใหม่ได้ตกอยู่ในความปกครองของพระมหากษัตริย์ไทย แห่งกรุงสยาม ในสมัยดังกล่าวนี้ พระเจ้าบรมราชาธิบดีกาวิละยังทรงมีบรรดาศักดิ์เป็นพระยาวชิรปราการ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่อยู่ใน ขณะนั้น พระอนุชาของพระองค์ มีสองพระองค์คือ พระเจ้าเชียงใหม่ข้างเผือกธรรมด้างกา (พระเจ้าผู้ ครองนครเชียงใหม่องค์ที่ 2) ยังมีบรรดาศักดิ์เป็นพระยาอุปราชเมืองเชียงใหม่และเจ้าเศรษฐีคำฝั้น ซึ่ง ยังมีบรรดาศักดิ์เป็น พระยารัตนหัวเมือง เมืองเชียงใหม่ พระเจ้ากาวิละ ได้ออกจากเมืองนครลำปาง เพื่อมารับตำแหน่งเจ้าเมืองเชียงใหม่ ซึ่งในขณะนั้นเมืองเชียงใหม่ยังเป็นปารก มีป่าไม้เคลือบคลุม หนาแน่น อีกทั้งกำลังผู้คนก็น้อย ไม่มากพอที่จะรักษาพื้นที่อันกว้างใหญ่ของตั้งเมืองได้ จึงได้หยุด

กำลังทัพจัดตั้งเมืองอยู่ที่บ้านป่าซางเมืองลำพูน ซึ่งมีสภาพเป็นป่าเช่นเดียวกับเมืองเชียงใหม่ในขณะนั้นเช่นกัน

ในกาลครั้งนั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทิมหาราช ทรงโปรดเกล้าแต่งตั้งให้พระอนุชาทั้งสองพระองค์ของพระเจ้ากาวิละ มารับตำแหน่งเป็นพระยาอุปราชาและพระยารัตนหัวเมืองในเมืองเชียงใหม่ร่วมกับพระเชษฐาด้วย

ในปีเถาะ พ.ศ. 2326 พระเจ้ากาวิละกับพระอนุชาทั้งสองพระองค์ได้ทรงสืบทราบข่าวทางด้านเหนือขึ้นไปนั้นเป็นดินแดนที่อุดมไปด้วยป่าไม้สักซึ่งขึ้นอยู่อย่างหนาแน่นตลอดสองแนวฝั่งแม่น้ำคง (สาละวิน) โดยมีชนชาติเผ่ากะเหรี่ยงยางแดง อยู่ทางด้านฝั่งตะวันออกของแม่น้ำทางด้านทิศตะวันตก มีชนชาติเผ่ากะเหรี่ยงขาวอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น แต่กะเหรี่ยงยางแดงและกะเหรี่ยงขาวทั้งสองชนชาตินี้มิได้ขึ้นกับชนชาติพม่าแต่อย่างใด ได้ตั้งเมืองเป็นอิสระปกครองตนเองเรื่อยมา ภูมิประเทศของเมืองยางแดงนี้ เคลือบคลุมไปด้วยป่าไม้สัก ซึ่งเป็นการยากต่อการรุกรานของชนชาติพม่า ประกอบกับดินแดนของชนสองเผ่านี้เป็นชัยภูมิด้านหน้าของเชียงใหม่ ซึ่งถ้าพม่าจะยกทัพเข้ามาตีเมืองเชียงใหม่ จะข้ามน้ำสาละวินมาได้อย่างรวดเร็ว

จากแผนการป้องกันชาติบ้านเมืองดังกล่าวพี่น้องทั้งสามองค์ได้นำปัญหานี้มาปรึกษารื้อกัน และได้ตกลงกันว่า จะต้องเจริญสัมพันธไมตรี ผูกมิตรต่อกันไว้ดีกว่า ทั้งนี้จะได้พึ่งพาชนชาติกะเหรี่ยงแดง ทางด้านฝั่งตะวันออกของแม่น้ำสาละวิน ซึ่งเป็นดินแดนผืนเดียวกันกับอาณาจักรล้านนาไทย ให้เป็นเมืองหน้าด่านของเมืองเชียงใหม่ด้วย จึงได้ตกลงมอบให้พญาสามล้าน ผู้เป็นทั้งนักการทูตและนักการทหาร โดยนำถ้วยชาม 60 ชิ้น ผ้าแพรและหนังสือ เป็นทูตสันถวไมตรี เดินทางออกจากเมืองเชียงใหม่พร้อมคณะ ถึงบ้านห้วยตาดเป็นอันดับแรก ซึ่งต่อมาภายหลังบริเวณบ้านเหล่านี้ ได้กลายเป็นแหล่งชุมชนที่หนาแน่น และได้กลายเป็นเมือง กันตะระวดี บรรดาเมืองเล็กเมืองน้อยในบริเวณใกล้เคียงต่างมีความเจริญขึ้นตามลำดับ

เจ้าแสนตาดดำ ประมุขกะเหรี่ยงแดงในขณะนั้น ได้ต้อนรับคณะทูตจากเมืองเชียงใหม่ด้วยอัธยาศัยไมตรีอันดีเยี่ยม พร้อมกับรับของที่ระลึกจากพระเจ้ากาวิละแห่งเมืองเชียงใหม่ ที่มอบฝากคณะทูตสันถวไมตรีมาให้ ได้แก่ ถ้วยชาม ผ้าแพร และของใช้ที่จำเป็นอีกจำนวนหนึ่ง จากนั้นได้กรุณาแนะนำหัวหน้าชาวเมืองเชียงใหม่, ลำพูน ซึ่งอพยพลี้ภัยมาตั้งรกรากในถิ่นกะเหรี่ยงแดงจำนวนหลายร้อยครอบครัว ตามบริเวณฝั่งแม่น้ำสาละวินหลายแห่งด้วยกัน พร้อมกันนั้นได้จัดกำลังทหารกะเหรี่ยงแดงให้เข้าร่วมในการเดินทางไปเกลี้ยกล่อมนายบ้าน นายแขวงบ้านตองโผะ (ตองป) ซึ่งเดิมที่มีรกรากอยู่ในเมืองเชียงใหม่ ขอให้อพยพกลับไปยังถิ่นเดิม พร้อมกับรับรองให้ความปลอดภัยและความอบอุ่นแก่พวกเขาเหล่านั้นเป็นอย่างดี หัวหน้าชาวบ้านตองโผะก็ได้รวบรวมพรรคพวกเดินทางอพยพมาแต่โดยดี โดยกลับมาตั้งถิ่นฐานที่บ้านป่าซาง จึงเป็นการเพิ่มพลเมืองเป็นอันดับแรก ตามแบบฉบับของ

พระเจ้ากาวิละที่มีนโยบาย เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง เจ้าแสนหลวงได้ถือโอกาสชักชวน เจ้าอุปราชา ธรรมลังกา และคณะให้เดินทางไปพบ เจ้าฟ้าน้อยระภาผ่อ พ่อเมืองกลาง (ผาปูน) เพื่อสนับสนุนในการ ปลุกสัมพันธมิตรไมตรีต่อกันด้วย เมื่อเดินทางมาถึงกลางแล้ว เจ้าฟ้าน้อยระภาผ่อได้ทราบเจตจำนงทาง เมืองเชียงใหม่ ขึ้นมาเชื่อมสัมพันธมิตรด้วย มีความปรีดาปราโมทย์เป็นอย่างมาก ได้จัดอาหารเลี้ยง ต้อนรับเจ้าอุปราชาธรรมลังกาและคณะอย่างเต็มที่ตลอดจนที่พักในคุ้มหลวงด้วย

เมื่อได้กล่าวถึงเมืองจนเป็นที่เข้าใจกันดีแล้ว เจ้าอุปราชาธรรมลังกาและเจ้ารัตนเมือง แก้วคำผ้น ได้จัดพิธีมอบสิ่งของกำนัลอันเป็นที่ระลึกจากเจ้าเมืองเชียงใหม่เป็นถ้วยชาม 30 ชิ้น ผ้าแพรหลายพับ ให้กับเจ้าฟ้าน้อยระภาผ่อพ่อเมืองกลาง (ผาปูน)

เมืองกลาง (ผาปูน) นี่เป็นเมือง ๆ หนึ่งที่มีผู้คนจากเชียงใหม่ ลำพูน อพยพหลบหนีภัยพม่า เข้าศึก เป็นจำนวนมากและได้รับความอยู่เย็นเป็นสุขโดยถ้วนหน้า ซึ่งเจ้าฟ้าน้อยระภาผ่อได้ให้ความ เมตตาปรานีเช่นคนชาติกะเหรี่ยงเหมือนกัน

วันต่อมา เจ้าฟ้าน้อยระภาผ่อ พ่อเมืองกลาง ได้จัดพิธีร่วมน้ำสาบานเป็นมิตรไมตรีต่อกัน ตาม ธรรมเนียมของเขาระหว่างเมืองกะเหรี่ยงและเมืองเชียงใหม่ขึ้น โดยได้ปลูกประรำพิธีขึ้นหลังหนึ่งที่ทำ น้ำเมืองกลางเรียกว่า ท่าสะยา พิธีได้เริ่มขึ้นโดยเจ้าฟ้าน้อยระภาผ่อได้สั่งให้ล้มกระบือตัวใหญ่ที่สุด อ้วนพีสมบูรณ์ที่สุด ที่มีในเมือง 1 ตัวเพื่อเข้าพิธี ได้ฆ่าและตัดเขากะrieb้อออกเป็น 2 ซีกด้วยกัน แล้วยื่นซีกหนึ่งให้เจ้าอุปราชาธรรมลังกาถือเอาไว้ซีกหนึ่ง เพื่อแทนชาวเชียงใหม่ทั้งมวล เจ้าฟ้าน้อยระภาผ่อ ได้ขอให้เจ้าอุปราชาธรรมลังกา และที่ประชุมได้กล่าวสัจจะปฏิญาณต่อกันไว้ว่า

“ตราบใดแม่น้ำคงไม่หาย เขาควายเป็นชื่อ ถ้าช้างเผือกไม่ยุบ
เมืองยางแดงกับเมืองเชียงใหม่ ยังเป็นไมตรีกันตราบนั่น...”

ทั้งสองฝ่ายได้กล่าวเป็นภาษาของตนและต่างเก็บเขากะrieb้อรักษาไว้ ถือเป็นวาจาสัตย์ที่มีต่อกันสืบต่อไปในภายภาคหน้า

ต่อมาเจ้ารัตนเมืองแก้วคำผ้น อนุชาของเจ้าอุปราชาธรรมลังกา ซึ่งได้เดินทางไปในครั้งนี้ได้เกิด มีใจสมัครผูกพันรักใคร่เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกับเจ้านางตาเวยบุตรของเจ้าฟ้าน้อยระภาผ่อและต่างตกลง ปลงใจเป็นคู่ชีวิตต่อกัน หลังจากเสร็จพิธีการแล้วได้เดินทางกลับเมืองเชียงใหม่

นับเป็นครั้งแรกที่เจ้านายฝ่ายเหนือของเมืองเชียงใหม่ ได้ทำการสมรสกับเจ้าหญิงกะเหรี่ยง บุตรีเจ้าฟ้าเมืองยางแดง ซึ่งมีศักดิ์และมีฐานันดรเป็นเช่นเดียวกันและเจ้านางตาเวยของคนี้ ต่อมา ภายหลังได้รับพระราชทานนามจากพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (รัชกาลที่ 1) ว่า “เนตรนารีไวย”

ภายหลังต่อมาได้มีราชบุตรและธิดากับเจ้ารัตนเมืองแก้วคำฝั้นหรือเจ้าหลวงเศรษฐีคำฝั้นถึง 5 องค์ด้วยกัน ราชบุตรองค์ใหญ่ชื่อ เจ้ามหาพรมคำคง ได้เข้ารับราชการในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นรัชกาลที่ 3 ต่อมาได้เป็นเจ้าราชวงศ์ของเมืองเชียงใหม่ ในแผ่นดินพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 เจ้าราชวงศ์ทรงเป็นพระบิดา พระเจ้าอินทวิชยานนท์ (อินทนต์ ณ เชียงใหม่) เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ที่ 7

แม่เจ้าเนตรนารีไวยเป็นทนายาของป่าไม้สัก ซึ่งทำความมั่งคั่งให้กับเจ้าหลวงเศรษฐีคำฝั้นและบุตรหลานในสกุล ณ เชียงใหม่ ผู้สืบสายตรงจากแม่เจ้าเนตรนารีไวยและสืบสายจาก

เจ้าฟ้าน้อยระภาผ่อ ครั้นต่อมา พระเจ้ากาวิละได้ถึงแก่พิราลัยแล้ว เจ้ามหาอุปราชธรรมลังกาได้ขึ้นสวดยเมืองแทนเป็นพระเจ้าเชียงใหม่สืบต่อมา ทรงมีพระนามว่า พระเจ้าช้างเผือกธรรมลังกา ที่ขนานนามนี้เพราะว่าในสมัยของท่านได้ทรงนำช้างเผือก ซึ่งได้พบในเมืองเชียงใหม่ไปถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (รัชกาลที่ 2) ณ กรุงรัตนโกสินทร์ จนถือได้ว่าสยาม – กะเหรี่ยง เป็นทั้งญาติสนิท เป็นทั้งมิตรสหายกันมาช้านาน และมีเชื้อสายสืบทอดกันมาแต่โบราณกาลดังที่กล่าวมาแล้ว

2.3.4 ประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า เรื่องตำนานจากการสร้างเมืองกิแม (เชียงใหม่)

ภาษาปกากะญอ เรียกเมืองเชียงว่า “กิแม” และมีเรื่องเล่ากันต่อรุ่นต่อรุ่นว่า เมืองกิแมเป็นเมืองที่คนปกากะญอครอบครองมาก่อน โดยมีเจ้าเมืองปกากะญอที่อุดมด้วย ช้าง ม้า วัว ควาย พืชพันธุ์อาหาร และพลเมือง แต่ต่อมาได้มีชนเผ่า “โย” รุกรานขับไล่ คนปกากะญอต้องทิ้งเมืองกิแมกระจัดกระจายสู่ชนห้วยต่างๆ บริเวณที่ตั้งเมืองกิแม ก็คือ ที่ตั้งของเมืองเชียงใหม่ โดยตำนานเรื่องนี้ได้พูดถึงที่มาของการก่อตั้งเมืองเชียงใหม่ ตลอดจนอาณาเขตของเมืองเชียงใหม่ในอดีต

สมาคมศูนย์รวมการศึกษาและวัฒนธรรมชาวไทยภูเขา (IMPECT.2538: 18-19) ระบุว่า ตำนานเรื่องเมืองเชียงใหม่เป็นที่เล่าขานของชนเผ่าปกากะญอมาแต่โบราณ ตำนานกล่าวถึงเจ้าฟ้าเมืองเชียงใหม่กับสุนัขเ่งของท่าน ตำนานได้ถูกจดจำเอาไว้ในบทกล่าวนำสองบทที่มีใจความว่า

เลอ เปลอ ฉวี ลู ตา พะ มี
ครั้งกระโน้นสุนัขเ่งตามเลียงผา

หย่อ ถ่อ เลอะ หล่อ โอะ ดี
ยังมีรอยเท้าติดอยู่ที่ผาตราบจนทุกวันนี้

ชนปกาเกอญอเล่าขานกันว่าเจ้าฟ้าเชียงใหม่และสุนัขของท่านได้ไล่เลียงผาตัวหนึ่งจากฝั่งตะวันตกของแม่น้ำสาละวินเข้ามายังฝั่งตะวันออก จนกระทั่งไล่มาถึงที่ราบแห่งหนึ่ง เจ้าฟ้าเชียงใหม่ทรงทอดพระเนตรสุนัขของพระองค์กินอาหารที่นั่นเนื่องจากหิวโซ พอเจ้าฟ้าทรงตามมาทันจึงทำเสียงดุและคำตะเพิดด้วยความไม่สุภาพว่า “เจ้าไล่เลียงผามีโซหรือ ทำไมมัวกินและกลืนอะไรอยู่” ด้วยเหตุดังกล่าวที่ราบแห่งนี้จึงมีชื่อว่า “หมื่อ อยู่ ปู” ซึ่งแปลว่า “เมืองกลืน” (ปัจจุบันคือแม่สะเรียง) มาจนถึงทุกวันนี้ หลังจากกินอาหารแล้วเจ้าฟ้าเชียงใหม่ก็ทรงไล่สุนัขของพระองค์ให้ไล่เลียงผาต่อไป ระหว่างทางสุนัขได้ปัสสาวะลงที่ลำธารหนึ่ง จึงถูกเรียกชื่อภายหลังว่า “ห้วยสุนัขเยี่ยว” (อยู่ระหว่างอำเภอแม่สะเรียงและอำเภอฮอด) จนถึงทุกวันนี้ จากนั้นสุนัขก็ไล่เลียงผาต่อไป จนกระทั่งถึงที่ราบอีกแห่งหนึ่ง ณ ที่ราบแห่งนี้สุนัขก็หายไปอย่างไร้ร่องรอย เจ้าฟ้าเชียงใหม่ทรงตามหาอย่างไรก็ไม่ทรงพบ ถึงกับทรงกรรแสง ดังนั้นที่ราบแห่งนี้จึงถูกเรียกชื่อภายหลังว่า “มื่อ ฮอด ปู” แปลว่า “เมืองร้องไห้” ซึ่งต่อมาได้เพี้ยนไปเป็น “เมืองฮอด” (ปัจจุบันคืออำเภอฮอด) จนถึงทุกวันนี้

เจ้าฟ้าเชียงใหม่ทรงพักผ่อนที่นั่นจนกระทั่งสุนัขของพระองค์กลับมาหาเอง จากนั้นทั้งสองก็พากันออกเดินทางไล่เลียงผาต่อไป การเดินทางมุ่งสู่ทิศตะวันออก แล้วก็ไปถึงถ้ำแห่งหนึ่งและทรงนั่งพักผ่อนในถ้ำแห่งนั้น ถ้ำแห่งนี้และบริเวณที่ราบรอบ ๆ ถูกเรียกว่า “เมืองเหล่อยู่” แปลว่า “เมืองรูหินหรือถ้ำ” และต่อมาได้เพี้ยนไปเป็น “เมืองลำพูน” (ปัจจุบันคือจังหวัดลำพูน) มาจนถึงทุกวันนี้

หลังจากหายเหนื่อยแล้วก็เริ่มไล่เลียงผาต่อไป จนกระทั่งมาถึงหน้าผาแห่งหนึ่ง สุนัขตามไล่เลียงผาตามซอกผาซอกหินแต่ก็ไม่พบ ณ สถานที่แห่งนี้ได้กลายเป็นเมืองที่มีชื่อว่า “เมืองเลปา” แปลว่า “เมืองหน้าผา” ซึ่งทีหลังเพี้ยนไปเป็น “เมืองลำปาง” (ปัจจุบันคือจังหวัดลำปาง) จนถึงทุกวันนี้

การไล่เลียงผาไม่ได้ผลสำเร็จเพราะร้องรอยหายไป ณ ผาแห่งนี้ ดังนั้นเจ้าฟ้าเชียงใหม่จึงหันกลับมุ่งหน้าขึ้นสู่ที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงและได้ตั้งรกรากอยู่ที่นั่น สุนัขตัวเก่งของเจ้าฟ้าเชียงใหม่ก็ลั่นลมหายใจ ณ ที่แห่งนี้ เล่าขานกันว่าก่อนสุนัขตัวนั้นจะสิ้นใจตาย แท้จริงเหยียบลงบนหลังเต่าข้างละหนึ่งตัว หางสอดเจ้ารูลิ้ม ปากคาบตะกวด ตาเหลือบไปยังรังผึ้ง เจ้าฟ้าเชียงใหม่ได้ฝังศพของสุนัขของท่านตัวนี้ ณ บริเวณที่ตั้งวัดเจติยหลวงในปัจจุบัน

จากนั้นเจ้าฟ้าเชียงใหม่ก็ทรงสร้างบ้านเรือนที่นั่น ภายหลังมีผู้คนเข้ามาตั้งรกรากสมทบมากขึ้น จนกลายเป็นเมืองใหญ่ เจ้าฟ้าเชียงใหม่ทรงตั้งชื่อเมืองว่า “เหวกี่แม” แปลว่า “เมืองหมา” ต่อมามีคนต่างแดนซึ่งเป็นพวกคนจีน (เจ๊ก) เข้ามาค้าขายและสามารถยึดครองที่ดินอย่างกว้างขวางและกลายเป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลทางด้านเศรษฐกิจอย่างสูง ถึงกับเปลี่ยนชื่อเมืองจาก “เหวกี่แม” ไปเป็น “เมืองเจ๊กใหม่” ซึ่งต่อมาเพี้ยนไปเป็น “เมืองเชียงใหม่” มาจนถึงปัจจุบัน

ตำนานเมืองเชียงใหม่ (เหวกี่แม) ถูกบันทึกไว้ในบทลำน้าของชนเผ่าปกาเกอญอมากมายดังตัวอย่างที่ยกมาดังนี้

- พอ เจ โปะ พะ เลอ กี่ แม พะ ลอ หล่า แก เลอ ปกา แว
- ดอกไม้บานที่เมืองเชียงใหม่ บานสะพรั่งที่สุดก็เป็นของคนอื่น
- เหว่ เล กี่ แม อะ หน้า บอ เลอ เปลลอ หม่ ยวา หล่อ เจ๋ นอ
- เมืองหน้าผาแลดูเหลืองอร่าม (กำแพงเมืองสีทอง) เป็นที่ประทับของพระเจ้าในอดีต

2.4 อุดมคติทางภูมิวัฒนธรรมของคนปกาเกอญอ

2.4.1. ความเชื่อทางศาสนาดั้งเดิม

ก่อนที่ชาวปกาเกอญอ จะมานับถือพุทธศาสนา หรือคริสต์ศาสนา ดังเช่นปัจจุบัน เดิมทีนั้น ชาวปกาเกอญอมีการนับถือ “เกอจ่ายว” หรือ “ต่าที ต่า เตอะ” แปลว่าเทพหรือเทวาอารักษ์และ **วิญญาณบรรพบุรุษ** โดยมีฐานความเชื่อว่า เชื่อกันว่าทุกสรรพสิ่งมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือที่เรียกรวมๆ ว่ายว หรือ “ต่าที ต่าเตอะ” ดูแลรักษาอยู่ทำให้ชาวปกาเกอญอไม่กล้าล่วงละเมิด ชาวปกาเกอญอมีความเคารพธรรมชาติมากเพราะเป็นแหล่งบันดาลความอุดมสมบูรณ์มาให้ สิ่งที่ปกาเกอญอถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือลึกลับควรยำเกรง เพราะเป็นเทพหรือเทวาอารักษ์เป็นวิญญาณที่ดี ส่วนวิญญาณที่ชั่วร้ายนั้นคนปกาเกอญอจะเรียก “ตา หมื่อ ซา”หรือผีเป็นสิ่งที่ควรหลีกเลี่ยง

อุดมคติทางความเชื่อของคนปกาเกอญอสามารถแบ่งเป็นหมวดใหญ่ได้ 4 หมวด โดย3 หมวดแรกเป็นหมวดที่ว่าด้วยสิ่งที่มีบุญคุณ เป็นมงคล เป็นความดีงาม เป็นสิ่งที่คนปกาเกอญอเชื่อว่าคอยปกป้องรักษา เป็นสิ่งที่คนปกาเกอญอเคารพ ยำเกรง นับถือและเชื่อเชิญให้อยู่ด้วย ดังนี้

หมวดที่ 1 ว่าด้วยเรื่องเทพเจ้าแห่งสัจธรรมหรือที่เรียกว่า “ต่าที ต่าเตอะ” แปลว่า สิ่งสูงสุด สิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ สร้างและกำหนดทุกสรรพสิ่ง ไม่ว่าจะเป็นธรรมชาติและชะตากรรมของมนุษย์ บางทีเรียกว่าส่วน “ยว” แปลว่า พลัง อำนาจ ที่เคลื่อนไหว ตลอดเวลา สถิตย์อยู่ทุกหน ทุกแห่ง ทั้งในน้ำ อากาศ ดิน ไฟ ป่า พืชพันธุ์ สัตว์ และคน บางความเข้าใจมองว่า “ต่าที ต่าเตอะ” และ“ยว” เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (สุวิธาน พัฒนาไพรวัลย์. 2558: ซีดีรวม)

หมวดที่ 2 ว่าด้วยเรื่องเกี่ยวกับครอบครัวและเครือญาติคือ “ซีโซ่ หมื่อ คกา” หรือ “เกอลา” คือ วิญญาณบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว เป็นสิ่งที่คอยคุ้มครองขวัญของลูกหลาน

หมวดที่ 3 ว่าด้วยเรื่องเกี่ยวกับธรรมชาติ เรียกว่า “เกอจ่า” ซึ่งจะให้คุณแก่มนุษย์ในเชิงอนุรักษ์ธรรมชาติเช่น “ทีเกอจ่า” หรือเทพแห่งต้นน้ำเทพแห่งขุนห้วย “เกอเกอจ่า” หรือเทพแห่งป่า “เกอเจอ เกอโลเกอจ่า” หรือเทพแห่งภูเขา “เบลอะเกอจ่า” หรือ เทพพญาปลวก เป็นต้น เป็นสิ่งที่อำนวยความสะดวกในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติหล่อเลี้ยงมนุษย์

ส่วนหมวดที่ 4 เป็นหมวดของความชั่วร้าย ความน่ากลัว เป็นหมวดที่ว่าด้วยวิญญาณที่ไม่ดี หรือผี เรียกว่า “ดำ หมื่อ หม่า” เช่น ผีกะ ผีหลวงช้าง ผีม้า ผีกองกอย ผีคนตายโหง เป็นต้น เป็นสิ่งที่คอยทำร้าย กลั่นแกล้ง ชูตรีดไถและสร้างปัญหาให้มนุษย์ เป็นหมวดที่มนุษย์พยายามหลีกเลี่ยง ไม่อยากพบเจอ

2.4.2 พิธีกรรมที่สำคัญของชนเผ่าปกาเกอะญอ

พิธีกรรมมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของชนปกาเกอะญอ เป็นการสืบทอดทางวัฒนธรรม เพื่อกำหนดบรรทัดฐานและควบคุมพฤติกรรมทางสังคม ตลอดจนแสดงถึงความสัมพันธ์ของชนปกาเกอะญอ กับสิ่งแวดล้อม ธรรมชาติที่มีผลต่อการดำรงชีพในกระบวนการผลิตและความสัมพันธ์กับระบบความเชื่อของสิ่งที่เหนือธรรมชาติ สมาคมศูนย์รวมการศึกษาและวัฒนธรรมชาวไทยภูเขา-IMPECT (IMPECT.2538: 25-30) ได้รวบรวมข้อมูลเพื่อจัดทำเป็นหลักสูตรภูมิปัญญาปกาเกอะญอ ดังนี้

2.4.2.1. พิธีกรรมหลักในรอบชีวิต

1) การเกิด (ดี ต่า เบล)

เมื่อทารกเกิดสายรกที่ตัดออกแล้วก็จะไปแล้วผู้เป็นบิดาของทารกก็จะบรรจุลงกระบอกไม้ไผ่ปิดฝาด้วยเศษผ้าแล้วนำไปผูกไว้ตามต้นไม้นี้ในป่ารอบหมู่บ้านพร้อมกับอธิษฐานให้เด็กน้อยโต แข็งแรงดังต้นไม้ยืนต้นนี้ ต้นไม้ต้นนั้นเรียกชื่อว่า “เด ปอ ทุ” แปลว่าต้นสายรก และต้นไม้ต้นนี้จะห้ามตัดโดยเด็ดขาด เพราะเชื่อว่าขวัญของทารกจะอาศัยอยู่ที่นั่น หากตัดทิ้งจะทำให้ขวัญของทารกหนีไปและทำให้ทารกล้มป่วยลง หากว่าผู้ใดตัดไม้ต้นนี้โดยเจตนาหรือไม่เจตนาจะต้องถูกปรับด้วยไก่หนึ่งตัว พ่อแม่ก็จะนำไก่ตัวนี้ไปทำพิธีเรียกขวัญทารกกลับคืนมา

วันที่ไปผูกสายรกของทารกติดกับต้นไม้ต้นนั้นเพื่อนบ้านทุกคนจะไม่ออกไปทำงาน ซึ่งถือเป็นข้อห้าม เรียกข้อห้ามนี้ว่า “ดี ต่า เบล” เป็นประเพณีที่สืบทอดกันมาตั้งแต่อดีต เมื่อถึงเวลาขั้วสายทารกหลุดออกไปผู้เป็นพ่อก็จะไปทำพิธีผูกมือเรียกขวัญทารก โดยไปทำพิธีที่ใต้ต้นไม้ที่ผูกติดสายรกต้นนั้น เพื่อให้ขวัญกลับมาอยู่ที่บ้าน เรียกว่า “กีเบลจือ” คือพิธีผูกขวัญครั้งแรกของบุคคลผู้นี้ที่เกิดมาลืมตาดูบนโลก ชนปกาเกอะญอเชื่อว่าขวัญของคนมีอยู่ 37 ขวัญ

2) การแต่งงาน (ดี เทาะ ไค์ เบล)

เมื่อเป็นที่รับรู้แล้วว่าชายหญิงชอบพอกัน พ่อแม่และญาติพี่น้อง (ญาติผู้ใหญ่) ของฝ่ายหญิงก็จะส่งคนไปหาฝ่ายชายเพื่อสอบถามให้แน่ใจว่าฝ่ายชายรักและยินดีที่จะแต่งงานกับ

ฝ่ายหญิงจริง ๆ หรือไม่ หากฝ่ายชายรักชอบพอและยินยอมที่จะแต่งงานกับฝ่ายหญิงก็จะมีกำหนดหมายวันเวลาทำพิธีแต่งงานกันในวันนั้น (ประเพณีปกากะญอฝ่ายหญิงจะไปสู่ขอฝ่ายชาย)

2.1) การหมั้น (เตอะ โหล) เมื่อฝ่ายชายตกลงปลงใจว่าจะแต่งงานกับหญิงและนัดหมายวันเวลาแต่งงานที่แน่นอนแล้วฝ่ายชายก็ส่งเจ้าแก้วไปทำพิธีหมั้นหมายฝ่ายหญิงก่อนวันแต่งงาน ในพิธีฝ่ายหญิงจะฆ่าไก่หนึ่งคู่ทำอาหารเพื่อเลี้ยงรับเจ้าแก้วฝ่ายชาย วันรุ่งขึ้นก็จะนัดหมายวันเวลาที่ฝ่ายชายและเพื่อน ๆ จะมาหาฝ่ายหญิงเพื่อทำพิธีแต่งงานต่อไป

2.2) หมูแรกทำพิธี (เทาะเตาะ) เทาะเตาะคือหมูตัวแรกที่ฆ่าในพิธีแต่งงาน เนื้อหมูตัวนี้จะเอาไว้เป็นเครื่องบูชาเพื่อขอเทพยดามารวยพรเจ้าบ่าวเจ้าสาวและผู้มาร่วมงานทุกคน เมื่อถึงเวลาออกเดินทางไปสู่หมู่บ้านเจ้าสาว เจ้าแก้วฝ่ายเจ้าบ่าวและเพื่อนเจ้าบ่าวจะลงไปอยู่พร้อมกันที่ฟิงพักหน้าบ้านที่สร้างไว้ชั่วคราว เจ้าแก้วจะทำพิธีรินหัวเกล้าและอธิษฐานขอพร เสร็จพิธีก็จะออกเดินทางโดยมีเจ้าบ่าวและเพื่อน ๆ ร่วมเดินทางอย่างพร้อมเพรียงกัน

เมื่อเดินทางมาถึงบ้านเจ้าสาว เจ้าแก้วฝ่ายเจ้าสาวและเพื่อนบ้านก็จะคอยต้อนรับโดยจะไปพักที่ฟิงพักชั่วคราวหน้าบ้านเพื่อทำพิธีตีหมั้นหัวเกล้า (เตะ ซิ โซ) เสร็จพิธีตีหมั้นหัวเกล้าก็จะขึ้นไปสู่บ้านเจ้าสาว เพื่อพักผ่อนและมีการเลี้ยงสังสรรค์กัน ตีหมั้นหัวเกล้าพร้อมกับขับลำนำโต้ตอบกันระหว่างกลุ่มเจ้าแก้ว เพื่อนเจ้าบ่าวที่เป็นคนต่างถิ่นและกลุ่มเจ้าแก้ว เพื่อนเจ้าสาวที่เป็นคนในถิ่น เวลาเดียวกันนี้ญาติพี่น้องเจ้าสาวก็จะฆ่าหมูทำอาหารสำหรับเลี้ยงแขกที่มาร่วมงาน เมื่อทำอาหารเสร็จแล้วเขาก็จะให้เจ้าแก้วทั้งฝ่ายเจ้าบ่าวและเจ้าสาวทำพิธีถวายข้าวแด่เทพยดาเพื่อขอพร จากนั้นก็เรียกแขกทุกคนโดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อนเจ้าบ่าวที่มาจากแดนไกลมารับประทานอาหาร เสร็จแล้วก็เป็นเวลาส่วนตัวของแต่ละคนที่จะพักผ่อนนอนหลับหรือเยี่ยมเยียนเพื่อนบ้านอื่น ๆ และขับลำนำโต้ตอบกัน ซึ่งบางคนบางหมู่บ้านก็จะเที่ยวขับลำนำตลอดทั้งคืน

2.3) ไก่เริ่มต้นพิธีบ๊ะ (ซอเก๊ะเก) ช่วงหนึ่งของพิธีแต่งงานจะมีการฆ่าไก่ 2 ตัว ต้มให้สุกโดยไม่ปรุงอะไรลงไปทั้งสิ้น ผู้เฒ่าผู้แก่จะเลือกเด็กหญิงและเด็กชายฝ่ายละคน โดยที่เด็กทั้งสองคนต้องเป็นเด็กที่มีครอบครัวครบสมบูรณ์คือทั้งพ่อและแม่ยังมีชีวิตอยู่ เด็กทั้งสองคนนี้จะทำหน้าที่จัดข้าวและเนื้อไก่ 2 ตัวนั้นแล้วมอบให้เจ้าบ่าวและเจ้าสาวรับประทาน โดยเด็กหญิงจะจัดให้เจ้าสาวและเด็กชายจะจัดให้เจ้าบ่าว ฝ่ายเจ้าบ่าวและเจ้าสาวก็จะให้สร้อยลูกปัดหนึ่งสายและเงินหนึ่งบาทแก่เด็กหญิงและชายตามลำดับ เป็นการตอบแทนน้ำใจที่มาช่วยเหลือ

2.4) ชันหมาก (เกอะเนอ) ชนปกากะญอมีวัฒนธรรมชันหมากเป็นของผู้หญิงหรือผู้หญิงมีชันหมาก ฝ่ายชายจะเป็นฝ่ายนำชันหมากมาให้ ชันหมากของชนปกากะญอประกอบด้วยผ้าชิ้นทอ 1 ผืน เสื้อทอผู้ชาย 1 ตัวผ้าโพกศีรษะ 1 ผืน เสื้อ 1 ตัว เสื้อแม่บ้าน (เซ โหม่ ซู) 1 ตัว และเกลือ 1 ห่อ แต่ผู้หญิงบางคนอาจจะมีชันหมากมากกว่านี้ก็ได้ ในวันที่เจ้าบ่าวและเพื่อน ๆ เดินทาง

มาที่บ้านเจ้าสาวนั้น จะมีแม่บ้านคนหนึ่งถือขันหมากมาด้วย แม่บ้านคนนี้ต้องเป็นแม่บ้านที่มีครอบครัวที่สมบูรณ์คือสามียังมีชีวิตอยู่ วันรุ่งขึ้นก็จะมีการทำพิธีขอขันหมาก การทำพิธีจะทำโดยเจ้าแก่ฝ่ายหญิงและฝ่ายชาย ฝ่ายหญิงจะเป็นผู้ขอ ส่วนฝ่ายชายจะเป็นผู้ให้ โดยที่การขอจะต้องขอด้วยการขบลำนำได้ตอบกันทั้งสิ้น การทำพิธีขอขันหมากใช้เวลามาก เพราะต้องขบลำนำผ่านชั้นตอนและมีลีลาของการอ้อยอิ่ง เบี่ยงบ่ายเป็นพิธี

2.5) ไก่ขอพระหว่างเดินทางกลับ (ขอใจล่อ) การเดินทางกลับของเจ้าแก่และเพื่อนเจ้าบ่าว ฝ่ายหญิงจะฆ่าไก่ 2 ตัวต้มให้สุกแล้วห่อให้เพื่อนเจ้าบาวนำกลับไปด้วยเพื่อเป็นอาหารระหว่างเดินทาง เมื่อถึงเวลาอาหารก่อนรับประทานอาหารเจ้าแก่จะทำพิธีถวายหัวอาหารแด่เทพดาเพื่อขอพรให้ผู้ร่วมเดินทางให้ได้รับความปลอดภัยจากภัยอันตรายทั้งหลายและกลับถึงบ้านด้วยความสวัสดิภาพ พอกลับถึงบ้านแล้วทุกคนก็จะมารวมกันที่เพิงพักหน้าบ้านเจ้าบ่าวก่อนที่จะแยกย้ายกันกลับบ้านของตน และที่เพิงพักนี้เจ้าแก่ก็จะทำพิธีตีหมหัวเหล้าอีกครั้งหนึ่งเป็นครั้งสุดท้าย วันรุ่งขึ้นวันหนึ่งเพื่อนบ้านทุกคนจะหยุดงาน ซึ่งถือเป็นข้อห้าม เรียกข้อห้ามนี้ว่า “ดี เทาะ โค้ เบล” แปลว่า “ข้อห้ามหัวหมู”

3.) การตาย

การเตรียมศพ ในหมู่บ้านหากผู้หนึ่งเสียชีวิตลง เพื่อนบ้านทุกคนจะหยุดงาน เพราะถือเป็นข้อห้ามซึ่งเรียกว่า “ดี ปกา สะ ลอ หม่า” หมายความว่า ข้อห้ามสำหรับวิญญาณที่หลุดหายไป แม้แต่ตำข้าวซึ่งปกติจะทำการทุกวันเช้าและเย็นก็จะงดทำทั้งสิ้น ขึ้นแรกญาติพี่น้องก็จะอาบน้ำศพ นำเสื้อผ้าใหม่ ๆ มาสวมใส่ให้ เสร็จแล้วก็จะห่อศพด้วยเสื้อติข้าว

การเตรียมสัณการะให้ศพ หลังจากห่อศพแล้วจะหาไม้ไผ่ท่อนหนึ่งยาวประมาณ 5 ศอก ฝาออกเป็น 4 ซีกเท่า ๆ กันครึ่งท่อนแล้วง่ามลงบนศพเพื่อยึดศพให้แน่น เรียกไม้ไผ่ท่อนนี้ว่า “ไม้ง่ามศพ” จากนั้นจะนำเสื้อผ้าของศพที่ญาติพี่น้องมอบให้แขวนไว้ที่ปลายท่อนไม้ไผ่ เสื้อผ้าและข้าวของศพนี้เรียกว่า “ตา ซี อะ จื่อ” มีความหมายว่า “สัณการะศพ” เป้าหมายการเตรียมสัณการะของศพเพื่อทำความร่มรื่น อยู่เย็นเป็นสุข ให้ผู้ตายได้ใช้ขณะเดินทางกลับไปยังโลกหน้า

การขบลำนำ ตกเย็นจะเป็นเวลาแห่งการขบลำนำส่งวิญญาณศพ โดยชายหนุ่มและพ่อบ้านจะขึ้นมาขบลำนำ ลำนำที่ขับในช่วงแรกนี้จะมีเนื้อหาเกี่ยวกับคนตาย ลำนำสำหรับศพนี้ผู้ขับจะจำกัดเฉพาะแต่ผู้ชายเท่านั้น ผู้หญิงจะขบลำนำนี้นี้ไม่ได้ ถือเป็นสิ่งต้องห้าม ผู้หญิงที่กำลังตั้งท้องและเสียชีวิตลงจะมีการขบลำนำส่งวิญญาณเช่นเดียวกัน แต่ผู้มาขบลำนำจะเป็นเฉพาะผู้ชายเท่านั้น

ลำนำที่ขับมีชื่อว่า “ทา โห่ ควา” มีความหมายว่า “บทลำนำรวบรวมชาย” หรือ “บทลำนำ ชุมชุมชาย” ผู้เสียชีวิตที่เป็นหนุ่มสาวจะมีการไปสร้างกระต๊อบหลังเล็กที่กวดอยแห่งใดแห่งหนึ่งใกล้หมู่บ้านและเป็นทางเดินที่ผู้เสียชีวิตเคยเดินไปมา และนำเสื้อผ้าและข้าวของต่าง ๆ ไปวางไว้

ไว้ในกระต๊อบหลังนั้น สิ่งนี้เรียกว่า “เสอะ เล” ผู้เสียชีวิตกลุ่มนี้มีลำนำส่งวิญญาณโดยเฉพาะเช่นกันซึ่งเรียกว่า “ทา เยอ ลอ” แปลว่า ลำนาคึ่งหา หรือลำนาคาลัยอาวรณ์

ข้อห้ามหลังปลงศพ คือจะไม่ให้คนในหมู่บ้านออกไปทำมาหากินนอกบ้าน ส่วนจะห้ามกี่วันนั้นขึ้นอยู่กับว่าศพนั้นมีการเก็บไว้กี่วัน หากเก็บไว้ 1 วันก็จะห้ามออกไปทำงาน 1 วัน เป็นต้น ข้อห้ามนี้เรียกว่า “ดี นา เกอะ เกราะ” หมายความว่า ข้อห้ามผีผู้ตาย เพราะปกากะญอเชื่อว่าหลังจากปลงศพผีของผู้ตายยังเดินไปมาภายในบริเวณรอบ ๆ หมู่บ้านอยู่จนกว่าจะพ้นจำนวนวันที่เก็บศพไว้ เพราะฉะนั้นหากผู้ใดออกนอกหมู่บ้านในช่วงนี้ผีผู้ตายอาจจะเห็นเข้าและจับขวัญของผู้นั้นแล้วจะทำให้ล้มป่วยลงได้พืชผักของผู้ตาย หากมีผู้เสียชีวิตลงในกลางปีและผู้เสียชีวิตไม่มีโอกาสได้รับประทานพืชผักที่ตนปลูกไว้ ในกรณีหลังจากการเก็บเกี่ยวแล้วญาติพี่น้องก็จะนำผลผลิตของพืชผักต่าง ๆ ในรอบปีนั้นไปฝากไว้ที่ไร่หรือไถ่ต้นไม้บริเวณของผู้ตาย ทั้งนี้เพื่อให้วิญญาณผู้ตายจะได้กลับมารับประทานผลผลิตของพืชผักเหล่านั้นแล้วจะได้กลับไปสู่ สวรรค์ด้วยความสงบสุข จะได้ไม่กลับมารบกวนขอญาติพี่น้องอีกต่อไป

2.4.2.2 พิธีกรรมระดับครอบครัว

1) เลี้ยงหมูแรกไก่อแรก (เทาะ โช้ ทิ ชี โช้ ทิ)

ชนปกากะญอจะมีสัตว์เลี้ยง 2 ชนิดที่จำเป็นและเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมในระดับครอบครัวเสมอคือไก่และหมู ไก่และหมูคู่แรกที่เลี้ยงเรียกว่า “เทาะ โช้ ทิ ชอ โช้ ทิ” มีความหมายว่า หมูแรกไก่อแรก หมูคู่แรกและไก่คู่แรกนี้ก็จะทำลงไปหลังจากการออกเหย้าออกเรือนแล้วไม่นาน การทำพิธีกรรมเลี้ยงหมูและไก่คู่แรกนี้เรียกว่า “บี โก่ ต่า” หมายความว่าเลี้ยงให้สงบราบรื่น หรือเลี้ยงให้ยั่งยืน

2.) การขึ้นบ้านใหม่ (ถ่อ เดอะ ซอ)

หลังจากปลูกบ้านเสร็จแล้วก็ถึงเวลาทำพิธีขึ้นบ้านใหม่เจ้าของบ้านต้องเตรียมเหล้า 1 คู และไก่ 1 คู (หรือหมู 1 ตัว) และเชิญผู้อาวุโสคนใดคนหนึ่งจากหมู่บ้านมาทำพิธีเรียกขวัญเจ้าของบ้าน เสร็จพิธีเรียกขวัญก็จะฆ่าไก่หรือหมูทำอาหาร จากนั้นก็จะเรียกญาติพี่น้องทุกคนมาที่บ้านมาผูกข้อมือเรียกขวัญเจ้าของบ้าน การผูกข้อมือเรียกขวัญนี้จะมีการอวยพรให้ครอบครัวเจ้าของบ้านมีความสุขในชีวิตที่จะอยู่อาศัยบ้านใหม่หลังนี้ จากนั้นก็จะร่วมรับประทานอาหารอย่างพร้อมเพรียงกัน

3.) พิธีกินเชื่อมความสัมพันธ์ (เอาะ บก๊ะ)

พิธีจะเริ่มต้นด้วยสามีภรรยาจะฆ่าไก่คู่แรกที่เลี้ยงไว้ เรียกพ่อแม่ของตน (ฝ่ายหญิง) มาขอพรให้ เนื้อไก่นั้นสามีภรรยาจะรับประทานเล็กน้อยพอเป็นพิธีก่อน จากนั้นพ่อแม่จะ

นำมารับเนื้อไก่และข้าววางลงบนพื้นบ้านและเริ่มอธิษฐานขอพร โดยเรียกขานชื่อบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วให้มาร่วมรับประทานอาหารที่ลูกหลานได้เตรียมให้นี้ เสร็จการอธิษฐานก็จะร่วมรับประทานอาหารร่วมกัน วันรุ่งขึ้นอีกหนึ่งวันก็จะเป็นการทำพิธีกรรมของฝ่ายชายซึ่งมีขั้นตอนเหมือนกับฝ่ายหญิงทุกประการ

4.) พิธีผูกขวัญ (ก๊ จ๊อ)

ผูกขวัญนี้ในพิธีจะใช้หมูหรือไก่ก็ได้ พ่อแม่จะเรียกบุตรหลานทุกคนทั้งยังโสดและแต่งงานแล้ว หากแต่งงานแล้วที่เป็นผู้หญิงก็จะเรียกมาพร้อมกับลูกทุกคน แต่หากเป็นผู้ชายก็จะมาตัวคนเดียวเท่านั้น ห้ามพาลูกมาด้วย จากนั้นก็จะผูกขวัญให้และอวยพรให้อยู่ดีมีสุข พ้นจากโรคภัยไข้เจ็บ ทั้งปวงและขึ้นสูดท้ายก็จะคว่ำข้าวเปลือกแล้วไปโปรยลงใต้ต้นไม้ต้นใดต้นหนึ่ง

2.4.2.3 พิธีกรรมระดับหมู่บ้าน

1.) พิธีผูกข้อมือเรียกขวัญขึ้นปีใหม่ (ก๊ จ๊อ นี ซอ โค)

เมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตจากไร่เสร็จราวต้นเดือนมกราคม ผู้นำหมู่บ้านหรือฮีโจจะแจ้งให้ลูกบ้านทราบว่าถึงเวลาที่จะต้องทำพิธีขึ้นปีใหม่แล้ว ลูกบ้านทุกคนจะเตรียมหัวสำหรับทำพิธี ก่อนทำพิธีหนึ่งวันชาวบ้านจะทำขนมและของคบนกเคี้ยวซึ่งประกอบด้วย ข้าวปึก(ข้าวเหนียวตำคูลูก) ข้าวต้มและข้าวหลามเพื่อเป็นของถวายแด่เทพเจ้าและเป็นอาหาร ขนมกินเล่นในวันทำพิธีขึ้นปีใหม่นี้ วันรุ่งขึ้นทุกคนจะทำการผูกข้อมือเรียกขวัญ และวันนั้นจะไม่มีใครได้ออกนอกบ้าน ทุกคนต้องอยู่ร่วมงานปีใหม่ ถือเป็นวันพักผ่อนประจำปี หลังจากพิธีผูกขวัญของแต่ละครอบครัวและรับประทานอาหารเสร็จแล้ว ผู้นำหมู่บ้านก็จะออกตระเวนไปตามบ้านของลูกบ้านแต่ละครอบครัวเพื่อทำพิธีรับหัวเหล่าเพื่ออธิษฐานและอวยพรให้ครอบครัวทุกคนมีความสุข ความเจริญ พิธีกรรมวันขึ้นปีใหม่นี้เรียกว่า “ก๊ จ๊อ นี ซอ โค” แปลว่า ผูกข้อมือเรียกขวัญวันขึ้นปีใหม่นั้นเอง

2.) พิธีผูกข้อมือเรียกขวัญเดือนสิงหาคมกลางปี (ก๊ จ๊อ ลา คุ)

ราวต้นเดือนสิงหาคม ผู้นำหมู่บ้านจะแจ้งให้ลูกบ้านทราบว่าถึงเวลาที่จะต้องทำพิธีกลางปีอีกแล้ว พิธีกรรมกลางปีนี้เรียกว่า “ก๊ จ๊อ ลา คุ” หมายความว่า พิธีผูกข้อมือเรียกขวัญเดือนสิงหาคม หรือพิธีกลางปี รูปแบบและขั้นตอนจะเหมือนกับพิธีปีใหม่ทุกขั้นตอน จะต่างกันตรงที่ความหมาย กล่าวคือ พิธีปีใหม่จะเป็นพิธีขอพรจากเทพยดาให้ลงมาอวยพรพืชผลให้เจริญงอกงามดี ส่วนพิธีกลางปีจะเป็นพิธีขอบคุณเทพยดาที่ประทานความอุดมสมบูรณ์ทุกอย่างที่ขอจากพิธีปีใหม่ในต้นปีนั้น

3.) ต่ำ หลื่อ หี (การสืบชะตาหมู่บ้าน)

พิธีเลี้ยงหมู่บ้านเป็นหน้าที่ของผู้นำหมู่บ้านที่เรียกว่า “อี่ โซ่” แต่ต้องอาศัยความร่วมมือจากลูกบ้านด้วยกล่าวคือ หากจำเป็นต้องทำพิธีเลี้ยงหมู่บ้านผู้นำหมู่บ้านต้องแจ้งให้ลูกบ้านทราบ ลูกบ้านครอบครัวหนึ่งต้องนำข้าวสารหน้อยหนึ่งและไก่ 1 ตัว นำไปให้ผู้นำหมู่บ้านเพื่อเป็นเครื่องเซ่นไหว้ในพิธีผู้ที่ร่วมพิธีกรรมนี้ได้คือผู้ชายเท่านั้น

เมื่อถึงสถานที่ประกอบพิธีก็จะสร้างหอเซ่นไหว้แล้วผู้นำหมู่บ้านจะอธิษฐานภาวนาขอพรจากเทพยดา จากนั้นก็จะบอกให้ลูกบ้านฆ่าไก่ที่เป็นเครื่องเซ่นไหว้เพื่อทำอาหาร เมื่อทำอาหารเสร็จแล้วจะนำอวัยวะส่วนต่าง ๆ ทุกส่วน ส่วนละหน้อยหนึ่งมาทำเป็นเครื่องเซ่นไหว้ผู้นำหมู่บ้านจะนำเครื่องเซ่นไหว้ไปไว้บนหอเซ่นไหว้แล้วยกมือไหว้อธิษฐานภาวนาอีกครั้งหนึ่ง ส่วนลูกบ้านทุกคนที่มาร่วมงานจะยกมือไหว้ตามด้วย หลังจากอธิษฐานภาวนาก็จะทำพิธีเสี่ยงทายดูว่า ณ เวลานั้นเป็นฤกษ์งามยามดีที่จะรับประทานแล้วหรือยัง หากฤกษ์งามยามดีแล้วก็จะร่วมรับประทานอาหาร แต่ก่อนรับประทานอาหารแล้วผู้นำหมู่บ้านจะทำพิธีรินหัวเหล้า(เหล้าขาวดแรก) จากนั้นแล้วก็จะร่วมรับประทานอาหารด้วยกัน เมื่อรับประทานอาหารเสร็จแล้วผู้นำหมู่บ้านจะทำพิธีรินกันเหล้า (เหล้าขาวดสุดท้าย) ทุกคนจะต้องช่วยกันดื่มกันเหล้าจนหมด ก็เป็นอันว่าเสร็จพิธี และทุกคนจะแยกย้ายกันกลับบ้านได้

การที่จะต้องทำพิธีนี้เป็นประจำทุกปี (หรือทุก 2 ปี หรือทุก 3 ปี แล้วแต่แต่ละหมู่บ้านจะกำหนด) ก็เพราะชนปกาเกอะญอมีประสบการณ์ว่าไม่สามารถมองเห็นล่วงหน้าว่าจะเกิดอะไรขึ้นกับชีวิตและสังคมหมู่บ้าน แต่เชื่อว่าเทพเจ้าสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะรู้และสามารถปกป้องคุ้มครองได้ จึงต้องทำพิธีเลี้ยงหมู่บ้านเพื่อขอเทพยดามารักษาคุ้มครองและฝากชีวิตความเป็นอยู่ทั้งหมดไว้กับเทพยดาสิ่งศักดิ์สิทธิ์สูงสุด

4.) การขอขมา (ต่ำ มา ง)

ต่ำ เก ต่ำ หรือพิธีขอขมาเป็นบทบาทที่ของผู้นำหมู่บ้านเช่น หากเกิดกรณีหนุ่มสาวผิดประเวณีก็ต้องให้ผู้นำหมู่บ้านทำพิธีขอขมาตามกฎหมายประเพณีของหมู่บ้าน คู่หนุ่มสาวจะต้องไปที่เชิงบันไดของผู้นำหมู่บ้านและขอผู้นำหมู่บ้านทำพิธีขอขมาให้ที่นั่น ฝ่ายหญิงจะต้องดื่มเหล้าและส้มป่อย ฝ่ายชายต้องหาซื้อหมูหรือวัวหรือควาย 1 ตัว (แล้วแต่ข้อกำหนดของหมู่บ้าน) แล้วนำไปรวมกันที่เชิงบันไดผู้นำหมู่บ้าน ที่เชิงบันไดนี้จะต้องขุดหลุมไว้หนึ่งหลุม ข้างในหลุมจะปูด้วยใบตอง ผู้นำหมู่บ้านจะนำข้าวสุกวางลงในหลุมพร้อมกับรินเหล้าลงไป จากนั้นฝ่ายหญิงจะจับขาหมูส่วนผู้ชายจะเชือดคอและเทเลือดลงในหลุม ในขณะเดียวกันนั้นผู้นำหมู่บ้านจะอธิษฐานภาวนาขอขมาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้กับทั้งสองด้วย

5) พิธีการคืนดี หรือพิธีกินสันติ (เอาะ ชื่อ ต่า)

เอาะ ชื่อ ต่า หรือพิธีคืนดีจะเป็นพิธีที่กระทำต่อเนื่องจากพิธีขอขมา กล่าวคือเมื่อทำพิธีขอขมาซึ่งมีความหมายถึงผู้กระทำความผิดขอโทษต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผู้นำหมู่บ้านและเพื่อนบ้านแล้วก็จะทำพิธีเอาะชื่อต้าหรือพิธีคืนดี ซึ่งมีความหมายถึงการคืนดีต่อกันระหว่างผู้กระทำความผิดกับเพื่อนบ้านและระหว่างสิ่งสูงสุด พิธีคืนดีนี้ก็เพื่อให้ทุกสิ่งทุกอย่างในหมู่บ้านกลับเข้าสู่ภาวะปกติสุขเหมือนปกติ ไม่ต้องมีการบาดหมางผิดใจกันและมีความทุกข์ร้อนต่อกันอีกต่อไป ขอให้ความชั่วผ่านพ้นไปสิ้นสุดลงเพียงเท่านั้นและเริ่มต้นชีวิตใหม่กันอีกครั้งหนึ่ง

ผู้ทำพิธีก็คือผู้นำหมู่บ้านเช่นกัน คู่กระทำความผิดประเวณีต้องช่วยกันหาซื้อวัวหรือควายหนึ่งตัวเพื่อเป็นสัญลักษณ์แห่งการคืนดีกัน ก่อนฆ่าทำอาหารจะต้องให้ผู้ทำความผิดฝ่ายชายเป็นผู้จูงและฝ่ายหญิงเป็นผู้ต้อนโดยจูงไปรอบหมู่บ้าน พร้อมกับให้ทั้งสองตะโกนด้วยเสียงดังทำนองว่าเพื่อน ๆทั้งหลายจงอย่าเอาเยี่ยงอย่างเพราะเป็นสิ่งไม่ดี หลังจากนั้นเพื่อนบ้านก็จะช่วยกันฆ่าวัวตัวนั้นและแบ่งเนื้อให้กับทุกคนครบถ้วน ยกเว้นผู้กระทำความผิดและครอบครัวญาติพี่น้องทั้งฝ่ายหญิงและฝ่ายชาย จะไม่กินเนื้อนี้

2.4.3 ระบบคุณค่าทางคุณธรรมและจริยธรรม

สุภาสิต คำพังเพย และคำสอน เป็นข้อคิดและสิ่งเตือนใจเป็นสิ่งที่หล่อหลอมจิตใจให้คนประพฤติปฏิบัติตามแบบแผนวิถีชีวิตอันดีงามของชนปกากะญอตลอดจนการปฏิบัติตนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้อย่างสมดุลยั่งยืน โดยมีบทกวี ที่เรียกว่า ธา เป็นลำนำในการสอน เช่น สุภาสิตสอนความมีใจอดทน สุภาสิตสอนความมีใจกว้าง สุภาสิตสอนความมีใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ สุภาสิตสอนการมีใจสำรวม สุภาสิตสอนความมีใจถ่อมตน สุภาสิตสอนความมีใจไกลเกลียด

2.4.4 ภูมิปัญญาด้านการเกษตรกรรม

เป็นกระบวนการผลิตที่แสดงถึงระบบภูมิปัญญาในการใช้ประโยชน์และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมดุลโดยมีวิถีคิด มีพิธีกรรมความเชื่อ ที่ชัดเจนผ่านระบบการทำไร่หมุนเวียน

1) การทำไร่หมุนเวียน

1.1) แนวคิดระบบความเชื่อที่เกี่ยวกับการทำไร่หมุนเวียน

ระบบการทำไร่ของชนปกากะญอ เป็นระบบการทำไร่ในลักษณะหมุนเวียน โดยมีการหมุนเวียนใช้เวลาประมาณ 7 -10 ปี ทำให้ระบบนิเวศที่ถูกทำลายไปเหล่านั้นมีการฟื้นตัว

กลับสู่สภาพเดิมมีการปลูกพืชผัก หลายชนิดในไร่ เช่น พันธุ์ข้าวประมาณ 2 – 3 ชนิด ถั่ว แตงกวา ฟักทอง ฟักเขียว และเครื่องเทศอีกหลายชนิด

1.2) ขั้นตอนและวัฏจักรการทำไร่หมุนเวียน

กระบวนการเลือกที่ทำไร่มีดังนี้ ต้องไม่เป็นพื้นที่ป่าต้องห้ามตามประเพณี ต้องไม่เป็นข้อห้ามประเพณีในการเลือกพื้นที่ทำไร่ และต้องไม่มีลางร้ายบอกเหตุ ในระหว่างรอการฟื้นไร่ การปลูกข้าว มีวิธีปลูกและการดูแลรักษา ดังนี้ คือการเตรียมพื้นที่ปลูกข้าว การถางไร่ ร้างกิ่ง การทำแนวกันไฟ การเผา การสะสมพันธุ์พืช การปิดกวาดเศษไม้ การปลูกข้าว พิธีแม่ข้าว 7 หลุม(9 หลุม) พิธีเช่นบูชาเทพต่าง ๆ พิธีมัดมือ

2) พิธีกรรมที่เกี่ยวข้อง

2.1) พิธีกินเชื้อพันธุ์ข้าว พิธีเลี้ยงผีไร่ พิธีเลี้ยงผีไร่ขอพร พิธีเลี้ยงไร่บัดรังคราญ พิธีเลี้ยงเทพอัคคี

2.2) พิธีเลี้ยงเทพขวัญข้าว พิธีไล่ความชั่วในไร่ พิธีกินหัวข้าว พิธีนวดข้าว พิธีขอข้าว พิธีเรียกขวัญข้าว

2.3) พิธีเลี้ยงนกขวัญข้าว (ไก่ เป็ด หม่า) พิธีกินข้าวกันเพิงนวด พิธีกินข้าวกันยุ่ง พิธีกรรมช่วงการเก็บเกี่ยวผลผลิต

2.4.5 ภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

ความเชื่อแนวคิดของชุมชนทำให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติโดยปฏิบัติตามกฎระเบียบข้อควรปฏิบัติและข้อห้ามของชุมชนทำให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติต่อชุมชนตลอดไป

1) การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

1.1) ป่าหวงห้ามที่มีวิญญูณชั่วสิ่งสถิต

ป่าหวงห้ามประเภทนี้เชื่อว่ามีจิตชั่วสิ่งสถิตหรือเป็นทางเดินผ่านของภูตผี ลักษณะป่าจะมีต้นไม้ที่ขนาดเท่า ๆ กันจำนวนมากและเป็นต้นไม้ที่โตเต็มที่แล้วไม่ใหญ่ขึ้นและเล็กลง คงขนาดไว้นั้น มักเป็นป่าต้นน้ำลำธาร สัตว์เลี้ยงเช่นวัวและควายมักไม่เดินเข้าไป บริเวณป่านี้จะไม่มีการกล้าเข้าไปทำไร่หรือแม้แต่ตัดต้นไม้สร้างบ้านประโยชน์อื่น หากหมู่บ้านใดเคารพยำเกรงป่าประเภทนี้ อย่างเคร่งครัดเชื่อกันว่าจะทำให้หมู่บ้านนั้นมีความร่มเย็นเป็นสุข แต่หากหมู่บ้านใดที่ฝ่าฝืนข้อห้าม เข้าไปทำไร่หรือตัดต้นไม้เพื่อใช้ประโยชน์อย่างอื่นก็จะทำให้หมู่บ้านนั้นได้รับความทุกข์ร้อน หรือครอบครัวใดที่มีสมาชิกฝ่าฝืนก็จะทำให้สมาชิกคนใดคนหนึ่งของครอบครัวนั้นเจ็บป่วยหรือเสียชีวิตลง

1.2) ปาเขาน้ำล้อม (เดะ หมื่อ เบอ)

ปาเขาน้ำล้อมเป็นปาที่อยู่บนเนินเขาที่มีลำห้วยสองสายไหลล้อมรอบและบรรจบกัน เชื่อกันว่าบนเนินเขาที่เป็นปาประเภทนี้จะเป็นที่อยู่อาศัยของภูตผี ไม่มีผู้ใดกล้าเข้าไปใกล้และเข้าไปทำประโยชน์ในบริเวณนี้ บางหมู่บ้านจะมีปาประเภทนี้หลายแห่ง แต่บางหมู่บ้านไม่มีเลย มีข้อห้ามว่าห้ามเข้าไปทำประโยชน์และใช้สอยใด ๆ ทั้งสิ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการตั้งหมู่บ้านจะไม่สามารถทำได้เลยถือเป็นข้อห้ามอย่างเด็ดขาด

1.3) ปาที่ราบเขาล้อม (เดะ หมื่อ วอ)

ปาด้านน้ำลำธารก็ดี ปาที่ราบลุ่ม ลำห้วยที่มีเขาล้อมรอบก็ดีขึ้นปกากะญอถือเป็นเขตปาหวงห้ามด้วยเช่นกัน เป็นปาที่มีภูตผีเป็นเจ้าของ ไม่มีใครกล้าเข้าไปแตะต้อง จึงมีการห้ามเข้าไปทำกิจกรรมใด ๆ ทั้งสิ้น เช่น ห้ามทำไร่ ห้ามสร้างหมู่บ้าน ห้ามเบิกนาและห้ามนอนค้างคืน เป็นต้น

1.4) ต้นโพธิ์ ต้นไทร

ชนปกากะญอ เชื่อว่าต้นโพธิ์ต้นไทรเป็นต้นไม้ของภูตผี โดยเฉพาะต้นโพธิ์ต้นไทรที่มีขนาดใหญ่และมีโพรง เพราะมักจะมีการนำศพทารกไปเก็บไว้ในโพรงโดยเชื่อว่าวิญญาณบรรพบุรุษคอยอยู่ที่นี้ ต้นโพธิ์ต้นไทรเป็นต้นไม้ที่ไม่เคยตายเลย เพราะก่อนต้นแม่จะตายก็จะลงรากบนดินและแตกหน่อใหม่เสียก่อน ต่อเมื่อหน่อเจริญเติบโตได้เองแล้ว ต้นแม่จะเหี่ยวเฉาและตายไป เชื่อกันว่าหากต้นโพธิ์ต้นไทรโค่นลงจะยังความวิเวกวังเวงแก่ลูกหลานยิ่งนัก ลูกหลานทั้งที่เป็นภูตผีและสัตว์ป่านานาพันธุ์ เพราะสัตว์ป่าเหล่านี้อาศัยต้นโพธิ์ต้นไทรเป็นแหล่งอาหารและความร่มเย็นเป็นสุข ด้วยเหตุนี้ชนปกากะญอจะห้ามตัดต้นโพธิ์ต้นไทรอย่างเด็ดขาดเพราะหากตัดจะถือว่าได้ทำบาปต่อลูกหลานผู้อาศัย เชื่อกันว่าผู้ใดฝ่าฝืนข้อห้ามจะไม่ลูกหลานสืบตระกูลต่อไป

ต้นโพธิ์ต้นไทรจะอยู่ทุกหมู่บ้านและทุกแผ่นดิน หมู่บ้านใดแผ่นดินใดมีต้นโพธิ์ต้นไทรมากและผู้คนเคารพนับถืออย่างดีจะทำให้หมู่บ้านหรือแผ่นดินนั้นมีความสงบและร่มเย็นอย่างแท้จริง

2) การอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำ

2.1) แม่น้ำลำธาร

แม่น้ำลำธารทุกสายจะมีเจ้าของ ชนปกากะญอเรียกว่า “นา ทิ” หมายความว่า “วิญญาณน้ำ” หรือ “ผีน้ำ” มนุษย์ต้องเคารพยำเกรงหากผู้ใดไม่เคารพยำเกรงแม่น้ำ อุจจาระปัสสาวะลงไปหรือตัดต้นไม้บริเวณต้นน้ำลำธาร “นา ทิ” จะลงโทษผู้นั้นโดยให้ล้มป่วยลง และผู้นั้นต้องทำพิธีขอขมาลาโทษต่อนาที่ด้วยการฆ่าหมูหรือไก่มาเลี้ยง แต่ตรงกันข้ามหากเราเคารพยำเกรงท่าน ท่านก็จะคอยปกป้องคุ้มครองชีวิตเราให้มีความร่มเย็นเป็นสุขเช่นเดียวกัน

2.2) น้ำลอด (ที หนี)

ลักษณะน้ำลอดคือลำห้วยหรือแม่น้ำที่ลอดเข้าถ้ำหรือภูเขาเข้าไป เชื่อกันว่าน้ำลอดนี้มีเจ้าของที่เป็นภูหรือภูตผีก็ได้ เจ้าของที่เป็นภูได้แก่งูเหลือมและพญานาคเป็นต้น หากเข้าไปในน้ำลอดแม้จะกล่าวคำหยาบหรือสาปแช่งอะไรเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็ไม่สามารถทำได้เพราะถือเป็นข้อห้ามโดยเด็ดขาด

2.3) ตาน้ำผุด (นา อู๋ หู่)

ตาน้ำผุดเป็นแหล่งกำเนิดของน้ำตามธรรมชาติอย่างหนึ่งที่มีขนาดใหญ่ บางแห่งใหญ่จนสามารถไหลลงมาเป็นลำห้วยได้เลย เป็นแหล่งกำเนิดของน้ำที่ชนปกากะญอให้ความเคารพยำเกรงเป็นอย่างยิ่ง บริเวณรอบ ๆ จะมีต้นไม้ขึ้นมากมาย ซึ่งทำให้มีความร่มเย็นและชุ่มชื้นตลอดทั้งปี ห้ามผู้ใดมารบกวนและทำลายต้นไม้ในบริเวณนี้ หากผู้ใดฝ่าฝืนจะได้รับความเจ็บไข้ได้ป่วยหรือล้มตายอย่างแน่นอน

2.4) โป่ง (มอ)

โป่งเป็นแหล่งธาตุอาหารประเภทเกลือของสัตว์ป่าหลายชนิด โดยเฉพาะอย่างยิ่งสัตว์ป่าขนาดใหญ่ เช่น กระต๊อง ควายป่า กวาง เก้ง และแรด เป็นต้น ชนปกากะญอจะเคารพยำเกรงและอนุรักษ์โป่งไว้อย่างดี ห้ามการตัดไม้บริเวณรอบ ๆ โป่ง ผู้ใดฝ่าฝืนก็ถือว่าผู้นั้นจะทำบาปต่อสัตว์ป่าที่มากินโป่งเหล่านั้น

3) การอนุรักษ์สัตว์ป่า

สัตว์ป่าทุกชนิดเชื่อว่ามีเจ้าของคอยติดตามตัวและคอยคุ้มครองดูแล เจ้าของสัตว์ป่าเหล่านี้จะมีทั้งดุร้ายและไม่ดุร้ายทั้งที่ตระหนี่และใจดี โดยเฉพาะสัตว์ป่าขนาดใหญ่เจ้าของจะดูแลคุ้มครองเป็นพิเศษไม่ให้นักล่าล่าเนื้อ เช่นยิงไม่ออกแม้ยิงออกแต่ไม่ถูก เชื่อกันว่าเจ้าของคือภูตผีที่ซึ่หลังติดตามตัวตลอดทุกเมื่อเชิ่วัน สัตว์ป่าเหล่านี้ ตัวอย่างเช่น หมูป่าตัวผู้ หมี เสือ แรด ช้างป่า เก้ง กวาง เลียงผาและหมี เป็นต้น เจ้าของสัตว์ป่าเหล่านี้ชนปกากะญอเชื่อว่ามนุษย์เคารพท่านและท่านก็จะเคารพมนุษย์ด้วยเช่นเดียวกัน

2.4.6 ภูมิปัญญาด้านการดูแลสุขภาพ

2.4.6.1. ระบบความเชื่อที่เกี่ยวกับการดูแลสุขภาพ

ชนเผ่าปกากะญอ เชื่อว่าคนเราจะมีสุขภาพที่แข็งแรงสมบูรณ์ได้นั้นขึ้นอยู่กับสภาพของขวัญ ซึ่งมีอยู่ทั้งหมด 37 ขวัญ คือถ้าคนใดมีขวัญอยู่กับเนื้อกับตัวหรือขวัญแข็ง จะทำให้มีสุขภาพที่

แข็งแรงสมบูรณ์ส่วนคนที่มีความอ่อนแอหรืออ่อนไหวเกินไปไม่อยู่กับตัว หรือทำผิดกฎทำให้เจ้าหน้าที่เจ้าทาง หรือ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ลงโทษทำให้เกิดการเจ็บป่วยลงไป

2.4.6.2 ระบบความเชื่อที่เกี่ยวกับการเจ็บป่วย

สาเหตุของการเจ็บป่วยทุกชนิดเชื่อว่าเกิดจากสาเหตุ 3 ประการ ประการแรกเกิดจากการทำของผีซึ่งเป็นผีร้าย ผีตายโหง ผีหิวโหย จับเอาขวัญไปเป็นตัวประกันเพื่อแลกเปลี่ยนกับอาหารของเครื่องเซ่นไหว้ของตน ประการที่สองเกิดจากการละเมิดกฎเกณฑ์ ข้อห้ามทางสังคม ทำให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ดูแลปกป้องรักษาหมู่บ้านลงโทษ และประการที่สามเกิดจากการรับธาตุที่ผิดโดยผ่านการรับประทาน การสัมผัส เช่น อากาศ กลิ่น แต่ต้องทำให้คัน เป็นต้น

2.4.6.3. กลุ่มหมอภูมิปัญญา

1) กลุ่มหมอ หะ ก่า ต่า เป็นกลุ่มคนที่มีความรู้ความสามารถในการเสี่ยงทาย ทำนายทายทัก หาสาเหตุของการเจ็บป่วยที่เชื่อว่ามาจากภูตผี เช่น อาการปวดหัว เจ็บข้อมือ ข้อเท้าอาการหน้ามืดตาลาย ดังนั้นคนไข้หรือญาติจะไปหา เซอะ หะ ก่า ต่า ในหมู่บ้านเพื่อทำนายหาสาเหตุ โดยใช้เทคนิควิธีการหลายอย่าง เช่น ข้าวสารหรือข้าวหรือผ้า

2) กลุ่มหมอ หะ แก เลาะ ต่า เป็นกลุ่มคนที่มีความรู้ความสามารถในด้าน การรักษาอาการของคนไข้ ประกอบด้วย กลุ่มหมอยาสมุนไพร กลุ่มนี้จะมีความรู้ ความสามารถในการใช้ยาสมุนไพร บางคนก็มีความรู้ด้านคาถาอาคมด้วย เพราะในการรักษาคนไข้นั้นจะให้ยาสมุนไพร และคาถาอาคมควบคู่ไปด้วยกัน

3) กลุ่มหมอ หะ จี้ ต่า เป็นกลุ่มหมอประเภทบีบ นวด จับชีพจร (จี้ เซ) กลุ่มนี้แบ่งออกเป็น 3 กลุ่มย่อย คือ หมอดำแย จะมีความสามารถในการทำคลอดทารก หมอจับเส้น บีบนวด เป็นผู้รู้ด้านการบีบนวดเส้นเอ็น อาการเคล็ดขัดยอก และหมอจับชีพจร เป็นกลุ่มที่มีความสามารถในการจับชีพจรแต่ใช้ควบคู่ไปกับคาถาอาคมในการวินิจฉัยโรคหรืออาการเจ็บป่วย

2.4.6.4. การวินิจฉัยโรค

การวินิจฉัยอาการโรคของกลุ่มหมอต่าง ๆ นั้นขึ้นอยู่กับประสบการณ์ ความรู้ความสามารถที่ได้ร่ำเรียนมา จะเห็นได้ว่ากลุ่มหมอพื้นบ้านที่มีความรู้ด้านการจับเส้นเอ็น บีบ นวด จะวินิจฉัยโรคโดยอาศัยการสังเกตอาการของโรค หมอผีจะวินิจฉัยโรค โดยอาศัยคาถาอาคม การ จับชีพจรผู้ป่วยและเครื่องมือ อุปกรณ์พื้นบ้านช่วย หมอสมุนไพรจะวินิจฉัยโรคโดยการสังเกตอาการของผู้ป่วยว่าเป็นอะไรที่ผ่านมามีทำอะไรบ้าง และอาศัยประสบการณ์ของหมอพื้นบ้าน

2.4.6.5. วิธีดูแลรักษาสุขภาพ

การรักษาอาการเจ็บป่วยของหมอพื้นบ้านแต่ละคน แต่ละประเภทจะใช้ความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์และระบบความเชื่อที่มีฝีมือการปรุงยาซึ่งชนปกากะญอเอมารักษาอาการเจ็บป่วย ซึ่งว่าคนเราแต่ละคนจะมีโชคชะตาราศีที่ไม่ตรงกันไม่เหมือนกัน ดังนั้นหมอพื้นบ้านแต่ละคนไม่สามารถรักษาคนไข้ให้หายได้ทุกคน คือหมอพื้นบ้านคนหนึ่งอาจรักษาคนป่วยคนหนึ่งให้หายได้ก็ได้ แต่กับคนป่วยอีกคนหนึ่งอาจรักษาไม่หาย ดังนั้นวิธีการรักษาอาจจะมีหลายรูปแบบหลายวิธีการดังนี้

1) การรักษาด้านร่างกาย

การรักษาด้านร่างกาย หมายถึง การรักษาอาการของโรคของคนป่วยที่เกิดจากทั้งภายนอกภายใน ซึ่งสาเหตุของโรคมาจากหลายสาเหตุ เช่น เชื้อโรค อุบัติเหตุ และอื่น ๆ วิธีการรักษานั้น หมอพื้นบ้านใช้หลายรูปแบบ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความรู้ความสามารถและระบบความเชื่อของหมอพื้นบ้านซึ่งสามารถแยกวิธีออกเป็นดังนี้

1.1) การรักษาด้วยยาสมุนไพร ด้วยยาสมุนไพรที่ใช้ได้มาจากพืช สัตว์ แร่ธาตุ และพลังงาน การรักษาจะมีความหลากหลาย ขึ้นอยู่กับลักษณะและรูปแบบของการเจ็บป่วย

1.2) การรักษาโดยการใช้คาถาอาคม หมอพื้นบ้านบางคนมีความสามารถด้านคาถาอาคมโดยเฉพาะ ดังนั้น กลุ่มนี้จะใช้คาถาอาคมในการรักษาโรค ซึ่งสามารถรักษาโรคที่เกิดจากทั้งภายนอกและภายในร่างกาย

2) การรักษาด้านจิตใจ

การรักษาด้านจิตเป็นการรักษาอาการของคนไข้ที่ใช้ภูมิปัญญาองค์ความรู้และความเชื่อเพื่อเป็นกำลังใจให้แก่คนไข้ เพื่อให้สามารถต่อสู้กับโรคภัยได้ การรักษาด้านจิตใจในระบบหมอพื้นบ้านของชนเผ่าปกากะญอ พอสรุปได้ดังตารางข้างล่างนี้

ตาราง 2 การรักษาด้านจิตใจในระบบหมอพื้นบ้านของชนเผ่าปกาเกอะญอ

รูปแบบ	วิธีการ
ตำ กี่ จือ (การมัดมือ)	เป็นการรักษาคนไข้ที่มีอาการอ่อนเพลีย การฟื้นไข้หรือสภาพจิตใจที่ไม่ปกติ
ตำ เก้าะ เก่อ ลา (การเรียกขวัญ)	เป็นการรักษาคนไข้ตามความเชื่อขวัญไม่อยู่กับ เนื้อกับตัว หนีไปเนื่องจากสาเหตุ การตกใจ การสะดุ้งอย่างรุนแรง
ตำ แกวะ ฟือ	เป็นการรักษาคนไข้ที่มีอายุมากแล้วที่อาการอ่อนเพลีย เบื่ออาหารและสภาพจิตใจไม่ปกติ ซึ่งเชื่อว่าพ่อแม่ที่ตายแล้วนำวิญญาณไปที่ยมโลกหลังความตายแล้ว(ปลือก่อ)
ตำ เคาะ หลือ	เป็นการรักษาคนไข้ที่มีอาการหนักมาก โดยเชื่อว่าวิญญาณของคนไข้ไปอยู่ที่ ปลือ ก่อ แล้ว

3) ข้อห้ามและข้อปฏิบัติ

ขณะรักษาด้วยหมอสมุนไพรหรือหมอพื้นบ้านบางคนจะมีการห้ามและข้อปฏิบัติสำหรับผู้ป่วยที่ต้องอดอาหารบางประเภท เช่น เนื้อสัตว์บางชนิดที่มีกลิ่นแรง (ตำ เนอ ปก่า) เช่น เนื้อวัว เนื้อควาย เนื้อแพะ เป็นต้น พืชบางชนิด เช่น พักทอง ส่วนข้อปฏิบัติหลังรักษาเสร็จแล้วนั้น ผู้ป่วยทุกคนต้องมาดื่มน้ำให้หมอพื้นบ้าน อันเป็นความกตัญญู ความเคารพ

2.4.7 ภูมิปัญญาด้านศิลปวัฒนธรรม

ศิลปวัฒนธรรมและวรรณกรรมเป็นภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ ที่เป็นเอกลักษณ์ของชนเผ่าซึ่งมีคุณค่าและมีความสำคัญต่อวิถีชีวิต ควรมีการอนุรักษ์ไว้สืบไป ในที่นี้จะกล่าวถึง ภาษา การแต่งกาย และดนตรี

2.4.7.1. ภาษา

ชนเผ่าปกาเกอะญอ เป็นกลุ่มชนเผ่าที่มีภาษาพูดและภาษาเขียนเป็นของตนเอง นอกจากนี้แล้วยังมีขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมเป็นของตนเองซึ่งได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษในอดีตในรูปแบบของการเล่าขานกันมา และจากประสบการณ์ในการใช้ชีวิตประจำวัน สำหรับการจดบันทึกประวัติศาสตร์หรือสิ่งที่เกิดขึ้นในอดีตนั้น ชนปกาเกอะญอใช้ตัวอักษรตระกูล

เดียวกับตัวหนังสือพม่า โดยเรียกตัวหนังสือประเภทนี้ว่า “ลิ วา” ส่วนในประเทศไทยมีมิสชันนารีชาวฝรั่งเศสได้พัฒนารูปแบบภาษาเขียนจากตัวอักษรโรมันประเภทนี้เรียกว่า “ลิ โร เหม”

2.4.7.2. การแต่งกาย

ชนเผ่าปกาเกอะญอ ในแต่ละกลุ่มจะมีเครื่องแต่งกายที่เป็นลักษณะเฉพาะตัวในด้านสีสันทัน แต่รูปแบบลักษณะการแต่งกายจะเหมือนกันคือผู้ชายจะนิยมใส่เสื้อทอสีแดงเรียกว่า “เซ กอ” ใส่กางเกงขาทรงกระบอก ส่วนผู้หญิงที่เป็นโสดจะใส่เสื้อทอทรงกระบอกสีขาวเรียกว่า “เซ วา”

ชนปกาเกอะญอทางฝั่งพม่าจะมีหลากหลายมากกว่า จะมีทั้งสีขาวและสีแดง ส่วนผู้หญิงที่แต่งงานแล้วจะใส่ผ้าขึ้นทอใส่เสื้อทอสีดำหรือสีแดง ซึ่งจะใส่สีที่กลมกลืนกัน บนเสื้อจะมีการประดับด้วยลูกเดือยหรือปักด้วยด้ายหลากสีในลวดลายชนิดต่าง ๆ ซึ่งแต่ละชนิดจะเลียนแบบจากธรรมชาติ ซึ่งมีการเรียกชื่อเฉพาะโดยจะให้ความรู้สึกและอารมณ์ที่แตกต่างกันไป

2.4.7.3. ดนตรี

1) ปอกู้

ปอกู้ ระบุว่าเป็นเครื่องดนตรีดั้งเดิมของชนปกาเกอะญอชนิดหนึ่ง ทำขึ้นมาเองด้วยกระบอกไม้ไผ่หรือกะลำน้าเต้า คันชอกทำด้วยไม้ไผ่ สายชอกทำด้วยใยกาบกล้วย และสีทำด้วยเส้นผมของผู้หญิงหรือหางม้า ชนปกาเกอะญอจะมีชอกและขับลำนำไปด้วย ผู้ที่เชี่ยวชาญการสีชอนั้น เสียงชอกของเขาจะคล้อยตามบทลำนำที่ขับเมื่อได้ยินแล้วจะมีความไพเราะยิ่งนัก

2) กลองมโหระทึก หรือ โกละ เป็นเครื่องดนตรีชนิดหนึ่งที่มีราคาค่อนข้างแพง จะใช้ในงานประเพณีต่าง ๆ เช่น ประเพณีขึ้นปีใหม่ ประเพณีงานศพ เป็นต้น เมื่อตีเสียงจะก้องดังทั่วหมู่บ้าน ไม่นิยมตีอย่างพร่ำเพรื่อ แต่จะตีในโอกาสสำคัญและจำเป็นเท่านั้น สามารถตีได้ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ หากหมู่บ้านใดมีกลองมโหระทึกประจำอยู่ เชื่อกันว่าหมู่บ้านนั้นจะมีความร่มเย็นเป็นสุข

3) เทหน่ากู เป็นเครื่องดนตรีชนิดหนึ่งของชนปกาเกอะญอที่มีมาแต่โบราณ เช่นกันมีลักษณะคล้ายพิณ ฐานทำด้วยขอนไม้ที่แกะเป็นรูกลวง คันจะมีลักษณะโค้งงอเข้าหาตัวเอง ระหว่างฐานและคันก็จะึงสายซึ่งมีทั้งหมด 6 เส้น แต่บางคนทำ 7 เส้น หรือ 9 เส้นหรือ 12 เส้นก็มี การดีดจะดีดร่วมกับการขับลำนำ ผู้ที่มีความเชี่ยวชาญการดีดพิณเสียงของเขาจะมีหลากหลาย ซึ่งมีความไพเราะเป็นอย่างยิ่ง เทหน่าสามารถเล่นได้ในทุกโอกาส ไม่จำกัดเฉพาะโอกาสงานประเพณีสำคัญ ๆ เท่านั้น

4) โม จวีระ เดอ

ฮ้อง (โม) เป็นเครื่องดนตรีที่ไม่ใช่ชนปกาเกอญอทำขึ้นเอง แต่รับเอามาจากพวกมอญ เพราะพวกมอญและชนปกาเกอญอเป็นชนชาติที่สายเลือดใกล้ชิดเคียงกันและอาศัยอยู่ในถิ่นแดนเดียวกัน และเคยช่วยเหลือเกื้อกูลกันมาก่อน

ฉิ่ง ฉาบ (จวีระ) เป็นเครื่องดนตรีประเภทตีกระทบกัน ฉาบหนึ่งชุดจะมีอยู่สองข้าง ทำมาจากทองแดงผสมเหล็กเป็นเครื่องดนตรีที่มาจากพวกมอญเช่นกัน

กลอง (เดอ) เป็นเครื่องดนตรีที่ทำมาจากไม้แกะเป็นรูปกลวง และชิงหนังกลองด้วยหนังวัว หรือแพะ เป็นต้น เป็นเครื่องดนตรีประเภทตี ชนปกาเกอญอสามารถผลิตขึ้นมาด้วยตนเอง มีลักษณะกลมกลวง เรียงลงไปในส่วนหางและบานออกที่สุดปลายหาง ส่วนหัวจะชิงด้วยหนังสัตว์ ซึ่งเป็นส่วนที่ใช้ตีให้มีเสียงดัง

โม จวีระ เดอ ปกติจะใช้เล่นในวงเดียวกัน เรียกได้ว่าเป็นเครื่องดนตรีที่ต้องผสมโรงเล่นด้วยกันตลอดไป จะขาดประเภทใดประเภทหนึ่งไม่ได้ ใช้เล่นบางโอกาสในงานประเพณีสำคัญ ๆ เช่น ประเพณีขึ้นปีใหม่ พิธีเลี้ยงเจดีย์ เป็นต้น แต่ที่นิยมเล่นกันมากที่สุดคือประเพณีม้งคลสมรส

5) แตร ปี่ ไม้ทำเสียง (แกว ปี่ ส่อ เหม)

แกว ปี่ เป็นเครื่องดนตรีประเภทเป่า แกว อาจทำมาจากเขาหรืองาหรือสัตว์ ไม้ เช่น งาช้าง เขาควาย เขาวัว เขาเลียงผาก็ได้ เชื่อกันว่าแกวที่ทำด้วยเขาควายแม่ที่ตายขณะตั้งครรภ์อยู่นั้น เมื่อเดินเป่าวนรอบไร่สามรอบควายจะไม่ลอดรื้อเข้าไปกินข้าวในไร่เลย โดยปกติแล้วจะใช้เป่าขณะเดินทางไปทำงานตามท้องไร่ท้องนา ในฤดูเก็บเกี่ยวข้าวระหว่างเดือนพฤศจิกายน หากได้ยินเสียงทุกคนก็จะรับรู้ถึงเวลาเก็บเกี่ยวข้าวแล้ว ชายหนุ่มบางคนไปทำงานโดยไม่มีเพื่อนร่วมเดินทางก็จะเอากวนี้แหละเป่าเพื่อนทดแทน

ปี่ เป็นเครื่องดนตรีที่ทำมาจากไม้ไผ่ ใช้เป่าในโอกาสทั่ว ๆ ไป และทุกเพศทุกวัยสามารถเป่าได้ ผู้เชี่ยวชาญจะสามารถเป่าได้หลายหลากเสียง เมื่อเป่าปี่จะไม่นิยมขับลำนำตามไปด้วยสำหรับ

ส่อ เหม ทำมาจากไม้ไผ่เช่นกัน เป็นเครื่องดนตรีประเภทเป่า และดีด ในเวลาเดียวกัน เล่นได้ในโอกาสทั่ว ๆ ไป และทุกเพศทุกวัยสามารถเล่นได้

2.4.7.4. การรำดาบและหอก (ศิลปะการป้องกันตัว)

ศิลปะการรำดาบและหอกจะมีลายหลายแบบทั้งง่ายและยาก บางคนรำรำได้สองสามลาย แต่บางคนก็เก่งสามารถรำรำได้หลายลายและใช้ดาบถึงสามสี่เล่ม ลายการรำดาบและหอกเรียกชื่อหลายอย่าง เช่น ลายหมี ลายป้องกันตน และลายพันคู่ต่อสู้ เป็นต้น การฝึกรำดาบและ

หอกต้องไปฝึกกับอาจารย์ใหญ่ที่มากด้วยวิชาความรู้ในด้านนี้ ผู้ฝึกจะต้องอยู่ในระเบียบกฎเกณฑ์อย่างเคร่งครัด และต้องเสียค่าฝึกตามขั้นที่ผู้ฝึกตั้งไว้ ซึ่งปกติจะตั้งไว้ไม่แพงมากนัก เพราะจะไม่ถือว่าเป็นเรื่องธุรกิจการค้า แต่เป็นวิชาความรู้ที่จะต้องถ่ายทอดให้คนรุ่นหลังต่อไป

จากข้อมูลประวัติศาสตร์และอัตลักษณ์ทางภูมิวัฒนธรรมของคนปกากะญอ จะเห็นได้ว่าเป็นชนเผ่าที่มีมรดกทางวัฒนธรรมที่มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะที่เป็นทุนและส่วนหนึ่งของความร่ำรวยทางวัฒนธรรมทางสังคมไทย แต่ข้อท้าทายคืออัตลักษณ์ทางวิถีวัฒนธรรมเหล่านี้ จะมีทิศทางการยอมรับ การปกป้องและหนุนเสริมให้มีการอนุรักษ์และสืบทอดต่อไปได้อย่างไร

2.6 สรุปแนวคิด/ทฤษฎีหลักที่จะใช้ในการดำเนินการวิจัย

กระบวนการก่อเกิด

- ดัชนีเงื่อนไข สถานการณ์ก่อนดำเนินการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศ
- สำนึกความรู้สึกในพื้นที่ (Sense and Spirit of Place)
- หลักการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างกระบวนการประชาธิปไตย

กระบวนการมีส่วนร่วมในการ จัดทำพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชน พื้นเมืองปกากะญอ จังหวัดตาก

รูปแบบของพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนพื้นเมืองปกากะญอ จังหวัดตาก

- ศักยภาพและปัจจัยที่เอื้อต่อการจัดทำพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชน
- นัยยะ บทบาทและความสำคัญในพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนปกากะญอ

ตัวชี้วัด
พิพิธภัณฑ์
เชิงนิเวศ

จากกรอบคิดเป็นการสรุป แนวคิดในการศึกษาโดยเริ่มต้นจากการศึกษาสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นและมากระทบต่อชุมชนที่ส่งผลถึงความมั่นคงในการดำรงอยู่ของวิถีและอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมในด้านต่างๆ กระบวนการก่อเกิดพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศชุมชนที่ให้ความสำคัญกับความรู้สึกร่วมในคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรม (Sense and Spirit of place) ซึ่งสั่งสมมาแต่บรรพชนจนกลายเป็นสำนึกและความรู้สึกร่วมของคนในชุมชน ทั้งที่เป็นพื้นที่ทางกายภาพ (Physical space) พื้นที่ทางสังคม (Social space) และพื้นที่ทางจิตวิญญาณ (Spiritual Space) นั้น จะสร้างพื้นที่กระบวนการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ สื่อความหมาย และกำหนดทิศทางการอนุรักษ์ พื้นฟู สืบสานและใช้ประโยชน์มรดกทางวัฒนธรรม และมรดกทางธรรมชาติ อย่างไร

กระบวนการก่อเกิดพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศชุมชนที่เหมาะสมกับวิถีวัฒนธรรมของชนพื้นเมืองปกาสัยเกะญอที่เน้นการกระบวนการมีส่วนร่วมนั้นเป็นตัวชี้วัดและบ่งบอกศักยภาพของชุมชน และศักยภาพของหน่วยงานภาคีหุ้นส่วนเสริม ซึ่งจะเป็นปัจจัยที่เอื้อต่อการจัดทำพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศชุมชน

ส่วนรูปแบบของพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศชุมชนปกาสัยเกะญอนั้นจะเป็นสิ่งที่อธิบายนัยยะและความสำคัญที่ซ่อนอยู่ในพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศชุมชน

บทที่ 3

วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ มีจุดประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการและผลผลิตที่ได้จากกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้วิถีวัฒนธรรมชุมชนปกากะญอในรูปแบบพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนเผ่าพื้นเมืองปกากะญอจังหวัดตาก ผู้ศึกษาได้กำหนดวิธีดำเนินการศึกษาดังนี้

3.1 การศึกษา ข้อมูล จากเอกสารและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ศึกษาเอกสารและแหล่งข้อมูล ได้แก่ เอกสารประวัติศาสตร์ชนเผ่าพื้นเมืองปกากะญอและข้อมูล/เอกสาร/การบันทึกต่าง ๆ ที่พบในพื้นที่ เช่น สถิติ ตำนาน บทเพลง เป็นต้น รวมถึงบทความที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศ

3.2 กระบวนการสร้างความเข้าใจแก่พื้นที่ศึกษาและการพัฒนาผู้ช่วยนักวิจัยมี

3.2.1 การสร้างความเข้าใจและกำหนดพื้นที่

1) ปรึกษาและสร้างความเข้าใจแก่แกนนำชุมชนเกี่ยวกับแนวคิดพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศ โดยการจัดประชุมเสวนา เชิญคณะกรรมการเครือข่ายปกากะญอ จังหวัดตาก จากทุกอำเภอมาร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อทำความเข้าใจแนวคิดและที่มาของพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศ แลกเปลี่ยนความเห็นเพื่อเชื่อมโยงกับบริบทภูมิวัฒนธรรมในพื้นที่ตนเอง ตลอดจนแนวทางประยุกต์ใช้กับกระบวนการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ชุมชนปกากะญอ จังหวัดตาก เนื่องจากเครือข่ายปกากะญอ จังหวัดตาก เป็นองค์กรภาคประชาสังคมที่มีตัวแทนของชุมชนในทุกอำเภอ โดยมีวัตถุประสงค์หลักในการดำเนินการเพื่อฟื้นฟูและพัฒนาวิถีชุมชนปกากะญอ ตาก

2) กระบวนการมีส่วนร่วมในการเลือกพื้นที่ ในการเลือกพื้นที่พิจารณาโดยการตัดสินใจของคณะกรรมการเครือข่ายชุมชนปกากะญอ จังหวัดตาก โดยหลังจากที่มีการจัดเวทีในการสร้างความเข้าใจแก่แกนนำชุมชนเกี่ยวกับแนวคิดพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศแล้ว ได้มีการเชิญตัวแทนคณะกรรมการเครือข่ายปกากะญอ จังหวัดตาก จากแต่ละอำเภอ โดยแบ่งเป็นกลุ่มย่อย (5 กลุ่ม 5 อำเภอ) ระดมความเห็นพิจารณาคัดเลือกชุมชนในพื้นที่ในอำเภอของตนเองที่คิดว่า มีชุมชนไหนที่สนใจ มีความพร้อมและมีความเหมาะสมที่จะเป็นชุมชนนำร่องในการเข้าร่วมโครงการพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศปกากะญอตาก 2 ชุมชน

3) สร้างความเข้าใจแก่แกนนำชุมชนเกี่ยวกับแนวคิดพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศ ในพื้นที่ 2 ชุมชนเป้าหมาย โดยการจัดประชุมเสวนา เพื่อทำความเข้าใจเรื่องแนวคิดและที่มาของพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศ รวมถึงแลกเปลี่ยนความเห็นเพื่อเชื่อมโยงกับบริบทภูมิวัฒนธรรมในพื้นที่ตนเอง ตลอดจนแนวทางประยุกต์ใช้กับกระบวนการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานชุมชนปกาศะญอในชุมชนตนเอง

3.2.2 กระบวนการพัฒนาแกนนำเพื่อขับเคลื่อนพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศ

1) การคัดเลือกตัวแทนของชุมชนและอำเภอ เมื่อได้ชุมชนนำร่องทั้ง 2 อำเภอ (2 ชุมชน) แล้ว ให้แต่ละชุมชนคัดเลือกตัวแทนที่จะมาเป็นผู้เอื้อกระบวนการในการเก็บข้อมูลร่วมกับผู้ศึกษาชุมชน โดยมีสัดส่วน คือ เยาวชน 1 คน ผู้นำชุมชน 1 คน และตัวแทนคณะกรรมการระดับอำเภอ 1 คน เพื่อเป็นการสร้างแกนนำในการขับเคลื่อนพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศในแต่ละชุมชนที่เกิดจากคนในชุมชนเอง เป็นกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมและความยั่งยืนในการขับเคลื่อนพิพิธภัณฑสถานในแต่ละชุมชนด้วยเช่นกัน

2) การเตรียมความพร้อมแกนนำก่อนที่จะเข้าพื้นที่เก็บข้อมูล นักวิจัยได้จัดเวทีอบรมเชิงปฏิบัติการเตรียมความพร้อมให้กับแกนนำขับเคลื่อน โดยเชิญผู้เชี่ยวชาญด้านการจัดการข้อมูลเพื่อเรียนรู้วัฒนธรรมชาติพันธุ์เชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมาให้การอบรมเรื่อง กระบวนการและเครื่องมือในการจัดเก็บข้อมูลเพื่อเรียนรู้วัฒนธรรมชาติพันธุ์เชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

3) ศึกษาดูงาน การพาแกนนำชุมชนไปศึกษาดูงานด้านพิพิธภัณฑสถานที่เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและสัมพันธ์กับวิถีชุมชนชาติพันธุ์ เพื่อเปิดมุมมองในการจัดทำพิพิธภัณฑสถานที่หลากหลาย

4) แลกเปลี่ยนแนวทางการขับเคลื่อนพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศแก่เครือข่ายชุมชน โดยการนำเสนอบทเรียนที่ได้จากจากดูงานเชื่อมโยงแนวทางการประยุกต์ใช้กับพื้นที่ตัวเองแต่ละชุมชน

3.3 กระบวนการเก็บข้อมูล

ผู้ศึกษาได้ใช้ แนวคิดการเรียนรู้เชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม หรือ Participatory Learning and Action (PLA) ในกระบวนการเก็บข้อมูล เพื่อให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการนำเสนอข้อมูลมรดกวัฒนธรรมของชุมชนและข้อมูลด้านอื่น ๆ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมของชุมชน เพื่อกำหนดประเด็นการขับเคลื่อนพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศ โดยใช้เครื่องมือต่าง ๆ ดังนี้

3.3.1 แผนที่ชุมชน (community Mapping)

เป้าประสงค์ เพื่อศึกษาพื้นที่ทางกายภาพและข้อมูลทั่วไปของชุมชน

วิธีการ

1) คัดเลือกกลุ่มเป้าหมายที่จะมาเป็นผู้ให้ข้อมูล ซึ่งต้องมีสัดส่วนของ กลุ่มเยาวชน กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มผู้รู้ภูมิปัญญาด้านต่าง ๆ ของชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน โดยรวมกันให้มีชุมชนละไม่น้อยกว่า 30 คน

2) แบ่งกลุ่มเป้าหมายออกตามวัยและเพศ เพื่อมิให้เกิดการครอบงำทางความคิด ซึ่งแบ่งออกเป็น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน กลุ่มพ่อบ้าน และกลุ่มผู้รู้ หลังจากนั้นให้แต่ละกลุ่มช่วยกันวาดแผนที่ในชุมชนของตนเอง โดยระบุสถานที่สำคัญ เช่น ถนน พื้นที่ทำกิน บ้านเรือน โบสถ์ วัด โรงเรียน โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล รวมทั้งพื้นที่ทางธรรมชาติ เช่น แม่น้ำ ป่าไม้ ภูเขา น้ำตก เป็นต้น ซึ่งในแต่ละสถานที่แต่ละกลุ่มอาจจะกำหนดสัญลักษณ์ของสถานที่นั้น ๆ เป็นของกลุ่มเอง เช่น สามเหลี่ยม สีเหลี่ยม วงกลม หรือจะใช้วัสดุอุปกรณ์จากธรรมชาติ เช่น ก้อนหิน ก้อนดิน หรือกิ่งไม้ก็ได้

3) กลุ่มย่อยนำเสนอแผนที่ชุมชนของกลุ่มต่อกลุ่มใหญ่ และอภิปรายซักถาม แลกเปลี่ยน มีสิ่งใดที่เหมือนกัน สิ่งใดที่แตกต่างกัน

4) รวมแผนที่ของกลุ่มย่อยเป็นแผนที่ชุมชน ซึ่งอาจจะวาดขึ้นใหม่ หรือใช้ของกลุ่มย่อย กลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเป็นหลักแล้วเพิ่มเติมข้อมูลที่ชุมชนต้องการให้ปรากฏอยู่ในแผนที่ชุมชน

3.3.2 แผนที่มรดกทางวัฒนธรรมชุมชน (Community Cultural Mapping)

เป้าประสงค์ เพื่อวิเคราะห์มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ และพัฒนาให้เป็นพื้นที่จิตสำนึกร่วมในมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน

วิธีการ

1) แบ่งผู้เข้าร่วมออกเป็น 3 กลุ่ม ตามกลุ่มเดิมที่วาดแผนที่ชุมชน คือ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มพ่อบ้านกลุ่มเยาวชน

2) ให้แต่ละกลุ่มย่อยร่วมกันวิเคราะห์ในแผนที่ชุมชนว่า พื้นที่ใด จุดใด ที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน ทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ โดยให้ทำเครื่องหมายวงกลมลงในแผนที่ชุมชนนั้น เช่น วงกลมที่ปาพิธีกรรม วงกลมที่ป่าความเชื่อ วงกลมสถานที่ที่เป็นพื้นที่ในการจัดงานกินข้าวใหม่ เป็นต้น

3) กลุ่มย่อยนำเสนอผลต่อกลุ่มใหญ่และอภิปรายซักถาม แลกเปลี่ยนความคิดเห็น เพื่อหาข้อตกลงในพื้นที่จิตสำนึกร่วมในมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน

4) นำผลจากการอภิปรายข้อตกลงจากทั้งสามกลุ่มมาทำสัญลักษณ์ในแผนที่ชุมชนฉบับรวม ซึ่งได้พัฒนาเป็นแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนแล้ว

3.3.3 ปฏิทินทางวัฒนธรรม (Cultural Calendar)

เป้าประสงค์ เพื่อวิเคราะห์เชื่อมโยงมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน ในเรื่องประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิตรวมทั้งความเชื่อต่าง ๆ ในระยะเวลา 1 ปี

วิธีการ

- 1) แบ่งผู้เข้าร่วมออกเป็น 3 กลุ่ม ตามกลุ่มเดิมที่วาดแผนที่ชุมชน คือ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มพ่อบ้านกลุ่มเยาวชน
- 2) ให้แต่ละกลุ่มวาดรูปวงกลมขนาดใหญ่ให้เต็มพื้นที่กระดาษฟลิปชาร์ต จากนั้นขีดเส้นรัศมีจากจุดศูนย์กลางของวงกลม แบ่งออกเป็น 12 ช่อง
- 3) แต่ละกลุ่มย่อยอภิปรายวิเคราะห์ว่าจะใช้เดือนอะไรในการใส่รายละเอียดของประเพณี วัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชุมชน โดยอาจจะเป็นเดือนตามปฏิทินสากลหรือเดือนประเพณีของชุมชนก็ได้ เมื่อได้มติของกลุ่มแล้ว ร่วมกันวิเคราะห์และใส่รายละเอียดลงไปในแต่ละเดือน ดังนี้
 - 3.1 ในแต่ละเดือนมีกิจกรรม ประเพณี พิธีกรรม ไฉบ้าง
 - 3.2 ในแต่ละเดือนมีการเพาะปลูก ดูแลหรือเก็บเกี่ยวพืชผล ไฉบ้าง
 - 1) กลุ่มย่อยนำเสนอผลต่อกลุ่มใหญ่และแลกเปลี่ยนซักถาม ตรวจสอบข้อมูลซึ่งกันและกัน มีสิ่งใดที่ยังขาดไปอยู่
 - 2) นำผลจากการอภิปรายจัดทำปฏิทินทางวัฒนธรรมฉบับรวมของชุมชน

3.3.4 แผนที่ผู้รู้ (Community Knowledgeable People Mapping)

เป้าประสงค์ เพื่อสืบค้นผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญในเรื่องมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน

วิธีการ

- 1) แบ่งผู้เข้าร่วมออกเป็น 3 กลุ่ม ตามกลุ่มเดิมที่วาดแผนที่มรดกทางวัฒนธรรม คือ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มพ่อบ้าน กลุ่มเยาวชน
- 2) แต่ละกลุ่มย่อยวิเคราะห์ในแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมว่าในแต่ละประเด็น บุคคลใดในชุมชนที่เป็นผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญในเรื่องดังกล่าว โดยอาจจะกำหนดเป็นสัญลักษณ์ของแต่ละบุคคล หรือใช้ตัวอักษร หรือใช้วัสดุอุปกรณ์ใดก็ได้ที่กลุ่มตกลงกัน
- 3) กลุ่มย่อยนำเสนอผลวิเคราะห์ผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญในแต่ละประเด็นต่อกลุ่มใหญ่ พร้อมทั้งอภิปรายซักถามแลกเปลี่ยนความคิดเห็น
- 4) เมื่อได้ข้อมูลสรุปแล้ว นำไปใส่รายละเอียดในแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมฉบับรวมของชุมชน

3.3.5 การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion)

เป้าประสงค์ เพื่อสอบถามข้อมูลเชิงลึกและถอดคุณค่าความหมายของมรดกทางวัฒนธรรม รวมทั้งตรวจสอบข้อมูลในเรื่องผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญในแต่ละประเด็น

วิธีการ

- 1) เชิญผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญที่สืบค้นจากแผนที่ผู้รู้มาร่วมสนทนา อภิปรายซักถามข้อมูลเชิงลึกในแต่ละประเด็นที่ได้จากแผนที่มรดกทางวัฒนธรรม
- 2) จัดพื้นที่นั่งเป็นวงกลม โดยวางแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมและปฏิทินทางวัฒนธรรมฉบับรวมของชุมชนไว้กลางวง
- 3) เริ่มพูดคุยซักถามโดยเริ่มจากคำถามว่า ในกลุ่มสนทนาต้องการพูดคุยเรื่องมรดกทางวัฒนธรรมใดก่อนเป็นอันดับแรก เมื่อได้ข้อสรุปแล้วเริ่มพูดคุยซักถาม โดยให้ผู้รู้ในประเด็นนั้น ๆ อธิบายข้อมูล ดังนี้ คุณค่า ความหมาย ความสำคัญต่อชุมชน สิ่งที่ยังคงอยู่ สิ่งใดที่หายไป สิ่งใดที่เปลี่ยนแปลงไป ประเด็นใดที่ชุมชนมีความกังวลใจ ประเด็นใดที่เป็นความภาคภูมิใจ ในชุมชนมีผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญในแต่ละประเด็นกี่คน มีใครบ้าง มีการสืบทอดส่งต่อกันอย่างไร เป็นต้น
- 4) เมื่อผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญอธิบายแล้ว เปิดให้วงสนทนาได้แลกเปลี่ยน ซักถามหรือเพิ่มเติมข้อมูลจนครบทุกประเด็น

3.3.6 การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews)

เป้าประสงค์ เพื่อสืบค้นข้อมูลในเชิงลึกให้ครอบคลุมทุกประเด็น รวมทั้งเก็บประเด็นที่ยังขาดอยู่ และตรวจสอบข้อมูล

วิธีการ

- 1) ตรวจสอบข้อมูลที่ยังไม่ครบถ้วนจากการสนทนากลุ่มเพื่อนัดหมายและขอพูดคุยกับผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญในประเด็นดังกล่าว
- 2) พูดคุย ซักถามกับผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญในเรื่องของคุณค่า ความหมาย ความสำคัญต่อชุมชน สิ่งที่ยังคงอยู่ สิ่งใดที่หายไป สิ่งใดที่เปลี่ยนแปลงไป ความกังวลใจ สิ่งที่ต้องการถ่ายทอดให้กับลูกหลาน วิธีการในการส่งต่อ ถ่ายทอดควรทำอย่างไร มีผู้รู้ในเรื่องนี้กี่คน บ้านอยู่ที่ไหนในแผนที่ชุมชน มีรายชื่อในแผนที่ผู้รู้หรือยัง
- 3) หากผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญให้ข้อมูลเพิ่มเติมในเรื่องผู้รู้อื่น ๆ ซึ่งอาจจะยังไม่มีชื่อในแผนที่ผู้รู้ หรือมีชื่อแต่เป็นประเด็นอื่น ๆ ผู้ศึกษาต้องดำเนินการนัดหมายเพื่อสัมภาษณ์เชิงลึกต่อไป

3.3.7 เดินศึกษาชุมชน เรียนรู้พื้นที่จริง (Transect walk)

เป้าประสงค์ เพื่อเรียนรู้ศึกษาร่วมกันจากพื้นที่จริง รวมทั้งสืบค้นข้อมูลเพิ่มเติมในแต่ละจุดของมรดกทางวัฒนธรรม เพื่อพัฒนาเป็นพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชน

วิธีการ

1) แบ่งผู้เข้าร่วมออกเป็น 3 กลุ่ม ตามกลุ่มเดิมที่วาดแผนที่มรดกทางวัฒนธรรม คือ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มพ่อบ้าน กลุ่มเยาวชน

2) ให้แต่ละกลุ่มย่อยอภิปรายวิเคราะห์จากแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนในประเด็นดังนี้

2.1 สิ่งใด/พื้นที่ใด/ประเด็นใดที่ชุมชนภาคภูมิใจมากที่สุด เพราะอะไร

2.2 สิ่งใด/พื้นที่ใด/ประเด็นใดที่ต้องมีการสืบทอดส่งต่อในชุมชน เพราะอะไร

2.3 สิ่งใด/พื้นที่ใด/ประเด็นใดที่ต้องการให้เป็นแหล่งเรียนรู้ในพิพิธภัณฑ์นิเวศชุมชน เพราะอะไร

3) นำเสนอผลการวิเคราะห์ในกลุ่มใหญ่ อภิปรายซักถาม

4) หลอมรวมทุกประเด็นตามมติของชุมชนลงในแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมฉบับรวม

5) แต่ละกลุ่มย่อยส่งตัวแทนในการเดินศึกษาชุมชน กลุ่มละ 5 คน พร้อมกับเชิญผู้รู้ในแต่ละจุด/ประเด็นร่วมเดินศึกษาชุมชน เพื่อศึกษาข้อมูลและเรียนรู้ร่วมกันในประเด็นของมรดกทางวัฒนธรรมที่ แต่ละกลุ่มได้วิเคราะห์มาแล้ว เป็นการเรียนรู้จากสภาพจริง ได้เห็น ได้สัมผัสด้วยตนเอง ซึ่งจะทำให้เกิดความเข้าใจร่วมกันในการพัฒนาให้เป็นพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชน

6) ตัวแทนจากแต่ละกลุ่ม ผู้รู้และผู้ศึกษาเดินสำรวจชุมชนไปที่ละจุด ทีละพื้นที่ ทีละประเด็น โดยนำแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมที่หลอมรวมประเด็นแล้วไปด้วย และให้ชุมชนเป็นผู้เดินนำผู้ศึกษาเดินตาม จากนั้นผู้รู้เป็นผู้อธิบายคุณค่า ความหมาย ความสำคัญ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ในแต่ละจุดและเปิดโอกาสให้พูดคุยซักถามแลกเปลี่ยน จนครบทุกจุดที่กำหนดไว้ในแผนที่

3.3.7 เสียงแห่งเมล็ดพันธุ์ (Voice of Seeds)

เป้าประสงค์ เพื่อหามาติร่วมกันในประเด็นของการขับเคลื่อนพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชน

วิธีการ

1) เมื่อทราบพื้นที่/จุดของมรดกทางวัฒนธรรมแล้ว ผู้ศึกษานำตะกร้าไปปักไว้ตามจุดต่าง ๆ จนครบทุกจุด

2) ผู้ศึกษาแจกเมล็ดพันธุ์ให้กับกลุ่มตัวแทนที่เดินศึกษาชุมชนคนละ 30 เม็ด ก่อนที่จะเริ่มเดินศึกษาชุมชน

3) ผู้ศึกษาชี้แจงว่าในแต่ละจุดที่จะเดินทางไปศึกษาจะมีตะกร้าปักอยู่ เมื่อผู้รู้อธิบายความหมายคุณค่าความสำคัญ การเปลี่ยนแปลง ความจำเป็นในการฟื้นฟู สืบทอดส่งต่อ ฯลฯ และแลกเปลี่ยนซักถามจบแล้ว ตัวแทนของกลุ่มแต่ละคน ต้องคิดพิจารณาว่าจะให้พื้นที่นี้ จุดนี้ ประเด็นนี้เป็นพิพาทเชิงนิเวศชุมชนหรือไม่ โดยการหยอดเมล็ดพันธุ์ลงไปตะกร้า ซึ่ง 1 คนสามารถหยอดได้เพียง 1 เมล็ดต่อ 1 จุดเท่านั้น ซึ่งเกณฑ์ที่ใช้ในการคัดเลือกเป็นพิพาทเชิงนิเวศชุมชนต้องมีจำนวนเมล็ดพันธุ์เกินครึ่งของ ตัวแทนที่เดินทางไปศึกษา

4) เมื่อจบกระบวนการแล้ว ผู้ศึกษารวบรวมจำนวนเมล็ดพันธุ์ในแต่ละจุดและแจ้งจำนวนของ เมล็ดพันธุ์ในแต่ละจุดกับชุมชน

3.3.8 การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลประเด็นขับเคลื่อนพิพาทกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

เป้าประสงค์ เพื่อสร้างความเข้าใจและประสานความร่วมมือกับหน่วยงานองค์กรที่เกี่ยวข้องกับชุมชน ในการขับเคลื่อนพิพาทเชิงนิเวศชุมชน

วิธีการ

1) หลังจากที่ได้ข้อมูลมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนและประเด็นขับเคลื่อนพิพาทเชิงนิเวศชุมชนแล้ว ผู้ศึกษาและชุมชนร่วมกันคิดวิเคราะห์ว่า มีหน่วยงานองค์กร หรือเครือข่ายใดที่จะเข้ามาประสานความร่วมมือและช่วยสนับสนุนได้บ้าง ในเรื่องอะไร เช่น ผู้แทนจากภาครัฐ เอกชน ประชาสังคม สถาบันการศึกษา เป็นต้น

2) จากนั้นเชิญหน่วยงาน องค์กร ดังกล่าว ที่ร่วมกันวิเคราะห์เข้าร่วมในเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลประเด็นขับเคลื่อนพิพาทเชิงนิเวศชุมชน

3) ตัวแทนชุมชนนำเสนอกระบวนการที่ได้มาซึ่งข้อมูล (Process) ของมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน และประเด็นการขับเคลื่อนพิพาทเชิงนิเวศในชุมชนของตนเอง ต้นทุนทางมรดกทางวัฒนธรรมที่ชุมชนมีอยู่ (Products) รวมทั้งความต้องการในเรื่องการสนับสนุนด้านต่าง ๆ

4) ผู้เข้าร่วมอภิปรายซักถามแลกเปลี่ยน รวมทั้งให้ข้อเสนอแนะ เพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกันในเรื่องพิพาทเชิงนิเวศชุมชน

5) นัดหมายเวลาสำหรับการวางแผนปฏิบัติการการขับเคลื่อนประเด็นของพิพาทเชิงนิเวศชุมชน

3.3.9 การจัดเวทีวางแผนปฏิบัติการขับเคลื่อนพหิพภักต์เชิงนิเวศชุมชน

เป้าประสงค์ เพื่อจัดทำแผนปฏิบัติการการขับเคลื่อนประเด็นพหิพภักต์เชิงนิเวศของชุมชน
วิธีการ

1) กำหนดผู้รับผิดชอบ แบ่งเป็น 2 ฝ่าย คือ ชุมชน (Internal) ประกอบด้วยคนทำงานขับเคลื่อนงานในชุมชน และอาสาสมัครชุมชน อีกฝ่ายคือ คนภายนอก (External) ประกอบด้วยหน่วยงานองค์กรที่ร่วมขับเคลื่อน และอาสาสมัคร

2) กำหนดระยะเวลาการดำเนินการ (Time line) เพื่อให้เห็นรูปธรรมการดำเนินเบื้องต้น ต้องมีการกำหนดกรอบระยะการดำเนินการที่ชัดเจน โดยมีการระบุในระยะเวลาแรกว่าต้องการให้เกิดเป็นรูปธรรมอย่างไร และควรเกิดขึ้นเมื่อใด

3) กำหนดเป้าหมาย ตัวชี้วัดที่ชัดเจน ทั้งนี้ต้องร่วมกันกำหนดผลที่คาดหวัง โดยการกำหนดตัวชี้วัดที่จะเกิดขึ้นในระยะเวลาที่กำหนด

4) วิเคราะห์แนวร่วมสนับสนุน ในบรรดาผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ต้องรวมกำหนดบทบาทที่สำคัญอย่างหนึ่ง คือ ฝ่ายสนับสนุนทั้ง ด้านงบประมาณ ผู้เชี่ยวชาญ โครงสร้างพื้นฐาน วัสดุอุปกรณ์ ดังตัวอย่างตารางข้างล่าง

ตาราง 3 ตัวอย่างตารางวางแผนปฏิบัติการขับเคลื่อนพหิพภักต์ชุมชน

ประเด็น ขับเคลื่อน พหิพภักต์ เชิงนิเวศ ชุมชน	เป้าหมาย/ ผลที่ คาดหวัง	ระยะเวลา	ทรัพยากร/ผู้รับผิดชอบ				
			บุคลากร/ ความ เชี่ยวชาญ	งบประมาณ	สื่อวัสดุ/ อุปกรณ์	พื้นที่ในการ เผยแพร่/ ประชาสัมพันธ์	อื่น ๆ

3.3.10 เครื่องมือการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participatory Observation)

เป้าหมายประสงค์ สังเกตรูปแบบประเพณีพิธีกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชน สังเกตลักษณะการใช้ประโยชน์มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน

วิธีการ การเข้าร่วมกิจกรรมทางประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชน การร่วมเป็นส่วนหนึ่งของงานพิธีกรรม ประเพณีวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในชุมชน

3.4 วิเคราะห์รูปแบบและศักยภาพของพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนปกากะอ้อจังหวัดตาก

3.4.1 การวิเคราะห์รูปแบบของพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนปกากะอ้อ ตาก โดยเริ่มจากการวิเคราะห์โดยใช้เครื่องมือ SWOT และดัชนี 11 เงื่อนไขก่อนการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศ (11 Indicators of Conditions before establishing Eco Museum)

3.5 กระบวนการตรวจสอบข้อมูล

ในกระบวนการตรวจสอบข้อมูลของผู้ศึกษา มีเป้าหมายในการตรวจสอบข้อมูล 2 ประการ คือ ประการแรก เพื่อตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล ผู้ศึกษาได้ใช้วิธีการ 3 แนวทาง ได้แก่ การตรวจสอบข้อมูลสามเส้าด้านข้อมูล (Data triangulation) เป็นการตรวจสอบแหล่งที่มาของข้อมูลในด้านเวลา สถานที่ และบุคคล เพื่อพิจารณาว่า ถ้าเก็บข้อมูลต่างเวลา ต่างสถานที่ และผู้ให้ข้อมูลต่างคนจะยังได้ข้อมูลเหมือนเดิมหรือไม่ (อรุณี อ่อนสวัสดิ์.2551: 282) การตรวจสอบสามเส้าด้านทฤษฎี (Theory triangulation) เป็นการตรวจสอบว่า ถ้าผู้ศึกษาใช้แนวคิดทฤษฎีที่ต่างไปจากเดิมจะทำให้การตีความข้อมูลแตกต่างกันมากน้อยเพียงใด อาจทำได้ง่ายกว่าในระดับสมมติฐานชั่วคราว (working hypothesis) และแนวคิดขณะที่ยังมือตีความสร้างข้อสรุปเหตุการณ์แต่ละเหตุการณ์และการตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีรวบรวมข้อมูล (Methodological triangulation) เป็นการใช้วิธีเก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ กันเพื่อรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกัน ได้แก่ การใช้เครื่องมือในการจัดเก็บข้อมูลเรียนรู้วัฒนธรรมเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมที่หลากหลาย ต่อด้วยการสัมภาษณ์เพิ่มเติม พร้อมกันนั้นก็ศึกษาข้อมูลจากแหล่งเอกสารประกอบด้วย (สุภางค์ จันทวานิช.2553:128-130) ประการที่สอง เพื่อการตรวจสอบความครบถ้วนและคุณภาพของข้อมูล โดยผู้ศึกษาใช้วิธีการจัดเวทีสาธารณะเพื่อตรวจสอบข้อมูลอย่างมีส่วนร่วมทั้งในระดับชุมชน และระดับเครือข่ายร่วมกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ในเวทีประชุมให้ชุมชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย มีส่วนร่วมในการสะท้อนความเห็นหลังจากที่ได้ข้อมูลจากการจัดกิจกรรมการจัดเก็บข้อมูลเรียนรู้วัฒนธรรมเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมแล้ว ให้ชุมชนนำเสนอ

ข้อมูลระหว่างกันและกัน ในด้านคุณภาพของข้อมูลผู้ศึกษาจะตรวจสอบกับที่ปรึกษาที่เป็นผู้เชี่ยวชาญ
ในประเด็นการศึกษาคั้งนี้

3.6 การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้ศึกษาทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้แนวคิดทฤษฎีและการสร้างกรอบแนวคิดสำหรับการ
วิเคราะห์ ซึ่งในการศึกษาคั้งนี้ใช้แนวคิด พิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศเป็นหลัก ได้แก่ เกณฑ์ตัวชี้วัดพิพิธภัณฑ์
เชิงนิเวศ (21 Indicators of Eco Museum) 11 ดัชนีเงื่อนไขก่อนดำเนินการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศ
(11 Indicators of Conditions before establishing Eco Museum) การวิเคราะห์โดยใช้เครื่องมือ
SWOT Analysis และ แนวคิดพิพิธภัณฑ์วิทยาใหม่ (Neo Museology) และและแนวคิดพื้นที่ 3 มิติ
(Third space) จากนั้นผู้ศึกษาจะทำดัชนีข้อมูล คือ การเลือกคำบางคำ มาใช้เพื่อจัดหมวดหมู่ข้อมูล
โดยใช้ทั้งดัชนีเชิงบรรยาย (Descriptive index) ดัชนีเชิงตีความ (Interpretive index) ดัชนีเชิงอธิบาย
(Explanatory index) และผู้ศึกษาจะสร้างบทสรุป โดยการนำข้อสรุปย่อยที่ทำไว้มาประมวลเข้า
ด้วยกัน ให้เป็นชุดของคำอธิบายที่ได้เรื่องราวและเข้าใจ เมื่อเขียนข้อความเหล่านี้ขึ้นแล้ว ข้อความนี้จะ
เป็นข้อค้นพบและเป็นข้อสรุปของการวิจัยในระดับคนในชุมชนกับชุมชน และตัวแทนชุมชนกับผู้มีส่วน
ได้ส่วนเสียเพื่อตรวจสอบความครบถ้วนของ

บทที่ 4

ผลการศึกษา

กระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดทำพินิจภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนพื้นเมืองปกากะญอ จังหวัดตาก

ในบทผลของการศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมในการออกแบบพินิจภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนพื้นเมืองปกากะญอ จังหวัดตาก ผู้ศึกษานำเสนอผลการศึกษาแบ่งเป็น 5 ตอนดังนี้

ตอนที่ 1 กระบวนการจัดตั้งพินิจภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนพื้นเมืองปกากะญอ จังหวัดตาก

ตอนที่ 2 รูปแบบพินิจภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนที่เหมาะสมกับบริบท ภูมิวัฒนธรรมของชุมชนพื้นเมืองปกากะญอหมู่บ้านมอทะ ตำบลแม่จัน อำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก

ตอนที่ 3 รูปแบบพินิจภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนที่เหมาะสมกับบริบท ภูมิวัฒนธรรมของชุมชนพื้นเมืองปกากะญอบ้านห้วยกระทิง ตำบลพระธาตุ อำเภอแม่ระมาด จังหวัดตาก

ตอนที่ 4 สรุปรูปแบบพินิจภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนที่เหมาะสมกับบริบท ภูมิวัฒนธรรมของชุมชนพื้นเมืองปกากะญอ

ตอนที่ 5 ศักยภาพและปัจจัยที่เอื้อของชุมชนในการจัดทำพินิจภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนพื้นเมืองปกากะญอ จังหวัดตาก

ตอนที่ 1 กระบวนการจัดตั้งพินิจภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนพื้นเมืองปกากะญอ จังหวัดตาก

จากการศึกษาขั้นตอนและวิธีการในการจัดตั้งพินิจภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนพื้นเมืองปกากะญอ จังหวัดตาก ผลสรุปที่ได้จากการศึกษาสามารถแบ่งออกมาเป็น 5 กระบวนการ ดังต่อไปนี้

1.1 กระบวนการทบทวนตัวเอง (Community Self-Reflection)

เมื่อชุมชนตั้งขึ้นมาและมีผู้คนอาศัยอยู่ มีพื้นที่อาณาบริเวณ มีวิถีชีวิตในการทำมาหากิน แต่ละชุมชนย่อมมีการสะสมประวัติศาสตร์ องค์ความรู้ ชุดประสบการณ์หรือวิถีการทำมาหากินที่ตอบสนองความจำเป็นในการดำรงอยู่ของชุมชน สิ่งเหล่านั้นเรียกว่าทุนทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นต้นทุนในการขับเคลื่อนชุมชน ดังนั้นการจะจัดทำพินิจภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชน จึงเริ่มต้นจากการทบทวนตัวเอง รู้ตัวตน ทำความรู้จักชุมชนตัวเองเพื่อรู้ว่าตัวเองเป็นใคร (Who Am I?) อยู่ที่ไหน(Where I'm) โดยเริ่มจากการสำรวจข้อมูลพื้นฐาน เพื่อสืบค้นบทบทวนทุนเดิมของชุมชน สภาพของชุมชน ว่ามีอะไรที่เป็นศักยภาพของชุมชนบ้างที่สอดคล้องเหมาะสมที่จะนำไปจัดทำพินิจภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชน โดยใช้เครื่องมือที่สร้างกระบวนการเรียนรู้และปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมคือแผนที่ชุมชน (Community mapping)

เป็นการวาดแผนที่ชุมชนของตนเองโดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ซึ่งแบ่งเป็นกลุ่มย่อย ดังนี้ กลุ่มเยาวชน กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มพ่อบ้าน กลุ่มแกนนำชุมชนเพื่อให้แต่ละกลุ่มได้มีโอกาสและมีพื้นที่ในการแสดงออกตามจินตนาภาพ ประสบการณ์และความรู้สึก แต่ละกลุ่มวาดแผนที่ชุมชนลงในกระดาษ โดยสมาชิกทุกคนในกลุ่มมีปากกาคานละด้ามและเริ่มวาดจากจุดใดจุดหนึ่งก่อนหรือเริ่มต้นจากถนนหลักในหมู่บ้านของตนเอง จากนั้นให้สมาชิกกลุ่มวาดบ้านของตนเองว่าอยู่จุดไหนของแผนที่ รวมถึงวาดสถานที่สำคัญต่าง ๆ ในชุมชน เช่น โบสถ์ วัด โรงเรียน เป็นต้น จากนั้นวาดพื้นที่สำคัญที่มีอยู่ในชุมชน เช่น ภูเขา แม่น้ำ ไร่นา สวน พื้นที่ทำกินอื่น ๆ พื้นที่ป่า หรือพื้นที่อื่น ๆ ที่ชุมชนคิดว่าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน และต้องการนำเสนอในแผนที่นี้ การวาดแผนที่สามารถวาดเป็นรูป วาดเป็นสัญลักษณ์ สามเหลี่ยม สี่เหลี่ยม วงกลม รูปดาวหรือเขียนเป็นตัวหนังสือ โดยไม่จำกัดภาษาจะเป็นภาษาของตัวเองหรือภาษาไทยก็ได้ หรือแม้แต่การใช้สัญลักษณ์แทนสถานที่พื้นที่ต่าง ๆ เช่น ใช้หินแทนแม่น้ำ ดินแทนภูเขา ใบไม้แทนป่าไม้

ภาพประกอบ 6 กิจกรรมวาดแผนที่ชุมชน

เมื่อแต่ละกลุ่มวาดแผนที่ชุมชนเรียบร้อยแล้ว แต่ละกลุ่มออกมานำเสนอแผนที่ชุมชนของตัวเองในกลุ่มใหญ่ โดยสะท้อนมุมมองความคิดของแต่ละกลุ่มในเรื่องความคิดเห็นต่อแผนที่ชุมชนและสภาพชุมชนของตัวเอง หลังจากนั้นนำแผนที่ทั้งสามอันมารวมกันเป็นอันเดียวกันโดยอาจจะใช้ของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเป็นหลัก เช่น ใช้ของเยาวชนเป็นหลัก แล้วมาร่วมกันวิเคราะห์ว่าพื้นที่ หรือสถานที่ใดที่กลุ่มพ่อบ้านหรือแม่บ้านมี แต่ยังไม่สะท้อนในแผนที่ของเยาวชน เพื่อให้แผนที่ชุมชนสมบูรณ์ขึ้น เมื่อเสร็จสิ้นกระบวนการของแผนที่ชุมชน หมายถึงได้ข้อมูลทางกายภาพของชุมชนแล้ว หลังจากนั้น ชุมชนจะร่วมแลกเปลี่ยนกันว่ามียะไรที่ตกหล่น ขาดหายไป มีสิ่งใดที่ต้องการเสริม เพิ่มเติม เพื่อความสมบูรณ์มากขึ้น รวมถึงการสะท้อนแลกเปลี่ยนความรู้สึกต่อสภาพชุมชนและหมู่บ้านของตัวเอง

การทำแผนที่ชุมชน เป็นการทบทวนตัวเองของชุมชน เพื่อที่จะค้นข้อมูลภายในชุมชนว่ามีอะไรหลงเหลืออยู่บ้าง มีสถานการณ์ใดบ้างโดยเฉพาะในเรื่องของมรดกทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ทางกายภาพ สถานที่ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตทั้งในเรื่องของสังคม เศรษฐกิจ วิถีความเชื่อและวัฒนธรรมของชุมชน การแบ่งกลุ่มตามเพศและวัย เช่น กลุ่มพ่อบ้าน กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน เพื่อช่วยในการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า ต่างเพศ ต่างวัย ว่าแต่ละกลุ่มมีความคิดเห็นอย่างไร ข้อมูลตรงกันหรือไม่ ในส่วนของการนำเสนอแผนที่ของกลุ่ม เพื่อให้เกิด การแลกเปลี่ยนสะท้อนความคิดเห็นระหว่างกลุ่มแล้วลองร่วมกันวิเคราะห์ภายในกลุ่มย่อยว่ามีสิ่งใดที่กลุ่มอื่นมีและเราไม่มี และสิ่งใดที่กลุ่มเรามีแต่กลุ่มอื่นไม่มี เพื่อให้เกิดการทบทวนพูดคุยกันและเติมเต็มข้อมูลในแผนที่ชุมชนให้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น รวมถึงเป็นการศึกษาทบทวนบริบททั่วไปของชุมชนให้เกิดความชัดเจนและครอบคลุมในทุกมิติ แผนที่ชุมชนช่วยให้เห็นพื้นที่ทางกายภาพของชุมชนและพื้นที่ที่ชุมชนสามารถกำหนดตนเอง มีความเป็นเจ้าของในพื้นที่ทางกายภาพของชุมชน ซึ่งอาจจะไม่ใช่ขอบเขตที่เป็นการปกครองแบบทางการ แต่เป็นขอบเขตที่ชุมชนใช้ประโยชน์ไม่ว่าจะเป็น ทั้งเรื่องของดิน น้ำ ป่า รวมทั้งมิติทางวัฒนธรรม

นอกจากนี้กระบวนการทำแผนที่ชุมชนเป็นกระบวนการแรกในการกระตุ้นให้ชุมชนร่วมกันคิดวิเคราะห์ว่าในชุมชนตัวเองมีอะไรเปลี่ยนแปลงบ้าง มีสิ่งใดคงเดิม สิ่งใดหลงเหลืออยู่ และสิ่งที่เข้ามาใหม่ ๆ มีอะไรบ้าง ในทุกมิติทั้งสถานที่ องค์ความรู้ภูมิปัญญา มรดกทางวัฒนธรรม เป็นการกระตุ้นให้ชุมชนเห็นว่าสิ่งที่หายไปแล้วนั้นมันมีความสำคัญ แล้วเหตุที่มันหายไปเป็นอะไรบ้าง เป็นการกระตุ้นให้ชุมชนได้รู้ว่าสิ่งที่เข้ามาใหม่นั้นมันมีคุณประโยชน์ มีคุณ มีโทษอย่างไรบ้าง บทฐานของกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการให้ข้อมูล การระดมความคิดเห็นในการเสนอข้อมูลของชุมชนตัวเองอย่างมีส่วนร่วม ได้ร่วมกันขีด ร่วมกันเขียน ร่วมกันชี้ ร่วมกันพูด ร่วมกันเสนอ ไม่ใช่เพียงข้อมูลที่มาจากผู้นำชุมชนหรือข้อมูลจากทางภาครัฐ หรือผู้รู้เพียงอย่างเดียว แต่มาจากคนทุกคนในชุมชนที่มีส่วนร่วม ทุกเพศ ทุกวัย เช่นเดียวกัน เป็นกระบวนการปฏิบัติการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นกระบวนการขั้นแรกในการสะท้อนข้อมูลพื้นฐานสำหรับการพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมในการออกแบบพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนที่เหมาะสมกับบริบทนิเวศวัฒนธรรมของชุมชนตนเอง

1.2. การค้นหาพื้นที่จิตสำนึกร่วมในมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน (Sense of Place rummaging)

กระบวนการนี้เป็นค้นหาว่าชุมชนตัวเองมีอะไรบ้าง(What I have) ภูมิรดกของตนเอง ซึ่งจะบอกได้ชัดเจนว่าพื้นที่แต่ละแห่งนั้นในอดีตและปัจจุบันเป็นอย่างไร มีอะไรบ้างที่คงอยู่หรือหายไปแล้ว คือ รู้จักสิ่งที่ดีและไม่ดีในชุมชน และอะไรบ้าง

ที่เมื่อเข้ามาแล้วจะทำลายมูลค่าหรือคุณค่าของตัวตนหรือมรดกบ้าง โดยการนำแผนที่ชุมชนมาพัฒนาเป็นแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน (Community Cultural Mapping) โดยแบ่งเป็นกลุ่มย่อย 3 กลุ่มเดิมคือ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มพ่อบ้าน กลุ่มเยาวชน จากนั้นให้ชุมชนวิเคราะห์แผนที่ชุมชนของตนเองว่ามีมรดกทางวัฒนธรรมทั้งที่จับต้องได้ และจับต้องไม่ได้อะไรบ้างที่มีอยู่ในชุมชน อยู่จุดใดบ้าง และทำเครื่องหมายโดยการวงกลมไปที่จุดนั้น เช่น สถานที่ทางพิธีกรรม ป่าความเชื่อ พื้นที่ทางจิตวิญญาณ เมื่อแต่ละกลุ่มดำเนินการเสร็จ นำเสนอผลต่อกลุ่มใหญ่ว่า มรดกทางวัฒนธรรมชุมชนที่อยู่ในหมู่บ้านมีอะไรบ้างและอยู่ที่จุดใด รวมทั้งเปิดพื้นที่ในการซักถามแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เมื่อนำเสนอครบทั้งสามกลุ่ม 3 กลุ่ม นำผลจากการอภิปรายข้อตกลงจากทั้งสามกลุ่มมาทำสัญลักษณ์ในแผนที่รวมเพื่อพัฒนาให้เป็นแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนบนฐานของการมีส่วนร่วมและเกิดกระบวนการเรียนรู้ในการทำงานร่วมกัน ในกระบวนการออกแบบพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชน

นอกจากนี้ มีการนำเครื่องมือปฏิทินวัฒนธรรมของชุมชน(seasonal calendar) ในการค้นหาปฏิทินวัฒนธรรมของชุมชน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ในเรื่องมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ของชุมชนว่ามีอะไรบ้าง โดยแบ่งเป็นกลุ่มย่อย 3 กลุ่ม แล้วให้แต่ละกลุ่มวาดวงกลมลงในกระดาษ Flip Chart จากนั้นแบ่งวงกลมออกเป็น 12 ช่อง ตามจำนวนเดือน ซึ่งในขั้นตอนนี้ชุมชนจะเป็นผู้กำหนดเดือนตามวัฒนธรรมของตัวเอง โดยไม่จำเป็นต้องเป็นเดือนมกราคมถึงธันวาคมเหมือนปฏิทินสากล หลังจากนั้นเปิดพื้นที่ให้สมาชิกในกลุ่มได้อภิปรายโดยเริ่มจากเดือนแรกของปี หลังจากอภิปรายในกลุ่มย่อยจนครบทั้ง 12 เดือนแล้ว นำเสนอต่อกลุ่มใหญ่ หลังจากการนำเสนอใช้คำถามเพื่อให้เกิดการอภิปรายแลกเปลี่ยนในเรื่องประเพณีวัฒนธรรม ซึ่งประเพณีนี้อาจจะเป็นประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิมหรืออาจจะประเพณีวัฒนธรรมที่นำมาจากข้างนอกเพิ่มมาใหม่ก็ได้เช่นกัน เพื่อให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการของประเพณีวัฒนธรรม รวมถึงเปิดพื้นที่ของการปะทะสังสรรค์ระหว่างชุมชนกับโลกภายนอกว่าเป็นอย่างไร

ภาพประกอบ 7 กิจกรรมวาดปฏิทินวัฒนธรรมชุมชน

ในขั้นตอนนี้จะทำให้เห็นว่าชุมชนมีมรดกทางวัฒนธรรมทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ อะไรบ้าง และอยู่ตรงพื้นที่ไหนของชุมชน รวมถึงมรดกทางวัฒนธรรมเหล่านั้นมีการใช้ประโยชน์ มีกิจกรรมอะไรบ้าง จัดขึ้นเมื่อใด ซึ่งจะช่วยให้อาชีพของพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศชุมชนเริ่มปรากฏขึ้นมา จากพื้นที่มรดกทางวัฒนธรรมที่ดำรงอยู่ในสถานที่อาณาบริเวณของชุมชนทั้งชุมชน ซึ่งเป็นการแสดงชีวิตของมรดกทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชน นอกจากนี้จะทำให้เห็นความสัมพันธ์ของพื้นที่ทางกายภาพกับคนในชุมชนว่ามีความสัมพันธ์กันอย่างไรบ้าง เพราะพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศชุมชนนั้น มิได้เน้นเพียงการนำมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุหรือมรดกทางวัฒนธรรมจับต้องได้จัดเก็บในพิพิธภัณฑสถานเท่านั้น แต่เป็นการนำจิตสำนึกร่วมของคนในชุมชนที่มีต่อนิเวศวัฒนธรรมชุมชนในการกำหนดพื้นที่ของพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศชุมชน บนฐานของการมีส่วนร่วมของชุมชน ดังนั้นการสำรวจจิตสำนึกร่วมมรดกทางวัฒนธรรมที่คนในชุมชนยังมีความรู้สึกร่วมและยอมรับบทบาทของมรดกทางวัฒนธรรมที่ปรากฏอยู่ในชุมชนมีนัยสำคัญที่นำไปสู่การชี้เป้าพื้นที่จิตสำนึกร่วมในมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน

1.3. การให้ความหมายของพื้นที่จิตสำนึกร่วม (Sense of Place Definitions)

เมื่อทราบว่าในชุมชนมีพื้นที่สำนึกร่วมในมรดกทางวัฒนธรรมแล้ว การสกัดเอาความหมายและความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรมนั้นเพื่อทำความเข้าใจคุณค่าที่มีต่อชุมชน เช่น มีความหมายมีความสำคัญต่อการดำรงความเป็นชุมชนปกาเกาะอยู่อย่างไร ตลอดจนมีความเชื่อตามวัฒนธรรมชุมชนอะไรบางอย่างที่ซ่อนอยู่ในมรดกทางวัฒนธรรมนั้นๆ ซึ่งเป็นเรื่องที่คนในเจ้าของวัฒนธรรมต้องเป็นผู้อธิบายด้วยตนเองได้ดีที่สุด จะทำให้เข้าใจความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรมนั้นถ่องแท้ขึ้น เพื่อมิให้เป็นการตีความหมายมรดกทางวัฒนธรรมคลาดเคลื่อนไปจากมุมมองของคนใน การเชิญผู้รู้เกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรมด้านต่างๆที่ได้รับการยอมรับจากคนในชุมชนมาร่วมกันให้ข้อมูลจึงมีความ

จำเป็นต่อกระบวนการให้ความหมายนี้ ขั้นแรกเพื่อที่จะทราบว่าใครคือผู้รู้เกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน จึงต้องมีการค้นหาผู้รู้ในชุมชนผ่านเครื่องมือแผนที่ผู้รู้ชุมชน (Community knowledgeable people mapping) โดยให้ชุมชนแบ่งออกเป็นกลุ่มย่อย 3 กลุ่มเช่นเดิม แม่บ้าน พ่อบ้าน และเยาวชน ให้แต่ละกลุ่มอภิปรายในกลุ่มย่อยเพื่อระบุหรือค้นหาผู้เชี่ยวชาญ ผู้รู้ในเรื่องประเพณีวัฒนธรรมที่ถูกระบุในแผนที่มรดกทางวัฒนธรรม โดยกำหนดสัญลักษณ์ที่เป็นตัวบุคคล หรือจะใส่เป็นตัวอักษรชื่อของผู้รู้ หรือสัญลักษณ์ใดก็ได้ ตามที่กลุ่มตกลงกัน เมื่อทราบตัวบุคคลผู้รู้และผู้เชี่ยวชาญแล้ว จึงนำข้อมูลจากทั้งสามกลุ่มมาพัฒนาให้เป็นแผนที่ผู้รู้ของชุมชน จากนั้นเชิญผู้รู้ในแต่ละประเด็นมาร่วมสนทนากลุ่มเพื่อสอบถามข้อมูลเชิงลึกในประเด็นความหมายของพื้นที่จิตสำนึกร่วมของชุมชน โดยการผสมผสานเครื่องมือระหว่างการสนทนากลุ่ม(Focus Group Discussion)และการสัมภาษณ์เชิงลึก(In-depth Interviews) เริ่มจากอภิปรายซักถามพื้นที่ที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมหรือพื้นที่จิตสำนึกร่วมของชุมชนไปที่ละจุด เช่น ถ้ามรดกทางวัฒนธรรมมี 4-5 เรื่องเราอาจจะเริ่มที่จุดที่สามารถอธิบายความหมายได้อย่างง่าย ๆ เช่น เรื่องการทอผ้า โดยเริ่มจากใช้คำถามว่าการทอผ้าปกาเกอะญอในชุมชนนี้มีความสำคัญต่อชุมชนอย่างไร มีความหมายอย่างไร มีคุณค่าต่อวิถีชีวิตชุมชนอย่างไร จากนั้นให้ผู้รู้อธิบายและแลกเปลี่ยนในกลุ่ม หากผู้รู้ท่านอื่นมีความเห็นแตกต่างสามารถอธิบายเพิ่มเติมได้ เพื่อให้เกิดการสะท้อนและแลกเปลี่ยนความรู้และความคิดเห็นในกลุ่มผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญด้านต่าง ๆ ของชุมชน ซึ่งเชิญมาร่วมกระบวนการด้วยกัน การเชิญผู้รู้ทุกแขนงมาร่วมกันเพราะจากการศึกษาพบว่าส่วนใหญ่ผู้รู้ในชุมชนมักเป็นผู้อาวุโสและผู้รู้หนึ่งคนมีความเชี่ยวชาญมากกว่าหนึ่งเรื่องเช่น ผู้รู้ด้านจักสานมีความรู้เรื่องป่าเกิดและป่าตายด้วยเช่นกัน เป็นการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลไปพร้อมกัน รวมถึงได้ข้อมูลในด้านคุณค่า ความหมายของพื้นที่จิตสำนึกร่วมของชุมชนอย่างรอบด้านครอบคลุม ครบถ้วนมากยิ่งขึ้น หากใช้เพียงการสัมภาษณ์กับผู้รู้เพียงหนึ่งคน อาจจะได้ข้อมูลความหมายในวงจำกัดไม่ครบถ้วน

ภาพประกอบ 8 การสนทนากลุ่มและการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้รู้ทางมรดกวัฒนธรรมของชุมชน

สิ่งที่ได้จากการอธิบาย มิใช่เพียงความหมาย คุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมเท่านั้นแต่ยังเห็นถึงมิติขององค์ความรู้ ภูมิปัญญา ในการรักษาความสัมพันธ์ของคนกับธรรมชาติ คนกับประเพณี วัฒนธรรม รวมทั้งคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ หรือสิ่งที่คนในชุมชนให้ความเคารพ ที่ชุมชนให้คุณค่าความหมายผ่านความเชื่อต่าง ๆ ที่ซ่อนอยู่ในมรดกทางวัฒนธรรมด้วยเช่นกัน และสำหรับในประเด็นที่ไม่สามารถเก็บข้อมูลได้หมดในการสนทนากลุ่มหรือประเด็นที่ตกหล่น จะใช้วิธีการตามไปสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญและผู้ที่มีประสบการณ์ดังกล่าวเพิ่มเติมอีกครั้ง

1.4.การกำหนดพื้นที่พิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศชุมชนอย่างมีส่วนร่วม (Participatory in Decision making of Community Ecomuseum)

กระบวนการตัดสินใจกำหนดพื้นที่พิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศชุมชนอย่างมีส่วนร่วม เป็นขั้นตอนการเลือกมรดกทางวัฒนธรรมหรือพื้นที่จิตสำนึกร่วมที่มีอยู่ในชุมชนให้เป็นส่วนหนึ่งของพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศชุมชน ที่ต้องการให้เป็นแหล่งเรียนรู้ นำเสนอสู่คนภายนอก นำเสนอสู่คนรุ่นใหม่ และสืบสานต่อไปมีอะไรบ้าง ซึ่งไม่ได้จำกัดว่า ต้องเป็นกี่เรื่อง ถ้าชุมชนอยากทำทุกเรื่องที่มีปรากฏอยู่ในแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมชุมชนก็ได้ หรือชุมชนอยากสืบทอดส่งต่อเผยแพร่แค่เพียงบางเรื่องก็ได้ แต่ต้องมีเหตุผลประกอบในการกำหนดประเด็นและพื้นที่ เป็นเรื่องของการกำหนดพื้นที่กับสถานที่ (Place and Space) โดยขั้นตอนนี้จะแบ่งกลุ่มเป็นกลุ่มย่อย 3 กลุ่มเหมือนเดิม คือ กลุ่มผู้หญิง กลุ่มพ่อบ้าน และกลุ่มเยาวชน เพื่อที่จะได้ทราบเหตุผล ความคิดเห็นในเรื่องการจะกำหนดความรู้สึกลำดับร่วมในหัวข้อของมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนที่ชุมชนต้องการนำเสนอ สืบสานหรือสืบทอดให้เป็นส่วนหนึ่งของพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศชุมชนนี้ มีอะไรบ้างที่แตกต่างกันหรือเหมือนกันในแต่ละกลุ่มที่แตกต่างทั้งอายุ และเพศกระบวนการเริ่มจากให้แต่ละกลุ่มนำแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมกลับไปทีละกลุ่มย่อยของตัวเอง จากนั้นให้ปรึกษาหารือระดมความคิดภายในกลุ่มของตัวเองว่า สิ่งดีที่ภูมิใจอยากนำเสนอต่อโลกภายนอก ทูทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ที่ต้องการให้คนรุ่นหลังสืบทอดมีเรื่องใดบ้าง เมื่อแต่ละกลุ่มย่อยระดมความคิดเสร็จแล้ว มีการนำเสนอมติของกลุ่มย่อยต่อกลุ่มใหญ่พร้อมกับเหตุผลประกอบ ในการนำมรดกทางวัฒนธรรมใดบ้างที่ต้องการให้เป็นส่วนหนึ่งของพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศชุมชน เพราะเหตุใด และเหตุผลใดที่ตัดบางเรื่อง บางประเด็นออกจากพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศชุมชน จากนั้นนำมติของแต่ละกลุ่มมาหลอมรวมเป็นแผนที่ลำดับร่วมมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนสู่แผนที่พิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศชุมชน จากนั้นนำแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมที่ชุมชนต้องการให้เป็นส่วนหนึ่งของพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศให้คนทั้งชุมชนร่วมลงมติอีกครั้ง โดยใช้กิจกรรมการเดินศึกษาชุมชน(Transect walk)และเสียงแห่งเมล็ดพันธุ์ (Voice of seed) เป็นเครื่องมือในการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในกระบวนการการตัดสินใจกำหนดพื้นที่พิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศชุมชนอีกครั้ง วิธีการคือชักชวนสมาชิกในชุมชนอย่างน้อยหลังคาละ 1 คน

เดินตามจุดที่เป็นพื้นที่จิตสำนึกร่วมทางมรดกวัฒนธรรมชุมชน โดยมีตัวแทนกลุ่มแม่บ้าน พ่อบ้าน และเยาวชนเดินถือแผนที่พิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศชุมชน และกลุ่มผู้รู้เป็นผู้คอยอธิบายคุณค่าความหมายของแต่ละจุด ซึ่งผู้ที่ร่วมเดินศึกษาชุมชนจะได้รับเมล็ดพันธุ์คนละ 30 เม็ด เพื่อใช้ในการตัดสินใจเลือกพื้นที่เป็นพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศชุมชน โดยมีเจตนาว่ามรดกทางวัฒนธรรมเรื่องไหนที่ท่านเห็นว่าคนในชุมชนต้องอนุรักษ์ ปกป้อง สืบสานและพัฒนาให้อยู่คู่คนในชุมชนและให้คนภายนอกเข้าใจรับรู้ ในแต่ละจุดนอกจากผู้รู้จะอธิบายความหมาย คุณค่า ยังมีการกล่าวถึงพัฒนาการตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันว่ามีลักษณะเป็นอย่างไร มีสิ่งใดเปลี่ยนแปลงไป สิ่งใดที่หายไป สิ่งใดที่ควรต้องได้รับการฟื้นฟู ความสำคัญต่อการสืบทอดส่งต่อให้กับคนรุ่นหลัง รวมถึงเป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับคนในชุมชนและบุคคลภายนอกอย่างไรบ้าง เมื่ออธิบายในแต่ละจุดแล้ว เปิดโอกาสให้ทุกคนมีโอกาสซักถาม แลกเปลี่ยนจากนั้นสมาชิกชุมชนที่ร่วมเดินศึกษาชุมชนจะพิจารณาว่าจะกำหนดให้พื้นที่จุดนั้นเป็นพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศชุมชนเป็นสิ่งที่ต้องอนุรักษ์ ปกป้อง สืบสานและพัฒนาให้อยู่คู่คนในชุมชนและให้คนภายนอกเข้าใจรับรู้ หรือไม่ หากตัดสินใจเลือกให้หยอดเมล็ดพันธุ์ลงในตะกร้าที่ปักไว้ในแต่ละจุด โดยหยอดได้คนละ 1 เม็ดต่อหนึ่งจุดเท่านั้น เช่น ในชุมชนมีป่าเกิด หรือป่าสะดือที่เวลาคนเกิดแล้วจะเอาไปสะดือไปผูกติดกับต้นไม้ ก็จะทำให้ผู้รู้เดินไปยังจุดนั้น จุดของต้นสะดือและให้อธิบายว่า ต้นสะดือมีความสำคัญอย่างไร มีความสัมพันธ์ มีคุณค่า มีความหมายกับคนในชุมชนอย่างไร มีคุณค่ามีความหมายต่อสรรพสิ่ง ต่อธรรมชาติ ทั้งดิน น้ำ ป่า และสิ่งที่เหนือธรรมชาติ รวมถึงต่อมนุษย์อย่างไร และให้ผู้เข้าร่วมตัดสินใจว่าจะเลือกป่าสะดือเป็นพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศชุมชนหรือไม่โดยการหยอดเมล็ดพันธุ์ลงในตะกร้าที่ปักไว้ที่จุดนั้น

ภาพประกอบ 9 กิจกรรมเดินศึกษาชุมชน

ภาพประกอบ 10 กิจกรรมเสาะหาเมล็ดพันธุ์

การอธิบายคุณค่าและความหมายในบริเวณพื้นที่จริงอีกครั้งหนึ่งนั้น เป็นกระบวนการของการตรวจสอบข้อมูลจากการให้ความหมายของพื้นที่และสถานที่ทางมรดกทางวัฒนธรรม รวมทั้งเป็นการเรียนรู้จากสภาพจริงซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่จะเป็นส่วนหนึ่งของพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศชุมชน ทั้งนี้ ในสถานที่บางพื้นที่ คนในชุมชนอาจจะไม่เคยไป ไม่เคยเห็น หรือเคยไปแต่มาแล้ว การเดินศึกษาชุมชนจึงเป็นกระบวนการที่ให้อำนาจแก่คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการไปสำรวจสภาพปัจจุบันของพื้นที่มรดกทางวัฒนธรรมชุมชน ร่วมศึกษาและร่วมเรียนรู้ ทบทวนร่วมกันในเรื่องมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนว่า อยู่ตรงไหน มีสภาพเป็นอย่างไร มีคุณค่า ความหมายและความสำคัญต่อชุมชนอย่างไร และร่วมกันตัดสินใจเลือกพื้นที่ของพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศชุมชน ผ่านกิจกรรมการเดินศึกษาชุมชนและเสียงแห่งเมล็ดพันธุ์ไปจนครบทุกจุดทุกพื้นที่ซึ่งปรากฏในแผนที่พิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศชุมชน เมื่อเดินครบทุกจุดแล้วจะรวมเมล็ดพันธุ์ในแต่ละจุดและจัดบันทึกไว้ หากจุดไหนที่มีการหยดเมล็ดเกิดขึ้นครั้งหนึ่งของจำนวนหลังคาในชุมชนถือว่าพื้นที่นั้นได้รับการเห็นชอบหรือมีมติเห็นชอบร่วมกันของคนในชุมชนให้เป็นหนึ่งในพื้นที่พิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศชุมชน นี่เป็นเหตุผลว่าทำไมต้องหยดเมล็ดพันธุ์คนละ 1 เม็ดต่อ 1 จุดเท่านั้น เพราะเสียงของเมล็ดพันธุ์เป็นเสียงแห่งประชาชาติของสมาชิกในชุมชน 1 เม็ดต่อ 1 เสียง

กระบวนการนี้เป็นกระบวนการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ซึ่งชุมชนเองได้เรียนรู้ร่วมกันว่า ณ ตอนนี้อยู่อะไรบ้าง อนาคต มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนที่เป็นพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศชุมชนของตัวเองเป็นอย่างไรบ้าง อยู่ตรงไหนบ้าง มีคุณค่าและมีความหมายใดต่อชุมชน มิใช่เป็นเพียงการนำเอามรดกทางวัฒนธรรมมาจำลอง หรือมาเก็บไว้อาคารก่อสร้าง ภายใต้อาคารใดอาคารหนึ่ง รั้วใดรั้วหนึ่ง หรือสวนใดสวนหนึ่ง แต่เป็นการกำหนดพื้นที่ทางมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนให้มีชีวิตอยู่ในจุดที่กำลังเกิดขึ้นและดำรงอยู่ต่อไป โดยกระบวนการให้คนในชุมชน ได้ร่วมกันเรียนรู้ เข้าใจ ตระหนัก เกิดสำนึกร่วมกันว่านี่คือมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน นี่ถือเป็นพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศของชุมชน ที่คนในชุมชนต้องการอนุรักษ์ ปกป้อง สืบสานและพัฒนาเพื่อให้มีชีวิตอยู่คู่กับชุมชนต่อไป อย่างเป็นวิถี ไม่ใช่เพียงการจัดวาง ไม่ใช่เพียงการนำมาแสดง แต่ให้มีจิตวิญญาณเป็นวิถีที่เกิดขึ้นจริง ณ พื้นที่จริง ในสถานที่ ในเวลาที่เกิดขึ้นจริง

ในการเดินศึกษาชุมชนโดยแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน อาจจะไม่สามารถนำพาเราไปทั้งหมดได้ เช่น มรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นเรื่องประเพณี เช่น ประเพณีกินข้าวใหม่ หรือประเพณีมาบุญโค้ง ทำบุญไหว้เจดีย์ เป็นต้น อาจจะไม่สามารถมองเห็นได้ แต่สามารถอธิบายมรดกทางวัฒนธรรมที่ว่าด้วยประเพณีเรื่องเหล่านี้จะเกิดขึ้นเดือนอะไร เมื่อไหร่ อย่างไร พิธีกรรม ประเพณีจะเกิดขึ้นที่จุดใด ซึ่งสามารถแสดงในปฏิทินวัฒนธรรมชุมชนได้ และในขั้นตอนของการเดินศึกษาชุมชน ผู้รู้และคนในชุมชนจะชี้จุดดังกล่าว อธิบายให้คุณค่าความหมาย เพื่อให้เกิดการตัดสินใจร่วมในการเลือกเป็นพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศชุมชนอย่างกระบวนการประชาธิปไตย

เมื่อได้มรดกทางวัฒนธรรมที่คนในชุมชนเห็นว่าต้องอนุรักษ์ ปกป้อง สืบสานและพัฒนาแล้วให้ชุมชนร่วมกันระดมความคิดร่วมกันถึงพื้นที่จุดไหนเหมาะสำหรับเป็นแหล่งประสานมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน โดยเปิดโอกาสให้มีการแสดงความคิดเห็นอย่างหลากหลาย ทั้งเยาวชน ผู้ใหญ่ และแม่บ้านและลงมติโดยการนำเมล็ดพันธุ์คนละ 1 เม็ดมาลงคะแนนอีกครั้ง พื้นที่ไหนได้คะแนนมากที่สุดแสดงว่าชุมชนต้องการให้เป็นแหล่งเชื่อมประสานพื้นที่มรดกทางวัฒนธรรมในชุมชน (Hub of Eco Museum) เช่น เป็นแหล่งข้อมูล เป็นแหล่งรวมพล แหล่งเฉลิมฉลองมรดกทางวัฒนธรรม เป็นต้น

กระบวนการนี้จึงทำให้ภาพหรือรูปแบบของพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนปรากฏชัดเจนขึ้นมาจาก ประกอบด้วยมรดกทางวัฒนธรรมเรื่องใด ตั้งอยู่บริเวณใด มีสภาพเป็นอย่างไร มีรูปแบบอย่างไรบนฐานของการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนโดยชุมชนเป็นผู้กำหนดเอง

1.5 การกำหนดบทบาทและทิศทางของพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชน (The Roles and Direction of Community Ecomuseum)

เนื่องจากมรดกทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ไม่ควรหยุดนิ่ง หากเมื่อใดที่หยุดนิ่งแสดงว่าวัฒนธรรมนั้นได้ตายไปแล้ว แต่หากยังความเคลื่อนไหว มีการพัฒนา มีกิจกรรม แสดงว่าวัฒนธรรมนั้นยังคงมีชีวิตอยู่ เพราะฉะนั้น พิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนเป็นแนวคิดของพิพิธภัณฑ์ที่มีชีวิต ไม่ใช่พิพิธภัณฑ์ที่เน้นเรื่องของการก่อสร้าง หรือเรื่องของอาคารแล้วนำวัตถุสิ่งของมาจัดวางในอาคารเท่านั้น แต่เป็นรูปแบบพิพิธภัณฑ์ที่เน้นระบบนิเวศทั้งชุมชน เน้นมรดกทางวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับวัฒนธรรมสัมพันธ์กับคน สัมพันธ์กับธรรมชาติ และสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ เพื่อแสดงให้เห็นถึงวิถีวัฒนธรรมของชุมชนที่อยู่ ที่ใช้ประโยชน์ ที่รับใช้วิถีชีวิตของชุมชนให้ดำรงอยู่สืบไปและสนองตอบความต้องการของชุมชนในยุคปัจจุบัน ในความจำเป็นในชีวิตปัจจุบันได้อย่างแท้จริง ถ้าเกิดเป็นเพียงการทำกิจกรรมเพื่อกิจกรรม แต่กิจกรรมเหล่านั้นไม่สนองต่อพื้นที่ทางกายภาพ ไม่สนองต่อคน ไม่สนองต่อระบบนิเวศธรรมชาติ ไม่สนองต่อระบบจิตใจของคน มันก็เป็นเพียงการจัดกิจกรรมเป็นครั้งคราว (Event) เท่านั้น

การกำหนดบทบาทและทิศทางของพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนมีวัตถุประสงค์ในการวางแผนว่าจะทำอย่างไรให้มรดกทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชน ที่เป็นพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศมีชีวิตต่อ อยู่กับชุมชน มีชีวิตร่วมกับชุมชน เป็นส่วนหนึ่งของชุมชน เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตต่อโดยให้คนในชุมชนเป็นผู้กำหนดเอง เป็นผู้ออกแบบเอง เป็นผู้ตัดสินใจเองว่าต้องการจะขับเคลื่อนมรดกทางวัฒนธรรมของตนเองในอนาคตอย่างไร ต้องการการสนับสนุนใดบ้าง จากใคร เพื่อนำไปสู่การพัฒนาพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนอย่างยั่งยืน โดยประกอบด้วยการดำเนินการ 2 ขั้นตอนดังนี้

1.5.1 การจัดเวทีนำเสนอและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ กระบวนการออกแบบและรูปแบบพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

เนื่องจากในปัจจุบันชุมชนมีได้อยู่เพียงลำพัง มีองค์กร หน่วยงาน มีเครือข่ายที่ชุมชนเข้าไปเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์ทั้งหน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานเอกชน และเครือข่ายภาคประชาสังคม เพราะฉะนั้นในการกำหนดบทบาทและทิศทางของพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชน ต้องมีส่วนร่วมจากหน่วยงาน องค์กรต่าง ๆ เข้ามาร่วมรับฟัง ร่วมพิจารณาแนวทางในการสนับสนุนและการดำเนินงานร่วมกับชุมชน ซึ่งชุมชนร่วมกันพิจารณาหน่วยงาน องค์กร ผู้คน หรือเครือข่ายใดที่เกี่ยวข้องที่จะมีส่วนร่วมมาหนุนเสริมและมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนด้วยจึงเชิญผู้แทนจากภาครัฐ เอกชน ภาคประชาสังคม สถาบันการศึกษา เพื่อมารับฟังตัวแทนของชุมชนในการนำเสนอแนวคิดของพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชน กระบวนการมีส่วนร่วมของการได้มาซึ่งข้อมูล (Process) มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตนเอง และรูปแบบพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศในชุมชนของตนเอง (Products) ให้กับกลุ่มผู้เข้าร่วมทั้งหมด จากนั้นได้มีการเปิดพื้นที่ให้หน่วยงานองค์กรที่เข้าร่วมเวทีได้แสดงความคิดเห็น ชักถามแลกเปลี่ยนเพื่อให้เกิดความเข้าใจ เข้าถึงคุณค่าความหมายของมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน และประเด็นที่ชุมชนต้องการที่จะขับเคลื่อน เพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกันอันจะก่อให้เกิดความตระหนักร่วมในการร่วมมือสนับสนุนส่งเสริมและร่วมขับเคลื่อนในแผนงานของชุมชนที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง รวมถึงแนวทางในการผนวกแผนของชุมชนเป็นส่วนหนึ่งในแผนงานของหน่วยงานและองค์กรนั้น ๆ ด้วย

ภาพประกอบ 11 เวทีนำเสนอและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ กระบวนการจัดตั้งและรูปแบบพิพิธภัณฑ์ฯ

1.5.2 การจัดเวทีวางแผนปฏิบัติการเพื่อสืบทอดและพัฒนาพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศ

ชุมชน

ในขั้นตอนของการวางแผนปฏิบัติการเพื่อขับเคลื่อนประเด็นของพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศชุมชนเป็นขั้นตอนของการระดมความร่วมมือในการขับเคลื่อนในพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม ผู้เข้าร่วมจะประกอบด้วยกลุ่มชุมชนซึ่งเป็นกลุ่มคนที่ขับเคลื่อน และหน่วยงานองค์กรที่เกี่ยวข้องซึ่งเป็นกลุ่มผู้ร่วมสนับสนุน ในช่วงแรกชุมชนจะเป็นผู้นำเสนอประเด็นการขับเคลื่อน เป้าหมายผลที่คาดหวัง และต้นทุนที่ชุมชนมี จากนั้นเปิดพื้นที่ให้ผู้ร่วมสนับสนุนได้ซักถามแลกเปลี่ยนในแต่ละประเด็น รวมถึงการเสนอแนะเพิ่มเติมในเป้าหมายและผลที่คาดหวังไว้เพื่อให้เกิดรูปธรรมการดำเนินงานที่ชัดเจน จากนั้นทั้งผู้ขับเคลื่อนและผู้ร่วมสนับสนุนร่วมกันกำหนดกรอบระยะเวลาในแต่ละเป้าหมาย เพื่อให้แผนการดำเนินงานสามารถปฏิบัติได้จริง โดยพิจารณาวิเคราะห์กรอบระยะเวลาการดำเนินงานร่วมกัน โดยใช้จากปฏิทินวัฒนธรรมและฤดูกาลเป็นฐานในการวิเคราะห์

ภาพประกอบ 12 เวทีวางแผนปฏิบัติการเพื่อสืบทอดและพัฒนาพิพิธภัณฑสถาน

เมื่อได้กรอบระยะเวลาที่ชัดเจนแล้ว ทั้งสองกลุ่มร่วมวิเคราะห์ว่าในแต่ละประเด็นผู้ขับเคลื่อนมีต้นทุนอะไรอยู่บ้างและมีบทบาทหน้าที่รับผิดชอบในเรื่องใด ผู้ร่วมสนับสนุนเสนอความคิดเห็นแนวทาง บทบาทหน้าที่รับผิดชอบที่สามารถตอบสนองเติมเต็มในแต่ละประเด็น ทั้งเรื่องความรู้ ความเชี่ยวชาญ งบประมาณ การสนับสนุนวัสดุอุปกรณ์ หรือแม้แต่การเป็นกระบอกเสียงช่วยเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ ถือว่าเป็นข้อตกลงร่วม (Commitments) ของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียดังตารางตัวอย่างต่อไปนี้เป็นข้อมูลแผนสร้างรูปแบบปฏิบัติการขับเคลื่อนประเด็นพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศของชุมชนในภาคผนวก

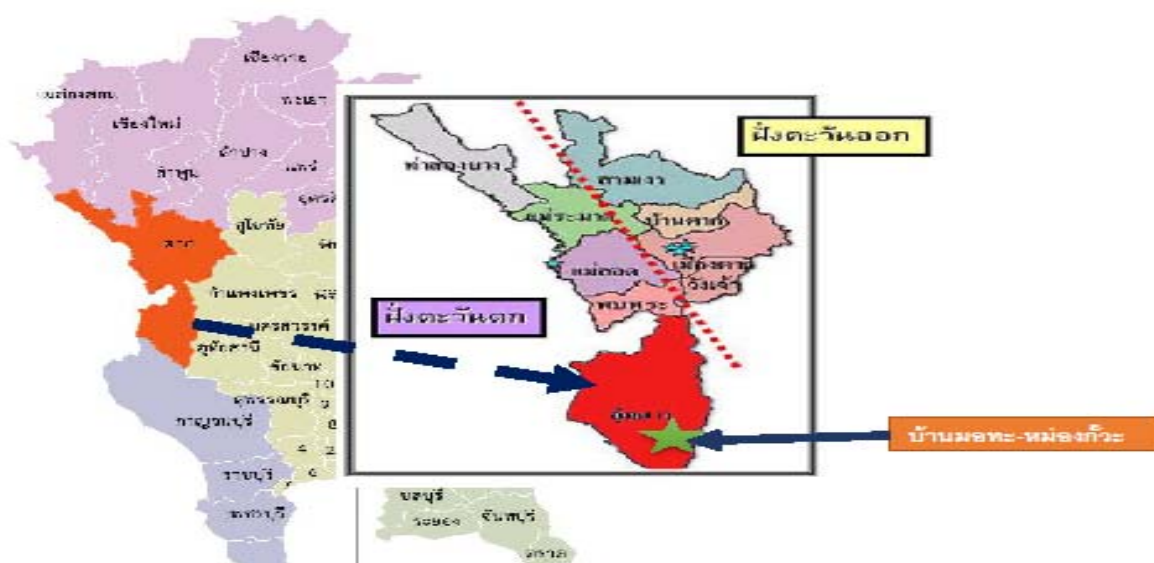
ตาราง 4 ตัวอย่างแผนปฏิบัติการขับเคลื่อนพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชน

ประเด็น ขับเคลื่อน พิพิธภัณฑ์ เชิงนิเวศ ชุมชน	เป้าหมาย/ ผลที่ คาดหวัง	ระยะเวลา	ทรัพยากร/ผู้รับผิดชอบ				
			บุคลากร / ความ เชี่ยวชาญ	งบประมาณ	สื่อวัสดุ/ อุปกรณ์	พื้นที่ในการ เผยแพร่/ ประชาสัมพันธ์	อื่น ๆ
1.ศูนย์การเรียนรู้คน ต้นทะเล	1.1 การ ปรับปรุง และ พัฒนา ฐานเรียนรู้ ให้เป็น แหล่ง เรียนรู้ การเกษตร คนต้น ทะเล	มีนาคม- กรกฎาคม 2559	-ชุมชนเป็น แรงงาน - มูลนิธิสืบนาคะ เสถียร ช่วยวางผัง ฐานเรียนรู้ เพิ่มเติม	-อบต. สนับสนุน งบในการ ซื้ออุปกรณ์ ในการ ซ่อมแซม -มูลนิธิสืบนาคะเสถียร สนับสนุน พันธุ์พืช หีบการ ปลูก เพิ่มเติม และเรือน เพาะชำ	-จัดหา ไม้ไผ่ใน การ ซ่อมแซม โดย ชุมชน และเขต อนุรักษ์ พันธุ์ สัตว์ป่า และ พรรณ พืชล้ม ผาง	-เขียนและติด ป้ายฐานการ เรียนรู้โดยเขต อนุรักษ์พันธุ์ สัตว์ป่าและ พรรณพืชล้ม ผาง	

ตอนที่ 2. รูปแบบพิพธิภณท์เชิงนิเวศชุมชนที่เหมาะสมกับบริบท ภูมิวัฒนธรรมของชุมชนพื้นเมืองปกากะญอฤาษีบ้านมอทะ ตำบลแม่จัน อำเภอุมผาง จังหวัดตาก

2.1 ข้อมูลพื้นฐานทั่วไปของบ้านมอทะ ตำบลแม่จัน อำเภอุมผาง จังหวัดตาก

2.1.1 แผนที่ชุมชนพอสังเขป

ชุมชนบ้านมอทะมีที่ตั้งหมู่ที่ 13 ตำบลแม่จัน อำเภอุมผาง จังหวัดตาก

ทิศเหนือ ติดต่อกับหมู่ที่ 5 บ้านกวยตะ ตำบลแม่จัน อำเภอุมผาง จังหวัดตาก

ทิศใต้ ติดต่อกับจังหวัดกาญจนบุรี

ทิศตะวันออก ติดต่อกับหมู่ที่ 1 บ้านปะหละทะ ตำบลแม่ละมั่ง อำเภอุมผาง จังหวัดตาก

ทิศตะวันตก ติดต่อกับหมู่ที่ 9 บ้านเป็งเคล็ง ตำบลแม่จัน อำเภอุมผาง จังหวัดตาก

2.1.2 ประวัติความเป็นมาล้าเหตุการณ์ที่สำคัญที่เกิดขึ้นในชุมชน

หมู่บ้านมอทะ เป็นชุมชนปกากะญอ หมู่บ้านมอทะ เป็นชุมชนที่แยกตัวออกมาจากหมู่บ้านหม่องกวีซึ่งเป็นหมู่บ้านดั้งเดิมที่เกิดจากครัวเรือน จำนวน 5 ครัวเรือน คือ ครอบครัวของ อะโย่เบ่อ เป็นครอบครัวแรกที่เข้ามาอยู่ จากนั้น จาเบอะ หม่องกวี โจ้ต่ำ เกบือ ได้ย้ายตามเข้ามา ซึ่งเป็นคนกาญจนบุรี ต่อมาเมื่อมีคนเริ่มอพยพเข้ามาเรื่อยๆ ในช่วงคอมมิวนิสต์ พ.ศ. 2519 ส่วนใหญ่ย้ายมาจากหมู่บ้านปอพะใต้ พะดี ยะพอ ยะม่ ยะแม อุมผางคี่ แม่กลองคี่ และบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี เพื่อมา

อาศัยบารมีขององค์ฤๅษีในการหลีกเลี่ยงการขัดแย้งกับกลุ่มกับคอมมิวนิสต์ (นายเจริญชัย ชัยพฤกษ์ คีรี.2558:สัมภาษณ์)

นายสมหมาย ทรัพย์รังสิกุล (2558: สัมภาษณ์) ผู้อาวุโสบ้านหม่องก๊วะเล่าว่า “หมู่บ้านหม่องก๊วะนั้นเกิดหลังหมู่บ้านเลตองคุประมาณ 2-3ปี ” คนที่ปกากะญอที่นับถือฤๅษีเชื่อว่าหมู่บ้านเลตองคุ ซึ่งเป็นสำนักฤๅษีองค์ก่อนๆเกิดพร้อมกรุงเทพมหานคร คือ วันที่ 21 เมษายน พ.ศ. 2325 ดังนั้นหากเป็นเช่นนั้นหมู่บ้านหม่องก๊วะน่าจะเกิดในช่วงประมาณ พ.ศ. 2328 ซึ่งปัจจุบันอายุ ประมาณ 231 ปี (2559)

ต่อมาประมาณ พ.ศ. 2520 มีชาวปกากะญอ 4 ครอบครัว คือ ตะละวา เดอใจพอ ซือกเล่าพอ และพินิจ ดรรชนีนามชัย ได้ไปขอคำปรึกษาจากฤๅษีองค์ที่เก่าแก่ สำนักฤๅษีเลตองคุเพื่อหาทำเลจัดตั้งชุมชนใหม่ โดยได้ไปสำรวจทำเลที่อยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้านหม่องก๊วะซึ่งเป็นบริเวณโป่งน้ำซับ จึงตั้งเป็นหย่อมบ้าน คือ บ้านมอทะ แปลว่า สบห้วยโป่ง หรืออีกความหมายหนึ่งแปลว่า สถานที่สำหรับแชก สถานที่สำหรับทำบุญกราบไหว้ฤๅษี สาเหตุที่ย้ายจากหมู่บ้านหม่องก๊วะ เนื่องจากในพื้นที่บ้านหม่องก๊วะเริ่มขั้บแคบมากขึ้นจากคนที่ไม่ต้องการเข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์ (ผกค.) เนื่องจากมีคนที่นับถือฤๅษีส่วนหนึ่งที่เข้าไปร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์และร่วมทำข้อตกลงกันว่า ให้ถือว่าคนปกากะญอที่นับถือฤๅษีทุกคนเป็นสหาย เพราะฉะนั้นหากนับถือฤๅษีจะไม่ถูกนับเป็นฝ่ายตรงข้ามกับคอมมิวนิสต์ ผู้คนจึงหลั่งไหลเข้ามา และเหตุผลในความเชื่อของปกากะญอที่นับถือฤๅษีอีกประการหนึ่งเชื่อว่าจะเกิดขึ้นตามคำกล่าวขององค์ฤๅษีที่ว่า

“ เมื่อถึงเวลาอันสมควรก็ต้องมีการโยกย้ายถิ่นฐานที่มั่น”

ในการเลือกทำเลหรือสถานที่ในการจัดตั้งชุมชนนั้นใช้หลักความเชื่อหรือวิธีการในการเลือกตั้งถิ่นฐานของปกากะญอคือ ก่อนจะเลือกชุมชน นายพินิจซึ่งเป็นผู้ติดตามฤๅษีได้เชิญฤๅษีองค์ที่เก่ามาเป็นผู้สำรวจพื้นที่และดูความเหมาะสมในการตั้งหมู่บ้าน พิธีกรรมในการเลือกสถานที่ตั้งหมู่บ้านจะใช้ไม้ไผ่ ประมาณ 1 วา พร้อมด้วยดอกไม้ ฝักส้มป่อย 1 ฝัก ขมิ้น 3 กลีบ เทียน 1 เล่ม จากนั้นองค์ฤๅษีจะนำไม้ไผ่จิ้มลงที่ดินแล้วอธิษฐานขอพรเจ้าที่ หากไม้ไผ่ยาวขึ้นที่ละนิด แสดงว่าพื้นที่ตรงนั้นเหมาะสมกับการตั้งหมู่บ้านหรือทำไร่หมุนเวียน หากไม้ไผ่ยาวขึ้นที่ละมากๆ แสดงว่าเจ้าที่ประชดประชัน สถานที่นั้นสามารถตั้งหมู่บ้านได้แต่จะไม่สงบร่มเย็นหรือถ้าทำไร่หมุนเวียนจะได้ผลผลิตไม่เท่าที่ควร หากไม้ไผ่มีความยาวลดลง แสดงว่าพื้นที่นั้นไม่เหมาะสมกับการตั้งหมู่บ้านหรือทำไร่หมุนเวียน

เมื่อมาได้ที่ตั้งชุมชนแล้วฤๅษีองค์ที่เก้าได้บอกแก่ลุงพินิจและชาวบ้านที่มาช่วยกันสำรวจว่า ในอนาคตพื้นที่บ้านมอทะจะกลายเป็นศูนย์รวมชาวปกาเกอะญอฤๅษี และให้นายพินิจ เป็นผู้นำชุมชน ให้สร้างสำนักฤๅษี และเป็นผู้นำพิธีกรรมตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ก่อนที่ฤๅษีองค์ที่เก้าจะหายตัวไปจาก บ้านเลตองคุ (นายพินิจ ธรรมนิมิต.2558: สัมภาษณ์)

หลังจากที่ตั้งชุมชนมอทะแล้วเกิดลำดับเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นและส่งผลกระทบต่อพัฒนาการ เปลี่ยนแปลงของชุมชนปกาเกอะญอบ้านมอทะตั้งแต่ก่อตั้งชุมชน เมื่อปี พ.ศ 2520 ถึงปัจจุบัน มีหลาย เหตุการณ์ดังผังเส้นเวลา

รายละเอียดลำดับเหตุการณ์ที่สำคัญของหมู่บ้านมอทะ

1. พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ในปี พ.ศ. 2519 นักศึกษาที่มีอุดมการณ์ที่แตกต่างกับรัฐในขณะนั้นได้เดินทางเข้ามายังหมู่บ้านหม่องก๊วะเพื่อต่อต้านรัฐบาล โดยสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์ใช้ชีวิตกับชาวบ้านแนะนำชาวบ้านให้รู้จักการรักษาโรคด้วยยาปฏิชีวนะ เปิดโรงเรียนชั่วคราวสอนหนังสือไทยให้กับชาวบ้าน และสอนการใช้อาวุธให้ชาวบ้าน จนชาวบ้านเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยต่อสู้กับรัฐบาล

2. ประมาณพ.ศ. 2520 ต่อมาประมาณ นาย ตะละวา เตอโจฟอ ชื่อกล่าพอ และพินิจ ดรรรชนี นามชัย ได้ไปขอคำปรึกษาจากฤษีองค์ที่เก้าแห่งสำนักฤษีเลตองคุเพื่อหาทำเลจัดตั้งชุมชนใหม่ เมื่อมาได้ตั้งชุมชนแล้วฤษีองค์ที่เก้าได้บอกแก่ลุงพินิจและชาวบ้านที่มาช่วยกันสำรวจว่า ในอนาคตพื้นที่บ้านมอทะจะกลายเป็นศูนย์รวมชาวปกากะญอฤษี และให้นายพินิจ เป็นผู้นำชุมชนและสร้างสำนักฤษี และเป็นผู้นำพิธีกรรมตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ก่อนที่ฤษีองค์ที่เก้าจะหายตัวไปจากบ้านเลตองคุ ยิ่งทำให้คนที่นับถือฤษีส่วนหนึ่งเชื่อว่าเกิดขึ้นตามคำกล่าวขององค์ฤษีที่ว่า “เมื่อถึงเวลาอันสมควรก็ต้องมีการโยกย้ายถิ่นฐานที่มั่น” ทำให้ชุมชนมอทะกลายเป็นสำนักฤษีอีกที่หนึ่งนอกจากบ้านเลตองคุเดิมซึ่งเป็นฤษีสายอนุรักษ์นิยม เคร่งครัดและปิดกั้นคนภายนอกในการร่วมเรียนรู้ประเพณีพิธีกรรมและวิถีปฏิบัติต่างๆของปกากะญอฤษี กลายเป็นจุดเริ่มต้นของการก่อเกิดฤษีสายปฏิรูปที่เปิดพื้นที่ให้คนภายนอกได้เข้ามาเรียนรู้ประเพณีพิธีกรรมและวิถีปฏิบัติต่างๆของปกากะญอฤษีมากขึ้น

3. พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยเข้ามาอับตัวกับรัฐบาลในปี พ.ศ.2524 จากคำสั่ง 66/23 ทำให้ชาวบ้านวางอาวุธ มอบตัวเช่นกัน แต่ก่อนที่จะมอบตัว ชาวบ้านที่นับถือฤษีได้ประชุมพูดคุยกันอย่างเคร่งเครียดบริเวณที่นาของนายสมหมาย ทรัพย์รังสิกุล ในที่สุดจึงเห็นร่วมกันว่าต้องมอบตัวกับทางราชการ โดยได้กำชับสมาชิกทุกคนว่า “มอบแต่ตัว อย่ามอบหัวใจ” ซึ่งนายสมหมาย ทรัพย์รังสิกุล (2558:สัมภาษณ์) ได้อธิบายถึงความหมาย การมอบตัวแต่ไม่มอบใจว่า “การไม่มอบใจหมายความว่าหัวใจที่รักความเป็นยุติธรรม ใจที่รักธรรมชาติ ใจที่รักทรัพยากรสิ่งแวดล้อม ใจที่รักประชาชน ต้องอยู่กับเราตลอดไป”

4. หลังจากที่บ้านมอทะได้มอบตัว ความขัดแย้งทางความคิดระหว่างฝ่ายซ้ายกับขวาคือคลายลง ในพื้นที่ชุมชนมอทะ ได้มีตำรวจตระเวนชายแดนเข้ามาดูแลจัดการหมู่บ้าน มีการก่อตั้งโรงเรียนชั่วคราว สร้างอนามัย สร้างวัด และถนนหลังจากนั้นในปี พ.ศ. 2528 ก็ได้มีการจัดตั้งโรงเรียนถาวร

5. ต่อมาเมื่อวันที่ 30 มีนาคม 2537 ได้มีการประกาศประกาศในราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ ให้พื้นที่ตำบลแม่จันซึ่งครอบคลุมพื้นที่อยู่อาศัย พื้นที่ทำกินและพื้นที่ป่าของชุมชนบ้านมอทะให้เป็นเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าและพรรณพืชคุ้มครอง แต่เดิมชาวบ้านมีวัฒนธรรมในการทำไร่หมุนเวียน แต่

หลังจากที่พื้นที่ตำบลแม่จันถูกประกาศเป็นพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าชาวบ้านเริ่มมีปัญหาพื้นที่ทำไร่หมุนเวียน ซึ่งเจ้าหน้าที่อนุรักษ์ฯ มองว่าเป็นวิถีแห่งการทำงานป่า ในขณะที่มุมมองคนปกากะญอมองว่าเป็นการหมุนเวียนใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน

6. การเข้ามาของมูลนิธิสืบนาคะเสถียร ปี พ.ศ. 2543 มูลนิธิสืบนาคะเสถียรเข้ามาและช่วยชาวบ้านในเรื่องของการจัดการดูแลป่า ซึ่งมูลนิธิสืบฯ ได้ทำงานร่วมกับชาวบ้าน เพื่อชุมชนได้ใช้ภูมิปัญญาในการใช้ประโยชน์และรักษาทรัพยากรอย่างยั่งยืน ทำให้มูลนิธิสืบฯ ได้ทำงานใกล้ชิดกับชุมชนที่นับถือองค์ฤๅษีมาก เนื่องการทำไร่หมุนเวียนของคนปกากะญอฤๅษีนั้นไม่ได้ใช้สารเคมี เป็นการผลิตเพื่อบริโภค มิใช่ผลิตเพื่อการค้าขาย โดยมูลนิธิยังได้มีกิจกรรมดูแลรักษาป่าร่วมกับชุมชน เช่น กิจกรรมปลูกป่า กิจกรรมเดินสำรวจป่าและกิจกรรมการสร้างรายได้จากป่า เช่น มะฉิ กระวาน หัวบุก โดยไม่ทำลายป่า เป็นต้น

7. พืชเชิงเดี่ยว หลังจากถนนเข้ามา การคมนาคมสะดวกขึ้น การติดต่อปะทะสังสรรค์กับคนนอกพื้นที่มากขึ้น ประมาณ ปี พ.ศ. 2544 ได้มีการเข้ามาของพ่อค้าคนกลางให้คนในชุมชนปลูกพืชเชิงเดี่ยว ได้แก่ ข้าวโพดและมันสำปะหลัง ซึ่งชุมชนคนปกากะญอที่นับถือฤๅษีไม่ได้มีการปลูกพืชเหล่านั้น เนื่องจากขัดกับคำสอนขององค์ฤๅษีในการรักษา ดิน น้ำ ป่าดำรงรักษาชีวิต แต่ชุมชนคนปกากะญอที่ไม่นับถือฤๅษีเริ่มมีการปลูกพืชเชิงเดี่ยวแต่นั้นเป็นต้นมา

8. การก่อตั้งกลุ่มคนต้นทะเล ปี พ.ศ. 2553 แนวคิดจิตสำนึกของคนต้นน้ำเพื่อคนปลายน้ำความจริงแล้วมีมานานแล้วเพราะองค์ฤๅษีได้ให้สอนลูกหลานช่วยกันอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอยู่ด้วยธรรมชาติให้ช่วยกันอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเพราะฤๅษีเชื่อว่าถ้าเราช่วยธรรมชาติธรรมชาติก็ช่วยเรา แต่หากทำลายทรัพยากรธรรมชาติธรรมชาติก็จะทำร้ายเราเช่นกัน แต่ช่วงที่พืชเชิงเดี่ยวเข้ามามีชาวบ้านบางกลุ่มได้ทำเกษตรเชิงเดี่ยวซึ่งขัดกับหลักขององค์ฤๅษี ชาวบ้านที่ยังศรัทธาในคำสอนขององค์ ฤๅษีจึงจัดตั้งกลุ่มคนต้นทะเลขึ้นมากลุ่มคนต้นทะเลเป็นกลุ่มที่ไม่ใช้สารเคมี ทำเกษตรแบบผสมผสานจนในปี พ.ศ. 2555 กลุ่มคนต้นทะเลได้รับรางวัลคนค้นคน อวอร์ด ในสาขาคนไทยหัวใจสีเขียว

9. การปฏิเสศ กองทุนหมู่บ้านละล้า เมื่อ ปี พ.ศ. 2556 รัฐบาลได้มีนโยบายกองทุนชุมชนหมู่บ้านละล้า เพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจชุมชน แต่ชุมชนปกากะญอฤๅษีบ้านมอทะได้มีการปฏิเสธที่จะยืมเงินกองทุนหมู่บ้านละล้า โดยมองว่าไม่จำเป็นที่จะต้องเอาเงินกู้เข้าชุมชน นอกจากจะเป็นภาระในการจัดการแล้วยังจะก่อเกิดหนี้โยเปล่าประโยชน์ เป็นเหตุการณ์ที่ชุมชนได้แสดงความเข้มแข็งของชุมชนผ่านการปฏิเสธนโยบายรัฐที่ไม่สอดคล้องกับความต้องการและความจำเป็นของชุมชน

10. ริเริ่มจัดตั้งพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชน ในปี พ.ศ. 2559 ชุมชนได้ตัดสินใจ ร่วมเป็นชุมชนนำร่องในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชน

เข้าร่วมโครงการพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนปกากะญอ

สรุป จากข้อมูลประวัติศาสตร์การก่อตั้งชุมชนและเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในชุมชนจะเห็นว่าได้สะท้อนทุนทางสังคมและวัฒนธรรมชุมชน ได้แก่ รากเหง้าของชุมชนที่ยาวนานเชื่อมโยงตั้งแต่ท้าวเมืองศรี 1 (พ.ศ. 2328) ภูมิปัญญา ความเชื่อ ในการเลือกทำเลที่ตั้งชุมชน และการปรับตัว ต่อรองกับสถานการณ์เปลี่ยนแปลง กับโลกภายนอกที่เข้ามาในชุมชน

2.1.3 ประชากร

ชุมชนบ้านมอทะมีประชากร รวมทั้งสิ้น 428 คน รวม 84 ครัวเรือน ประกอบด้วย 81 หลังคาเรือน จำนวนประชากร เพศชาย 230 คน จำนวนประชากร เพศหญิง 198 คน จากการสำรวจของผู้วิจัย โดยการศึกษาข้อมูลย้อนหลัง ระยะเวลา 1 ปี (พ.ศ.2558) ช่วงอายุการสมรสของชาวปกากะญอบ้านมอทะ อยู่ระหว่าง 15 - 30 ปี โดยเพศหญิง มีช่วงอายุการสมรสระหว่าง 15 - 27 ปี เพศชาย มีช่วงอายุการสมรสระหว่าง 17 - 30 ปี เพศหญิงสมรสมากที่สุดช่วง อายุระหว่าง 16 - 19 ปี

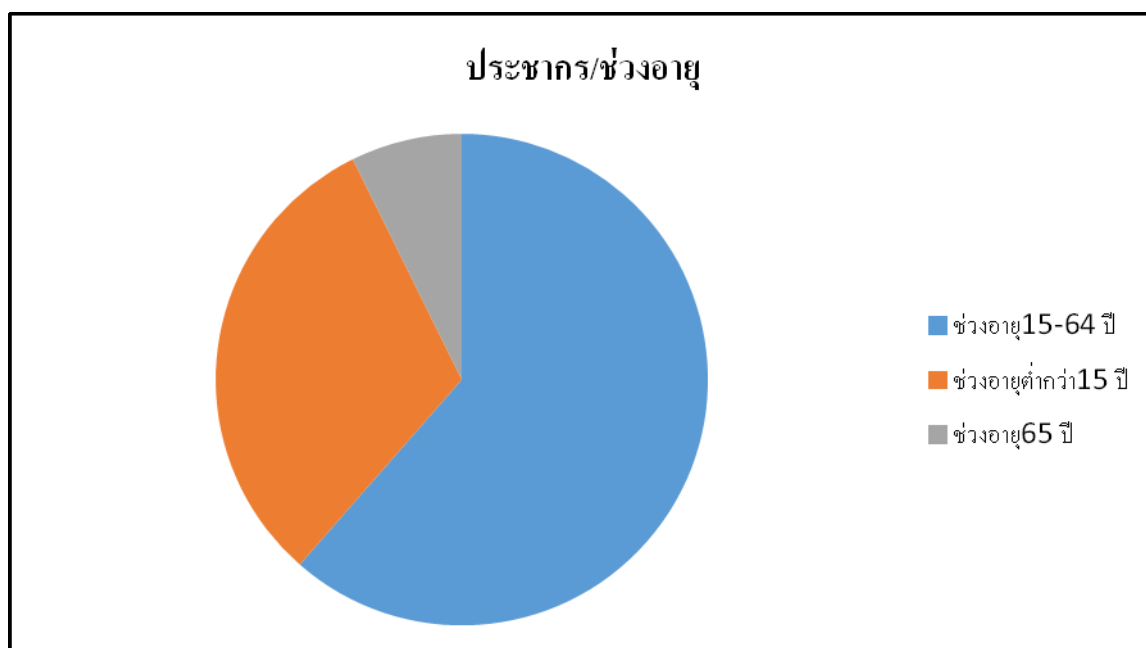
ตาราง 5 แสดงจำนวนประชากรของบ้านมอทะ แยกตามสถานะทางทะเบียน

ชื่อบ้าน	ประชากร								
	ทร. 14 ¹		ทร. 13 ²		ไทยไม่มีสัญชาติ		รวม		
	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	รวม
มอทะ	167	148	19	11	44	39	230	198	428

ที่มา: กรมสำราณสุข บ้านมอทะ ปี 2558

¹ ทร. 14 ทะเบียนบ้านคนอยู่ถาวร ใช้สำหรับลงรายการของคนที่มีสัญชาติไทยและคนต่างด้าว ที่มีใบสำคัญประจำตัวคนต่างด้าว

² ทร. 13 ทะเบียนบ้านคนอยู่ชั่วคราว ใช้ลงรายการของคนต่างด้าวที่เข้าเมืองโดยชอบด้วยกฎหมายแต่อยู่ในลักษณะชั่วคราว หรือเข้าเมืองโดยมิชอบด้วยกฎหมายตามกฎหมายว่าด้วยคนเข้าเมือง

โดยช่วงอายุ 15-64 ปี มีมากที่สุด คือมีทั้งหมด 63 % ของจำนวนประชากรทั้งหมด 428 คน รองลงมาคือช่วงอายุต่ำกว่า 15 ปี มีทั้งหมด 32 % และที่น้อยที่สุดคือช่วงอายุ 65 ปีขึ้นไป มีทั้งหมด 7.5 % ซึ่งการแบ่งช่วงอายุ 3 ช่วงนี้เป็นการแบ่งโดยความเห็นของชุมชนที่มองว่า ช่วงอายุคนที่ต่ำกว่า 15 ยังเป็นวันเด็กไม่สามารถเป็นแรงงานในครอบครัวได้ วัยที่เป็นแรงงานอยู่ระหว่าง 15-64 สำหรับวัย 65 ขึ้นไปถือว่าเป็นวัยผู้สูงอายุ

สรุป จากข้อมูลประชากรแสดงให้เห็นว่าประชากรวัยแรงงานยังมีมากในชุมชนและมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเนื่องจาก ประชากรวันเด็กที่มีร้อยละ 32 กำลังจะเติบโตเข้าสู่วัยแรงงาน และเนื่องจากอายุเฉลี่ยการแต่งงานของเพศหญิงอยู่ที่ 15-27 ปี

2.1.4 การศึกษาและการจัดการกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน

2.1.4.1 การศึกษาในระบบโรงเรียน

ในชุมชนบ้านมอหะเด็กส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาในระบบจากโรงเรียน ตำรวจชายแดน เฉลิมพระเกียรติ โดยเริ่มเปิดสอน ในปี พ.ศ.2526 ปัจจุบันมีการสอนตั้งแต่ระดับ ชั้นอนุบาล-มัธยมศึกษา ปีที่ 3 ในโรงเรียนได้มีการสอดแทรกความรู้เรื่องส่งเสริมอาชีพ และรายได้เสริมแก่นักเรียน เพื่อช่วยแบ่งเบาภาระของผู้ปกครอง เช่น ปศุสัตว์ (เลี้ยงไก่ หมู) ปลูกผัก ทำอริฐบดล็อก ในช่วงเริ่มแรกชาวบ้านสื่อสารภาษาไทยได้น้อย เมื่อเปิดทำการสอนได้ระยะหนึ่งจึงสามารถสื่อสารเป็นภาษาไทยได้มากขึ้น และผู้ปกครองเริ่มให้ความสำคัญกับการศึกษามากขึ้น เด็กที่จบ ชั้น ม.3 ส่วนใหญ่ออกมาช่วยพ่อแม่ทำงาน มีเพียงจำนวนน้อยที่จะเรียนต่อในระดับสูงขึ้น ส่วนเด็กในชุมชนที่ไม่ได้เรียนหนังสือใน

ระบบโรงเรียน มีประมาณ 10 กว่าคน เนื่องจากพ่อแม่ไม่อนุญาตให้เรียนหนังสือ ดาบตำรวจ สมดุล โพ
อิน. 2558: สัมภาษณ์)

2.1.4.2 การศึกษาตามอัธยาศัย

จากศึกษาของผู้วิจัยพบว่าในชุมชนบ้านมอทะ ได้มีการจัดตั้งกลุ่มเพื่อถ่ายทอด สืบสาน และพัฒนาองค์ความรู้ที่ชุมชนมีอยู่ จากรุ่นสู่รุ่น เพื่อตอบสนองความจำเป็นในยุคสมัยปัจจุบันได้ ซึ่งถือเป็นการศึกษาตามอัธยาศัย เพราะมิได้มีการบังคับ ขึ้นอยู่กับความสนใจของแต่ละคน ประกอบด้วย 6 กลุ่ม คือ (1) กลุ่มทอผ้า (2) กลุ่มจักสาน (3) กลุ่มหมอนพื้นบ้าน และ (4) กลุ่มตีมีด (5) กลุ่ม เครือข่ายกระเหรี่ยงต้นทะเล และ (6) กลุ่มเยาวชนกลุ่มต้นทะเล

(1) **กลุ่มทอผ้า** จากการศึกษาพบว่าการทอผ้าเป็นวิถีของการดำเนินชีวิตของ หญิงสาวชาวปกาเกอญอที่ต้องทอผ้าเป็นทุกคน เพื่อใช้สวมใส่ในครัวเรือน การทอผ้าเป็นบทบาทของ แม่บ้านหรือหญิงสาวเท่านั้น เนื่องจากผู้หญิงมีหน้าที่ดูแลความเป็นอยู่ภายในบ้าน ทั้งอาหารการกิน ที่ นอน เครื่องใช้ในครัวเรือน รวมถึงการทอผ้า ผู้หญิงได้รับการถ่ายทอดความรู้และฝึกทักษะการทอผ้า จากแม่หรือยายหรือญาติที่เป็นผู้หญิง โดยสอนจากง่ายไปยาก หรือเริ่มจากลายที่ไม่ซับซ้อน และ พัฒนาระดับความซับซ้อนของลายขึ้นไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับระดับความสามารถของผู้เรียน นอบือ ทรัพย์ รังสิกุล(2558:สัมภาษณ์) ผู้สอนทอผ้าจากกลุ่มคนต้นทะเล กล่าวว่า “ความรู้ในการทอผ้าได้รับการ ถ่ายทอดจากแม่ของตนเอง ในอดีตหญิงสาวชาวปกาเกอญอทอผ้าเป็นทุกคน ผู้หญิงที่ทอผ้าไม่เป็น จะถูกมองว่าขี้เกียจ และไม่มีชายใดต้องการ ปัจจุบันความสำคัญในการทอผ้าลดลง คนรุ่นใหม่ไม่ให้ความสนใจกับการทอผ้ามากนัก”

ดังนั้นกลุ่มทอผ้าของชุมชนจึงเป็นการเข้ามาเรียนรู้ของผู้ที่มีความสนใจ ไม่มีการบังคับผู้เรียน ส่วนใหญ่เป็นลูกหลานของครอบครัวที่ทอผ้าได้มากกว่า การสอนเริ่มต้นจากการทอ ผ้าแบบง่ายไม่ซับซ้อนก่อน ส่วนผู้เรียนที่มีอายุมากกว่าจะเรียนการทอผ้าที่มีความยากและซับซ้อน มากขึ้น เนื่องจากผู้เรียนที่มีอายุมากจะเรียนรู้ได้เร็วกว่าผู้เรียนที่มีอายุน้อย ปัจจุบันสมาชิกกลุ่มทอผ้า มีจำนวน 18-19 คน โดยเป็นผู้ที่มีความตั้งใจในการเข้าร่วมกลุ่ม และมีเงื่อนไขว่าต้องเป็นผู้ที่ไม่ใช้ สารเคมีในการทำการเกษตร

การสอนทอผ้า เริ่มสอนตั้งแต่ ขั้นตอนการย้อมผ้าโดยใช้สีธรรมชาติ จากนั้นจึง เริ่มเรียนทอผ้าแบบง่ายไปยาก เมื่อผู้เรียนมีความชำนาญจึงเริ่มการสอนทำลวดลายตามที่ต้องการ เรียนรู้ การทำลวดลายถือเป็นขั้นตอนที่ยากที่สุดของการทอผ้า ซึ่งผู้เรียนที่มีความชำนาญมากขึ้นจะ สามารถออกแบบลายผ้าใหม่ๆ ที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเองได้ การจบหลักสูตรการทอผ้าผู้สอนจะ ประเมินจากผลงานของผู้เรียน โดยดูจากความประณีต และความสวยงาม ผลงานของกลุ่มทอผ้าส่วน

หนึ่งผู้ทอเก็บไว้ใช้เอง อีกส่วนหนึ่งนำไปขาย เพื่อเป็นเงินทุนของกลุ่มสตรีต้นทะเล โดยมูลนิธิสืบนาจะเสถียรสนับสนุนด้านการตลาดแก่กลุ่ม และจัดหาฝ้ายซึ่งเป็นวัตถุดิบในการทอผ้าแก่กลุ่ม เนื่องจากกลุ่มไม่สามารถผลิตฝ้ายได้เอง

(2) **กลุ่มจักสาน** งานจักสานเป็นบทบาทหน้าที่ของผู้ชายที่ได้รับการถ่ายทอดจากพ่อหรือญาติผู้ชาย ซึ่งผู้ชายปกเอะญอทุกคนต้องทำเป็น เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ภายในครัวเรือน และงานในไร่ วัตถุดิบในการจักสานสามารถหาได้จากธรรมชาติ เช่น ไม้ หวาย หรือ ชิบอบ (ลักษณะคล้ายหวาย มีความทน และดัดง่าย พบบริเวณพื้นที่ชุ่มน้ำ)

คลีทุ เยี่ยมยอดพนา (2558:สัมภาษณ์) ผู้รู้ด้านการจักสาน อายุ 80 ปี กล่าวว่า ตนเคยร่วมกลุ่มคอมมิวนิสต์ โดยอยู่ฝ่ายส่งอาหารแก่ส่วนกลาง หลังเหตุการณ์สงบลงจึงประกอบอาชีพทำไร่ ส่วนงานจักสานได้รับการถ่ายทอดจากพ่อตั้งแต่เด็ก โดยเริ่มสอนตั้งแต่การหาไม้ และเลือกไม้สำหรับจักสาน จากนั้นจึงเรียนรู้ด้วยตนเองจนถึงปัจจุบัน

การสอนจักสาน เริ่มต้นตั้งแต่ การหาไม้ ฝ้าย วิธีการเลือกไม้ ฝ้าย และหวาย ที่เหมาะสมกับการทำเครื่องจักสาน การทำตอก การขึ้นฐาน ซึ่งการขึ้นฐานเป็นขั้นตอนที่ยากที่สุด การสอนต้องทำอย่างค่อยเป็นค่อยไป ผู้เรียนที่มีความตั้งใจจะสามารถเรียนรู้ได้เร็ว ปัจจุบันการทำชิ้นงานแต่ละประเภท ใช้เวลาประมาณ 1 วัน ซึ่งในอดีตใช้เวลานานเนื่องจากการจักสานทำหลังจากงานในไร่ หรือช่วงเวลารว่าง ส่วนลวดลายของการจักสานปัจจุบันมีเพิ่มมากขึ้น อดีตลายจักสานมีไม่มากนัก เช่น ต้าพละแม่ กะป้อเคอ แต้วสะ ประเภทงานจักสานที่นิยม ได้แก่ กือหรือก้วย ก้อแลหรือกระดัง ก่าหรือตะกร้าใส่ของใช้ในบ้าน วัสดุที่นิยมนำมาจักสาน คือ ไม้ ฝ้าย และชิบอบ ซึ่งเป็นวัสดุที่หาง่ายจากป่าในชุมชน วัสดุทั้งสามชนิดสามารถนำมาสานร่วมกันได้ซึ่งทำให้มีความทนทานมากยิ่งขึ้น หลักเกณฑ์ในการจบหลักสูตรการเรียนจักสานดูจากความประณีตของชิ้นงาน ซึ่งแสดงถึงความชำนาญของผู้เรียน

(3) **กลุ่มหมอพื้นบ้าน** ในชุมชนหมู่บ้านหม่องก๊วะ-บ้านมอทะ มีกลุ่มหมอพื้นบ้านแบ่งได้เป็น 3 ประเภท ได้แก่ หมอกิ่งแผนปัจจุบัน หมอนวดจับเส้น และหมอสมุนไพร ซึ่งส่วนหนึ่งได้รับความรู้ในสมัยคอมมิวนิสต์เข้ามาในหมู่บ้าน ซึ่งคนในชุมชนได้ทำงานในแผนกรักษาพยาบาล โดยมีหมอคอมมิวนิสต์ที่มีความรู้ความสามารถสอนความรู้การรักษาพยาบาลแก่คนในชุมชน หลังจากเหตุการณ์สงบกลุ่มคอมมิวนิสต์เดินทางออกจากพื้นที่ คนในชุมชนที่เคยทำงานร่วมกับกลุ่มคอมมิวนิสต์จึงเป็นผู้ที่มีความรู้ในการรักษาพยาบาล และปฏิบัติหน้าที่หมอในชุมชน โดยไม่คิดค่าใช้จ่ายใดๆ คนส่วนใหญ่เรียก “หมอปฎิวัติ” ซึ่ง หากมีผู้สนใจเรียนรู้การรักษาพยาบาลยินดีสอนอย่างเต็มที่ โดยไม่คิดค่าใช้จ่ายใดๆ ทั้งชุมชนอยู่ห่างไกลโรงพยาบาล หมอพื้นบ้านจึงมีความจำเป็นสำหรับคนในชุมชน

นางพะโทะ ศิรินิพนธ์ (2558: สัมภาษณ์) หรือสหายแสงเดือน ให้สัมภาษณ์ผู้ศึกษาว่า ตนเข้าร่วมกลุ่มคอมมิวนิสต์ ตั้งแต่อายุ 10 ขวบและเรียนรู้ได้เรียนรู้ภาษาไทยและเลือกเข้าไปช่วยงานในหน่วยพยาบาลที่ได้รับการจัดตั้งจากประเทศจีน ปัจจุบันหมอแสงเดือนเป็นหมอปฏิบัติประจำหมู่บ้านหม่องก๊วะ-บ้านมอทะ คนในชุมชนให้การยอมรับนับถือเป็นอย่างมาก เมื่อคนในชุมชนเจ็บป่วยจะมารับการรักษาจากหมอแสงเดือนก่อน ในขณะที่หมอแสงเดือนต้องการให้ชาวบ้านไปรับบริการบริการจากอนามัยก่อน เพื่อไม่เป็นการก้าวก่ายหน้าที่ของอนามัย

ภาพประกอบ 13 พะโทะ ศิรินิพนธ์ กับรางวัลผู้ปิดทองหลังพระ โดยรายการโทรทัศน์คนค้นคน
เมื่อปี พ.ศ 2553

“หลังจากมอบตัวแล้วก็ทำงานช่วยเหลือคนหมู่บ้านต่อ เพราะโรงพยาบาลอยู่ไกล เห็นคนเจ็บป่วยแล้วสงสาร ถ้าเขาทำได้เขาคงไม่มาหาเรา เพื่อนมนุษย์ต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกัน รักษาเรื่อยมาโดยไม่คิดค่าใช้จ่าย ต้องเลี้ยงข้าว ดูแลคนป่วยด้วย และเมื่อตัวเอง เจ็บป่วยก็รักษาด้วยยาปฏิชีวนะและยาสมุนไพรด้วยตนเอง ทำให้ศึกษาและเรียนรู้เรื่องสมุนไพรพื้นบ้านมากขึ้น บางทีเดือนหนึ่งต้องไปทำคลอด 4-5 ครั้ง บางรายนั่งรถเครื่อง (จักรยานยนต์) หลายชั่วโมง ทุกครั้งที่รักษาเขา(ชาวบ้าน) ก็จะบอกเรื่องการไปหาสมุนไพร วิธีการปลูก และวิธีการรักษา เพื่อวันหลังเขาจะได้ทำเองได้” พะโทะ หรือหมอแสง (2558: สัมภาษณ์) เดือนได้อธิบายวิธีการถ่ายทอดความรู้ด้านสมุนไพรให้แก่คนในชุมชน ปัจจุบัน นางพะโทะ ศิรินิพนธ์ เป็นอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม) ทำให้มีสถานทางกฎหมายในการรักษาพยาบาลเบื้องต้นแก่คนในชุมชนได้ นอกจากนางพะโทะใช้ยาสมุนไพรพื้นบ้านที่ตามภูมิปัญญาปกาเถอะญอแล้ว ยังได้รับการสนับสนุนยาสามัญประจำบ้านจากเพื่อนสมัยคอมมิวนิสต์อยู่

อย่างต่อเนื่อง “ถึงแม้เรามอบตัวแล้ว แต่งานช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ก็ยังคงต้องทำต่อ สหายจากกรุงเทพ ยังช่วยเหลือกัน” นี่เป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่ พระโศภนบอกว่า ไม่คิดค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาล เพราะเกิดจากความรักในการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ด้วย

นอกจาก หมอปฏิบัติแล้ว องค์ความรู้ในการจับเส้น เช่น เมื่อมีอาการเส้นเอ็น พลิก หรือข้อกระดูกหลุด ชาวบ้านจะไปหา **นอ่ก้อโพ ชัยพฤกษ์ศิริ** หมอนวดจับเส้น ซึ่งเป็นหมอที่มีความรู้และความชำนาญในการนวด และจับเส้น ซึ่งเรียนรู้จากยายอีกทอดหนึ่ง และทดลองนวดตามอาการเจ็บของตัวเองบ้าง ของเพื่อนบ้าง ฝึกทำเรื่อยมาจนเกิดความชำนาญ ปัจจุบันมีผู้มารับการนวดที่บ้านแทบทุกวัน ซึ่งไม่คิดค่าใช้จ่ายในการนวด แต่เป็นการทำด้วยใจรักที่จะรักษาคนเจ็บให้ดีขึ้น “เวลานวดก็จะบอกคนเจ็บไปด้วยว่า เขาเป็นอะไร ต้องนวดตรงไหน จับอย่างไร ดึงอย่างไร ให้กลับมาเหมือนเดิม ถ้าเขามากับญาติ จะให้ญาติของเขาช่วยจับ ช่วยนวดด้วย เพราะบางทีนวดครั้งเดียวไม่หาย ต้องกลับไปทำต่อที่บ้าน มันไม่ยากแต่ต้องฝึกทำไปเรื่อยๆ” นอ่ก้อโพกล่าวถึงวิธีการเรียนรู้และวิธีการถ่ายทอดความรู้การนวดจับเส้น (นอ่ก้อโพ ชัยพฤกษ์ศิริ.2558:สัมภาษณ์)

(4) กลุ่มผู้ตีมีด กลุ่มผู้ตีมีดเป็นกลุ่มผู้สนใจการตีมีด โดยมีจ่อล่าทุ วีระชารากุล เป็นครูตีมีด ซึ่งทำโรงตีมีดแบบพื้นบ้านในพื้นที่สวนเรียนรู้เครือข่ายคนต้นทะเล หากมีผู้สนใจมาเรียนรู้ต้องมาที่บ้าน แล้วฝึกตีตามรูปทรงที่ตนเองต้องการ “ถ้าคนอยากได้มีด ต้องหาเหล็กมา เหล็กที่ดีคือแหวนบรรณยนต์ ถ้ามีเหล็กแล้วผมตีให้ ราคาต่ำตีคิดจากขนาดของมีดและความยากง่าย ถ้าง่ายตีเร็ว ถ้ายากเสียเวลามากกว่า ส่วนคนที่อยากมาฝึกตี ต้องหาเหล็กมาเหมือนกัน เอาเหล็กมาแบ่งกัน เขาตีเสร็จเอากลับบ้านเลยไม่ต้องเสียเงิน เหล็กที่เหลือผมเอาไปตีมีดต่อ” จ่อล่าทุ วีระชารากุล กล่าวถึงวิธีการและเงื่อนไขในการเรียนรู้การตีมีดในชุมชน

คนในชุมชนส่วนใหญ่ไม่นิยมซื้อมีดที่ขายตามร้านในตัวเมืองอุ้มผาง เพราะไม่แข็งแรงทนทานเหมือนหมอนตีมีดในชุมชนทำ เพราะฉะนั้นองค์ความรู้การตีมีดยังคงรับใช้และตอบสนองความต้องการใช้งานของคนพื้นที่อย่างต่อเนื่อง (จ่อล่าทุ วีระชารากุล.2558:สัมภาษณ์)

(5) สวนเรียนรู้คนต้นทะเล เป็นการรวมตัวของเครือข่ายคนต้นทะเล ที่ได้รับการสนับสนุนจากมูลนิธิสืบาคเสถียร ในการทำแหล่งเรียนรู้วนเกษตร 4 ชั้น พืชที่ปลูกที่หลากหลายชนิดและหลากหลายระดับความสูง ประกอบไปด้วย ชั้นแรกพืชประเภทหัวที่อยู่ใต้ดินได้แก่ ขมิ้น ขิง ข่า กระชาย บุก เผือก รวมตะไคร้ ชั้นที่สองพืชประเภทไม้ดอกไม้ผลที่อยู่ใต้ไม้ใหญ่ได้แก่ มะขี กระวาน ชู หรือปลอกหอม กาแฟ กล้วย มะนาว ผักขีใบเลื่อย สับปะรด ผักหวานบ้าน ชั้นที่สามไม้ผลยืนต้นได้แก่ มะขามป้อม มะพร้าว หมาก ลูกเนียง ทุเรียน เพกา มะม่วง ขนุน ต้นไผ่ หมากเฒ่า และชั้นที่สี่คือ พืชประเภทเถา ได้แก่ พริกไทย ใบพลู บวบ หวาย มันกลอย เป็นต้น เป็นแหล่งเรียนรู้การปลูกพืชเศรษฐกิจในป่า ให้คนอยู่ได้ป่าอยู่ได้

นอกจากเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านวนเกษตรแล้ว ภายในสวนเรียนรู้คนต้นทะเลยังมีศูนย์ทอผ้า สำหรับส่งเสริมอาชีพให้กับกลุ่มสตรี เป็นศูนย์ทอผ้าครบวงจรตั้งแต่การผลิตเส้นด้ายจนถึงทอเป็นตัว ซึ่งเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านหัตถกรรมสำหรับผู้สนใจ นอกจากนี้ยังมีศูนย์ตีมีด สำหรับส่งเสริมอาชีพ ให้กับกลุ่มพ่อบ้านและเยาวชนผู้ชายผู้สนใจเรียนรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาการตีมีด

นายสมหมาย ทรัพย์รังสิกุล (2558:สัมภาษณ์) แก่นนำเครือข่ายคนต้นทะเลกล่าวถึงที่มาและ เป้าประสงค์ในการรวมกันของกลุ่มว่า “เราอยู่ที่นี่เป็นต้นแม่น้ำคลอง ไหลลงสู่ทะเล เราต้องดูแลป่า ต้นน้ำซึ่งเป็นป่าต้นทะเลให้กับ คนกลางน้ำ และคนปลายน้ำด้วย ฤๅษีสอนเราไม่ให้ใช้สารเคมีลงสู่ดิน ลงสู่ น้ำ แต่คนอื่นเขาทำกัน เขาได้เงิน แต่เราไม่ทำ เขาว่าเราไม่ตามก่พัฒนา ถ้าพัฒนาแล้วดิน น้ำป่าเสีย จะเรียกว่าพัฒนาหรือทำลาย พวกเรา(ปกากะญอฤๅษี) เลยคิดกันว่า เราจะอยู่กับป่า มันไม่ได้เสียหรือ ปลูกอะไรที่ไม่ทำลายป่า ไม่ทำลายดินแล้วขายได้มันไม่ได้เสียหรือ เราต้องทำให้ ลูกหลานเราดู เราต้องอยู่ให้ลูกหลานเราเห็นว่า ฤๅษีสอนเราอย่างไร ถ้าเราปฏิบัติตามเราไม่อดตาย หรอก ถ้าบ้านคนอื่นเสื่อมโทรม เราแค่ได้ยืน ถ้าคนอื่นบาดเจ็บเราแค่ได้เห็น ถ้าคนอื่นตายเรายังมี เวลาไปฝังเขา แต่ก่อนเขา(คนอื่น)ตายต้องให้เขารู้ว่ายังมีทางเลือก ทางรอดอยู่ คือตามคำสอนฤๅษี ฤๅษีต้องอยู่กับป่า”

ปัจจุบันเกษตรสีเขียวได้ขยายผลสู่สมาชิกเครือข่ายคนต้นทะเล ทำเป็นสวนปัจเจกปล่อยให้ เติบโตตามธรรมชาติโดยไม่ใช้สารเคมีในการเร่ง จึงได้มีการเรียกชื่อสวนนี้อีกชื่อหนึ่งว่า “สวนคนสีเขียว”

(6) ต่อม่าบู้ล่อ หรือสำนักฤๅษี เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ศูนย์รวมจิตใจของกะเหรี่ยงฤๅษี เป็น แหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมและความเชื่อของฤๅษี อาทิ พิธีกรรมมาบู้โค๊ะ (ทำบุญเจดีย์) การไหว้ เจดีย์ทราย การค้าต้นไม้ แต่ละประเพณีพิธีกรรมที่เกิดขึ้น ต้องเกี่ยวข้องกับคน พิธีกรรม วัสดุอุปกรณ์ ทำให้คนทั้งชุมชนมาเกี่ยวข้องตั้งแต่เยาวชนจนถึงผู้สูงอายุ ตั้งแต่กระบวนการเตรียมงานจนถึงการจัดเก็บสถานที่ พิธีกรรมแต่ละอย่างคนในชุมชนจะมีบทบาทหน้าที่ต่างกัน พื้นที่นี้ทำให้คนในชุมชน ได้มาฝึกฝนทักษะด้านต่างๆ เช่น การเตรียมวัสดุอุปกรณ์ในการประกอบพิธีทางความเชื่อฤๅษี การทำ หน้าที่ขณะมีงานประเพณี การทำอาหารต้อนรับแขกที่เข้ามาร่วมงาน การเรียนรู้ขั้นตอนการทำ พิธีกรรมขององค์ฤๅษี การได้ฝึกเป็นผู้ช่วยของฤๅษี เป็นต้น เป็นการฝึกแนวปฏิบัติเพื่อการเป็น สมาชิกฤๅษีที่ดี นอกจากนี้ยังเป็นสถานที่ในการมาเรียนรู้หลักคำสอนของฤๅษีด้วยเช่นกัน คนที่นับ ถือฤๅษีนั้นต้องเข้ามาในสำนักอย่างน้อยเดือนละสองครั้งคือ เดือนขึ้น 15 ค่ำกับเดือนแรม 15 ค่ำ

สรุป จากข้อมูลการศึกษาในชุมชนสะท้อนให้เห็นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน ได้แก่ การสร้างองค์ความรู้ชุมชนโดยการผสมผสานความรู้ตามภูมิปัญญา กับความรู้สมัยใหม่ การสร้าง พื้นที่เรียนรู้ทางเกิดจากฐานวัฒนธรรมชุมชน และกระบวนการและวิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่เน้น

การศึกษาตามตามอัธยาศัยที่ตอบสนองความต้องการของผู้เรียน ในขณะชุมชนเองก็โรงเรียนในระบบเช่นกัน

2.1.5.ลักษณะบ้านเรือน

การสร้างบ้านเรือนในชุมชนบ้านมอหะมีความแตกต่างกัน ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็น 3 ลักษณะดังนี้

2.1.5.1บ้านดั้งเดิม ลักษณะบ้านดั้งเดิมเป็นบ้านยกใต้ถุนสูง วัสดุในการสร้างบ้านส่วนใหญ่ทำจากวัสดุธรรมชาติ ประกอบด้วย เสาบ้าน ทำจากไม้ไผ่ ฝาผนังและพื้นทำจากไม้ไผ่ หลังคามุงด้วยใบตองก้อและใบตองตึง บันไดทำจากไม้ไผ่ สามารถเคลื่อนย้ายได้ ในตัวบ้านมีเพียงห้องเดียว เป็นทั้งห้องครัว ห้องรับแขก ห้องนอน ที่เก็บของและที่ประกอบพิธีกรรมภายในครอบครัว

ภาพประกอบ 14 ลักษณะบ้านดั้งเดิม

ภาพประกอบ 15 บันไดบ้านดั้งเดิม

2.1.5.2 บ้านกึ่งดั้งเดิม ลักษณะบ้านกึ่งดั้งเดิมมีการแยกบ้านออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่เป็นห้องครัว และส่วนที่นอน วัสดุในการสร้างบ้านกึ่งดั้งเดิมประกอบไปด้วย ไม้ ไม้ไผ่ และไม้ฟาก ส่วนหลังคามุงด้วยสังกะสี กระเบื้อง เสาทำจากไม้ ผนังทำจากไม้ไผ่ พื้นปูด้วยไม้ โครงสร้างเรือนแบบประยุกต์เน้นความคงทนเน้นความคงทนถาวรมากขึ้น ภายในมีเพียงห้องเดียว ใช้สำหรับห้องนอน ห้องครัว ห้องเก็บของ ห้องรับแขกที่เก็บของและที่ประกอบพิธีกรรมภายในครอบครัว

ภาพประกอบ 16 ลักษณะโครงบ้านกึ่งดั้งเดิม

2.1.5.3 โครงสร้างเรือนแบบสมัยใหม่ เป็นโครงที่ทำจากไม้ทั้งหมด ชั้นล่างก่อด้วยอิฐบล็อก และชั้นบน ทำด้วยไม้ หลังคามุงด้วยกระเบื้องและสังกะสี มีการทำประตูหน้าต่างตามแบบบ้านในเมือง แต่เดิมการสร้างบ้านไม้แบบยกพื้นได้ถุนสูงนั้น เป็นลักษณะรูปทรงการสร้างบ้าน

ภาพประกอบ 17 ลักษณะบ้านสมัยใหม่

ของปกากะญอแบบดั้งเดิม เพราะสมัยก่อนรอบชุมชนยังมีสัตว์ป่า เช่น หมู เสือ หมูป่า ทำให้ต้องมีการสร้างบ้านแบบยกพื้นเพื่อป้องกันการอันตรายจากสัตว์ และในช่วงฤดูฝนมีแมลง เช่น แมงป่อง งู และ ตะขาบ เป็นต้น การสร้างบ้านไม้แบบยกพื้นได้ทุนสูงนั้นจึงเป็นการป้องกันสัตว์เหล่านี้มาทำร้าย แต่ปัจจุบันเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงไปบ้าง สำหรับครอบครัวที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี โดยบ้านยกพื้นสูง จะมีการต่อเติมด้วยการก่ออิฐบล็อกกลายเป็นบ้านปูน 1 ชั้น (ชั้นล่าง) และไม้อีก 1 ชั้น (ชั้นบน) ส่วนบ้านที่ยังไม่มีการต่อเติมจะใช้พื้นที่ใต้ถุนบ้านสำหรับเก็บฝืนสำหรับใช้ในช่วงฤดูฝนหรือเก็บเครื่องใช้ต่างๆ ในขณะที่บางครอบครัวมีบ้านสองหลัง บ้านหลังหนึ่งเป็นบ้านไม้สักเป็นบ้านสำหรับนอนและเก็บของมีค่า และต้อนรับแขก และบ้านอีกหลังหนึ่งเป็นแบบไม้ไผ่เป็นหลังสำหรับห้องครัว สร้างจากไม้ไผ่เป็นบ้านขนาดเล็กซึ่งเป็นบ้านชั้นเดียวยกพื้นสูง และมีเตาไฟแบบปกากะญอ คือ เตาไฟที่ทำจากดิน มีห้องสำหรับเป็นชั้นวางของ เช่น อาหารแห้ง รวมถึงใช้เป็นพื้นที่สำหรับเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์พืช บ้านที่เป็นห้องครว้นั้นการทำอาหาร รับประทานอาหาร และที่สำคัญใช้เป็นสถานที่ในการทำพิธีกรรมต่างๆภายในครอบครัว เช่น พิธีกรรมเรียกขวัญเด็กเกิดใหม่ พิธีกรรมเรียกขวัญครอบครัว “สำหรับคนปกากะญอแล้ว บ้านหลังที่เป็นห้องครว้นถือว่าสำคัญกว่าหลังที่เป็นห้องนอน เพราะเวลาทำพิธีกรรมต้องทำที่ห้องครว้นไม่ได้ทำที่ห้องนอน” สมหมาย ททรัพย์รังสิกุล(2558:สัมภาษณ์) กล่าวถึงความสำคัญของบ้าน

2.1.5.4 องค์ประกอบภายในตัวบ้านของบ้านปกากะญอบ้านมอทะ

จากการศึกษาพบว่า คนปกากะญอบ้านมอทะให้ความสำคัญกับบ้านหลังที่เป็นห้องครว้นมากกว่าหลังที่เป็นห้องนอน เนื่องจากสัมพันธ์กับการประกอบพิธีกรรมภายในครอบครัว และเป็นที่หุงต้มอาหาร ดังนั้นผู้ศึกษาจึงให้ความสำคัญกับการอธิบายองค์ประกอบภายในตัวบ้านหลังที่เป็นห้องครว้นเป็นหลัก ซึ่งโดยปกติแล้ว ถ้าเป็นบ้านที่เป็นดั้งเดิมและบ้ำกั้งดั้งเดิมนั้น ภายในตัวบ้านจะไม่มีกั้นห้อง แต่มีการแบ่งพื้นที่การใช้ประโยชน์ ที่ต่างกัน ดังนี้

2.1.5.4.1 พื้นที่ห้องครว้น พื้นที่นี้จะมียอดประกอบสำคัญ ที่ปกากะญอเรียกว่า

ว่า “ผาคะวะติ” เป็นเตาไฟกะบะดินสี่เหลี่ยม โดยนำดินมาปูพื้นด้านใน แล้ววางก้อนหินสามก้อนเป็นสามเหลี่ยมสำหรับวางภาชนะที่ใช้ในการหุงต้ม ปกากะญอเรียกว่า “เลื้อซอซ่อ” โดยแต่ละมุมของกะบะดินนั้นจะมีเสาและทำหิ้งเป็นชั้นๆ 1-3 ชั้น สำหรับวางสิ่งขิง ชั้นที่ 1 สำหรับวางเนื้อสัตว์ เช่น เขียด กบ และปลา เนื้อ เป็นต้น เป็นชั้นสำหรับถนอมเป็นอาหารแห้ง ชั้นที่ 2 สำหรับเก็บเมล็ดพันธุ์พืช เช่น เมล็ดพริกทอง เมล็ดแตงกวา เมล็ดถั่ว เมล็ดพืชผักสวนครัวต่างๆและเกลือ เป็นต้น ซึ่งเป็นเมล็ดพันธุ์ที่เก็บไว้ปลูกในรอบการผลิตต่อไป คนปกากะญอเชื่อว่า การนำเมล็ดพันธุ์มาวางบนเตาไฟ นอกจากป้องกัน มอดแมลงกัดกินแล้ว จะทำให้เมล็ดพันธุ์งอกเร็วกว่าปกติ สำหรับเกลือนั้นคนปกากะ

เกะญอเชื่อว่าหากผ่านการรมไปจะทำให้เกลือเกาะตัวแน่นไม่ละลายง่าย เพราะเกลือเป็นอาหารอย่างเดียวที่คนปกาเกะญอไม่สามารถผลิตเองได้ ชั้นที่ 3 สำหรับวางเครื่องจักสานให้คงทน คนปกาเกะญอมีความเชื่อว่าหากวัสดุที่ทำจากไม้ไผ่ผ่านการรมด้วยควันไฟเป็นระยะเวลาหนึ่ง จะทำให้เกิดความเหนียว มีความทนทานในการใช้งานมากขึ้น ประเภทของเครื่องจักสานที่นิยมรมควันไฟในชั้นนี้ได้แก่ กระด้ง กว๋ย ด้ามมิด ด้ามขวาน เป็นต้น นอกจากนี้ ชั้นที่ 3 ยังใช้สำหรับเก็บรักษายาสมุนไพรเพื่อตากแห้งสำหรับนำมาต้มดื่ม ในยามที่ต้องการ

ภาพประกอบ 18 ลักษณะเตาไฟภายในห้องครัว

ความเชื่อในห้องครัว : ห้ามเคาะหินสามก้อน (เตาไฟ) และห้ามคนภายนอกที่ไม่ใช่สมาชิกในครอบครัว ทะเลาะกัน ถกเถียงหรือนินทากันภายในบริเวณห้องครัว เพราะคนปกาเกะญอเชื่อว่าการกระทำดังกล่าวจะทำให้คนในครอบครัวป่วย ซึ่งหากมีการละเมิดต้องแก้ไขโดยการผูกข้อมือแก่เจ้าของบ้าน

2.1.5.4.2 พื้นดินนอน พื้นในห้องนอนเป็นพื้นที่ที่ยกระดับให้สูงขึ้นจากพื้นที่อื่นๆ มีการวางที่นอน หมอน และผ้าห่มไว้ และพับเก็บทุกวัน รอบๆ พื้นในห้องนอนเป็นที่แขวนเสื้อผ้า กระเป๋า

2.1.5.4.3 ห้องโถง มีลักษณะเป็นพื้นที่โล่งกว้างติดกับพื้นที่สำหรับนอนแต่มีระดับที่ต่ำกว่า เป็นพื้นที่ใช้ประโยชน์ในการกินข้าวร่วมกันในครอบครัว ดื่มน้ำรับแขก

ภาพประกอบ 19 ลักษณะห้องนอนและห้องโถง

2.1.5.4.4 พื้นที่ จอนอโค๊ะ หรือชั้นวางของ แต่ละบ้านจะมีการสร้างชั้นวางของยาวของผนังบ้านและความกว้างประมาณ 70 – 80 เซนติเมตร ในพื้นที่ระหว่างหลังคาบ้านกับฝาบ้าน สูงใหญ่จะวางอาหารแห้ง และกระเป๋าส่งของที่มีค่า

ภาพประกอบ 20 ลักษณะพื้นที่ จอนอโค๊ะ หรือชั้นวางของ

2.1.5.4.5 **พื้นที่ ทีเตอล้อ หรือระเบียบ** เป็นระเบียบที่อยู่นอกตัวบ้านใช้สำหรับเก็บภาชนะที่บรรจุน้ำสำหรับใช้ในบ้านเช่น น้ำสำหรับหุงต้มอาหาร น้ำสำหรับล้างจาน มีการแขวนตะกร้าสำหรับวางซ้อน จานที่ล้างแล้ว แขนงก้วย กระบุงรอบๆ นอกจากนี้ยังมีการวางหินลับมีดบริเวณนี้ด้วย

ภาพประกอบ 21 ทีเตอล้อ

2.1.5.4.6 **พื้นที่ใต้ถุนบ้าน** ในอดีตการบ้านยกพื้นสูงของคนปกากะญอเป็นการสร้างเพื่อป้องกันอันตรายจากจากป่า เช่น เสือ หมูป่า ช้าง เป็นต้น แต่ปัจจุบัน ใต้ถุนบ้านใช้ประโยชน์สำหรับเก็บฟืน เก็บรถจักรยานยนต์ บ้านบางหลังใช้ใต้ถุนบ้านเป็นที่เลี้ยงหมู โดยมัดหมูไว้กับเสาบ้านให้หมูสามารถเดินไปมาบริเวณใต้ถุนได้

ภาพประกอบ 22 บริเวณใต้ถุนบ้านของบ้านปกากะญอ

การสร้างบ้านของชาวปกากะญอหมู่บ้านมอทะปัจจุบันเริ่มมีการปรับประยุกต์แบบบ้านของชุมชนเมืองมาสร้างในชุมชนมากขึ้น ปัจจัยประการหนึ่งที่ทำให้คนเปลี่ยนรูปแบบบ้านเป็นกึ่งดั้งเดิมและบ้านสมัยใหม่ คือ การขอบ้านเลขที่เพื่อทำทะเบียนบ้าน หากบ้านหลังไหนที่เป็นบ้านดั้งเดิมทางการมองว่าเป็นบ้านชั่วคราว ส่วนบ้านที่เป็นบ้านกึ่งดั้งเดิมที่ใช้สังกะสีทำหลังคาและเสาไม้ทางการอนุโลมเป็นบ้านที่สามารถขอบ้านเลขที่และทะเบียนบ้านได้ “เวลาไปขอบ้านเลขที่ต้องมีรูปถ่ายบ้านเป็นหลักฐาน เมื่อเอารูปบ้านแบบดั้งเดิมที่ใช้วัสดุธรรมชาติทั้งหมด หลังคาใบตองก้อ เสาไม้ไผ่ ขอไม่ได้ ถือว่าเป็นบ้านชั่วคราว แต่ถ้าหลังคาสังกะสี เสาไม้ไผ่ขอได้” เจริญชัย ชัยพฤษศิริ (2558: สัมภาษณ์) ผู้ใหญ่บ้านมอทะกล่าวถึงเกณฑ์ในการขอบ้านเลขที่จากทางการ

แม้ว่าคนปกากะญอบ้านมอทะจะเปลี่ยนรูปแบบการสร้างบ้านเป็นบ้านแบบกึ่งดั้งเดิม และบ้านสมัยใหม่มากขึ้นแล้วก็ตาม แต่ยังคงรักษาห้องครัวที่มีเตาไฟแบบปกากะญอ เนื่องจากเป็นเรื่องที่สัมพันธ์กับการประกอบพิธีกรรม ทางครอบครัว อีกประการหนึ่งของการทำห้องครัวในลักษณะนี้เนื่องจากชุมชนยังต้องใช้พื้นเป็นเชื้อเพลิงในการหุงต้มอยู่ เพราะในชุมชนยังไม่มีไฟฟ้า มีเพียงพลังงานแสงอาทิตย์ (Solar) สำหรับใช้ในแสงสว่างเท่านั้น จากการสังเกตครัวเรือนทุกหลังมีการปลูกพืชผักสวนครัวผสมผสานในพื้นที่ขนาดเล็ก เช่น มะนาว มะม่วง ทุเรียน มะพร้าว ตะไคร้ ขมิ้น เป็นต้น

สรุป จากข้อมูลบ้านเรือน พบว่ามีรูปแบบอัตลักษณ์การสร้างบ้านที่ใช้วัสดุท้องถิ่นสำหรับบ้านดั้งเดิม และมีความเชื่อที่เป็นอัตลักษณ์ในพื้นที่ห้องครัวที่มีเตาไฟแบบปกากะญอเป็นองค์ประกอบสำคัญเพราะใช้ทำพิธีกรรมในครอบครัว

2.1.6. ความเชื่อ วัฒนธรรมประเพณี และพิธีกรรม

2.1.6.1 ศาสนาความเชื่อของชาวปกากะญอ บ้านมอทะ คนปกากะญอบ้านมอทะมีอัตลักษณ์ในความเชื่อทางศาสนา การนับถือลัทธิฤๅษี ซึ่งมี องค์ประกอบสำคัญประกอบด้วย

2.1.6.1.1 องค์ฤๅษี หรือภาษาปกากะญอเรียกว่า “ฟืออิสิ” เป็นผู้นำสูงสุดทางความเชื่อของผู้ที่นับถือฤๅษี โดยผู้ที่เป็นฤๅษีถูกคัดเลือกจากนิมิตขององค์ฤๅษีองค์ก่อน เชื่อว่าเป็นฤๅษีองค์ก่อนๆกลับมาเกิด เป็นผู้ที่มีบุญสูงส่งถูกส่งมาดูแลและคนปกากะญอ นิมิตขององค์ฤๅษีจะปรากฏทางความฝัน ต้องเป็นการฝันถึงฤๅษีองค์ใหม่กับฤๅษีองค์ก่อนๆอย่างน้อย 3 ครั้งต่อปีเป็นเวลาติดต่อกัน 3 ปี จึงจะยืนยันได้ว่าบุคคลผู้นั้นเป็นผู้ถูกกำหนดให้เป็นฤๅษีองค์ใหม่ ผู้ที่เป็นองค์ฤๅษีต้องนั่งขารห่มขาว ต้องไว้ผมยาวและมัดจุดตรงหน้า ต้องจำอยู่ที่สำนักฤๅษี เป็นผู้ผู้นำในพิธีกรรมต่างๆของผู้ที่นับถือฤๅษี ซึ่งปัจจุบันอยู่ในยุคของฤๅษีองค์ที่เก๋านายพินิจ ดรรชนีนามชัย (2558: สัมภาษณ์) ผู้นำพิธีกรรมชาวปกากะญอฤๅษีบ้านมอทะ เล่าว่า “คนที่ปกากะญอที่นับถือฤๅษีเชื่อว่าหมู่บ้านเลตองคุ ซึ่งเป็นสำนักฤๅษีองค์ก่อนๆเกิดพร้อมกรุงเทพมหานคร คือ วันที่ 21

เมษายน พ.ศ. 2325 ดังนั้นหากเป็นเช่นนั้นหมู่บ้านหม่องก๊วะน่าจะเกิดในช่วงประมาณ พ.ศ. 2328 ซึ่งปัจจุบันอายุ ประมาณ 231 ปี (2559) ฤๅษี มีอยู่แก่งค้ำ ซึ่งการสืบทอดของฤๅษีแต่ละองค์เป็นการสืบทอดโดยการนิมิตเห็นของฤๅษี จากรุ่นสู่รุ่น คือ ฤๅษีองค์ปัจจุบันจะนิมิตเห็นฤๅษีองค์ต่อไป ซึ่งความแม่นยำของการนิมิตนั้นจะต้องมีการนิมิตต่อเนื่องในระยะเวลาสามปี ปีละสามครั้งติดต่อกัน จึงจะเชื่อได้ว่าคนผู้นั้นคือคนที่ถูกพระเจ้าประทานลงมาให้สืบทอดตำแหน่ง อิติ”

เมื่อ พ.ศ. 2520 มีชาวปกากะญอ 4 ครอบครัว คือ ตะละวา เตอโจพอ ซือกล่าพอ และพินิจ ดรชนีนามชัย ได้ไปขอคำปรึกษาจากฤๅษีองค์ที่แก่งค้ำ สำนักฤๅษีเลตองคุเพื่อหาทำเลจัดตั้งชุมชนใหม่ โดยได้ไปสำรวจทำเลที่อยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้านหม่องก๊วะซึ่งเป็นบริเวณโป่งน้ำซับ จึงตั้งเป็นหย่อมบ้าน คือ บ้านมอทะ แปลว่า สบห้วยโป่ง หรืออีกความหมายหนึ่งแปลว่า สถานที่สำหรับแช่ สถานที่สำหรับทำบุญกราบไหว้ฤๅษี สาเหตุที่ย้ายจากหมู่บ้านหม่องก๊วะ เนื่องจากในพื้นที่บ้านหม่องก๊วะเริ่มขับแค้นมากขึ้นจากคนที่ไม่ต้องการเข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์ (ผกค.) เนื่องจากมีคนที่น่าเชื่อถือฤๅษีส่วนหนึ่งที่เข้าไปร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์และร่วมทำข้อตกลงกันว่า ให้ถือว่าคนปกากะญอที่นับถือฤๅษีทุกคนเป็นสหาย เพราะฉะนั้นหากนับถือฤๅษีจะไม่ถูกนับเป็นฝ่ายตรงข้ามกับคอมมิวนิสต์ ผู้คนจึงหลั่งไหลเข้ามา และเหตุผลในความเชื่อของปกากะญอที่นับถือฤๅษีอีกประการหนึ่งเชื่อว่าจะเกิดขึ้นตามคำกล่าวขององค์ฤๅษีที่ว่า “ เมื่อถึงเวลาอันสมควรก็ต้องมีการโยกย้ายถิ่นฐานที่มั่น”

เมื่อมาได้ที่ตั้งชุมชนแล้วฤๅษีองค์ที่แก่งค้ำได้บอกแก่ลุงพินิจและชาวบ้านที่มาาร่วมกันสำรวจว่า ในอนาคตพื้นที่บ้านมอทะจะกลายเป็นศูนย์รวมชาวปกากะญอฤๅษี และให้นายพินิจ เป็นผู้นำชุมชน ให้สร้างสำนักฤๅษี และเป็นผู้นำพิธีกรรมตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา และหลังจากนั้นประมาณ 15 ปี เกิดเหตุการณ์ที่เป็นอุปสรรคในการคัดเลือกองค์ฤๅษีที่ 10 เนื่องจาก ฤๅษีองค์ที่แก่งค้ำหายตัวออกจากสำนักฤๅษีก่อนที่จะเปิดเผยนิมิตถึงฤๅษีองค์ต่อไป ทำให้ผู้นับถือฤๅษีบ้านมอทะ หม่องก๊วะ และชุมชนใกล้เคียง 7 หมู่บ้านประกอบด้วย หมู่บ้านมอทะ หม่องก๊วะ พอกะทะ กุยลตอ กุยตะ กุยเคลอะ และกะบอไท ได้ขอให้นายพินิจ ดรชนีนามชัย เป็นผู้รักษาการองค์ฤๅษีชั่วคราวก่อน เนื่องจากเป็นลูกศิษย์คนสนิทขององค์ฤๅษีองค์ที่แก่งค้ำ ได้เรียนรู้และได้รับการถ่ายทอดการประกอบพิธีกรรมของฤๅษีมาจาก ฤๅษีองค์ที่แก่งค้ำ ก่อนที่จะหายตัวไป และเคยได้รับการแต่งตั้งจากฤๅษีองค์ที่แก่งค้ำให้เป็นผู้นำพิธีกรรมที่สำนักฤๅษีมอทะมาก่อน ดังนั้นปัจจุบันพินิจจึงเป็นผู้รักษาการองค์ฤๅษี และเป็นที่นับถือของชาวบ้านที่นับถือฤๅษีเรื่อยมา ต่อมาหลังจากที่มีการมอบตัวและถวายบัตรประชาชน ศาสนาพุทธเข้ามาในชุมชนพร้อมๆกับการเข้ามาของหน่วยงานราชการ(2524) ได้มีการสร้างวัด สร้างโรงเรียนขึ้นในชุมชนบ้านมอทะ หม่องก๊วะ และคนปกากะญอบ้านมอเริ่มนับถือศาสนาพุทธ นายพินิจ ดรชนีนามชัย (2558:สัมภาษณ์) กล่าวว่า

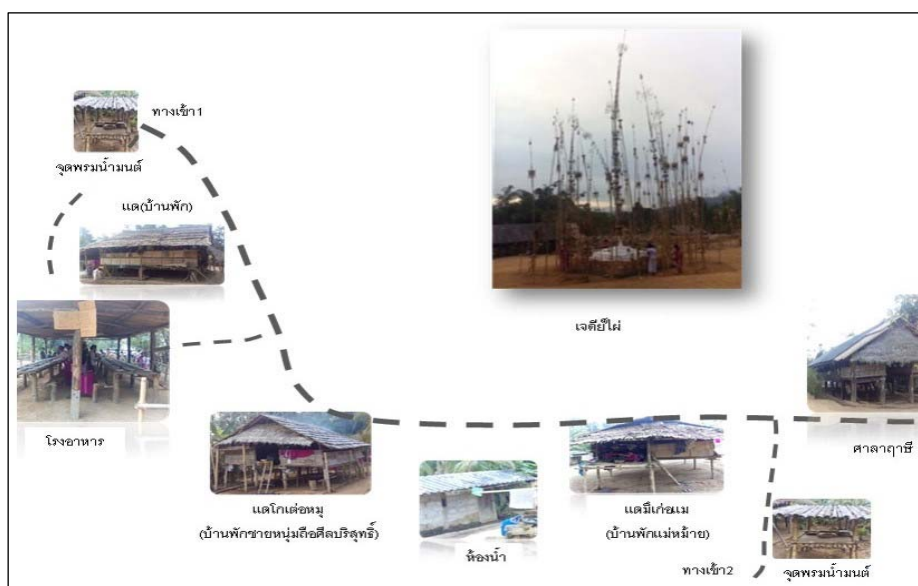
“การเคารพและนับถือหลักคำสอนของศาสนาอื่นไม่ผิดต่อหลักของฤๅษี เพราะทุกศาสนานั้นล้วนแต่มุ่งเน้นให้มนุษย์มีที่พึ่ง ที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ไปในทางที่ดีต่อเพื่อนมนุษย์ ธรรมชาติด้วยกัน”

ชาวบ้านบางส่วนหันมานับถือศาสนาพุทธแต่ยังคงนับถือฤๅษี และปฏิบัติตามหลักศาสนาพุทธหลักคำสอนของฤๅษีไปด้วย ทั้งนี้การนับถือศาสนามีความเกี่ยวข้องเนื่องกับการดำเนินงานของกรมการปกครอง ในการออกบัตรประชาชนที่ต้องระบุการนับถือศาสนา ชาวบ้านส่วนใหญ่จึงระบุ นับถือศาสนาพุทธ ในการทำบัตรประชาชน เนื่องจากเอกสารไม่มีให้ระบุศาสนาหรือลัทธิฤๅษี (สมหมาย ทรัพย์รังสิตกุล. 2558: สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 23 หลงพินิจ ดรชเนีนามชัย ผู้นำประกอบพิธีกรรมฤๅษี

2.1.6.1.2 สำนักฤๅษี เป็นสถานที่ปฏิบัติพิธีกรรมร่วมของคนที่นับถือฤๅษี จะมีผู้ที่นับถือฤๅษีมาทำบุญขอพรจากองค์ฤๅษีที่สำนักเดือนละ 2 ครั้ง คือทุกขึ้น 15 ค่ำ กับ แรม 15 ค่ำ ภายในสำนักฤๅษีประกอบด้วยพื้นที่ประมาณ 7 ไร่ มีจุดที่เป็นเจดีย์ไม้ไผ่ จุดพรมน้ำขมิ้นส้มป่อย มีต้นโพธิ์ มีโรงอาหาร มีบ้านพักแม่หม้าย บ้านพักหนุ่มพรมจรรย์ บ้านพักรับรอง และมีสำนักฤๅษี ดังแผนภาพ

ภาพประกอบ 24 แผนผังสำนักฤๅษีบ้านมอทะ ตำบลแม่จัน อำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก

2.1.6.1.3 พิธีกรรมและหลักปฏิบัติ คนที่นับถือฤๅษีต้องปฏิบัติตามหลักคำ

สอนของฤๅษีและเข้าร่วมพิธีกรรมของฤๅษี ที่สำคัญคือ พิธีกรรมมานุโค๊ะ ซึ่งเป็นการทำบุญบูชาเจดีย์เนื่องในปีใหม่ตามปฏิทินเดือนของฤๅษี ซึ่งมักจะตรงกับราวๆ ต้นเดือนมีนาคม (พิธีกรรมนี้จะอธิบายในหัวข้อประเพณีพิธีกรรมในรอบปี) นอกจากพิธีกรรมมานุโค๊ะแล้ว มีพิธีกรรมการถือศีลกินเจ 3 เดือน โดยห้ามรับประทานเนื้อสัตว์เป็นเวลาสามเดือน ราวๆ เดือนกรกฎาคมถึงกันยายน หลักปฏิบัติอีกประการหนึ่งที่เป็นอัตลักษณ์ของฤๅษีคือ ผู้ชายต้องไว้ผมยาวแล้วมัดจุดตรงข้างหน้า ภาษาปากกะเหรี่ยงเรียกว่า “ตะละโค๊ะ” แปลว่า ไม่ปล่อยผม คือมัดจุดนั่นเอง คบกากะเหรี่ยงที่ไม่นับถือฤๅษีบางส่วนเรียกคนปกกะเหรี่ยงที่นับถือฤๅษีว่า ตะละโค๊ะ ด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ปัจจุบันคนที่นับถือฤๅษีได้ตั้งกฎระเบียบสำหรับคนที่นับถือฤๅษี 12 ข้อดังนี้ 1. ต้องปฏิบัติตามคำสั่งขององค์ฤๅษีทุกประการ และต้องเข้าร่วมกิจกรรมของฤๅษี 2. ห้ามยิงปืนและฆ่าสัตว์ป่าในบริเวณในหมู่บ้าน 3. ห้ามบุกรุกพื้นที่ป่า นอกจากพื้นที่ทำกินที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ 4. ห้ามทำการเผาป่า นอกจากการเผาพื้นที่ไร่หมุนเวียน 5. ห้ามบุกรุกทำลายหรือทำกินในพื้นที่ต้นน้ำ 6. ห้ามขุดดิน ทรายน หรือกรทำการอันใดๆ ที่จะส่งผลต่อการพังทลายของตลิ่ง 7. ห้ามทำลายทรัพย์สินอันเป็นสมบัติของผู้อื่น 8. ห้ามล่องละเมิดหรือเหยียดหยามเกียรติและศักดิ์ศรีของผู้เฒ่าผู้แก่ (ผู้อาวุโส) 9. ห้ามนำทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ไปค้าขายโดยไม่ได้รับอนุญาต 10. ห้ามฆ่าคน ห้ามฆ่าสัตว์ต้องห้ามตามความเชื่อฤๅษี 11. ห้ามลักทรัพย์ ห้ามปล้นทรัพย์ 12. ห้ามนำยาเสพติดมาบริโภคและซื้อขายในชุมชน (ระเบียบข้อตกลงกะเหรี่ยงฤๅษี. เอกสาร.25

2.1.6.2 วัฒนธรรม

2.1.6.2.1 การแต่งกายและทรงผม ชุมชนปกากะญอบ้านมอทะยังคงรักษาอัตลักษณ์ในการแต่งกายแบบปกากะญอ โดยสามารถจำแนกตามเพศและวัยดังนี้

1) หญิงสาวที่ยังไม่แต่งงาน จะสวมชุดทรงกระบอกคอตัววี ยาวถึงตาตุ่ม เรียกว่า “เซวา” บ่งบอกถึงความบริสุทธิ์ ความพรหมจรรย์หรือความเป็นสาวโสด เชื่อว่าทำเลียนแบบไก่ตัวเมียสีขาว “ซอโมวา”

ภาพประกอบ 25 หญิงสาวใส่ชุด เซวา

2) หญิงที่แต่งงานแล้ว ผู้หญิงที่แต่งงานแล้วจะสวมเสื้อสีดำ เรียกว่า “เซชู” เป็นเสื้อครึ่งท่อนบนเสื้อจะมีสีดำ เลียนแบบไก่ตัวเมียสีดำ “ซอโมชู” ท่อนล่างของเสื้อจะเป็นสีแดง (ปัจจุบันมีหลากหลาย) บ่งบอกถึงความพร้อมในการทนทุกข์เพื่อคนที่ตนเองรักคือ ทั้งลูกและสามี นอกจากนี้ผู้ที่แต่งงานแล้วจะใส่ชิ้นสีแดง เรียกว่า “หนี” มีลักษณะเป็นผืนผ้าหน้ากว้างทรงกระบอกต่อกันสามส่วนตรงกลางจะมีลวดลาย บ่งบอกถึงการเสียสละสำหรับคนในครอบครัว

ภาพประกอบ 26 หญิงที่แต่งงานแล้วใส่ชุด เซอ

3) ผู้ชายจะสวมเสื้อสีแดง ทรงกระบอกครึ่งท่อน คอเสื้อเป็นรูปตัววี เรียกว่า “เซกอ” เป็นทรงกระสอบ ตรงชายเสื้อจะติดพู่ห้อยลงมา สีแดงล้วน บ่งบอกถึงความเป็นชาย ความกล้าหาญ ในการปกป้องตนเองและครอบครัว ตามความเชื่อเรื่องสีแดงมาจากไก่ ไก่ตัวผู้ “เซพากอ” มีงอนสีแดง ชาวปกาเกอะญอจึงเลียนแบบสีเสื้อของผู้ชาย แล้วใส่เสื้อสีแดงเรียกว่า “แทกู” มีลักษณะเป็นผืนผ้าหน้ากว้างทรงกระบอกต่อกันสามส่วนตรงกลางไม่มีลวดลาย บ่งบอกถึงความอดทน

ภาพประกอบ 27 ผู้ชายใส่ เซกอ และ แทกู

4) หมุ่มพรมจรรย์ หรือหมุ่มโสด ในชุมชนปกากะญอบ้านมอทะ หมุ่มโสด จะสวมเสื้อ “เซกอ” ยาวในช่วงที่ต้องทำพิธีกรรมทางความเชื่อฤๅษี เรียกว่า “เซกอพะทอ”

ภาพประกอบ 28 หมุ่มโสดใส่ชุด “เซกอพะทอ”

ประยุทธ์ อ่อนทวงศ์ (2558:สัมภาษณ์) ผู้เชี่ยวชาญด้านความหมายเสื้อ ปกากะญอ ได้กล่าวว่า สาเหตุที่คนปกากะญอเลียนแบบไก่ในการออกแบบเสื้อผ้าประจำเผ่า เนื่องจาก ตามความเชื่อคนปกากะญอ มีเรื่องเล่าเกี่ยวกับ “หลี่ทูลี่เจ” แปลว่าหนังสือเงินหนังสือคำ ที่พระเจ้าได้มอบไว้ให้ไว้ ก่อนที่พระเจ้าจะจากโลกไป เป็นหนังสือล้ำค่าจึงได้ตั้งชื่อว่าหนังสือเงินหนังสือทอง ชาวปกากะญอสมัยได้เก็บไว้ ไว้บนตอไม้ที่ไร่หมุนเวียน เมื่อเวลาผ่านไปปลวกได้ขึ้นมากิน หลี่ทูลี่เจ จากนั้นไก่อก็ได้อีกขึ้นมากินปลวกต่อ ดังนั้น ชาวปกากะญอจึงเชื่อว่า หลี่ทูลี่เจ ได้อยู่กับตัวไก่ คนปกากะญอจึงให้ความสำคัญกับไก่ เวลาทำพิธีกรรมต่างๆต้องใช้ไก่ พอจะออกแบบเสื้อผ้าประจำเผ่าจึงนำสัญลักษณ์ไก่อมาประยุกต์ใช้ “เสื้อของชาวปกากะญอไม่ว่าเสื้อของผู้หญิงหรือเสื้อของผู้ชายจะไม่มีกระเป๋ เป็นการบ่งบอกว่าอย่างพอเพียงไม่โลภ” ประยุทธ์ อ่อนทวงศ์ กล่าวเพิ่มเติม

5) การไว้ทรงผมยาวมัดจุก แบบปกากะญอฤๅษีหมายถึง ทรงผมผู้ชายจะไว้จุกด้านหน้าตรงกระหม่อมหมายถึงผู้ชายต้องคิดการณ์ไกลต้องคิดเผื่อคนอื่นทำงานนอกบ้านเวลาปลูกข้าวก็ต้องเผื่อคนอื่น ส่วนผู้หญิงต้องไว้จุกด้านหลังตรงท้ายทอย หมายถึง ต้องคิดถึงเกี่ยวกับครอบครัวตัวเอง ต้องทำหน้าที่ดูแลบ้านเวลาแขกขึ้นบ้านต้องดูแลแขก “แต่นัยยะสำคัญของการไว้ผมจุกคือ เปรียบเสมือนการอยู่ร่วมกับธรรมชาติไม่ทำลาย ไม่ตัดไม้ทำลายป่า ดูแลรักษา ให้อยู่

ยังยืน อยู่กับป่าต้องรักษาป่า กินน้ำให้รักษาน้ำ” ประวัติ ศรีกนกสายชล (2558:สัมภาษณ์) แกนนำ
ชุมชนปกาสัยอะญอญะคนต้นทะเลอธิบาย

ภาพประกอบ 29 ชายไ้วมมัตจุก

2.1.6.2.2 หัตถกรรม ในชุมชนปกาสัยอะญอญะบ้านมอทะ มีงานหัตถกรรมที่คนใน
ชุมชนใช้ประโยชน์และสืบสานกันอยู่ ดังนี้

1) **การจักสาน** วัสดุที่ใช้ทำเครื่องจักสาน ได้แก่ ไม้ไผ่ หวาย และชิ
บอโปซึ่งเป็นพืชตระกูลหวายมีลักษณะเป็นลำเรียวยาวผิวเรียบเนียนสีเขียวย่นไม่มีข้อ เหมาะสำหรับ
การสานแบบขดเป็นวง

การทำกิจกรรมงานจักสาน ผู้รู้ด้านการจักสานในชุมชนมีการ
รวมกลุ่มทำกิจกรรมร่วมกันในโรงเรียนท่านผู้หญิงวิไล อมาตยกุล (สาขาบ้านกุยเลอตอ) โดยสอนสาน
ตะกร้าเป็นหลัก และการสานของเล่นแก่นักเรียน ส่วนการสานตะกร้านักเรียนใช้สำหรับการแข่งขันงาน
วิชาการของสำนักงานการประถมศึกษาซึ่งจัดขึ้นทุกปีถือเป็นการอนุรักษ์และถ่ายทอดภูมิปัญญาของ
ท้องถิ่นแก่เด็กรุ่นใหม่ และเผยแพร่สู่ภายนอก

การถ่ายทอดความรู้การจักสาน ได้รับการถ่ายทอดจากพ่อซึ่งเป็น
ภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษ ซึ่งการจักสานเป็นการถ่ายทอดจากพ่อสู่ลูก วิธีการ
ในการถ่ายทอดมีหลากหลายรูปแบบ เช่น ถ่ายทอดโดยการปฏิบัติให้ดู ถ่ายทอดโดยการคอยพูดคุย
บอก และถ่ายทอดโดยการให้ดูแบบ การวัดความรู้ของผู้เรียนดูจากการที่ผู้เรียนสามารถทำตามได้

จดจำลวดลายแล้วสานออกมาได้ และนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน ตลอดจนส่งต่อความรู้ไปยังคนรุ่นต่อไป

การใช้ประโยชน์ งานจักสานสามารถใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้อย่างหลากหลาย ได้แก่ กว๊วย หวดหรือก๊อ ไซ้ไส้ของต่าง ๆ เวลาไปไร่ไปนา กระด้ง ไซ้ตากพริก และฝัดข้าว ตะกร้า ไซ้ไส้สิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ไม้พัดข้าว ไซ้พัดเปลือกข้าวหรือเศษสิ่งสกปรกออกจากข้าว หรือคัดเมล็ดพันธุ์

ภาพประกอบ 30 การจักสาน

2) การทอผ้า

การทอผ้าของปกาเกอะญอมี 2 แบบ คือ การทอแบบธรรมดา และการทอลวดลาย การทอผ้าของกะเหรี่ยงจะใช้ด้ายซึ่งทำจากฝ้ายเท่านั้น ผ้าที่ได้จากการทอแบบปกาเกอะญอเป็นผ้าที่มีหน้าแคบ ดังนั้นเครื่องนุ่งห่มจึงเป็นการนำผ้าทั้งผืนมาเย็บประกอบกันโดยหลีกเลี่ยงการตัด สีที่ใช้ย้อมมีทั้งสีวิทยาศาสตร์ และสีธรรมชาติซึ่งได้จากเปลือกไม้สัก ยอดต้นสัก เปลือกปอแดง ขมิ้น และต้นคราม

การประดิษฐ์ลวดลายในผืนผ้ากะทอมี 5 วิธี คือ ลายเส้นในเนื้อผ้า ลายสลับสี ลายจก ลายขีด และการทอลายโดยการแทรกวัสดุอื่นประกอบ ซึ่งการประดับลวดลายบนลายผ้าสามารถบอกถึงสถานะทางสังคมของผู้สวมใส่ เช่น เสื้อของหญิงที่แต่งงานแล้วมีสองแบบ แบบ

แรกทอลายทั้งตัว และแบบที่สอง ทอเป็นผ้าพื้นทั้งผืน มักมีพื้นสีดำหรือสีน้ำเงิน แล้วทอดอกหรือปัก ลวดลายด้วยด้ายหรือไหมพรมสีชมพูเข้มหรือสีแดงเป็นหลัก ส่วนผ้าชิ้นมีสองแบบ คือ ลายขวางตลอดทั้งตัว และเป็นลายขวางแล้วใช้ผ้าที่ทอจากที่ทอเข็มขัดคาดหลังสามชิ้นมาเย็บต่อกัน ส่วนหัวชิ้นจะทอเป็นผ้าพื้นแดงช่วงกว้างๆ เป็นต้น ปัจจุบันเด็กส่วนใหญ่นิยมใส่เสื้อและกางเกงสำเร็จรูปที่หาซื้อได้จากตลาด

การถ่ายทอดองค์ความรู้การทอผ้า เริ่มจากการฝึกสอนในระดับง่าย ก่อน ได้แก่ การเลือกสีจากเปลือกไม้ สีย้อมผ้าจะหาจากเปลือกไม้ในท้องถิ่นโดยการสุ่มเลือก ผู้สอนไม่ระบุเปลือกไม้ชนิดใดชนิดหนึ่ง เป็นการเรียนรู้โดยการลองผิดลองถูกด้วยตนเอง ซึ่งสีที่ได้มีทั้งที่ถูกต้องและไม่ถูกต้อง เมื่อได้สีที่ต้องการแล้วการย้อมผ้าครั้งต่อไปจะเลือกใช้เปลือกไม้ชนิดนั้น

การย้อมสีผ้า เมื่อได้เปลือกไม้ที่ให้สีตามที่ต้องการแล้วนำเปลือกไม้มา ต้มน้ำ ต้มจนเดือดโดยใช้เวลา 1-2 ชั่วโมง เมื่อได้สีที่ต้องการก็นำเปลือกไม้้ออกแล้วนำฝ้ายจุ่มลงในน้ำ คนให้สีเสมอกันทุกเส้นฝ้าย จากนั้นรอเวลาให้ฝ้ายติดสี ใช้เวลา 2-3 ชั่วโมง จึงนำฝ้ายออกจากหม้อ ล้างฝ้ายด้วยน้ำเย็น เพื่อตรวจดูสี และให้ฝ้ายเย็นลงแล้วพับไว้ หากต้องการให้ฝ้ายมีความคงทนให้แช่กับน้ำข้าวแล้วคนให้เสมอกันในน้ำข้าวร้อนๆ เมื่อได้ที่นำเส้นฝ้ายออกเสด็จน้ำแล้วล้างอีกครั้ง จากนั้นจึงตากเส้นฝ้ายให้แห้ง

ภาพประกอบ 31 การปั่นด้วย

ภาพประกอบ 32 การทอผ้า

3) ภาษา ชุมชนปากาเกอะญอบ้านมอทะ ใช้ภาษาปากาเกอะญอ “จกอ” (Sgaw) เป็นภาษาพูด และมีภาษาเขียน เรียกว่า “หลิวา” หรือ “หลิวอดิ” แปลว่า อักษรทรงไข หรือ อักษรกลม เพราะอักษรทุกตัวเป็นรูปทรงไขหรือทรงกลม มีพยัญชนะ ทั้งหมด 25 ตัว มีสระ 9 ตัว วรรณยุกต์มี 7 เสียงและมีเลขภาษาปากาเกอะญอ ดังภาพประกอบที่ 33 ในชุมชนบ้านมอทะยังมีการ ถ่ายทอดภาษาเขียนให้แก่เยาวชน โดยเฉพาะในกลุ่มเยาวชนคนต้นทะเล

က	ခ	ဂ	ဃ	င
กะข่อทึ	ชะเก๋อวอ	กำเกล่อลอ	คะโคะ	งะดูละล
စ	ဆ	ဇ	ည	တ
ชะเตอะเปล่อ	ชะเต๋อปี	สะเซว่หม่ม	หะโย่ซ้อ	ตาหว่าลီ
ထ	ဒ	န	ပ	ဖ
ทะเต๋อซี	คะเต๋อตา	นะเต๋อซี	ปะเต๋อค	ฝ่าเป๋อหวิ
ဘ	မ	ယ	ရ	လ
บาเหม่อกุ	มะดุยซา	ยะออหอ	ระกะ	ละกะโกะ
ဝ	ဃ	ဘ	အ	ဇ
วะเก๋อวอ	ชะเคอะค	ห้ากะล	อะคီးซ	ฮ่าเกอะเต๋อ

พยัญชนะ 25 ตัวของปกาเกอะญอ

၁	၂	၃	၄	၅	၆	၇	၈	၉
อา	อี	เอ	เออ	อีอ	อุ	แอ	โอ	ออ

สระ 9 ตัวของภาษาปกาเกอะญอ

၆	၈	၉	၁၀	၁၁	၁၂	၁၃
เออซี	อะซี	เผล่อซี	ห้าซี	กะโพ	ติ	มอ

วรรณยุกต์ 7 เสียงของภาษาปกาเกอะญอ

၁	၂	၃	၄	၅	၆	၇	၈	၉	၁၀
เตอ	คิ	เซอะ	หล	แฮย	คီး	นุย	เคอะ	ควิ	เต๋อซี

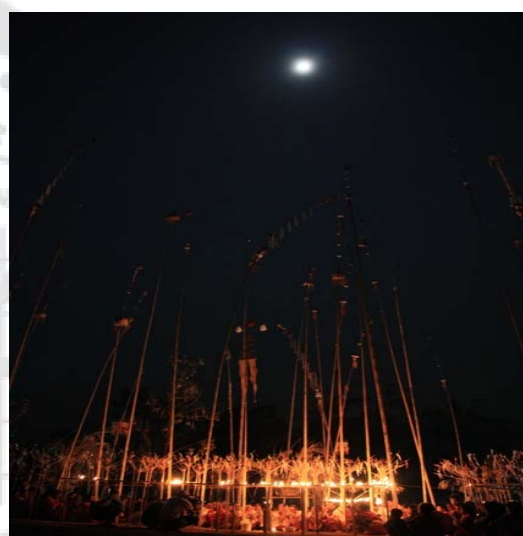
ตัวเลขปกาเกอะญอ 1-10

ภาพประกอบ 33 พยัญชนะภาษาปกาเกอะญอ

2.1.6.3 ประเพณีในรอบปี

จากการศึกษาพบว่า มีประเพณีและพิธีกรรมในรอบปีที่สำคัญของชุมชนบ้านมอหาดดังนี้

2.1.6.3.1 พิธีมาบุญโคะ คือ การทำบุญไหว้เจดีย์ หรือที่เรียกว่า บาโคะ หรือ มาบุญโคะ เริ่มมีขึ้นตั้งแต่ฤกษ์องค์หนึ่ง เป็นการทำบุญให้กับดิน น้ำ ไฟ อากาศ ในช่วงแรกๆ ของพิธี ไหว้เจดีย์มีเพียงผู้ที่นับถือฤกษ์เท่านั้นที่สามารถเข้าไปไหว้ในเจดีย์ได้ การทำบุญไหว้เจดีย์นั้นหนึ่งปีมีการไหว้ 1 ครั้ง แต่จะปีจะทำ 7 วัน 7 คืน เริ่มตั้งแต่วันที่ขึ้น 8 ค่ำ เดือนมีนาคม ซึ่งเปรียบเทียบกับปีใหม่ของปฏิทินฤกษ์ ซึ่งการทำบุญไหว้เจดีย์ คือ การทำบุญส่งท้ายปีเก่าต้อนรับปีใหม่ การประกอบพิธีกรรมนี้จะเกิดขึ้นในพื้นที่ “ตำบลลอ” หรือสำนักฤกษ์

ภาพประกอบ 34 พิธีมาบุญโคะตอนกลางวัน

ภาพประกอบ 35 พิธีมาบุญโคะตอนกลางคืน

ลักษณะของเจดีย์ แบ่งเป็น 3 รูปแบบ ได้แก่ เจดีย์ทราย เจดีย์ดิน และเจดีย์ข้าว การสร้างเจดีย์ครั้งหนึ่งไหว้ได้ 3 ปี แล้วต้องเปลี่ยนจุด หลังจากนั้นจึงสร้างเจดีย์ขึ้นใหม่ไม่ไกลจากบริเวณเดิม ซึ่งปีไหนจะทำบุญด้วยเจดีย์รูปแบบไหนนั้นขึ้นอยู่กับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนการสร้างเจดีย์ในแต่ละครั้ง ดังต่อไปนี้

1. เจดีย์ทราย “โคะแห่ม” สร้างเมื่อเกิดเหตุการณ์ มีการฆ่ากันตาย การฆ่าสัตว์ต้องห้าม การเกิดภัยพิบัติ เกิดเหตุโรคระบาด ผู้คนเจ็บไข้ได้ป่วยตลอดเวลา ในช่วงนั้นจะสร้างเป็นเจดีย์ทรายเพื่อแสดงถึงการขอขมา

2. เจดียดิน “โคะห่อโคะ” เหตุการณ์ปกติ อุดมสมบูรณ์ คนปากกะญอญอญีมีความเชื่อว่าผืนดินเป็นดังพ่อ และแม่ ผู้ให้กำเนิด การสร้างและไหว้เจดียดินถือเป็นการขอพรจากพ่อและแม่ให้ขจัดสิ่งชั่วร้ายและอันเชิญสิ่งๆเข้ามา เป็นการแสดงความขอบคุณ

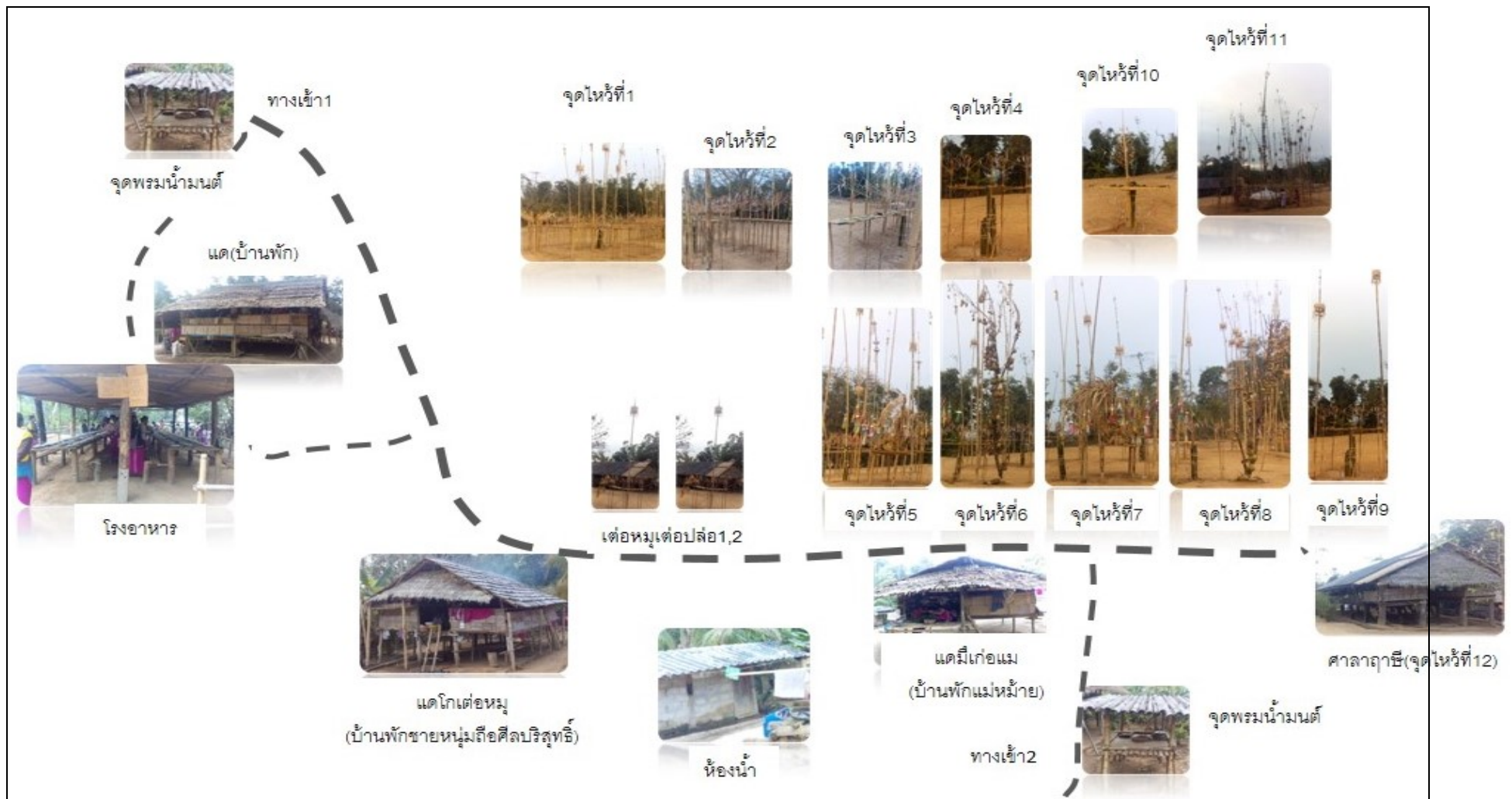
3. เจดียข้าว “โคะปือ” สร้างในช่วงเกิดข้าวยาก หมาแพง ฟาฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ไร่นา พืชผลไม่ดี การสร้างเป็นเจดียข้าวเป็นการบูชาสิ่งที่มีค่าของชีวิต เพื่อให้ผลผลิตกลับมา มีความอุดมสมบูรณ์ดังเดิม เป็นการแสดงความเมตตา ความเห็นใจ

องค์ประกอบของพิธีกรรมมาบูโคะ ประกอบด้วย

1. “ตะเดอ” หรือ เสาจักร เป็นเสาไม้ไผ่สูง ประดับด้วยฉัตรที่สานจากไม้ไผ่อยู่ที่ปลายยอด เสาจักรแต่ละต้นมีรูปลักษณะที่แตกต่างกันไปตามชนิด ใช้ประกอบพิธี ซึ่งเสาจักร แบ่งได้ 6 ประเภท ได้แก่ 1) ตะเดอชิตร่อง หมายถึง ความสามัคคี 2) ตะเดอค่อพอ หมายถึง เครื่องประกอบเจดีย ทำเป็นดอกไม้ติดตรงไม้ไผ่เอาไว้บูชาเทวดา ซึ่งเชื่อกันว่าต้นไม้นี้เป็นต้นไม้ที่เทวดาจะลงมา 3) ตะเดอออก หมายถึง จุดศูนย์รวมของโลก 4) ตะเดอแหมะแต หมายถึง จุดที่ชำระล้างสิ่งไม่ดี ให้ทุกคนมีจิตใจที่สะอาดบริสุทธิ์ 5) ตะเดอละ หมายถึง จุดสำหรับขอพร 6) ตะเดอเจาะ หมายถึง ในโลกมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่เป็นองค์ผู้สร้าง ผู้ก่อเกิดสรรพสิ่ง เรียกว่า “เกอจา” หรือ “เจาะ”

2. “ตะหมู” หรือ จุดสำหรับการไหว้ มี 12 จุด เหตุที่ต้องมี 12 จุด เนื่องจากมีความเชื่อว่าในโลกมนุษย์นั้นมีเทพดูแลรักษา 12 ทิศ ได้แก่ 1.) ตะหมูกะวอ หมายถึง เจ้าที่ที่ดูแลโลกกะวอ หมายถึง วงกลม เปรียบได้กับโลก 2.) ตะหมูแจะผะโต๊ะ หมายถึง เจ้าที่องค์ใหญ่ ทำหน้าที่ดูแลผู้คน 3.) ตะหมูกุยฮือ หมายถึง จุดล้างบาป ชำระจิตใจ เพื่อให้ได้รับผลบุญที่ทำไว้อย่างเต็มที่ 4.) ตะหมูเจียะโพ หมายถึง เจ้าที่เจ้าทางที่คอยดูแล และช่วยเหลือตะหมูแจะผะโต๊ะ 5.) ตะหมูปอตะกู หมายถึง เจ้าที่ที่คอยดูแลความเป็นอยู่ของผู้คนให้มีความอุดมสมบูรณ์ 6.) ตะหมูกอลาตะเปลอะ หมายถึง เจ้าที่เจ้าทางที่คอยดูแลอาหารการกินให้พอเพียงต่อคนในโลก 7.) ตะหมูปอตะกู 2 หมายถึง เจ้าที่เจ้าทางรองจากตะหมูปอตะกู ดูแลคนทุกชนชั้น 8.) ตะหมูกอลาตะเปลอะ 2 หมายถึง เป็นเจ้าที่เจ้าทางที่คอยดูแลอาหารการกินให้เพียงพอต่อคนในโลก ดูแลคนทุกชนชั้น 9.) ตะหมูตะเล่อ หมายถึง เจ้าที่ผู้กำหนดชะตาชีวิตของคนไม่ว่าจะยากดีมีจน รูปร่างหน้าตา สูง ต่ำ ดำ ขาว 10.) ตะหมูตะแล่ หมายถึง เจ้าที่ที่คอยดูแลคนจน กับคนรวยให้เท่าเทียมกัน มีรูปร่างคล้ายเรือ 11.) เจดีย หมายถึง จุดศูนย์รวม โดยมีตะหมูล้อมรอบอีก 4 ตะหมู คือ เจ้าที่ทั้ง 4 ทิศ ทิศเหนือ ทิศใต้ ทิศตะวันออก และทิศตะวันตก 12.) จุดไหว้ฤาษี เป็นจุดทำความเคารพฤาษี

นอกจากนั้นยังมี “ตะหมูกะโพล” ซึ่งไม่อยู่ในจุดไหว้ทั้ง 12 จุด แตกต่างจากจุดอื่นๆ คือ หญิงหม้ายเท่านั้นที่สามารถถวายข้าวลงไปในเจดียนี้ได้ มีอยู่ด้วยกัน 2 จุด

ภาพประกอบ 36 แสดงแผนผังลานพิธีกรรมบ้านมอทะ ตำบลแม่จัน อำเภอดຸ້ມผาง จังหวัดตาก

ขั้นตอนการไหว้เจดีย์

1. ที่ปะเหลอะ คือ การพรมน้ำที่ร่างกาย เพื่อชำระล้างสิ่งที่ไม่ดี ก่อนเข้าเขตพิธี โดยใช้ น้ำส้มป่อยในการพรมร่างกาย กิ่งไม้ที่ใช้พรมน้ำส้มป่อยใช้ไม้ชนิดใดก็ได้ ยกเว้นไม้ที่เป็นเครือหรือเถา เพราะหมายถึงการกดขี่ข่มเหงกัน และไม้ที่ออกผลแต่ผลไม่ร่วงลงดินก็ไม่สามารถใช้ได้ เพราะเทวดาไม่ให้ตกลงดิน ส่วนใบไม้ที่ใช้ เช่น ใบพอโททะเล ที่ปะเหลอะ มีอยู่ 2 จุด คือ จุดก่อนเข้าเขตพิธีกรรม และก่อนขึ้นสำนักฤาษี

2. การแจกกรวยดอกไม้ และเทียน ทุกคนที่เข้ามาร่วมงานจะได้รับกรวยดอกไม้และเทียนสำหรับการไหว้ และเป็นการนับจำนวนคนที่มาร่วมงานพิธีด้วยเช่นกัน

3. การไหว้ตะหมูทั้ง 12 ตะหมู รอบแรกองค์ฤาษีและโกตะหมู หรือ ชายหนุ่ม พรหมจรรย์ จะเป็นผู้ไหว้ก่อน จากนั้นรอบสองเป็นรอบมวลชน ต้องไหว้ครบทั้ง 12 จุด โดยการไหว้นั้น จะไหว้วันละ 2 ครั้ง คือ เช้า และเย็น

4. พิธีผูกข้อมือ เป็นพิธีกรรมที่ทำในวันสุดท้ายของการไหว้เจดีย์ ที่ให้องค์ฤาษีผูกข้อมือให้ผู้มาร่วมงาน ถือเป็นสิ่งที่ผู้เข้าร่วมรอคอยเพื่อเป็นการเรียกขวัญผู้ที่มาร่วมพิธีและเป็นการอวยพรแก่กันและกัน

5. พิธีหลอมเทียน นำเทียนในพิธีกรรมทั้งหมดไปหลอมเป็นเทียนเล่มใหญ่ โดยแบ่งเป็น 3 เล่ม หมายถึง ดิน น้ำ อากาศ ผู้ที่ร่วมพิธีหลอมเทียนจะนำเทียนไปที่เจดีย์ใหญ่

สิ่งของสำหรับประกอบพิธีกรรม

1. ต้นกอลาตะเปลอะ ลักษณะเป็นไม้ที่มีสองง่าม โดยง่ามไม้ทั้งสองง่ามนั้น หมายถึง ต้นหนึ่งอยู่บนบก เป็นการบูชาฟ้า บูชาอากาศ อีกต้นหนึ่งอยู่ในน้ำ ผลมีหลายชนิด สีส้มถึงผลไม้เป็นตัวแทนของคนหลากหลายเผ่าพันธุ์มารวมกันอยู่ที่ต้นไม้นี้

2. เตอหน้าเกี้ยว ใช้สำหรับผลไม้ และห้อยไว้บนต้นกอลาตะเปลอะ

3. เปอ หรือ กระเป๋าสีขาว ไว้สำหรับใส่ข้าวสารลอยน้ำวันสุดท้ายของการไหว้เจดีย์ เป็นการลอยโรคภัยไข้เจ็บ ให้ไปกับน้ำ

4. ปอตะกู หรือ แคร่ผลไม้ ลักษณะคล้ายเรือส่งของ ใช้สำหรับใส่ผลไม้และข้าว เพื่อบูชาเจ้าที่บนสวรรค์ และเจ้าที่ในน้ำ ซึ่งในวันสุดท้ายจะนำปอตะกูส่วนหนึ่งไปลอยน้ำ และส่วนหนึ่งไหว้ที่เจดีย์

5. ฤาษี กฎข้อห้ามของฤาษีในการรักษาป่า เช่น การห้ามกินสัตว์ป่าบางชนิด เช่น นก กก ชะนี ลิงลม สมเสร็จ ฯลฯ

6. **โกตะหมุ** ชายหนุ่มพรหมจรรย์ผู้ที่ถือศีลเจ็ดวันเจ็ดคืนตลอดช่วงเวลาในการไหว้เจดีย์ ซึ่งเป็นผู้ที่คอยดูแลตะหมุ

7. **แดตะวอ** หรือ บ้านสวรค์ เป็นบ้านหญิงหม้ายผู้ที่มีหน้าที่มีวนดอกไม้ถวายตะหมุ ซึ่งห้ามผู้อื่นขึ้นไปข้างบนโดยเด็ดขาด

8. **แดโพ** เป็นบ้านของโกตะหมุ หรือผู้ดูแลตะหมุ ซึ่งห้ามผู้อื่นขึ้นไปข้างบนโดยเด็ดขาด

ข้อห้ามในการร่วมพิธีมาบุญโค๊ะ

1. ห้ามดื่มและนำเครื่องดื่มที่มีส่วนผสมของแอลกอฮอล์เข้าพื้นที่โดยเด็ดขาด

2. ห้ามขึ้นบ้าน “แดตะวอ” หรือ บ้านหญิงหม้าย และบ้าน “แดโพ” หรือบ้านของโกตะหมุ โดยเด็ดขาด (เอกสารพิธีมาบุญโค๊ะ, 2555)

พิธีมาบุญโค๊ะเป็นพิธีสำคัญ เพื่อกกราบไหว้เทพยดา ผีดิน และธรรมชาติที่ให้ที่อยู่อาศัย อาหารส่งผลให้ชาวบ้านดำรงชีวิตได้อย่างราบรื่น รวมถึงเป็นการขอขมาในสิ่งที่ทำผิด ถือเป็นพิธีกรรมที่รวมจิตใจของชาวปกากะญอทั้งในชุมชน และหมู่บ้านใกล้เคียง ทำให้เกิดความร่วมมือ และการสานสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน ในอดีตพิธีมาบุญโค๊ะจัดขึ้นเพื่อชาวปกากะญอเท่านั้น โดยจะใส่เสื้อทรงกระสอบแบบปกากะญอ ปัจจุบันไม่จำกัดเพียงชาวปกากะญอคนกลุ่มอื่นๆ ก็สามารถร่วมพิธีกรรมได้เช่นกัน โดยผู้ชายให้หนึ่งโสร่ง ซึ่งถือเป็นการเผยแพร่วัฒนธรรมประเพณีของปกากะญอ

2.1.6.3.2 พิธีทำบุญตันโพธิ์

พิธีทำบุญตันโพธิ์ เป็นการทำบุญต้นไม้ใหญ่อายุมากกว่าสิบปีที่ปลูกรักษาหมู่บ้าน โดยทำหลังจากเสร็จพิธีมาบุญโค๊ะ ในรุ่งเช้าของอีกวัน สถานที่ในการประกอบพิธีกรรมใช้สถานที่เดียวกับพิธีมาบุญโค๊ะคือสำนักฤๅษี ซึ่งมีต้นโพธิ์ใหญ่ โดยชาวบ้านจะนำไม้มาค้ำกิ่งก้านของต้นโพธิ์ เพื่อเป็นการค้าจุนช่วยเหลือต้นโพธิ์ให้ปลูกรักษาหมู่บ้าน จากนั้นทำพิธีกรรมการไหว้ โดยจุดเทียนคนละหนึ่งเล่มไว้ใต้ต้นโพธิ์ ก้มกราบ กรวดน้ำ และสวดมนต์ด้วยภาษาปกากะญอ ต้นโพธิ์อยู่อย่างมั่นคงแข็งแรงและคอยปลูกรักษาชุมชนให้แข็งแรงดังต้นโพธิ์

ภาพประกอบท 37 พิธีทำบุญต้นโพธิ์

2.1.6.3.3 พิธีกินข้าวใหม่ (ฮ้อเปือซอโค) ทำในวันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 2 ช่วงเดือนต่อ
 เล (ระหว่างกลางเดือนมกราคม-ต้นเดือนกุมภาพันธ์) พิธีนี้เป็นงานฉลองการเก็บเกี่ยว งานนี้ญาติพี่น้องที่แต่งงานไปอยู่ที่อื่นจะกลับมาเยี่ยมบ้านแต่ละครอบครัว ในการประกอบอาหารสำหรับกินข้าวใหม่ ต้องมี ปู กบ ปลา ก้าง ตุ่นหรือ อ้น เพราะมีความเชื่อว่า ปู กบ ปลา ก้าง เป็นสัตว์ที่มีชีวิตอยู่ได้โดยใช้น้ำไม่มาก หมายถึง ความอดทน และประหยัดใช้ทรัพยากรอย่างประหยัด สำหรับ ตุ่นและอ้นเป็นสัตว์ที่อาศัยอยู่ด้วยการขุดรูใต้ดิน หมายถึง ความขยันทำมาหากิน นอกจากนี้มีการทำข้าวหลามและเก็บดอกไม้ในไร่ เช่น ดอกหงอนไก่ เพื่อใช้ประกอบพิธีกรรม

เข้าวันพิธี ชาวบ้านจะสวมชุดปกากะญอมารวมตัวกันที่สำนักฤๅษี เริ่มจากองค์ฤๅษีนำพิธีกรรมสวดสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยการวางข้าวหลาม ข้าวและอาหารบนกองข้าว เพื่อส่งข้าวให้กับนก “โถ่ปีหะมา” บนสวรรค์ คนปกากะญอเชื่อนกชนิดนี้เป็นขวัญข้าว การส่ง “โถ่ปีหะมา” เป็นพิธีที่ต้องทำทุกปี เมื่อเสร็จการสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จะทำการผูกข้อมือโดยองค์ฤๅษีและผู้อาวุโสเพื่อเรียกขวัญของลูกหลานให้กลับมา พร้อมอธิษฐานให้พรแก่กันและกัน คำอธิษฐานเป็นคำกล่าวที่มุ่งเน้นให้ทุกคนในครอบครัวอยู่ดีมีสุข หลุดพ้นจากสิ่งชั่วร้ายทั้งปวง มีสุขภาพร่างกายแข็งแรง

หลังจากทำพิธีกรรมที่สำนักฤๅษีแล้วต่อด้วยประเพณี “**ก้อฮ้อปอมวือะเม**” หรือ **ประเพณีเรียกแขกกินข้าว** โดยเป็นประเพณีเรียกแขกที่มาร่วมงานทั้งในหมู่บ้านหรือต่างหมู่บ้าน ไปทานข้าวที่บ้านตนเอง ซึ่งบ้านแต่ละหลังจะเตรียมข้าวใหม่ไว้รอรับผู้มาเยือน ซึ่งถ้าแขกคนไหนถูกเรียก

จากบ้านไหนก็ต้องไป เสรีจากบ้านหนึ่งถ้ามีคนมาเรียกอีกก็ต้องไปต่อ จนกว่าจะไม่มีคนเรียก คนปลูกกะเณยเชื่อว่า ถ้าเรียกแขกมากินข้าวที่บ้านได้ยิ่งเยอะ จะทำให้ปีต่อไปผลผลิตข้าวจะได้ยิ่งมากขึ้นกัน “วันนี้ เราต้องเรียกแขกมากินข้าวที่บ้านให้มากที่สุด แต่ไม่ใช่วันนี้เท่านั้น วันอื่นเราก็ต้องเรียกแขกมากินข้าว เราต้องปลูกข้าวไว้เผื่อแขกด้วย แขกยิ่งมาก ปีหน้าข้าวจะยิ่งดี” นายกรรชัย ปราโมทธาดา(2558:สัมภาษณ์) ตัวแทนเยาวชนกลุ่มว่า

อาหารที่ทำในพิธีกินข้าวใหม่ตามบ้านแต่ละหลัง คือ แกงกะโละโป๊ะ เนื่องจากใช้วัตถุดิบน้อยแต่สามารถกินได้ทั้งครอบครัว ในพิธีกินข้าวใหม่จะนำผักกูดมาพันกับที่เก็บของบนเตาไฟหรือตะเกีเต๊ะ โดยมีไม้พายคนข้าว ตะหลิว ทัพพี หม้ออลฯ เพราะเชื่อว่า ผักกูดสามารถเกาะเกี่ยวพืชพันธุ์ธัญญาหารให้มีกินมีใช้ตลอดทั้งปี

2.1.6.3.4 พิธีทำบุญสะพานและถนน จัดพิธีในวันเดียวกัน เพื่อเป็นการขอบคุณและปิดกวาดสิ่งชั่วร้ายบนสะพานให้ออกไป เพราะเชื่อว่าสะพานในหมู่บ้านเป็นทางผ่านของทั้งคนและวิญญาณ เพราะฉะนั้นปีละหนึ่งครั้งต้องมีการปิดเป่าวิญญาณที่ไม่ดีให้ออกไป และต้องทำพิธีกรรมเพื่อป้องกันไม่ให้วิญญาณที่ไม่ดีข้ามสะพานเข้ามาในชุมชนหรือสัญจรผ่านชุมชนได้ ให้เข้ามาได้แต่เฉพาะสิ่งดีเท่านั้น โดยทำความสะอาดสะพาน กวาดถนน และทำพิธีกรรม โดยสร้างตะหมู(หึ่ง) 4 เส้า ทางทิศเหนือ ใต้ ออก ตก บริเวณหัวสะพาน และวางกรวยดอกไม้ไว้ด้านบนตะหมูทั้งสี่ทิศ เพื่อให้เทวดาดูแลปกปักรักษาสะพาน และถนนของหมู่บ้าน ปัจจุบันเริ่มมีการปล่อยพันธุ์ปลาลงสู่แม่น้ำบริเวณใต้สะพานเปรียบเสมือนการปล่อยทุกข์ปล่อยโศกออกไปและขอบคุณสะพาน

2.1.6.3.5 พิธีกรรม วอฮี หรือ ทำบุญหมู่บ้าน จัดพิธีอีกหนึ่งอาทิตย์ถัดไปการทำบุญสะพาน เป็นการปิดเป่าสิ่งไม่ดีออกจากคน และที่อยู่อาศัย ผู้ทำพิธีใช้น้ำส้มป่อย และใบไผ่พรมปิดกวาดสิ่งไม่ดีออกจากบ้าน ระหว่างทำพิธีสมาชิกของบ้านทุกคนต้องออกจากบ้าน พิธีสำหรับคนจะใช้ไม้ไผ่ผ่าเป็นสามซีก พรมน้ำส้มป่อย โดยการทำพิธีจะใช้ไม้ไผ่อันเดียวในการปิดไล่สิ่งไม่ดีออกจากตัวคน จากนั้นจะทำพิธีตั้งแต่หัวบ้านไปถึงท้ายบ้าน จนถึงแม่น้ำ เมื่อถึงแม่น้ำจะโยนไม้ไผ่ที่ใช้ทำพิธีนั้นทิ้งลงแม่น้ำเสมือนการโยนสิ่งไม่ดีทิ้งไป

2.1.6.3.6 พิธีกรรมพอซอว์ หรือ การทำบุญยุงข้าว ทำพิธีเดือนตะเล ประมาณกลางเดือนมกราคม ในคืนพระจันทร์เต็มดวง ตอนเช้าจัดเตรียมสถานที่ยุงข้าวสำหรับทำพิธี ช่วงเย็นชาวบ้านจะนำข้าวเปลือกมารวมกันที่ยุงข้าวหรือพอซอว์ และประกอบพิธีกรรมในช่วงกลางคืน เพื่อให้ความอดอยากหายไป ให้มีข้าวเต็มยุ้ง มีความอุดมสมบูรณ์ การประกอบพิธีกรรมจะเสร็จสิ้นในคืนนั้นรุ่งเช้ามีการทำบุญส่งท้ายพิธี และชาวบ้านจะนำข้าวเปลือกไปเป็นเมล็ดพันธุ์ ถือเป็นการเสร็จสิ้นการทำพิธีกรรมพอซอว์ของชาวปกาเกอญอ

2.1.6.3.7 **พิธีกรรมการทำบุญวิญญานบรรพบุรุษ** การเซ่นไหว้วิญญานบรรพ

2.1.6.3.7 **พิธีกรรมการทำบุญวิญญานบรรพบุรุษ** การเซ่นไหว้วิญญานบรรพบุรุษจะทำปีละครั้ง หลังการเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จ ประมาณเดือนพฤศจิกายน ก่อนวันพิธีลูกหลานทุกคนจะต้องมาค้างคืนที่บ้านพร้อมหน้าพร้อมตากัน หากขาดสมาชิกคนใดคนหนึ่งผู้ทำพิธีต้องเก็บข้าวก้อนสำหรับคนนั้น และให้กินเมื่อกลับมาบ้าน หากไม่กลับมาต้องส่งไปให้กิน มิฉะนั้นจะถือว่าการประกอบพิธีไม่ได้ผล ในพิธีนี้ทุกคนต้องใส่เครื่องแต่งกายทุกอย่างที่เป็นกะเหรี่ยง สำรวมกิริยาวาจา ห้ามพูดมาก มิฉะนั้นต้องเลิกพิธีกลางคัน และทำพิธีใหม่ในเดือนถัดไป นอกจากนี้มีข้อปฏิบัติและข้อห้ามอื่นๆ เช่น ทุกคนต้องกินข้าวในขันโตกเดียวกัน ต้องหุงข้าวในหม้อเดียวกัน เมื่อกินเสร็จแม่บ้านต้องล้างขันโตก ล้างจานเพียงคนเดียวห้ามคนอื่นช่วย ถ้ายังมีคนกินข้าวไม่เสร็จห้ามคนอื่นๆ ลงจากบ้าน ในวันทำพิธีห้ามตัดผม เป็นต้น

แผนภูมิที่ 1 แสดงปฏิทินวิเคราะห์ฤดูกาล

ตาราง 6 แสดงประเพณี พิธีกรรม และกิจกรรมต่างๆ ภายในหนึ่งรอบปี

เดือนสากล	เดือนปกากะญอ	กิจกรรม, พิธีกรรม
กลางมกราคม-กุมภาพันธ์	ตะเหล่	พิธีกรรมพอชอว์อ พิธีกินข้าวใหม่
กุมภาพันธ์-มีนาคม	เทแผะ	
มีนาคม- เมษายน	เทกู	มานูโตะปีใหม่ปกากะญอฤาษี ทำบุญตันโพธิ์ ทำบุญหมู่บ้าน ทำบุญสะพานและถนน
เมษายน - พฤษภาคม	ตาลา	
พฤษภาคม- มิถุนายน	เต๊ะญาลา	
มิถุนายน - กรกฎาคม	ลานูย	
กรกฎาคม - สิงหาคม	ลาเซาะ	
สิงหาคม - กันยายน	ลาซุ	
กันยายน - ตุลาคม	ฉิมื่อ	
ตุลาคม - พฤศจิกายน	ฉิน่า	
พฤศจิกายน - ธันวาคม	ลานอ	พิธีกรรมการทำบุญวิญญานบรรพบุรุษ
ธันวาคม - มกราคม	ลาปลือ	

2.1.6.4 พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับในวัฏจักรชีวิต

2.1.6.4.1 พิธีกรรมการเกิด เมื่อมีคนเกิดแล้วรखादแล้ว คนปกากะญอบ้านมอ
ทะจะนำรกของเด็กไปฝังไว้ที่หัวบันไดบ้านโดยผู้เป็นพ่อ ถือเป็นการฝังรกรากให้เด็กกับแผ่นดินถิ่น
กำเนิด ให้ขวัญเด็กมีความผูกพันกับชุมชน จากนั้นมีพิธีกรรมเรียกว่า “ก๊เบลจื่อ” สำหรับเด็กเกิดใหม่ มี
สิ่งของที่มาใช้ประกอบพิธีกรรมได้แก่ ลูกไก่ 1 ตัว ไก่ตัวผู้และตัวเมียอย่างละตัว ตอก 12 อัน ด้ายขาว
หัวน้ำ และหัวข้าวที่หุงใหม่ และให้ผู้อาวุโสที่สุดในชุมชนเป็นผู้มาประกอบพิธีกรรมโดยมีวิธีการขั้นตอน
ดังต่อไปนี้

1) ให้พ่อแม่และเด็กเกิดใหม่มานั่งข้างเตาไฟ คนที่มาร่วมงานนั่งล้อมรอบแล้วนำลูกไก่ 1 ตัว ไก่ตัวผู้และตัวเมียอย่างละตัว ไปต้มให้สุก ให้คนที่มา่วมกินไก่ตัวผู้ตัวเมียให้หมด ส่วนลูกไก่ให้เฉพาะพ่อแม่เด็กและเด็กกินเท่านั้น พอกินไก่หมดนำกระดูกของไก่ตัวเล็กให้เด็กห้อยคอติดตัวไว้อย่างน้อย 3 วัน เพราะเชื่อว่าเป็นการปกป้องเด็กจากสิ่งชั่วร้าย

2) นำดอก 12 อันมัดติดกัน แล้วไปตีตั้งแต่หัวบันไดต่อมาที่ปากประตูเข้ามาเรื่อยๆ จนถึงตัวเด็ก เชื่อว่าเป็นการเรียกขวัญให้มาอยู่ที่ตัวเด็ก

3) นำด้ายขาว มาผูกที่ข้อมือเด็ก โดยผู้อาวุโสผูกที่ข้อมือด้านหนึ่งและครอบครัวเด็กผูกอีกด้านหนึ่ง เชื่อว่าเป็นการผูกขวัญเด็กให้อยู่อยู่กับตัว

4) นำหัวข้าวที่หุงสุกแล้วมาให้เด็กกินเป็นพิธี แล้วให้พ่อแม่เด็กกิน ต่อด้วยให้คนที่มา่วมพิธีต้องช่วยกันกินให้หมด

5) นำหัวน้ำ มาให้เด็กดื่มเป็นพิธี แล้วให้พ่อแม่ดื่ม จากนั้นให้ผู้มาร่วมพิธีช่วยกันดื่มให้หมด

เมื่อเสร็จทั้ง 5 ขั้นตอนถือว่าเสร็จพิธี ก็เบลจ้อ หรือเรียกขวัญเด็ก คนที่มา่วมพิธีต้องหยุดทำงานหนึ่ง เพราะเชื่อว่าการไปทำงานนอกบ้านเป็นการพาขวัญเด็กออกจากชุมชน

2.1.6.4.2 พิธีกรรมการแต่งงาน หรือ ท่อปกา หรือก้าวสู่วัยแก่ วัยผู้ใหญ่ การแต่งงานของชุมชนปกากะญอฤๅษีนั้นจะมีข้อห้ามคือ ไม่มีการนำเหล้ามาใช้ในพิธีกรรม ซึ่งต่างจากคนปกากะญอโดยทั่วไปที่ต้องมีเหล้าเป็นองค์ประกอบหนึ่งของพิธีกรรมการแต่งงาน การแต่งงานของชุมชนปกากะญอฤๅษีสามารถแบ่งได้เป็น 4 ขั้นตอนดังนี้

1) การสู่ขอ (เอาะ เม) เมื่อเป็นที่รับรู้แล้วว่าหญิงชายเกิดความรักใคร่ชอบพอกัน พ่อแม่และญาติพี่น้องของฝ่ายหญิงจะให้ “จอเต๋โฮลป่า” หรือเจ้าแม่ไปหาพ่อแม่ของฝ่ายชาย เพื่อสู่ขอ เมื่อฝ่ายชายตกลงก็จะมีกำหนดหมายวันเวลา โดยวันเวลานัดหมายต้องให้เวลาแก่ฝ่ายหญิงเตรียมตัวอย่างน้อย 3 อาทิตย์ เพราะเวลาจัดพิธีแต่งงานต้องไปจัดที่บ้านฝ่ายหญิง และฝ่ายหญิงเป็นเจ้าของภาพทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นอาหารในงาน ของชำร่วยต่างๆ

2) การหมั้นหมาย หรือ เตอะ โหล่ เมื่อฝ่ายชายตกลงปลงใจแต่งงานกับฝ่ายหญิง และนัดหมายวันเวลาแต่งงานที่แน่นอนแล้ว ก่อนแต่งงาน 1 สัปดาห์ฝ่ายชายต้องส่ง จอเต๋โฮลป่า หรือเจ้าแม่ฝ่ายชายกับน้องชายหรือญาติฝ่ายชาย ไปทำพิธีหมั้นหมายฝ่ายหญิงก่อนวันแต่งงาน ในพิธีหมั้นหมายนั้นฝ่ายหญิงจะฆ่าไก่ 2 ตัว เพื่อทำอาหารเลี้ยงรับรอง จอเต๋โฮลป่าของฝ่ายชาย ซึ่งจอเต๋โฮลป่าฝ่ายชายต้องค้างคืนที่บ้านฝ่ายหญิงคืนหนึ่ง เพื่อพูดคุยวางแผนการแต่งงาน หาดกลงในการประกอบพิธี เพราะถ้ามาจากต่างชุมชนบางครั้งพิธีกรรมไม่เหมือนกัน ต้องมีการตกลง

ทำความเข้าใจกันให้ชัดเจนก่อน วันรุ่งขึ้นจอต่อกโหล่ป่า กลับบ้านฝ่ายชายพร้อมทั้งน้องชายหรือญาติฝ่ายชายไว้เป็นตัวประกัน และจะมารับที่มีการแต่งงาน

3) ท่อกป่า หรือแต่งงาน เมื่อถึงวันนัดหมายแต่งงาน คนในชุมชนฝ่ายชายจะมาล้างเท้าให้แก่เจ้าบ่าวที่หับันไต่บ้านด้วยน้ำมันส้มป่อย เพื่ออวยพรให้เดินทางไปแต่งงานด้วยความร่มเย็น เมื่อล้างเท้าเสร็จ จะมีขบวนกลองยาว ฉาบและซ้อง นำหน้าเดินทางไปที่บ้านฝ่ายหญิง เมื่อเดินทางถึงทางเข้าหมู่บ้าน ขบวนกลองยาว ฉาบและซ้องของฝ่ายหญิงออกมาต้อนรับ โดยยังไม่ให้เข้าไปในชุมชน ผู้อาวุโสชุมชนคนหนึ่งจะนำกิ่งไม้ที่มีใบ ตีที่พื้นถนนที่ขบวนฝ่ายชายยืนอยู่ ตีไปรอบๆ 3 รอบ เชื่อว่าเป็นการกวาดสิ่งชั่วร้าย มิให้วิญญาณที่ไม่ดีที่ตามขบวนเจ้าบ่าวมาด้วยเข้ามาในชุมชน โดยต้องตีจนกว่าใบไม้จะหมดไปจากกิ่ง จากนั้นขบวนกลองยาว ฉาบและซ้อง จากสองชุมชนรวมกันนำขบวนเข้าสู่ชุมชน และเดินทางไปที่บ้านเจ้าสาว เมื่อไปถึงบ้านเจ้าสาวฝ่ายชายยังไม่สามารถขึ้นบ้านได้ ต้องมีการล้างเท้าของเจ้าบ่าวด้วยน้ำมันส้มป่อยอีกครั้ง เพื่อล้างสิ่งที่ไม่ดีออกไป เมื่อขึ้นไปที่บ้านเจ้าสาวแล้ว จะมีการมัดมือเจ้าบ่าว เจ้าสาว นำโดยผู้อาวุโส ต่อด้วยผู้มาร่วมพิธี เป็นการผูกพันคนสองคนให้เป็นหนึ่งเดียว และเป็นการอวยพรให้มีความสุขในการเริ่มต้นชีวิตใหม่ จากนั้นฝ่ายหญิงเชิญฝ่ายชายและญาติร่วมรับประทานอาหาร โดยให้เจ้าบ่าวเจ้าสาวกินข้าวห่อเดียวกัน เพราะถือเป็นคนๆ เดียวกันแล้ว เมื่อทานข้าวเสร็จผู้อาวุโสฝ่ายหญิง จะนำ พริกกับเกลือมาให้ เจ้าบ่าวกิน พร้อมคำถาม

ผู้อาวุโส : อร่อยมั๊ย?

เจ้าบ่าว : อร่อยมาก

ผู้อาวุโส : หวานมั๊ย?

เจ้าบ่าว : หวานมาก

จากนั้นผู้มาร่วมงานจะร้องเฮ แสดงความยินดีที่เจ้าบ่าวผ่านบททดสอบความทุกข์ยากแล้ว จากนั้นฝ่ายหญิงจะนำยามคล้องให้กับแก่ฝ่ายชาย และญาติฝ่ายชาย ในช่วงคำของการแต่งงานมีการส่งเจ้าบ่าว เจ้าสาว เข้าหอ เจ้าสาวจะต้องนำน้ำส้มป่อยมาล้างเท้าให้ฝ่ายชายก่อนเข้าหอจึงถือเป็นอันเสร็จพิธีการแต่งงานของชาวปกากะญอที่นับถือลัทธิฤๅษี

4) หลังการแต่งงาน หลังพิธีแต่งงานคู่สามีภรรยาต้องห้ามออกนอกบริเวณหมู่บ้านเป็นเวลา 3 วัน เพราะเชื่อว่า สามวันแรกของการแต่งงานนั้นขวัญของคู่แต่งงานใหม่จะหอมหวานเป็นพิเศษ ถ้าออกนอกชุมชนอาจส่งกลิ่นให้ เป็นการเชื้อเชิญภูตผีได้กลิ่นและทำร้ายได้ง่ายระหว่างที่อยู่ในชุมชน ฝ่ายชายต้องสานกวย 1 ตัว และตัดกระบอกน้ำเพื่อใช้ในครัวเรือนให้เสร็จภายในสามวัน ส่วนฝ่ายหญิงต้องผ่าฟืนให้เต็มกวยและ ทอย่าม 1 ใบให้เสร็จภายในสามวันเช่นกัน อีกสามวันต่อมาฝ่ายชายจะต้องพาฝ่ายหญิงไปเยี่ยมพ่อแม่ของตัวเอง เพื่อผูกข้อมือให้ลูกสะใภ้เป็นการเรียก

ขวัญ หลังจากนั้นก็ฝ่ายชายต้องมาอยู่บ้านของฝ่ายหญิง และเริ่มใช้ชีวิตตามปกติในแบบวิถีชีวิตของฝ่ายหญิง กรณีการแต่งงานต่างลัทธิ (ลัทธิฤกษ์กับลัทธิอื่น) อีกฝ่ายต้องเปลี่ยนมานับถือฤกษ์ หากไม่เปลี่ยนต้องย้ายออกจากหมู่บ้าน และไม่มีการทำงานร่วมกัน

2.1.6.4.3 พิธีกรรมงานศพ ตามภาษาปากเกอะญอเมื่อมีคนตายเรียกว่า “ปกา ซี” และเรียกศพว่า “โจ” ตามวัฒนธรรมคนปากเกอะญอบ้านมอหะมีขั้นตอนและพิธีกรรมดังต่อไปนี้

1) การอาบน้ำศพ หลังจากการเสียชีวิต ลูกหลานหรือญาติจะอาบน้ำให้ศพ จะมีการล้างหน้าสระผม ขำระร่างกายเหมือนคนที่ยังมีชีวิตอยู่ การหวีผมให้ศพจะต้องหวีไปทางด้านหลังเท่านั้น เพราะเชื่อว่าการหวีผมไปด้านหน้าสำหรับคนมีชีวิตเพราะต้องมีชีวิตต่อไปข้างหน้า สำหรับคนตายหวีไปด้านหลังเพราะต้องกลับไปสู่ดินแดนที่จากมา ส่วนการอาบน้ำให้ศพ เชื่อว่าเป็นการชำระร่างกายให้สะอาดปราศจากมลทิน ก่อนเดินทางสู่ปรโลก

2) การนุ่งผ้า ให้นุ่งเสื้อผ้าชุดใหม่ที่เป็นของศพเองหรือหาชุดใหม่ที่เป็นชุดประจำเผ่า ปากเกอะญอ เพื่อป้องกันถึงความเป็น ปากเกอะญอ ส่วนเสื้อผ้าตัวอื่นๆของผู้ตายต้องทำให้ฉีกขาดทุกตัว เพราะเชื่อว่าจะถ้าไม่ทำให้ฉีกขาดกลับไปยังปรโลกเสื้อผ้าจะใช้งานไม่ได้ จากนั้นจะนำเสื้อผ้าแขวนไว้ข้างๆ ศพ

3) การวางเหรียญ หรือ “จะปอแมะ เจะกละชะ” หลังจากนุ่งเสื้อผ้าให้ศพแล้ว มีการนำเหรียญวางบนอวัยวะศพตามจุดต่างๆ 10 จุดได้แก่ ตาสองข้าง ปาก ลิ้นปี่ ฝ่ามือทั้งสองข้าง แก้มก้นทั้งสองข้าง และฝ่าเท้าทั้งสองข้าง ซึ่งแต่ละจุดก็จะมี ความหมายตามความเชื่อ ดังนี้ 1)ตาทั้งสองข้าง เชื่อว่า เมื่อไปสู่ปรโลก จะได้ไม่เห็นความชั่วดีกว่าความดี 2)ปาก เชื่อว่า เมื่อไปสู่ปรโลก จะได้พูดเพราะ ไม่โกหกไม่พูดคำหยาบคาย ไม่กล่าวร้ายผู้อื่น 3)หัวใจหรือลิ้นปี่ เชื่อว่า เมื่อไปสู่ปรโลก จะเป็นคนที่มีจิตใจเมตตา เห็นอกเห็นใจผู้อื่น 4) ฝ่ามือทั้งสองข้าง เชื่อว่า เมื่อไปสู่ปรโลก จะได้ทำงานช่วยเหลือผู้อื่น 5)แก้มก้นทั้งสองข้าง เชื่อว่า เมื่อไปสู่ปรโลก จะได้ไม่ไปแย่งที่นั่ง ที่นอน ที่อยู่ของคนอื่น 6) ฝ่าเท้าทั้งสองข้าง เชื่อว่า เมื่อไปสู่ปรโลก จะได้ยืนหยัดบนพื้นที่ที่ราบ เรียบ สบาย ไม่ต้องยืนบนพื้นที่ที่มีเสี้ยนหนาม ไม่มีความยากลำบากในการใช้ชีวิต

การวางเหรียญบนอวัยวะตามจุดต่างๆใช้เวลา ประมาณ 15 – 20 นาทีแล้ว เอาออก แล้วเก็บไว้ไปโปรยหน้าหลุมศพ วันที่ไปฝัง การวางเหรียญเป็นคติสอนใจ เกี่ยวกับการโลก การเอาเปรียบผู้อื่น การยึดติดกับอำนาจเงินทอง แต่เมื่อตายแล้วไม่สามารถเอาอะไรไปได้เลย ดังนั้นอย่าให้อำนาจหรืออิทธิพลของเงินครอบงำเราจนลืมห่วงและทำร้ายธรรมชาติและเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ดังประโยค “จะปอแมะ เจะกละชะ” แปลว่าเงินปิดตา เงินปิดใจ

4) การเอาด้ายเกี่ยวนิ้วโป้ง นำ ลี้อชีโซ หรือด้ายสดสีขาว มาเกี่ยวที่นิ้วโป้งของศพทั้งสองข้างพร้อมกัน ให้ตัวแทนของลูกหลานหรือญาติพี่น้องทำการเคาะด้ายอธิฐาน ความเชื่อในการเคาะ ถ้าเป็นผู้ชาย จะใช้เครื่องมือการจักสานหรืออาวุธประจำกายของชาว ปกาเกอะญอ เคาะให้ ถ้าเป็นผู้หญิง จะใช้เครื่องมือในการทอผ้าเคาะมือศพ เชื่อว่าไปที่ปรโลกจะมีทักษะการยังชีพติดตัว

5) การคลุมศพ หันศีรษะของศพไปทางทิศตะวันตก แล้วใช้ผ้าห่มปกากะเยอ ที่ทออย่างสวยงาม มาคลุมศพไว้ การเอาผ้า ปกาเกอะญอ มาคลุมศพนั้น เชื่อว่า เกิดชาติหน้าจะได้เกิดเป็นคนที่ ร่าจน้อย หุ่นบาง ไม่อ้วน เพราะถ้าใช้ผ้าห่มนวมหรือผ้าห่มผืนใหญ่ๆจะทำให้เกิดเป็นคนอ้วนท้วมเหมือนผ้าห่ม

6) การจุดเทียน เมื่อคลุมศพเสร็จ จะเริ่มมีการจุดเทียนที่ทำขึ้นเองด้วยขี้ผึ้ง เล่มใหญ่พอประมาณ ที่หัวศพ 1 เล่ม และเท้าศพ 1 เล่ม ตลอดเวลา ห้ามให้เทียนดับ ถ้าใครเห็นว่าเทียนใกล้จะหมดก็ต้องรีบจุดเทียนเล่มใหม่ทันที เพราะเชื่อถ้ายังมีแสงเทียนอยู่ วิญญาณคนตายจะยังอยู่ และวิญญาณอื่นจะยังมองไม่เห็นวิญญาณของศพ

7) ก่ออ้อปลือหม่หรือการเรียกให้ศพกินข้าว เมื่อจุดเทียนเสร็จ ญาติพี่น้องผู้ตายจัดข้าวปลาอาหารใส่จาน พร้อมขันน้ำและขันหมากพูนุหรี หรือของกินตามที่ผู้ตายชอบเมื่อยังมีชีวิตอยู่ไปวางไว้ทางหัวโลงศพแล้วใช้มือเคาะโลงเพื่อปลุกให้คนที่นอนอยู่ในโลงศพตื่นขึ้นมากินข้าวทำแบบนี้ทุกมื้อ (เช้า เที่ยง เย็น)

8) การเบลฟือซีที หรือการพรมน้ำส้มป่อย เปิดทั้งหัวและเท้าของศพ แล้วพรมน้ำส้มป่อยที่ยังไม่ได้พรมน้ำก็สามารถพรมน้ำได้ตลอดเวลา เพราะเชื่อว่าการพรมน้ำส้มป่อยคือการพรมให้วิญญาณศพไปอย่างสบายใจดังน้ำส้มป่อยที่มีความเย็น และเป็นการแสดงการเคารพศพ

9) การห่อศพ / มัดศพ / การเอาศพใส่โลง ในอดีต การห่อศพจะใช้คัลลอหมื่อ หรือ เสื่อที่สาน แล้วจะมัดศพออกเป็น 3 ช่วง ด้วยด้ายดิบคือช่วงคอ ช่วงกลางตัว และ ช่วงข้อเท้า แล้วนำไม้ค้ำมาค้ำศพเพื่อป้องกันไม่ให้ศพยื่นมือยื่นเท้าชี้ออกไป นำเกลียดเวลาศพขึ้นอีด ปัจจุบัน เริ่มมีการใช้โลงศพแล้ว เมื่อมัดศพเสร็จจะมีการทำพิธีปิดเป่าโลงศพเพื่อขจัดสิ่งชั่วร้ายต่างๆออกไป โดยใช้ น้ำส้มป่อย

10) การดับไฟศพ เมื่อถึงเวลาจะนำศพไปฝัง ผู้อาวุโสในชุมชนจะมาสวดศพ ชี้ทางให้ผู้ตายกลับไปยังปรโลก “อย่าได้ห่วงลูกหลานญาติพี่น้อง หน้าที่บนโลกจบลงแล้ว ชนะความทุกข์แล้ว ขอให้ไปสร้างชีวิตใหม่ที่ปรโลกด้วยความอุดมสมบูรณ์ มีหอยปูปลาที่อุดม มีข้าว มีไร่นา มีน้ำที่สมบูรณ์”

สวดจบจบรอบแรกจะมีการดับเทียนที่จุดไว้ที่หัว สวดจบรอบที่สองดับเทียนที่เท้าศพ สวดรอบที่สามเป็นการสวดรวมกันทั้งหมดของผู้ที่มาร่วมงาน ถือว่าวิญญาณผู้ตายได้ขาดจากโลกมนุษย์แล้ว

11) การนำศพไปฝัง หลังสวดศพดับเทียน จะมีการเคลื่อนศพไปที่ “ตำชะไค้” หรือป่าช้า เพื่อนำไปฝัง โดยป่าช้านี้ถือว่าเป็นป่าสำหรับผู้ตาย คนเป็นไม่สามารถไปล่วงเกินหรือใช้ประโยชน์จากพื้นที่นี้ได้ เมื่อมีคนตายชาวบ้านจะไปขุดหลุมเพื่อมาฝังศพรวมกันที่ป่าช้า การเคลื่อนศพจะมีลูกหลาน ญาติหรือเพื่อนๆ มาหาลดกันแบก ถือว่าเป็นการร่วมส่งผู้ตายสู่ปรโลก

12) การกลบศพ เมื่อไปถึงหลุมศพ จะมีการวางศพในหลุมและให้ลูกหลานญาติพี่น้อง จับดินคนละก้อนโยนลงไปในหลุมศพและกล่าวคำอำลา จากนั้นผู้มาร่วมทุกคนทำเช่นนั้นจนกว่าศพจะถูกกลบจนมิดด้วยดิน จากนั้นต้องกลับออกมาจากป่าช้าโดยไม่ต้องเหลียวหลัง เชื่อว่าถ้าเหลียวหลังเสมือนหนึ่งเป็นการเชื้อเชิญวิญญาณผู้ตาย หรือวิญญาณอื่นที่อยู่ในป่าช้าให้กลับไปในชุมชนด้วย

13) การล้างเท้า/ มัดมือ เมื่อกลบศพเสร็จ ทุกคนที่ไปร่วมงานศพต้องกลับไปบ้านของเจ้าภาพก่อนเพื่อไปล้างมือล้างเท้า การล้างมือล้างเท้าจะใช้น้ำส้มป่อย เชื่อว่าเพื่อเป็นการล้างความผูกพัน หรือวิญญาณที่อาจตามเรามาจากป่าช้า สิ่งที่น่ากลัวและสิ่งชั่วร้ายที่อาจจะตามเรามา ออกไป แล้วขึ้นไปบนหัวบันไดเพื่อมัดมือเรียกขวัญให้กับทุกคนที่ไป โดยจะมีผู้อาวุโสคอยให้บริการมัดมืออยู่ที่บ้าน เพื่อเรียกขวัญคนที่ยังมีชีวิตให้กลับมาอยู่กับตัว ไม่ไปอยู่กับผู้ตาย มัดมือเสร็จถือว่าจบพิธีกรรมแห่งความตาย

สรุป จากข้อมูลความเชื่อ วัฒนธรรมประเพณี และพิธีกรรม ชุมชนมีมรดกทางวัฒนธรรมอัตลักษณ์เกี่ยวกับความเชื่อฤกษ์ยาม ที่มีรูปแบบพิธีกรรม สถานที่อันเป็นอัตลักษณ์เฉพาะ ชุมชนมีปฏิทินวัฒนธรรมในรอบปีที่หลากหลายตามฤดูกาล และวิถีปฏิบัติที่สัมพันธ์กับความเชื่อพิธีกรรมตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย

2.1.7 ระบบการเกษตรและเศรษฐกิจในชุมชน

2.1.7.1 ระบบการเกษตรในชุมชนปลูกกะหล่ำปลีบ้านมอทะ สามารถแบ่งได้เป็น 3 รูปแบบดังนี้

2.1.7.1.1 ระบบการเกษตรแบบไร่หมุนเวียน ระบบไร่หมุนเวียนเป็นวิถีการเกษตรแบบดั้งเดิมของชุมชนปลูกกะหล่ำปลี เป็นการให้ประโยชน์พื้นที่อย่างหมุนเวียน (Rotation) เป็นการทำไร่ในพื้นที่หนึ่งในระยะเวลาหนึ่งปี แล้วย้ายไปแปลงใหม่ในปีต่อไป เพื่อให้ดินและป่าใน

พื้นที่เดิมฟื้นฟูสภาพความอุดมสมบูรณ์กลับมา การหมุนรอบกลับมาที่เดิมประมาณ 7-9 ปี ขึ้นมาแล้วแต่สภาพความอุดมของพื้นที่ มูลนิธิสิทธิกรรมยั่งยืน ระบุว่า (ออนไลน์)

“อาจถือได้ว่าเป็นรูปแบบเกษตรกรรมยั่งยืน ที่สามารถรักษาความหลากหลายทางชีวภาพไว้ได้มากที่สุดระบบหนึ่ง” ในขณะที่เกษตรกรที่รักษาระบบการเกษตรแบบไร่หมุนเวียน ระบบไร่หมุนเวียนเป็นวิถีการเกษตรแบบดั้งเดิมของชุมชนปกากะญอ เป็นการให้ประโยชน์พื้นที่อย่างหมุนเวียน (Rotation) เป็นการทำไร่ในพื้นที่หนึ่งในระยะเวลาหนึ่งปี แล้วย้ายไปแปลงใหม่ในปีต่อไป เพื่อให้ดินและป่าในพื้นที่เดิมฟื้นฟูสภาพความอุดมสมบูรณ์กลับมา การหมุนรอบกลับมาที่เดิมประมาณ 7-9 ปี ขึ้นมาแล้วแต่สภาพความอุดมของพื้นที่ มูลนิธิสิทธิกรรมยั่งยืน ระบุว่า (ออนไลน์) “อาจถือได้ว่าเป็นรูปแบบเกษตรกรรมยั่งยืน ที่สามารถรักษาความหลากหลายทางชีวภาพไว้ได้มากที่สุดระบบหนึ่ง ในขณะที่เกษตรกรที่รักษาระบบเกษตรกรรมเช่นนี้มีกฎเกณฑ์ ที่จะต้องเคารพคุณค่า และนอบน้อมต่อธรรมชาติ” มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืนประเทศไทย.2559:ออนไลน์

ในขณะที่มูลนิธิสืบราคาเสถียร (ออนไลน์,2555) ระบุว่า“ที่ผ่านมาระบบไร่หมุนเวียนถูกภาครัฐมองว่าเป็นเรื่องของ การขยายพื้นที่ทางการเกษตร รวมถึงให้คำนิยามระบบการเกษตรแบบไร่หมุนเวียนว่า “ไร่เลื่อนลอย” และเป็นการทำลายพื้นที่ป่าอย่างมหาศาล ทำให้เกิดความไม่เข้าใจและเกิดความขัดแย้งกันอย่างต่อเนื่อง แต่ในขณะเดียวกันก็มีหลายหน่วยงาน หลายองค์กรที่พยายามทำให้บุคคลทั่วไปและหน่วยงานภาครัฐได้เข้าใจถึงระบบการ ทำไร่หมุนเวียนอย่างแท้จริงซึ่งถือได้ว่าเป็นรูปแบบการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตร ที่ยั่งยืนที่สุดที่ไม่ต้องใช้ปุ๋ยในการปรับปรุงดิน” มูลนิธิสืบราคาเสถียร.2559:ออนไลน์

จากการศึกษาพบว่าในพื้นที่ชุมชนปกากะญอบ้านมอทะมีการปลูกข้าวเป็นพืชหลักในไร่หมุนเวียนมีการปลูกพืชอื่นอีกจำนวน 25 ชนิดตามตารางที่ 7 ในกระบวนการทำไร่หมุนเวียนนั้น ต้องมีการประกอบพิธีกรรมเพื่ออนุญาตใช้ประโยชน์พื้นที่จากเทวอารักษ์ที่เรียกว่า “ทีเก่อจ่า ก่อเก่อจ่า” หรือ เจ้าป่า เจ้าเขา เช่น พิธีกรรมขออนุญาตถางไร่ ขออนุญาตเผาไร่ พิธีกรรมปลูกแม่พันธุ์ข้าว 7 หลุม พิธีกรรมเรียกขวัญต้นข้าว เป็นต้น “มนุษย์เป็นเพียงคนใช้ประโยชน์ ไม่ใช่เจ้าของ เพราะเราไม่ได้สร้างอะไรเลย แม้แต่หนอนหนึ่งต้นมนุษย์ไม่ได้สร้าง เวลาจะใช้จะกินก็ต้องขอจากเทวอารักษ์(ผู้สร้าง เจ้าของสรรพสิ่ง) เมื่อได้กินแล้วก็ต้องรักษา เราทำไร่จึงไม่ทำที่เก่าที่เดิม ต้องหยุด ต้องรอให้ดินได้พัก ให้ป่าได้ฟื้น เมื่อดินพร้อม ป่าสมบูรณ์แล้วกลับมาทำใหม่ ทำกินแบบไร่หมุนเวียนนี้ ดินไม่ซ้ำ ป่าไม่โทรม แต่ทำแบบที่เดิมๆ ทุกปี ไม่ให้ดินพัก ไม่ให้ป่าฟื้น เดี่ยวดินก็ตาย ป่าก็หมด” นายพินิจ วรรณนินามชัย (2558: สัมภาษณ์) ผู้นำปกากะญอฤๅษีบ้านมอทะอธิบาย มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืนประเทศไทย.2559:ออนไลน์

ในขณะที่มูลนิธิสืบขนาดเสถียร(ออนไลน์,2555) ระบุว่า“ที่ผ่านมาระบบไร่หมุนเวียนถูกภาครัฐมองว่าเป็นเรื่องของการขยายพื้นที่ทางการเกษตร รวมถึงให้คำนิยามระบบการเกษตรแบบไร่หมุนเวียนว่า “ไร่เลื่อนลอย” และเป็นการทำลายพื้นที่ป่าอย่างมหาศาล ทำให้เกิดความไม่เข้าใจและเกิดความขัดแย้งกันอย่างต่อเนื่อง แต่ในขณะเดียวกันก็มีหลายหน่วยงาน หลายองค์กรที่พยายามทำให้บุคคลทั่วไปและหน่วยงานภาครัฐได้เข้าใจถึงระบบการ ไร่หมุนเวียนอย่างแท้จริงซึ่งถือว่าเป็นรูปแบบการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตร ที่ยั่งยืนที่สุดที่ไม่ต้องใช้ปุ๋ยในการปรับปรุงดิน” มูลนิธิสืบขนาดเสถียร.2559: ออนไลน์

จากการศึกษาพบว่าในพื้นที่ชุมชนปกากะญอบ้านมอทะมีการปลูกข้าวเป็นพืชหลักในไร่หมุนเวียนมีการปลูกพืชอื่นอีกจำนวน 25 ชนิดตามตารางที่ 7 ในกระบวนการทำไร่หมุนเวียนนั้น ต้องมีการประกอบพิธีกรรมเพื่ออนุญาตใช้ประโยชน์พื้นที่จากเทวอารักษ์ที่เรียกว่า “ทีเก่อจ่า ก่อเก่อจ่า” หรือ เจ้าป่า เจ้าเขา เช่น พิธีกรรมขออนุญาตถางไร่ ขออนุญาตเผาไร่ พิธีกรรมปลูกแม่พันธุ์ข้าว 7 หลุม พิธีกรรมเรียกขวัญต้นข้าว เป็นต้น “มนุษย์เป็นเพียงคนใช้ประโยชน์ ไม่ใช่เจ้าของ เพราะเราไม่ได้สร้างอะไรเลย แม้แต่หนอนหนึ่งต้นมนุษย์ไม่ได้สร้าง เวลาจะใช้จะกินก็ต้องขอจากเก่อจ่า(ผู้สร้าง เจ้าของสรรพสิ่ง) เมื่อได้กินแล้วก็ต้องรักษา เราทำไร่จึงไม่ทำที่เก่าที่เดิม ต้องหยุด ต้องรอให้ดินได้พัก ให้ป่าได้ฟื้น เมื่อดินพร้อม ป่าสมบูรณ์แล้วกลับมาทำใหม่ ทำกินแบบไร่หมุนเวียนนี้ ดินไม่ซ้ำ ป่าไม่ไหม้ แต่ทำแบบที่เดิมๆ ทุกปี ไม่ให้ดินพัก ไม่ให้ป่าฟื้น เดี่ยวดินก็ตาย ป่าก็หมด” นายพินิจ ธรรมนีนามชัย ผู้นำปกากะญอฤๅษีบ้านมอทะอธิบาย

ตาราง 7 แสดงความหลากหลายของพืชในไร่หมุนเวียนชุมชนบ้านมอทะ

ลำดับที่	ชื่อพืช	อาหาร	ช่วงเดือน		ปลูกเพื่อ	
			ปลูก	เก็บ ผลผลิต	บริโภคใน ครัวเรือน	จำหน่าย
1	ปื๋อก่อ (ข้าวแดง)	✓	พ.ค.	ก.ย.	✓	
2	ปื๋อก่อ (ข้าวเหนียว)	✓	พ.ค.	ก.ย.	✓	
3	เผือก	✓	พ.ค.	พ.ย.	✓	
4	มัน	✓	พ.ค.	พ.ย.	✓	
5	มะเขือเทศ	✓	พ.ค.	ส.ค.	✓	
6	ผักกาดปกากะญอ	✓	พ.ค.	ก.ค.	✓	
7	พริก	✓	พ.ค.	ส.ค.	✓	✓

ตาราง 7 (ต่อ)

ลำดับที่	ชื่อพืช	อาหาร	ช่วงเดือน		ปลูกเพื่อ	
			ปลูก	เก็บ ผลผลิต	บริโภคใน ครัวเรือน	จำหน่าย
8	ผักชี	✓	พ.ค.	ก.ค.	✓	
9	นอกอว่อ(ผักอีหรั่ง)	✓	พ.ค.	ก.ค.	✓	
10	พอแค(หอม)	✓	พ.ค.	ก.ค.	✓	
11	แตงกวา	✓	พ.ค.	ส.ค.	✓	
12	ฟักทอง	✓	พ.ค.	ก.ค.	✓	
13	ฟักเขียว	✓	พ.ค.	ส.ค.	✓	
14	ตะโก (บวบ)	✓	พ.ค.	ต.ค.	✓	
15	ถั่วพักยาว	✓	พ.ค.	ส.ค.	✓	
16	ถั่วลิสง	✓	พ.ค.	ต.ค.	✓	✓
17	ถั่วเขียว	✓	พ.ค.	ต.ค.	✓	✓
18	ถั่วลาย	✓	พ.ค.	ต.ค.	✓	
19	ถั่วดำ	✓	พ.ค.	ต.ค.	✓	✓
20	ข้าวฟ่าง	✓	พ.ค.	ต.ค.	✓	
21	ข้าวโพดสาลี	✓	พ.ค.	ส.ค.	✓	
22	ซีโพเด(มะนอย)	✓	พ.ค.	ส.ค.	✓	
23	แมงลัก	✓	พ.ค.	ส.ค.	✓	
24	ดอกหงอนไก่สีแดง	✓	พ.ค.	พ.ย	ป้องกันแมลง(ศัตรูข้าง และพืช)	
25	ดอกหงอนไก่สีเหลือง	✓	พ.ค.	พ.ย		

2.1.7.1.2 การทำนา การทำนาของคนปกากะญอบ้านมอทะใช้ระบบเหมืองฝายในการผันน้ำเข้าสู่ที่นา โดยการทำนาเริ่มมีการหว่านกล้าราวๆเดือนพฤษภาคม และมีการเก็บเกี่ยวราวเดือนพฤศจิกายน ในการทำนานั้นก่อนจะผันน้ำเข้านาต้องมีการขออนุญาตจากเจ้าน้ำ “ทีเก่อจ่า” ก่อน นายสมหมาย ทรัพย์รังสิกุล เล่าให้ฟังว่าในอดีตการทำนาใช้ควายหรือช้างในการไถ คราด แต่ปัจจุบันได้หันมาใช้รถไถนา เนื่องจากแรงงานในครอบครัวลดลง จากนโยบายการคุมกำเนิดของกระทรวงสาธารณสุข “สมัยก่อน ทำนาด้วยควาย ช่วยกันหลายคน หนึ่งครอบครัวมีลูก 8-9 คน นาแปลงหนึ่งช่วยกัน 2-3วันก็เสร็จ ตอนนี้ครอบครัวหนึ่งมีลูก 2 คนก็ไปทำหมันแล้ว ทำนาด้วยควายไม่ทันแล้ว ต้องใช้รถไถ”

จากการศึกษาพบว่าในชุมชนปกากะญอบ้านมอทะ ยังรักษาพันธุ์ข้าวดั้งเดิมที่ปลูกในนา 6 พันธุ์ได้แก่ ป้อโป้ได้ ป้อกิ ป้อวาโบ ป้อชอมี ป้อเค และป้อปือ โดยส่วนใหญ่คนที่มืทีนาจะไม่ทำไร่หมุนเวียน เพราะการปลูกข้าวในชุมชนปกากะญอบ้านมอทะนั้นเพื่อการบริโภคในครัวเรือนเท่านั้นมิได้ปลูกเพื่อจำหน่าย

2.1.7.1.3 การทำสวนผสมผสาน ชุมชนปกากะญอฤๅษีบ้านมอทะ ได้มีการทำการเกษตรแบบสวนผสมผสานในลักษณะวนเกษตร โดยมีต้นแบบจาก “สวนเรียนรู้คนต้นทะเล” หรือสวนคนขี้เกียจ ที่ได้รับการสนับสนุนจากมูลนิธิสืบาคเสถียร โดยนำบทเรียนจากสวนเรียนรู้คนต้นทะเลแล้วไปขยายผลที่พื้นที่ตนเอง ปลูกและดูแลให้เติบโตตามธรรมชาติโดยไม่ใช้สารเคมี พืชที่ปลูกที่หลากหลายชนิดและหลากหลายระดับความสูง ประกอบไปด้วย ชั้นแรกพืชประเภทหัวที่อยู่ใต้ดินได้แก่ ขมิ้น ขิง ข่า กระชาย บุก เผือก รวมตะไคร้ ชั้นที่สองพืชประเภทไม้ดอกไม้ผลที่อยู่ใต้ไม้ใหญ่ได้แก่ มะขิ กระวาน ชูหรือปลอกหอม กาแฟ กล้วย มะนาว ผักขี้ใบเลื่อย สับปะรด ผักหวานบ้าน ชั้นที่สามไม้ผลยืนต้นได้แก่ มะขามป้อม มะพร้าว หมาก ลูกเนียง ทุเรียน เพกา มะม่วง ขนุน ต้นไผ่ หมากเฒ่า และชั้นที่สี่คือพืชประเภทเถา ได้แก่ พริกไทย ใบพลู บวบ หวาย มันกลอย เป็นต้น เป็นแหล่งเรียนรู้การปลูกพืชเศรษฐกิจในป่า ให้คนอยู่ได้ป่าอยู่ได้ มีทั้งพืชพันธุ์ที่ปลูกเพื่อกินและปลูกเพื่อขาย พืชบางอย่างเป็นพืชดั้งเดิม พืชบางอย่างเป็นพืชที่นำมาจากข้างนอก พืชบางอย่างต้องนำมาปลูกเพิ่มเติม พืชบางอย่างขึ้นตามธรรมชาติต้องดูแล จากการศึกษามีการปลูกพืชที่หลากหลายในสวนผสมผสานหรือที่เรียกว่า สวนคนขี้เกียจ 23 ชนิดตามตารางที่..... ซึ่งการปลูกพืชแบบผสมผสานนี้เป็นแนวคิดเดียวกับการปลูกพืชในไร่หมุนเวียนที่มีได้มีเพียงข้าวอย่างเดียว แต่การปลูกพืชในสวนผสมผสานนั้นมีเป้าหมายเพื่อการขายด้วย เพื่อสนองตอบความจำเป็นพื้นฐานในชีวิตประจำวันยุคปัจจุบัน เป็นการพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจ เป็นเพิ่มความหลากหลายทางพืชพันธุ์และความมั่นคงทางอาหารในชุมชน

ตาราง 8 แสดงพืชในพื้นที่เกษตรผสมผสาน

ชื่อพืช	ปลูกเพื่อ		ที่มา		ตลาด	
	รายได้	กินเอง	ปลูกเพิ่ม	ขึ้นตามธรรมชาติ	ในหมู่บ้าน	นอกหมู่บ้าน
1.กล้วย	✓	✓	✓			✓
2.หมาก	✓	✓	✓		✓	✓
3.ขนุน		✓	✓			
4.มะม่วง		✓	✓			
5.สับปะรด		✓	✓			
6.ชา	✓	✓		✓		✓
7.ขมิ้น	✓	✓	✓			✓
8. ขิง	✓	✓	✓			✓
กาแฟ	✓		✓			✓
9. ลูกเนียง	✓	✓		✓		✓
10. บุก	✓			✓		✓
11..มะอึ	✓			✓		✓
12. มะพร้าว		✓	✓			
13. เพกา		✓		✓		
14. กระเจี๊ยบ		✓	✓			
15. ทุเรียน		✓	✓			
16. ไข่	✓	✓	✓	✓		✓
17. มะขามป้อม	✓			✓		✓
18. ใบพลู	✓	✓	✓		✓	✓
19. พริกไทย	✓		✓			✓
20. หวาย		✓		✓		✓
21. กระชาย	✓		✓			✓
22. ตะไคร้		✓	✓			
23.มะนาว	✓	✓	✓			✓

2.1.7.2 เศรษฐกิจชุมชน

ในชุมชนปากาเกอะญอบ้านมอทะ มีระบบเศรษฐกิจที่มีฐานจากทรัพยากรธรรมชาติตัวขับเคลื่อนโดยมีแหล่งรายได้หรือกิจกรรมทางเศรษฐกิจหลักๆในชุมชนดังนี้

2.1.7.2.1 ขมิ้น การปลูกขมิ้นในชุมชนปากาเกอะญอบ้านมอทะ ในนามของเครือข่ายคนต้นทะเลเป็นพืชเศรษฐกิจที่สามารถสร้างรายได้ให้กับชุมชน โดยการรับซื้อของมูลนิธิอภัยภูเบศร ขมิ้นที่ปลูกในชุมชนมอทะเป็นขมิ้นอินทรีย์ เป็นที่ต้องการของมูลนิธิเพื่อไปผลิตเป็นยาสมุนไพร โดยต้องผ่านกระบวนการชอยเป็นแผ่นและตากแห้งก่อนในราคา กิโลกรัมละ 120 บาท นายประวัติ ศรีกนกสายชล(2558:สัมภาษณ์) หนึ่งในสมาชิกเครือข่ายคนต้นทะเล กล่าวว่า “ ปลูกขมิ้นในสวน 1 ไร่ เมื่อเอามาตากแห้ง ได้ประมาณ 100-150 กิโลกรัม ขึ้นอยู่กับความถี่ความห่างในการปลูก เพราะเราปลูกแบบผสมผสานมีพืชตัวอื่นด้วย จึงต้องเว้นระยะ ปลูกติดต่อกันไม่ได้ ปลูกประมาณคนละ 2-3 ไร่ ถ้าราคาน้อยพวกเราไม่ขาย ไม่ชุด อยู่ในดินมีแต่เพิ่มขึ้น”

ภาพประกอบ 38 ต้นขมิ้นในสวน

2.1.7.2.2 มะอึและกะวาน มะอึและกะวานเป็นพืชพื้นบ้านที่ขึ้นตามธรรมชาติในพื้นที่ชุมชน เป็นพืชที่ขึ้นตามป่าเป็นดงใหญ่ เป็นพืชที่ขยายผลโดยหน่อ ผลของมะอึและกะวานสามารถไปผสมส่วนเป็นยาสมุนไพร เมื่อเก็บผลแล้วตากแห้งราคาอยู่ที่กิโลกรัมละ 120 บาท ในชุมชนไม่มีการปลูกมะอึ กะวาน เพียงแต่ดูแลป้องกันไฟป่าไม่ให้ลามเข้าไหม้เท่านั้นก็สามารถงอกงามตามพื้นที่ได้ ดงมะอึ กะวานอยู่ในพื้นที่ป่าชุมชน นายประวัติ ศรีกนกสายชล(2558:สัมภาษณ์) ยังกล่าวอีกว่า “ปีหนึ่งขายมะอึกับกะวานทั้งชุมชนได้ประมาณ สองสามแสน เราเก็บแต่ผล ไม่ได้กระทบต่อการ

ขยายพันธุ์ของมะอึ กะวาน เราเก็บที่ลูกแต่มีขยายพันธุ์ที่หน่อ เราได้เก็บแล้วเราก็ตองดูแล ไม่ใช่ดูแล มะอึ กะวานเท่านั้น ตองดูแลทั้งป่าชุมชน เพราะป่าให้มากกว่าเงิน"

ภาพประกอบ 39 ลักษณะต้นมะอึ

2.1.7.2.3 บุก เป็นพืชป่า เป็นพืชตระกูลหัวที่สามารถขึ้นได้ทั้งที่ร่มและที่แจ้ง สามารถอยู่ได้ต้นไม้ใหญ่ได้ จึงทำให้คนป่าเกะญอฤๅษีมอทะเลือกที่จะมาปลูกในพื้นที่ป่าชุมชนและพื้นที่สวนผสมผสาน เพราะเป็นพืชที่เจริญเติบโตได้ดีโดยไม่ต้องใช้ปุ๋ยและยาปราบศัตรูพืช ปลูกทิ้งไว้ประมาณ 3 ปีสามารถไปขุดหัวออกมาขายได้ และที่สำคัญเมื่อต้นบุกเข้าสู่ปีที่2 จะเริ่มมีเมล็ดพอเข้าปีที่ 3 เมล็ดจะหล่นลงพื้นและงอกเป็นการขยายพันธุ์แบบธรรมชาติโดยไม่ต้องปลูกใหม่ ปลูกครั้งเดียวอยู่ได้ยาว คือนิยามของการทำสวนแบบคนขี้เกียจ พ่อค้าจะมารับซื้อบุกถึงชุมชน ส่วนใหญ่เอาไปแปรรูปแบบอาหารมังสาวิโรติ ปัจจุบันราคาหัวบุกรับซื้อในหมู่บ้าน กิโลละกรัมละ 6 บาท บุกอายุ 3ปี น้ำหนักของหัวประมาณ 8-10 กิโล “ ขึ้นอยู่ว่า แต่ละปีชาวบ้านจะขุดมาก ขุดน้อย ขุดมากก็ได้มาก ขุดน้อยก็ได้น้อย แต่ขุดมากมันก็ไม่ดี เวลาขุดมาก มันจะกระทบทั้งดินและก็กระทบพืชที่อยู่รอบข้าง ต้องทำพอประมาณเหมือนที่ฤๅษีได้สอนไว้ แต่มันสร้างรายได้ให้ชุมชนรวมปีละแปดแสน” นายพาสดา (2558:สัมภาษณ์) ชาวบ้านมอทะกล่าว

ภาพประกอบ 40 ลักษณะต้นนูก

2.1.7.2.4 ลูกเนียง เป็นไม้ผลยืนต้นพื้นบ้าน ที่ขึ้นในป่า ที่คนปกากะญอทั้งในประเทศไทยและรัฐกะเหรี่ยง ประเทศพม่านิยมกินมาก ส่วนมากเอาไปดองแล้วกินกับน้ำพริก ปัจจุบันนำมาปลูกในชุมชนและในพื้นที่ป่าชุมชน เมื่อนำมาปลูกใช้เวลาประมาณ 4 ปี เริ่มออกลูกเป็นฝัก ชาวบ้านจะแกะลูกออกจากฝักแล้วขายเป็นเม็ด ราคาปัจจุบันจำนวน 100 เม็ดราคา 60 บาทมีพ่อค้ามาซื้อในชุมชน

ภาพประกอบ 41 ลักษณะเม็ดลูกเนียงเมื่อแกะแล้ว

2.1.7.2.5 หมากร เป็นพืชดั้งเดิมที่เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมชุมชนปกากะญอ ปัจจุบันในชุมชนปกากะญอบ้านมอทะและชุมชนใกล้เคียงยังมีการกินหมากกันอย่างเป็นวัฒนธรรม ผลผลิตของหมากจึงเป็นที่ต้องการของคนในพื้นที่ นอกจากนี้ในพื้นที่รัฐกะเหรี่ยง ประเทศพม่าเป็นแหล่งใหญ่ของตลาดหมาก เพราะคนยังกินหมากในชีวิตประจำวัน การปลูกหมากจึงเป็นรายได้เสริมในชุมชน โดยราคาซื้อขายในชุมชน กิโลกรัมละ 150 บาท

2.1.7.2.6 ผ้าทอ เป็นกิจกรรมของกลุ่มแม่บ้านที่ได้รับการสนับสนุนจากมูลนิธิสืบนาคะเสถียร โดยกลุ่มแม่บ้านรวมกลุ่มกันทอผ้าแปรรูปเป็นเสื้อ ยาม ผ้าพันคอ เมื่อได้ผ้าแล้วทางมูลนิธิสืบนาคะเสถียร จะนำผ้าไปขายแล้วเอาเงินมาให้หลังจากขายผ้าหมด โดยมีเงื่อนไขว่าต้องหักกำไร 10% ไว้เป็นกองทุนสตรีเครือข่ายคนต้นทะเลเพื่อใช้ในกิจกรรมพัฒนากลุ่มต่อไป

จากข้อมูลเศรษฐกิจชุมชนจะเห็นว่า แหล่งรายได้หรือฐานเศรษฐกิจชุมชนมาจากทรัพยากรธรรมชาติ เป็นแนวทางการจัดการเศรษฐกิจที่เป็นมิตรและเชื่อมต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ มีความยั่งยืนทั้งคนและทรัพยากรธรรมชาติ นั้นเป็นปัจจัยหนึ่งที่คนปกากะญอหมู่บ้านมอทะ ได้รักและหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน เพราะมันหล่อเลี้ยงคนในชุมชนให้ดำรงอยู่ได้ทั้งในมิติความมั่นคงทางอาหาร เศรษฐกิจและวัฒนธรรม ความอุดมสมบูรณ์ ทรัพยากรธรรมชาติ คือความมั่นคงของชีวิตชุมชน

สรุป จากข้อมูลระบบการเกษตรและเศรษฐกิจในชุมชนพบว่าชุมชนมีมรดกทางวัฒนธรรมทางการเกษตรที่สัมพันธ์กับความเชื่อ ชุมชนได้มีการประยุกต์ใช้องค์ความรู้ดั้งเดิมสร้างรูปแบบการอธิบายใหม่ให้สอดคล้องกับชีวิตประจำวันในปัจจุบัน และเศรษฐกิจชุมชนมีฐานการผลิตมาจากมรดกทางทรัพยากรธรรมชาติ พื้นที่ทรัพยากรธรรมชาติก่อให้เกิดรายได้ชุมชน

2.1.8 การจัดการชุมชนและทรัพยากรธรรมชาติ

2.1.8.1 การจัดการชุมชน การจัดการชุมชนของปกากะญอหมู่บ้านมอทะ ประกอบด้วย โครงสร้าง 3 ลักษณะคือ

2.1.8.1.1 โครงสร้างแบบทางการ ซึ่งประกอบด้วยผู้ใหญ่บ้าน และผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน มีหน้าที่ ที่ทำหน้าที่ติดต่อประสานงานกับหน่วยงานภายนอก โดยเฉพาะกับทางราชการ “ผู้ใหญ่บ้านทำหน้าที่ ดูแลความสงบในชุมชน ไปประชุมที่อำเภอ นำเรื่องราว นโยบายจากอำเภอมานำบอกแก่ชุมชน นำปัญหาของชุมชนไปบอกแก่อำเภอ ต้องประชุมประจำเดือนละ 1 ครั้ง” อูทัย เขี่ยมยอดพนา (2558: สัมภาษณ์) กล่าวถึงหน้าที่ของผู้ใหญ่บ้านในชุมชนมอทะ

โครงสร้างแบบทางการ เป็นการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับหน่วยงานรัฐ

2.1.8.1.2 โครงสร้างการบริหารชุมชนตามวัฒนธรรมปกากะญอฤๅษี การบริหารจัดการชุมชนตามโครงสร้างวัฒนธรรมชุมชนปกากะญอฤๅษีนั้น มีผู้นำสูงสุดคือองค์ฤๅษี เป็นผู้นำพิธีกรรมทุกอย่างในความเชื่อฤๅษี เป็นผู้คอยดูฤๅษียามในการจัดทำพิธีกรรม และมีที่ปรึกษาเป็นผู้อาวุโสทั้งหมด 12 คน ซึ่งที่ปรึกษาทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยองค์ฤๅษี คอยประสานงานกับสมาชิกจากต่างชุมชน คอยรับคำสั่งขององค์ฤๅษีและนำไปประกาศใช้ เป็นที่ปรึกษาด้านกิจกรรมต่างๆของสมาชิกกลุ่มปกากะญอฤๅษี เช่น การตัดสินใจเลือกรับหรือปฏิเสธโครงการพัฒนาที่มาจากภายนอก การตัดสินใจกำหนดพื้นที่ป่าชุมชน การตัดสินใจสร้างพื้นที่เรียนรู้สวนคนต้นทะเล เป็นต้น

โครงสร้างตามวัฒนธรรมนี้เป็นการจัดการภายในชุมชน

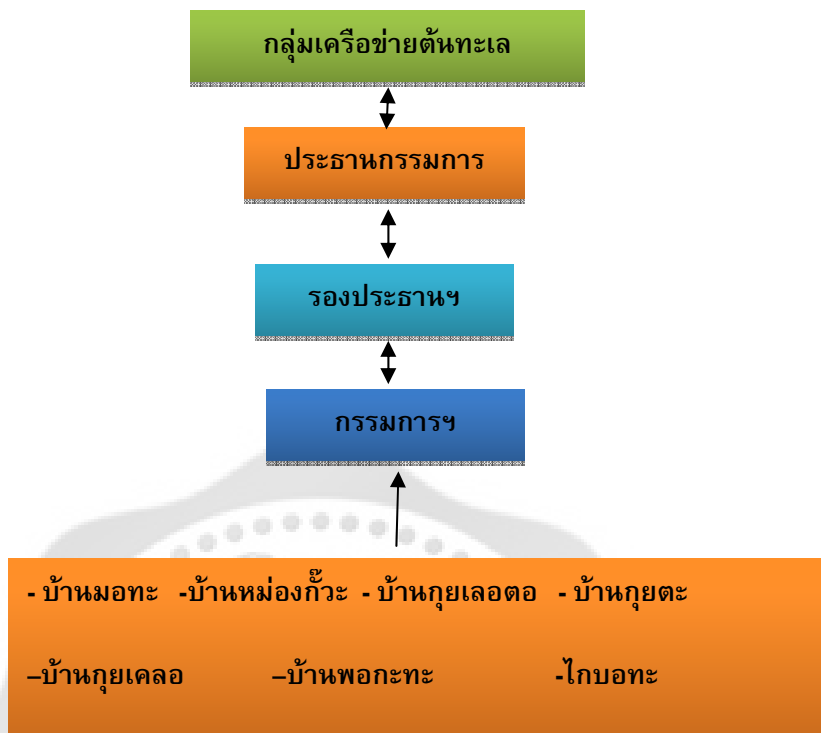

ภาพประกอบ 42 คณะที่ปรึกษาขององค์ฤๅษี

2.1.8.1.3 โครงสร้างระดับเครือข่ายคนต้นทะเล เป็นการรวมตัวกันของสมาชิกชุมชนปกากะญอฤๅษี 7 ชุมชน แล้วเรียกตัวเองตามคำที่ฤๅษีองค์ที่เก่าเคยพูดถึงพื้นที่ที่ชุมชนตั้งอยู่ มิใช่เป็นเพียงต้นน้ำเท่านั้น แต่เป็นต้นทะเล เนื่องจากเป็นต้นน้ำแม่กลองที่ไหลลงสู่อ่าวไทย สมาชิกรวมตัวกันเพื่อปกป้องผืนป่า ปกป้องชุมชน ปกป้องฤๅษี โดยมีสมาชิกชุมชนละ 3 คน มาเป็นตัวแทนคณะกรรมการเครือข่ายคนต้นทะเล มีการประชุมทุกเดือน กิจกรรมส่วนใหญ่ที่ทำการอนุรักษ์ป่า การปลูกพืชเศรษฐกิจที่เอื้อต่อการอนุรักษ์ป่า การรักษาประเพณีวัฒนธรรมชุมชนปกากะญอฤๅษี มีการกำหนดกฎเกณฑ์ในการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับป่า ทั้งในเรื่องการใช้ประโยชน์ และการดูแลรักษา ทั้งในเรื่องของคนนอกชุมชนและในชุมชน

ดังนั้นโครงสร้างระดับเครือข่ายนี้เป็นการจัดการระหว่างคนในกับคนใน เครือข่ายปกากะญอฤๅษี และคนในกับคนนอก

แผนผังที่ แสดงโครงสร้างเครือข่ายคนต้นทะเล

2.1.8.2 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

ชุมชนปากเกาะญอบ้านมอทะมีระบบการจัดการทรัพยากรในชุมชนที่สามารถจำแนกได้

ดังนี้

2.1.8.2.1 การใช้ประโยชน์ที่ดิน การใช้ประโยชน์ที่ดินในชุมชนมีอยู่ 2 ลักษณะคือ การใช้ประโยชน์เพื่อที่อยู่อาศัยและการใช้ประโยชน์เพื่อที่ทำกิน เช่น ไร่หมุนเวียน นาข้าว และสวน ผสมผสาน จากการศึกษพบว่า ทั้งที่อยู่อาศัยและพื้นที่ทำกินในชุมชนบ้านมอทะไม่มีเอกสารสิทธิ์ใดๆ เนื่องจากอยู่ในพื้นที่เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าและพรรณพืชอันเนื่องมาจากพระราชกฤษฎีกาในราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ เมื่อวันที่ 30 มีนาคม 2537 แต่ชุมชนได้ตั้งตั้งตั้งแต่ปี 2520 นอกจากนั้นมีการใช้ประโยชน์เป็นพื้นที่สาธารณะ เช่น สำนักฤๅษี โรงเรียน วัด และสถานีนอนามัย

2.8.2.2 แหล่งน้ำและการใช้ประโยชน์น้ำ

จากการศึกษาพบว่าลำห้วยในชุมชนบ้านมอทะมีทั้งหมด 6 ลำห้วย โดยมีการดูแลและใช้ประโยชน์ดังนี้

1) หม่องก๊วะไกละ เป็นลำห้วยประจำหมู่บ้านหม่องก๊วะที่ยังคงไหลตลอดทั้งปีและยังมีป่าต้นน้ำที่อุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านใช้ประโยชน์จากการต่อท่อประปาจากต้นน้ำลงมาในหมู่บ้านเพื่อใช้ประโยชน์ในการอุปโภค บริโภค และใช้น้ำในการทำนา ชุมชนมีกฎในการรักษาเพื่อไม่ให้น้ำเกิด

ความแห้งแล้งคือการตั้งกฎเกณฑ์ห้ามตัดต้นไม้หรือบุกรุกทำลายป่าต้นน้ำห้ามปล่อยสารเคมีลงในลำห้วย โดยมีคณะกรรมการเครือข่ายคนต้นทะเลและเจ้าหน้าที่เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าและพรรณพืชคุ้มครองผางเดินสำรวจทุกๆเดือนละครั้ง

2) หม้อล่าโกล เป็นลำห้วยที่แยกจากแม่น้ำหม่องกวีโกลไหลลงสู่แม่น้ำแม่จอนโกลและมีต้นไม้ตลอดลำน้ำทั้งสองฝั่ง ชาวบ้านจะใช้ประโยชน์จากลำน้ำหม้อล่าโกลในการทำนา โดยมีระเบียบในการดูแลคือห้ามมีการตัดไม้ในบริเวณข้างลำน้ำตลอดแม่น้ำทั้งสองฝั่ง

3) นาแกโกโกล เป็นลำห้วยที่ไหลบรรจบกับลำน้ำที่เปลือโกลเป็นลำห้วยสาขาที่มีความอุดมสมบูรณ์มีพื้นที่ต้นน้ำติดกับโรงเรียนตชด.บ้านหม่องกวีโกล เนื่องจากลำห้วยนาแกโกโกลไหลตลอดทั้งปีโรงเรียนจึงนำมาต่อเป็นประปาภูเขาใช้ประโยชน์ในการปลูกพืชผักสวนครัวและใช้ในโรงเรียน โดยคณะกรรมการโรงเรียน ชุมชนและโรงเรียนได้ประกาศเป็นเขตป่าชุมชนของหมู่บ้าน

4) ทีเปรอโกล เป็นลำห้วยอีกสายหนึ่งที่มีความสำคัญและเป็นลำห้วยที่แบ่งเขตระหว่างบ้านมอทะกับบ้านหม่องกวีโกลซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่จะใช้ประโยชน์จากแม่สายนี้ในการทำนา ชุมชนดูแลโดยการกันพื้นที่ป่าต้นน้ำเป็นเขตหวงห้าม

5) มอโกล เป็นสายประจำหมู่บ้านมอทะที่ยังคงไหลตลอดทั้งปีเนื่องจากต้นน้ำของลำห้วยมอทะยังเป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านจะใช้ประโยชน์ในการทำการทำนา และใช้ซักผ้าอาบ เนื่องจากยังเป็นลำห้วยที่ความลึกพออาบน้ำได้ ชุมชนได้ประกาศให้ลำห้วยมอทะเป็นลำห้วยปลอดสารเคมีและตั้งกฎระเบียบมิให้มีการบุกรุกแผ้วถางทำลายพื้นที่ป่าต้นน้ำ โดยมีคณะกรรมการเครือข่ายคนต้นทะเลและเจ้าหน้าที่เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าและพรรณพืชคุ้มครองผางเดินสำรวจทุกๆเดือนละครั้ง

6) แม่จอนโกล เป็นลำน้ำขนาดใหญ่ที่สุดที่ไหลผ่านหมู่บ้านหม่องกวีโกล-มอทะ และมีต้นกำเนิดจากบ้านแม่จอนตลอดระยะทางที่แม่น้ำแม่จอนโกลไหลผ่านจะมีการทำการเกษตรและมีการใช้สารเคมี ชาวบ้านมอทะจึงไม่กล้าที่จะใช้น้ำเพื่อบริโภคจากแม่น้ำแห่งนี้ จากการที่เป็นลำน้ำขนาดใหญ่ทำให้มีปลาหลายชนิดอาศัยอยู่ และชาวบ้านจึงหาปลาที่มีอยู่ในลำน้ำมากินอยู่บ้าง แต่ก็หั่นคอยสังเกตปลา หากมีอาการผิดปกติ เช่น มีแผล ชาวบ้านจะไม่นำมากิน ชุมชนได้ประกาศเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาระยะ 3 กิโลเมตรอนุรักษ์พันธุ์ปลาแม่น้ำตามธรรมชาติมิให้สูญพันธุ์

2.1.8.2.3 ป่า

หมู่บ้านมอทะ ได้จำแนกพื้นที่ป่า เป็น 2 อย่างคือ

1) ป่าชุมชน เป็นพื้นที่ที่ชุมชนสามารถใช้ประโยชน์ได้ตามข้อตกลงที่ทำร่วมกันระหว่างเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าและพรรณพืชคุ้มครองผางและคณะกรรมการป่าชุมชน ได้แก่ สามารถเก็บของป่าบางอย่างเช่น หน่อไม้ มะธิ กระวาน บุค ได้ แต่ต้องหักผลผลิตส่วนหนึ่งให้กองทุน

ดูแลป่าชุมชน หากต้องการใช้ประโยชน์ไม้เพื่อที่อยู่อาศัยต้องได้รับการเห็นชอบจากคณะกรรมการชุมชนก่อน ซึ่งระเบียบที่ชุมชนได้ตั้งร่วมกัน คือ

1. ห้ามบุกรุกทำลายเผาป่าถ้าผู้ใดฝ่าฝืนจะไม่มีการเตือน แต่จะลงโทษให้ปลูกป่าทดแทนตามมติคณะกรรมการ
2. หากต้องการตัดไม้เพื่อนำมาใช้สอยในครัวเรือน 1 ต้นต้องปลูกทดแทน 4 ต้น
3. บริเวณดินโป่งของสัตว์ป่าห้ามผู้ใดล่าสัตว์ทำลายหรือบุกรุกบริเวณโป่งที่ สัตว์ป่าอาศัยหากินด้วยเด็ดขาด
4. ห้ามบุคคลภายนอกตัดไม้หรือเก็บหาของป่าเว้นแต่ได้รับอนุญาตหากฝ่าฝืนปรับ 5000 บาทหรือดำเนินคดีตามกฎหมาย
5. ห้ามไม่ให้ผู้ใดบุกรุก ทำลายป่าซึ่งไม่ใช่พื้นที่หมุนเวียน หากฝ่าฝืนปรับ 2000 บาทหรือดำเนินคดีตามกฎหมาย
6. ผ่อนผันให้ชาวบ้านเข้าไปหาของป่าได้ตามฤดูกาล ด้วยไม่สร้างผลกระทบต่อธรรมชาติ
7. การตัดไม้เพื่อปลูกสร้างสิ่งใดต้องได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการก่อนฝ่าฝืนพิจารณาตามความเหมาะสมหรือดำเนินคดีตามกฎหมาย

เพื่อให้กฎระเบียบนี้ได้รับการปฏิบัติตามที่เป็นรูปธรรม ทางเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าและพรรณพืชอัมผางและคณะกรรมการป่าชุมชนมีแนวทางติดตามด้วยการเดินสำรวจป่าเดือนละครั้งและมีการประชุมติดตามสถานการณ์การดูแลและใช้ประโยชน์จากป่าร่วมกันทุกเดือน

2) พื้นที่ป่าอนุรักษ์ หรือป่าต้นน้ำ พื้นที่ป่าต้นน้ำเป็นพื้นที่ที่อยู่กระจายตามพื้นที่ต้นน้ำของลำห้วยทั้ง 6 สายในชุมชน พื้นที่เหล่านี้เป็นพื้นที่หวงห้ามเด็ดขาดของชุมชนตั้งแต่อดีต โดยมีความเชื่อตามวัฒนธรรมคนปกากะญอที่เป็นตัวควบคุมพฤติกรรมคนในชุมชนให้เกรงกลัว เช่นการเชื่อว่าพื้นที่ต้นน้ำเป็นที่อยู่ของ “ทีเก่อจา” เทพแห่งน้ำ หากไปทำผิดกฎในพื้นที่ต้นน้ำ เช่นการไปฉี่โดยไม่บอกกล่าว การไปตัดไม้โดยไม่จำเป็น จะถูกลงโทษจากเทพแห่งน้ำ อาจส่งผลทำให้น้ำแห้ง เกิดเจ็บป่วย ไม่สบาย หรือถึงแก่ชีวิตได้ หากล่วงละเมิดแล้วต้องมีการไปขอขมาต่อ ทีเก่อจา ความเชื่อเหล่านี้ยังคงมีบทบาทและมีอิทธิพลต่อจิตใจของคนในชุมชนปกากะญอบ้านมอทะ ปัจจุบันได้มีการนำกฎระเบียบชุมชนที่ทำร่วมกับเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าและพรรณพืชอัมผาง มาประยุกต์ใช้เพื่อควบคุมการบุกรุกทำลายจากคนภายนอกชุมชน ทำให้กลไกทั้งกฎระเบียบชุมชน กฎหมายและความเชื่อตามวัฒนธรรม มีส่วนทำให้พื้นที่ต้นน้ำยังคงสภาพพื้นที่ต้นน้ำที่สมบูรณ์ไว้ได้จนถึงทุกวันนี้

สรุป จากข้อมูลการจัดการชุมชนและทรัพยากรธรรมชาติ ชุมชนใช้ทั้งโครงสร้างการจัดการชุมชนแบบดั้งเดิม ตามวัฒนธรรมกับแบบทางการผสมผสานในการจัดการความสัมพันธ์ทั้งระหว่างคนภายในชุมชนกับนอกชุมชนเพื่อขับเคลื่อนชุมชนท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง ในขณะที่จัดการทรัพยากรธรรมชาตินั้นชุมชนพยายามลุกขึ้นมาอนุรักษ์ ปกป้อง ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนโดยใช้ทั้งมรดกวัฒนธรรมที่เป็นความเชื่อ ข้อห้าม ผสมกับกฎระเบียบของรัฐ ทั้งนี้เพื่อให้ทรัพยากรธรรมชาติมีความอุดมสมบูรณ์สามารถหล่อเลี้ยงและเป็นฐานในการผลิตของชุมชนได้อย่างยั่งยืน

2.1.9. หน่วยงานองค์กรที่เข้ามาสนับสนุนชุมชนปากะญอฤๅษีบ้านมอ

มีหน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชนที่เข้ามาทำงานร่วมกับชุมชนปากะญอฤๅษีบ้านมอ ดังนี้

2.1.9.1 หน่วยงานภาครัฐได้แก่ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าและพรรณพืชคุ้มครอง มีร่วมมือกับชุมชนในการอนุรักษ์พื้นที่ป่า และทำข้อตกลงในการออกกฎระเบียบชุมชนเพื่อการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับป่าโดยที่ไม่กระทบต่อกฎหมายป่าไม้ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดตาก เข้าไปหนุนเสริมในเรื่องการทำข้อมูลพิธีกรรมตามวัฒนธรรมในชุมชน สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) มาหนุนเสริมในการขับเคลื่อนงานเชื่อมเครือข่ายคนต้นน้ำ คนปลายน้ำลุ่มน้ำแม่กลอง (ภูผาถึงทะเล) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว) หนุนเสริมพัฒนานักวิจัยท้องถิ่นในการจัดเก็บข้อมูลภูมิปัญญาชุมชนปากะญอฤๅษี

2.1.9.2 องค์กรพัฒนาเอกชน มูลนิธิสืบนาคะเสถียรสนับสนุนชุมชนด้านการจัดทำฐานข้อมูลพื้นที่ทำกิน หนุนเสริมคณะกรรมการกลุ่มคนต้นทะเลและพัฒนาศักยภาพของคณะกรรมการ ส่งเสริมอาชีพ คนอยู่กับป่า เช่น ปลูกขมิ้น ปลูกกาแฟ มูลนิธิช่วยเหลือเด็กชายแดนจังหวัดตาก ส่งเสริมและสนับสนุนด้านสิ่งแวดล้อมเพื่อพัฒนาลุ่มน้ำแม่กลอง ให้ความรู้ด้านการทำปุ๋ยชีวภาพ เกษตรอินทรีย์ การคัดแยกขยะ เป็นต้น มูลนิธิอภัยภูเบศร รองรับผลผลิตทางการเกษตร

2.1.9.3 สถาบันการศึกษา วิทยาลัยโพธิวิชชาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ หนุนเสริมด้านการเก็บข้อมูลประวัติศาสตร์ท้องถิ่น การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อวางแผนการพัฒนาชุมชน

สรุป จากข้อมูลหน่วยงานองค์กรสะท้อนทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนในการ การสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนามรดกทางวัฒนธรรมทั้งในมิติสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม เศรษฐกิจและการศึกษา ยิ่งเป็นการสะท้อนว่าชุมชนเองมีมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นอัตลักษณ์เฉพาะที่องค์กรเครือข่ายหนุนเสริมให้ความสนใจ เข้าใจและยอมรับที่จะเข้ามาร่วมมือกับชุมชนในกิจกรรมต่างๆที่ชุมชนต้องการ

2.2 รูปแบบของพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนที่เหมาะสมกับบริบทภูมิวัฒนธรรมของชุมชน พื้นเมืองปกากะญอ จังหวัดตาก

หลังจากที่ชุมชนได้ตัดสินใจเลือกมรดกทางวัฒนธรรมที่พิจารณาร่วมกันแล้วว่าเป็นสิ่งที่ต้องอนุรักษ์ ปกป้อง สืบสานและพัฒนาให้อยู่คู่คนในชุมชนและให้คนภายนอกเข้าใจรับรู้ ทำความเข้าใจใน
รูปแบบของพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชน

2.2.1 รูปแบบของพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนที่เหมาะสมกับบริบทภูมิวัฒนธรรมของ ชุมชนปกากะญอบ้านมอทะ ตำบลแม่จัน อำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก

ภาพประกอบ 43 พิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนปกากะญอ ภูมิจ บ้านมอทะ

ที่มา: นักวิจัยร่วมกับชุมชนบ้านมอทะ

จากภาพพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศชุมชนปกากะญอฤๅษีบ้านมอทะ จะเห็นว่าไม่มุ่งเน้นที่ตัวอาคารพิพิธภัณฑสถาน เป็นการกำหนดให้ทั้งชุมชนเป็นสถานที่พิพิธภัณฑสถาน(Place) โดยมีพื้นที่ (Space) มรดกทางวัฒนธรรมอยู่ในสถานที่หรือจุดที่เป็นความรู้สึกสำนึกร่วมในความภูมิใจ หวงแหวน ซึ่งมีองค์ประกอบดังต่อไปนี้

1. **พื้ฮอสิ** หรือองค์ฤๅษี เป็นผู้นำสูงสุดทางทางจิตวิญญาณของคนปกากะญอที่นับถือฤๅษี เป็นความภาคภูมิใจและคนในชุมชนให้ความสำคัญเพราะ เชื่อว่าเป็นการกลับมาเกิดของฤๅษีองค์ก่อนๆ เป็นผู้ที่มีบุญสูงส่งถูกส่งมาดูแลคนปกากะญอ ซึ่งคนที่นับถือฤๅษีจากชุมชนอื่นๆ ต้องเดินทางมากราบไหว้และขอพรในชุมชน เป็นบุญและบารมีของคนในชุมชนที่ได้อยู่ใกล้ชิด เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชน ต้องให้ความสำคัญ ถ้าไม่มีองค์ฤๅษีเหมือนคนที่เชื่อในฤๅษีขาดหัวใจ จะมีชีวิตอยู่ไม่ได้ การมีองค์ฤๅษีอยู่มีค่าเท่ากับ การมีบุญ การมีพื้นที่ การมีความอุดมสมบูรณ์ การมีสันติสุข เคารพนับถือ หวงแหวนดูแลอย่างดีที่สุด เพราะองค์ฤๅษีอยู่ที่ไหน บุญและพรจะอยู่ที่นั่น

2. **สวนเรียนรู้อันดันทะเล** ปรึชญาสวนคนชี่เกียจ แหล่งเรียนรู้การทำสวนแบบธรรมชาติ เป็นแหล่งเรียนรู้เพื่อพัฒนาต้นแบบการทำสวนผสมผสานของเครือข่ายคนดันทะเล ซึ่งไม่เพียงแค่ว่าคนในชุมชนปกากะญอฤๅษีบ้านมอทะเท่านั้น แต่ยังเป็นที่ยอมรับสำหรับคนชุมชนอื่นด้วย เพราะพื้นที่เป็นการลงแรงกาย แรงปัญญาาร่วมกันของคนหมดที่เป็นชุมชนสมาชิกเครือข่ายคนดันทะเลเป็นพื้นที่เพาะพันธุ์ทางความรู้และปัญญาในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน จึงกลายเป็นความภูมิใจของคนในชุมชนบ้านมอทะที่ชุมชนของตนเองเป็นพื้นที่แหล่งความรู้ที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาด้านการเกษตรธรรมชาติ ที่ประยุกต์ใช้ทั้งมรดกทางวัฒนธรรมและความรู้ใหม่ ให้คนในชุมชนอื่นได้นำบทเรียนจากสวนเรียนรู้อันดันทะเลแล้วไปขยายผลที่พื้นที่ตนเอง

3. **ป่าต้นน้ำและป่าอนุรักษ์** พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ของ “ทีเก่อจ่า” เทพแห่งน้ำ เป็นพื้นที่หวงห้ามเด็ดขาดของชุมชนตั้งแต่อดีต โดยมีความเชื่อตามวัฒนธรรมคนปกากะญอว่าเป็นที่อยู่ของ “ทีเก่อจ่า” เทพแห่งน้ำ หากไปทำผิดกฎในพื้นที่ต้นน้ำ เช่น การไปตัดไม้ในพื้นที่อาจจะทำให้ ที เก่อ จ่า โกรธ ไม่ยอมปล่อยน้ำมาให้กลางน้ำและปลายน้ำ จะทำให้ลำห้วยแห้ง หรือการไปฉี่โดยไม่บอกกล่าว การไปตัดไม้โดยไม่จำเป็น จะถูกลงโทษจากเทพแห่งน้ำ อาจส่งผลทำให้เจ็บป่วย ไม่สบาย หรือถึงแก่ชีวิตได้ หากล่วงละเมิดแล้วต้องมีการไปขอขมาต่อ ทีเก่อจ่า เพราะฉะนั้นคนในชุมชนมองว่าพื้นที่แห่งนี้ ความเชื่อเหล่านี้ ต้องมีการปกป้อง อนุรักษ์ให้คงอยู่ต่อไปเพื่อให้พื้นที่ต้นน้ำยังคงสภาพสมบูรณ์ต่อไป

4. ต่อมาน้ำล่อ หรือ สำนักฤๅษี สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ สำหรับปฏิบัติพิธีกรรมของคนที่นับถือฤๅษี คนในชุมชนมองว่าสำนักฤๅษีเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เพราะเป็นสถานที่ซึ่งฤๅษีองค์ที่เก่าแก่เป็นผู้เลือกให้สร้างและทำนายไว้ด้วยว่าจะป็นศูนย์รวมคนปกากะญอฤๅษี คนในชุมชนจึงต้องการปกป้องพื้นที่ ดูแลและพัฒนาพื้นที่ตรงนี้ให้เป็นที่พักอาศัยขององค์ฤๅษี เป็นสถานที่ปฏิบัติพิธีกรรมบุญร่วมกัน คนในชุมชนจึงกำหนดพื้นที่ ต่อมาน้ำล่อ เป็นพื้นที่ศูนย์กลางพื้นที่พิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศชุมชน (Hub of Community Eco museum) ทำหน้าที่เป็นจุดประสาน แหล่งข้อมูล จุดรวมพลและพื้นที่กิจกรรมเฉลิมฉลองมรดกทางวัฒนธรรม

5. ไร่หมุนเวียน รูปแบบเกษตรกรรมยั่งยืน บนฐานความหลากหลายทางชีวภาพ ระบบไร่หมุนเวียน เพราะเป็นวิถีการเกษตรแบบดั้งเดิมของชุมชนปกากะญอ นอกจากข้าวแล้วมีการปลูกพืชพันธุ์พื้นบ้านกว่า 25 ชนิด ซึ่งหลายชนิดหาซื้อที่ท้องตลาดทั่วไปไม่ได้ ระบบไร่หมุนเวียนจึงเป็นการยืนยันในวิถีความหลากหลาย ซึ่งต้องต่อสู้กับวิถีเกษตรเชิงเดี่ยวที่ทำซ้ำๆในพื้นที่เดิม ปลูกพืชเพียงอย่างเดียว ชุมชนมองว่าเกษตรเชิงเดี่ยวเป็นการทำร้ายธรรมชาติมากเกินไป เหมือนดังที่ผู้นำฤๅษีกล่าวว่า “ต้องหยุด ต้องรอให้ดินได้พัก ให้ป่าได้ฟื้น เมื่อดินพร้อม ป่าสมบูรณ์แล้วกลับมาทำใหม่ ทำกินแบบไร่หมุนเวียนนี้ ดินไม่ซ้ำ ป่าไม่โทรม แต่ทำแบบที่เดิมๆ ทุกปี ไม่ให้ดินพัก ไม่ให้ป่าฟื้น เดียวดินก็ตาย ป่าก็หมด” นอกจากนี้ระบบไร่หมุนเวียนยังมีพิธีกรรมประกอบเพื่อแสดงเคารพคุณค่า และนอบน้อมต่อธรรมชาติ “มนุษย์เป็นเพียงคนใช้ประโยชน์ ไม่ใช่เจ้าของ เพราะเราไม่ได้สร้างอะไรเลย แม้แต่หนอนหนึ่งตัวมนุษย์ไม่ได้สร้าง เวลาจะใช้จะกินก็ต้องขอจากเก๋อจา เมื่อได้กินแล้วก็ต้องรักษา ” พิธีอธิษฐานที่บ้านมอทะ อธิบาย

ดังนั้นระบบไร่หมุนเวียนจึงเป็นการปกป้องวิถีการเกษตรดั้งเดิม ปกป้องพิธีกรรมในระบบการผลิต ปกป้องความหลากหลายพืชพันธุ์พื้นบ้าน และปกป้องทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน

6. การไว้ผมมวย อัตลักษณ์ชายผู้นับถือศรัทธาฤๅษี “นัยยะสำคัญของการไว้ผมจุก คือ เปรียบเสมือนการอยู่ร่วมกับธรรมชาติไม่ทำลาย ไม่ตัดไม้ทำลายป่า ดูแลรักษา ให้อยู่ยั่งยืน” ผู้ชายที่นับถือฤๅษี ไว้ทรงผมยาวมวย หมายถึง ผู้ชายต้องคิดการณ์ไกล ต้องคิดเผื่อคนอื่นทำงานนอกบ้านเวลาปลูกข้าวก็ต้องเผื่อคน การอนุรักษ์ทรงผมมวยจึงมีเป็นการอนุรักษ์ ยืนยันโลกทัศน์อุดมการณ์ ที่ให้คุณค่าในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างสูงสุด ถ้ายังมีคนนับถือฤๅษี ผู้ชายยังต้องไว้ผมมวย ถ้าผู้ชาย ปกากะญอยังไว้ผมมวย ผืนป่าต้องได้รับการดูแลรักษา เป็นหนึ่งในความภูมิใจในความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของตนเอง

7. อัตลักษณ์การแต่งกายแบบปกากะญอ ความภูมิใจในชุดประจำเผ่าที่ยังมีการทอดด้วยตนเอง มีการแยกเพศ หญิง เพศชาย สถานะโสด หรือแต่งงานที่ชัดเจน เป็นสิ่งที่ชุมชนมองว่าต้องมีการอนุรักษ์ไว้ มิเช่นนั้นแล้วจะแยกไม่ออกจากใครโสดหรือแต่งงาน ถ้าคนรุ่นใหม่ไม่เข้าใจความหมาย ไม่รู้คุณค่าจะทำให้อัตลักษณ์การแต่งกายของชนเผ่าหายไป

ฉะนั้นจะเห็นได้ว่านอกจากเป็นการรักษาอัตลักษณ์ทางการแต่งกายและยังเป็นการรักษาคุณค่า หลักคิดตามโลกทัศน์ของคนปกากะญอเอาไว้เช่น หญิงสาวที่ยังไม่แต่งงาน ใส่ชุด “เซวา” บ่งบอกถึงความบริสุทธิ์ ความพรหมจรรย์หรือความเป็นสาวโสด ส่วนหญิงที่แต่งงานแล้ว ใส่เสื้อ “เซซู” บ่งบอกถึงความพร้อมในการทนทุกข์เพื่อคนที่ตนเองรักคือ ทั้งลูกและสามี ใส่ขันสีแดง เรียกว่า “หนี” บ่งบอกถึงการเสียสละสำหรับคนในครอบครัว นอกจากนี้ผู้ชาย ใส่เสื้อ “เซกอ” บ่งบอกถึงความเป็นชาย ความกล้าหาญ ในการปกป้องตนเองและครอบครัว ใส่โล่สีแดงเรียกว่า “แทกู” บ่งบอกถึงความอดทนและเสียสละ ส่วนหนุ่มหนุ่มพรหมจรรย์ หรือ หนุ่มโสดสวมเสื้อ “เซกอพะทอ” ชุดในการประกอบพิธีกรรมทางความเชื่อฤาษี

คุณค่าความหมายเหล่านี้จะไม่ปรากฏเลย หากไม่มีพื้นที่ในการแสดงออกผ่านการสวมใส่ชุดประจำเผ่าในร่างกาย ชุดประจำเผ่าเป็นการประกาศอัตลักษณ์เฉพาะของชนเผ่าที่ต้องการสืบทอดในชุมชน

8. ป่าชุมชน พื้นที่ธนาคารอาหารและป่าเศรษฐกิจของชุมชน ภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน กินจากป่า ต้องรักษาป่า ป่าชุมชน กลายเป็นพื้นที่ฐานเศรษฐกิจของชุมชน เป็นแหล่งรายได้ที่ชุมชนอาศัยผลผลิตของพืชพันธุ์จากป่าชุมชน โดยใช้ทั้งระบบภูมิปัญญากับกฎระเบียบใหม่เพื่อการจัดการทรัพยากรในป่าชุมชนที่ยั่งยืน ในขณะที่กระแสนักจัดการป่าไม้ที่ไม่เห็นด้วยกับคนอยู่กับป่า การจัดการป่าชุมชนเป็นพื้นที่พิสูจน์ให้สังคมภายนอก โดยเฉพาะนักวิชาการป่าไม้ได้เห็นว่า คนหรือชุมชนสามารถอยู่ท่ามกลางป่าได้ หากใช้องค์ความรู้ที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมในการใช้และอนุรักษ์อย่างสมดุล เป็นการยืนยันความคิดของคนอยู่กับป่าได้ เป็นการสร้างรูปธรรมเพื่อสาธารณะได้เกิดทัศนคติในเรื่องคนอยู่ในป่าเป็นผู้ทำลาย เป็นคนอยู่ในป่าดูแลป่า ดังนั้นป่าชุมชนจึงเป็นสิ่งที่ชุมชนให้ความสำคัญ ไม่มีป่าคนก็อยู่ไม่ได้ ไม่มีป่าฤาษีก็อยู่ไม่ได้

9. ประเพณีเรียกแขกกินข้าว แขกผู้มาเยือนต้องอ้มอ้ม แขกมากินข้าวที่บ้านได้ยิ่งเยอะผลผลิตข้าวยิ่งมาก คนในชุมชนมีความภูมิใจในวิถีการเรียกแขกกินข้าว เพราะถือว่าเป็นการทำบุญแก่ผู้มาเยือน การทำบุญด้วยข้าวมีค่ามากกว่าการทำบุญด้วยเงิน เพราะคนในชุมชนเชื่อว่าถ้าทำบุญด้วยข้าวจะไม่มีวันได้อดข้าว ชุมชนไหนยังเรียกแขกกินข้าวชุมชนนั้นจะมีข้าวอุดมสมบูรณ์ การเรียกแขกกินข้าวนอกจากจะมีความเชื่อในเรื่องของบุญเกี่ยวกับข้าวแล้ว ยังเป็นการสร้างเครือข่ายกับผู้มาเยือน โดยเฉพาะหน่วยงานภาครัฐที่มาหนุนเสริมชุมชน จะได้รับการเรียก เชื้อเชิญให้ไปทานข้าวที่

บ้าน ทำให้คนในชุมชนได้มีโอกาสทำความรู้จักผู้มาเยือนอย่างทั่วถึง ถือเป็นภูมิปัญญาในการสร้างความสัมพันธ์กับคนนอกชุมชนอย่างทั่วถึง และเป็นอัตลักษณ์การต้อนรับแขกของชุมชนปกากะญอ

10. การทอผ้า กิจกรรมพัฒนาสัมมาชีพจากฐานภูมิวัฒนธรรมปกากะญอของของกลุ่มแม่บ้านลูกผู้หญิงหากทอผ้าไม่เป็นก็ยังไม่ทำงานไม่ได้ เป็นหน้าที่ของแม่ในการถ่ายทอดสู่ลูกสาว แต่ในปัจจุบันเด็กในชุมชนต้องใช้เวลาส่วนใหญ่ที่โรงเรียน ทำให้การถ่ายทอดองค์ความรู้จากแม่สู่ลูกขาดช่วงไปบ้าง แต่ในชุมชนบ้านมอหะมีการรวมตัวของกลุ่มสตรีคนต้นทะเล ทำให้เป็นพื้นที่ในการถ่ายทอดองค์ความรู้ทอผ้าสู่ลูกสาว การทอผ้ายังมีความสำคัญเพราะพิธีกรรมต่างที่เกิดขึ้นในชุมชนวันสำคัญต่างๆในชุมชน หรือแม้กระทั่งในวิถีชีวิตประจำวัน คนในชุมชนมีการแต่งกายชุดปกากะญออยู่ ถ้าไม่มีการทอในชุมชนก็ต้องมีการซื้อจากภายนอก คนในชุมชนจึงนิยมทอกันในชุมชนมากกว่า และปัจจุบันได้มีการส่งเสริมการตลาดจากมูลนิธิสืบนาคเสถียร ทำให้การทอผ้าเป็นอาชีพเสริมของสตรีในชุมชน การทอผ้าจึงเป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรมการแต่งกายเป็นเป็นการถ่ายทอดเศรษฐกิจของสตรีในชุมชนเช่นกัน

11. จักสาน ภูมิปัญญาการสานภาชนะ สานวิถีปกากะญอให้คงอยู่ ใช้ประโยชน์จริงในชีวิตประจำวัน ลูกผู้ชายหากจักสานไม่ได้ก็ไม่ควรแต่งงาน การจักสานเป็นการวัดความสามารถของชายชาวปกากะญอ ปัจจุบันแม้ว่าจะมีการนำผลิตภัณฑ์ที่เป็นพลาสติกจากภายนอกเข้ามาใช้งานในชุมชนบ้าง แต่ในครัวเรือนก็ยังมีการใช้ประโยชน์จากงานจักสาน เช่น กระดัง กว๋ย ผักมิด กระบุง เป็นต้น เป็นการลดรายจ่ายของครัวเรือน แม้ผลิตภัณฑ์เหมือนกันแต่คนจักสานจะมีลวดลายที่ต่างกัน การจักสานจึงเป็นการรักษาอัตลักษณ์ลวดลายจักสานของปกากะญอให้อยู่คู่ชุมชน นอกจากนี้งานจักสานมีความสำคัญกับชุมชนปกากะญออย่างมากในช่วงประเพณี มาบูโด หรือการไหว้เจดี เพราะจุดที่มีการไหว้ต่างต้องตกแต่งด้วยการสาน เพราะฉะนั้นการจักสานนอกจากใช้ประโยชน์ในเครื่องใช้ครัวเรือนแล้ว ยังมีการใช้ประโยชน์สำหรับพิธีกรรมทางความเชื่อและประเพณีในชุมชน

12. ต้นบุกและมะอิ จากพืชพันธุ์พื้นบ้านในป่า สู่พืชเศรษฐกิจที่เอื้อต่อการอนุรักษ์ป่าตามหลักความเชื่อ มีฤๅษีต้องมีป่า นับถือฤๅษีต้องรักษาป่า ในขณะที่ชุมชนอื่นมีการทำการเกษตรเชิงเดี่ยว ปลูกข้าวโพด ทำซ้ำในพื้นที่เดิม จนไม่เหลือป่าไม่เหลือพืชพันธุ์ดั้งเดิม แต่ชุมชนมอหะเลือกวิถีไร่หมุนเวียนดูแลรักษาป่า รักษาความหลากหลายทางพืชพันธุ์ดั้งเดิมไว้ มีพื้นที่ป่าชุมชนที่มีความหลากหลายทางชีวภาพ และในบรรดาพืชพันธุ์ดั้งเดิมนั้นมีต้นบุกและมะอิ กะวาน ที่มีราคาเป็นที่ต้องการของตลาด พืชสองชนิดนี้กลายเป็นทุนทางทรัพยากรของชุมชนที่ไม่ต้องลงทุนทุกปี เพียงแค่ดูแลรักษา ไม่ขุดรากถอนโคนก็จะสามารถนำออกมาขายได้ทุกปี เพราะมะอิ กะวานนั้น เก็บลูกขายส่วนต้นบุกขุดหัวขายหลังจากที่เมล็ดหล่นลงดินเป็นการขยายพันธุ์ตามธรรมชาติ เป็นความภูมิใจของ

ชุมชนที่ได้สัมผัสผลตอบแทนจากมรดกทางทรัพยากรธรรมชาติที่ร่วมกันดูแลในชุมชน และเป็นความภูมิใจของชุมชนที่จะนำเสนอสู่สาธารณะเกี่ยวกับสร้างป่าเศรษฐกิจชุมชนที่มาจากฐานภูมิปัญญา

13.ประเพณีมาบุญโค๊ะ การทำบุญไหว้เจดีย์ ฤาษี ประเพณีมาบุญโค๊ะเป็นพิธีกรรมนอบน้อม ขอบคุนและขอขมาต่อสรรพสิ่งและจักรวาล ที่ได้ใช้ประโยชน์และล่วงเกินในรอบปี เป็นพิธีกรรมคนที่น่าับถือฤาษีทุกคนต้องมาร่วม มีพิธีกรรม 7 วัน 7 คืน โดยปราศจากเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ปราศจากการฆ่าสัตว์ ตัดชีวิต ทุกอย่างที่ใช้ในการไหว้ นำมาจากพืชพันธุ์ธัญหาร คนที่น่าับถือฤาษีถือว่าเป็นพิธีกรรมที่สำคัญที่สุดในรอบปี ในงานมีการตกแต่งเจดีย์ และจุดไหว้ต่างๆด้วยการแกะสลักไม้ไผ่ และการสานด้วยลวดลายที่สวยงาม โดยเฉพาะกลางคืนแสงไฟจะทำให้ลานมีสีสันที่สวยงาม การได้ร่วมอยู่ในลานพิธีกรรมเชื่อว่าเหมือนอยู่ลานแห่งความอุดมสมบูรณ์ トラバโตที่ยังมีคนน่าับถือฤาษีต้องมีประเพณีมาบุญโค๊ะ

14. เตาไฟ อัตลักษณ์ห้องครัวในบ้านปกากะญอ หัวใจของบ้าน พื้นที่ประกอบพิธีกรรม พื้นที่ประกอบอาหาร และพื้นที่ต้อนรับแขกผู้มาเยือน “ผาคะวะถิ” เป็นเตาไฟกะบะดินสีเหลืองมีหินสามเส้าวางเป็นที่ตั้งหม้อเวลาหุงต้มเรียกว่า “เลื้อซอซอ” มีความหมายของครอบครัว รุ่นตายาย รุ่นพ่อแม่ และรุ่นลูก แต่ละมุมของกะบะดินนั้นจะมีเสาและทำหิ้งเป็นชั้นๆ 1-3 ชั้น สำหรับวางสิ่งของ ชั้นที่ 1 เป็นชั้นสำหรับถนอมเป็นอาหารแห้ง ชั้นที่ 2 สำหรับเก็บเมล็ดพันธุ์พืช ป้องกัน มอดแมลงกัดกิน แลให้เมล็ดพันธุ์งอกเร็วกว่าปกติ ชั้นที่ 3 สำหรับวางเครื่องจักสานให้คงทน และเป็นที่ยึดรักษาพยาบาลสมุนไพร ความสำคัญของพื้นที่เตาไฟอีกประการหนึ่งคือ เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมในครอบครัว เช่น พิธีกรรมเรียกขวัญเด็กเกิดใหม่ พิธีกรรมเรียกขวัญครอบครัว บ้านที่ยังมี “ผาคะวะถิ” ถือว่าเป็นบ้านปกากะญอ ถ้าไม่มีจะไม่ถือว่าเป็นบ้านปกากะญอเพราะไม่สามารถทำพิธีกรรมตามความเชื่อ

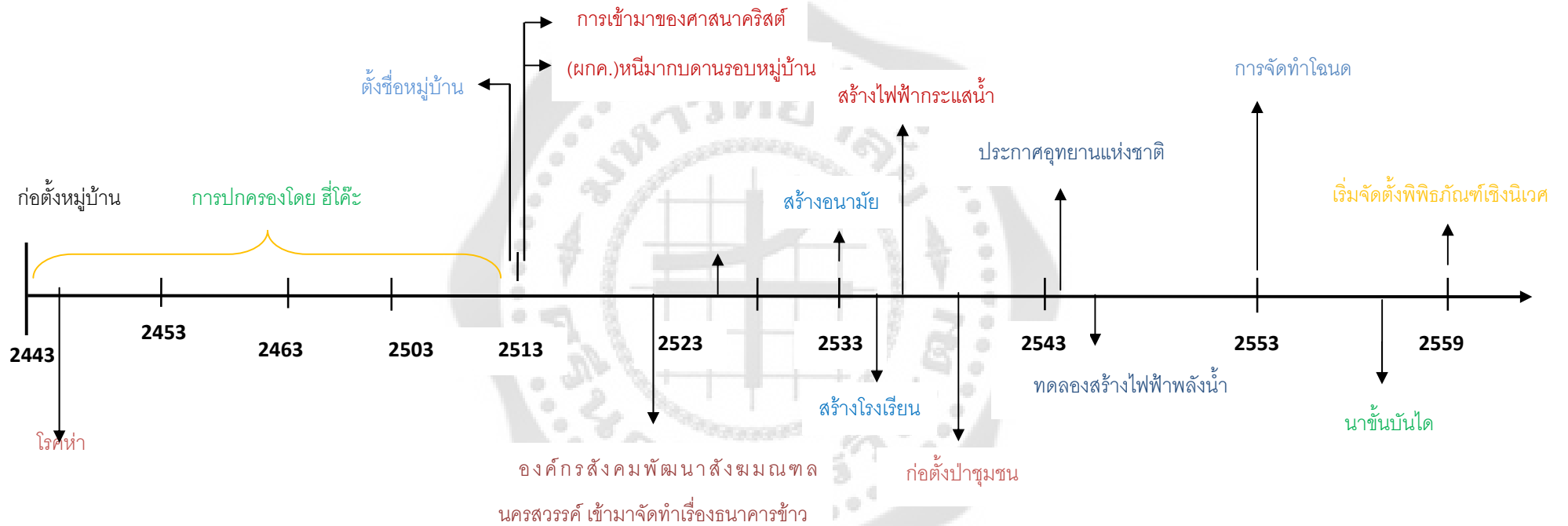
จากข้อมูลพบว่าชุมชนปกากะญอฤาษีได้เลือกสำนักฤาษีเป็นพื้นที่ศูนย์กลางพื้นที่พิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศชุมชน (Hub of Community Eco museum) เนื่องจากเป็นสถานที่ที่ทำหน้าที่เป็นศูนย์ของการพบปะแลกเปลี่ยนพูดคุยกัน เป็นพื้นที่ศูนย์รวมจิตใจเพราะเป็นที่ซึ่งองค์ฤาษีพำนักอยู่ เป็นสถานที่ในการประกอบกิจกรรมทางวัฒนธรรมของชุมชน ฉะนั้นจึงมีความเหมาะสมที่สำนักฤาษีจะทำหน้าที่เป็นจุดประสาน แหล่งข้อมูล จุดรวมพลและพื้นที่กิจกรรมเฉลิมฉลองมรดกทางวัฒนธรรม เพื่อให้สถานที่ศักดิ์สิทธิ์แห่งนี้ได้ทำหน้าที่รับใช้ชุมชนในการ ปกป้อง อนุรักษ์ พื้นฟู สืบสานและพัฒนา มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน

3.1.2. ประวัติความเป็นมาสาเหตุการณ์ที่สำคัญที่เกิดขึ้นในชุมชน

บ้านห้วยกระทิงเป็นหมู่บ้านของชาติพันธุ์ปกากะญอ เดิมทีเรียกว่า “บ้านพะกอยวา” ซึ่งเรียกตามชื่อของผู้ใหญ่บ้านในสมัยนั้น แต่ชาวปกากะญอในหมู่บ้านนั้นเรียกชื่อหมู่บ้านว่า “ต้าได้ชู ทะ” คำว่า ต้าได้ชู แปลว่า กระทิง ส่วนคำว่า ทะ แปลว่า สบแม่น้ำสองเส้นมารวมกันหรือห้วย

พายุแอ พันธุ์ปัญญากรกุล (2558: สัมภาษณ์) ได้เล่าว่า ก่อนที่จะเป็นหมู่บ้านห้วยกระทิงทางการเรียกว่าบ้านพะกอยวา พะกอยวาเป็นชื่อของผู้ใหญ่บ้านมอตา สมัยที่มาตั้งรกรากบริเวณบ้านห้วยกระทิงใหม่ๆ พื้นที่บริเวณนั้นอุดมสมบูรณ์ประกอบไปด้วยสัตว์ป่าหลายชนิดมากมาย มีอยู่วันหนึ่งกระทิงได้ลงมากินน้ำที่ห้วย ชาวบ้านมาเห็นแล้วกลับไปเล่าให้คนอื่นในหมู่บ้านฟัง จึงเป็นที่มาของคำว่า “ห้วยกระทิง” ก่อนที่จะมาตั้งรกรากอยู่ที่บ้านห้วยกระทิงบรรพบุรุษได้อพยพมาจากบริเวณลุ่มน้ำสาละวินฝั่งไทย แล้วอพยพลงมาตามลุ่มน้ำเมย มาขึ้นฝั่งที่บ้านแม่ตะวอ อ.ท่าสองยาง จ.ตาก ต่อมาได้อพยพมาอยู่ที่บ้านโจะบิ ต.แม่จะเรอ อ.แม่ระมาด จ.ตาก ชาวบ้านดำรงเลี้ยงชีพด้วยการทำไร่หมุนเวียนดินน้ำอุดมสมบูรณ์ที่ไหนชาวบ้านก็จะไปอยู่ตรงนั้น หมู่บ้านห้วยกระทิงมีการโยกย้ายถิ่นฐานกว่าจะมาอยู่ในที่ตั้งปัจจุบันจำนวน ๕ ครั้ง ครั้งแรกที่ “เดลอโพ” ซึ่งห่างจากที่ตั้งหมู่บ้านในปัจจุบันไปทางทิศตะวันตก ประมาณ ๔ กิโลเมตร จากนั้นย้ายไปที่ เปอนอยปุ ห่างจากที่ตั้งหมู่บ้านในปัจจุบันไปทางทิศใต้ประมาณ ๔ กิโลเมตร ต่อมาได้ย้ายไปที่ เปอนากุ่ย ห่างจากที่ตั้งหมู่บ้านในปัจจุบันไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ประมาณ ๖ กิโลเมตรสุดท้ายได้ย้ายไปที่ ปอดเด้อซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออก ของที่ตั้งปัจจุบัน และจากนั้นจึงย้ายกลับมาอยู่ที่ที่ตั้งหมู่บ้านในปัจจุบันเมื่อประมาณปี พ.ศ. ๒๔๗๐ เริ่มแรกเดิมที่มี 4 ครอบครัวที่มาอยู่ คือ ครอบครัวของ ชะเคลอ พายุแอ สะแย หม่อทุ(ปัจจุบันเหลือพายุแอคนเดียวที่ยังมีชีวิตอยู่) พี่พายุแอเปรียบเสมือนฮีโร่หรือผู้นำชาวบ้าน ภายหลังมีชาวบ้านจากหมู่บ้านห้วยโป่ง แม่หละ ที่จ้อลลือ ได้อพยพเข้ามาอยู่ด้วย หมู่บ้านห้วยกระทิงมีอายุได้ประมาณ 89 ปี โดยมีนายโยลา เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก

แผนภาพที่ 2 ผังเส้นเวลาลำดับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในบ้านห้วยกระทิง ตำบลห้วยกระทิง อำเภอแม่ระมาด จังหวัดตาก

รายละเอียด ลำดับเหตุการณ์ที่สำคัญของหมู่บ้านห้วยกระทิงมีดังต่อไปนี้

1. **การก่อตั้งหมู่บ้าน** ชาวบ้านห้วยกระทิงโยกย้ายถิ่นที่อยู่จาก เดลอฟ เปอน้อยปู เปอนากุยก์ ปลูกไผ่ และทำยสุตในปี พ.ศ. 2443 ได้มาตั้งหมู่บ้าน "ตาได้ชูทะ" หรือสบห้วยกระทิง ลักษณะบ้านเรือนในสมัยนั้นเป็นบ้านแบบดั้งเดิม คือ มีเตาไฟอยู่ในบ้าน องค์ประกอบหลักของตัวบ้านจะทำจากไม้ไผ่ ได้แก่ เสา คาน พื้น ผนัง ส่วนหลังคามุงด้วยใบค้อ ยึดขึ้นส่วนวัสดุต่างๆของบ้านด้วยตอกซึ่งทั้งหมดล้วนเป็นวัสดุที่หาได้ตามธรรมชาติในช่วงนั้นชาวบ้านนับถือความเชื่อแบบดั้งเดิมเชื่อในเรื่องของเทพอารักษ์ ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบเลี้ยงชีพด้วยการทำไร่หมุนเวียนและหาของป่า ใช้ชีวิตแบบสมถะ

2. **การเปลี่ยนการปกครองชุมชนเป็นผู้ใหญ่บ้าน** เดิมชุมชนมีการปกครองโดยมีผู้นำทางวัฒนธรรมคือ ฮีโค๊ะ เป็นผู้นำสูงสุดในชุมชน มีอำนาจในการบริหารจัดการชุมชนทั้งทางด้านการพัฒนาวัฒนธรรมและการปกครอง ส่วนใหญ่ฮีโค๊ะ มาจากผู้ก่อตั้งชุมชน หรือผู้ที่มาตั้งรกรากในหมู่บ้านเป็นครอบครัวแรก มีการสืบทอดตำแหน่งผ่านสายตระกูล ถือเป็นผู้อาวุโสในหมู่บ้านที่คนในชุมชนให้ความเคารพนับถือ ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2513 ได้มีการแต่งตั้งผู้ใหญ่บ้านในชุมชนให้ทำหน้าที่ปกครองดูแลสารทุกข์สุขดิบของคนในชุมชน โดยคัดเลือกจากคนที่พูดภาษาไทยได้ ทำให้บทบาทในการปกครองชุมชนกลายเป็นหน้าที่ของผู้ใหญ่บ้านแต่นั้นมา ส่วนฮีโค๊ะทำหน้าที่ในการประกอบพิธีกรรมทางวัฒนธรรม

3. **การตั้งชื่อหมู่บ้านจากหน่วยงานรัฐ** หลังจากได้มีการแต่งตั้งผู้ใหญ่จากทางการเมื่อปี พ.ศ. 2513 โดยมีปากอยว้าได้รับการแต่งตั้งเป็นผู้ใหญ่คนแรก ทางอำเภอจึงได้สอบถามข้อมูลเกี่ยวกับชื่อหมู่บ้าน ปากอยว้าจึงให้ข้อมูลชื่อหมู่บ้านตามภาษาปกากะญอว่า “ตาได้ชูทะ” ซึ่งแปลว่าสบห้วยกระทิง หน่วยงานรัฐไม่สามารถเขียนเป็นภาษาไทยได้ จึงตั้งชื่อหมู่บ้านแห่งนี้ตามชื่อของผู้ใหญ่บ้านคือ “บ้านปากอยว้า” แต่ นับเป็นต้นมา จนปี 2535 ได้เปลี่ยนจากปากอยว้า มาเป็นห้วยกระทิง ซึ่งแปลมาจากภาษาปกากะญอ

4. **พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยมาเคลื่อนไหว** ปี พ.ศ.2513พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยมาเคลื่อนไหว อยู่ในพื้นที่และเข้ามาในชุมชน เพื่อสืบหาข่าวและเพื่อมาเก็บตัว รักษาตัวในยามเจ็บป่วย โดยจะมาขอยารักษาโรค เช่น ยาพารา ยาสมุนไพรรักษาชาวบ้าน แลกกับการที่สมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยช่วยชาวบ้านทำการเกษตร เช่น ถางหญ้า ปลูกข้าว เก็บข้าว ทำให้ชุมชนได้มีแรงงานจากการเกษตรและได้เรียนรู้การพูด สื่อสารภาษาไทยมากขึ้น

5. **การเข้ามาของศาสนาคริสต์** เดิมทีชาวบ้านห้วยกระทิงนับถือความเชื่อแบบดั้งเดิม คือเชื่อในเรื่องทวยเทพสิ่งในธรรมชาติล้วนมีผู้ปกป้องดูแล หากจะทำอะไรต้องมีการขออนุญาตโดยการทำพิธีกรรมต่างๆที่สัมพันธ์กับธรรมชาติ ในปี พ.ศ.2513 คณะฝรั่งคริสเตียนจำนวน 7 คน เดินทางเข้า

มาในหมู่บ้านในรูปแบบของการเข้ามาช่วยเหลือด้านสาธารณสุขพื้นฐาน ให้ทุนการศึกษาแก่เด็กในชุมชน สอนร้องเพลงประสานเสียง ทำให้ชาวบ้านกับฝรั่งมีความสนิทสนมกัน และฝรั่งคริสเตียนก็ได้เผยแพร่ศาสนา ทำให้คนในชุมชนได้เริ่มหันมานับถือคริสต์ศาสนากันแต่นั้นมา จากการนับถือคริสต์ทำให้พิธีกรรมความเชื่อหลายอย่างต้องเลิกปฏิบัติ เพราะขัดกับหลักศาสนา เช่น การใช้เหล้าในพิธีกรรม การใช้น้ำมันในการรักษาโรค การเซ่นไหว้เทวอารักษ์ เป็นต้น และต่อมาได้มีการจัดตั้งเป็นคริสตจักร มีการแต่งตั้งศิษยาภิบาลทำหน้าที่เป็นผู้นำคริสตจักร

6. การจัดตั้งธนาคารข้าวในชุมชน ปี พ.ศ.2522 ได้มีการประกาศเขตป่าสวนครอบคลุมหมู่บ้านและพื้นที่ทำกินของชุมชน ชาวบ้านที่ทำไร่หมุนเวียนถูกเจ้าหน้าที่จับกุมและดำเนินคดี ทำให้เกิดความกลัวไม่กล้าทำไร่หมุนเวียน ต้องหันมาทำเกษตรเชิงเดี่ยวที่ทำซ้ำๆ ที่เดิม โดยปลูกข้าวโพดข้าว และมันสำปะหลัง ในช่วงปีแรกที่ทำเกษตรเชิงเดี่ยวได้ผลผลิตดี แต่ในเมื่อเข้าสู่ปีที่ 3 ปีที่ 4 ของการทำซ้ำในพื้นที่เดิม ผลผลิตของชาวบ้านลดลงอย่างน่าตกใจ ส่งผลให้ผลผลิตไม่เพียงพอต่อความต้องการบริโภคของชุมชน เกิดเหตุการณ์ข้าวไม่พอกิน มีความอดอยากเกิดขึ้นในชุมชน สร้างความเดือดร้อนให้ชาวบ้าน ผู้นำหมู่บ้านจึงออกเดินทางไปขอความช่วยเหลือจากองค์กรสังคมพัฒนาสังคมทูลนครสวรรค์ เริ่มแรกที่เข้ามาช่วยแก้ไขปัญหาระเบิดของชาวบ้านให้มีข้าวพอกิน โดยการจัดตั้งธนาคารข้าว เพื่อให้ชาวบ้านที่ขาดแคลนมารับข้าวจากธนาคารข้าว เพื่อนำไปเพาะปลูกและเก็บไว้รับประทานโดยมีเงื่อนไขว่าบ้านที่เอาข้าวไปจะต้องนำข้าวมาคืนในปริมาณที่มากกว่าเดิม 1 ถัง

7. การก่อตั้งอนามัยในหมู่บ้าน ในอดีตหมู่บ้านห้วยกระทิง เมื่อมีคนเจ็บป่วย เป็นไข้ ถ้าไม่สาหัสมากก็จะมีการรักษาด้วยวิธีภูมิปัญญาพื้นบ้าน แต่ถ้าอาการหนักมาก จำเป็นต้องเดินทางไปรักษาตัวที่โรงพยาบาลประจำอำเภอ ซึ่งการเดินทางนั้นไม่สะดวก และ ลำบาก ค่าใช้จ่ายในการเดินทางถ้าเทียบกับรายได้ของชาวบ้านที่จะเดินทางเข้าไปในตัวอำเภอแต่ละครั้งก็ใช้ต้นทุนที่สูง ดังนั้นชาวบ้านจึงทำเรื่องไปที่อำเภอให้มาตั้งอนามัยในหมู่บ้าน จนในปี พ.ศ. 2533 จึงมีการก่อตั้งอนามัยในหมู่บ้าน ถึงแม้จะมีอนามัยเข้ามาแต่ชุมชนก็ยังคงใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิมในการดูแลสุขภาพเช่นเดิม เช่น การใช้สมุนไพร การใช้หมอดำยา

8. การก่อตั้งโรงเรียนในหมู่บ้าน หมู่บ้านห้วยกระทิง เป็นหมู่บ้านที่อยู่ลึกเข้าไปในหุบเขาถนนสู่หมู่บ้านเป็นทางลงเขาสูงชัน การเดินทางค่อนข้างจะลำบาก เมื่อบุตรหลานของคนในชุมชนต้องการเรียนหนังสือ ต้องเดินทางออกไปเรียนนอกหมู่บ้าน ทำให้ เด็ก ๆ ก็ขาดโอกาสที่จะได้อยู่ใกล้ขีดครอบครัว ไม่สามารถช่วยงานพ่อแม่ ในช่วงหลังเลิกเรียนได้ และต้องมีค่าใช้จ่ายในการไปเรียนที่ต่างหมู่บ้าน คนในชุมชนจึงเสนอขอโรงเรียนจากทางอำเภอ ด้วยเหตุผลที่ไม่อยากให้ลูกหลานออกจากชุมชนตั้งแต่วัยเด็ก ปีพ.ศ. 2534 สำนักงานองค์การบริหารส่วนตำบลพระธาตุ ได้อนุมัติ

งบประมาณก่อสร้างโรงเรียนบ้านห้วยกระทิงขึ้น และอนุมัติบุคคลกรในการจัดการเรียนการสอน เด็กในชุมชนสามารถเรียนในชุมชนจนถึงชั้น ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

9. การสร้างถนนคอนกรีตเข้าสู่ชุมชน ถนนเข้าสู่หมู่บ้านห้วยกระทิงเป็นทางลงเขาสูงชัน ยิ่งช่วงหน้าฝนรถยนต์ไม่สามารถวิ่งได้ ทำให้เกิดปัญหาเวลาติดต่อราชการ หรือการส่งต่อผู้ป่วยมีความยากลำบาก แม้ชาวบ้านจะมีผลผลิตทางการเกษตรก็ไม่สามารถส่งไปขายในช่วงหน้าฝนได้ ดังนั้นนายพาโยแอ พันธุ์ปัญญากรกุล ซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านห้วยกระทิงในขณะนั้น จึงได้เดินทางเข้าไปที่จังหวัด เพื่อขอการสนับสนุนงบในการสร้างถนนคอนกรีตในหมู่บ้าน โดยเฉพาะในช่วงที่ถนนชันมาก เพื่อความสะดวกในการเดินทางของทางการและการสัญจรของราษฎร กระทั่งปีพ.ศ. 2537 จังหวัดจึงได้จัดสรรงบประมาณในการก่อสร้างถนนคอนกรีตเข้ามาในชุมชน จากการที่ถนนคอนกรีตเข้ามาในชุมชนทำให้การคมนาคมสะดวกมากขึ้น คนภายนอกได้เข้ามามากขึ้น มีการใช้รถยนต์ขนส่งสิ่งของและผลผลิตทางการเกษตร มีพ่อค้าคนกลางเข้ามาส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกข้าวโพดมากขึ้น ในขณะที่การติดต่อกับราชการมีความสะดวกรวดเร็วมากขึ้นเช่นกัน

10. การจัดตั้งป่าชุมชน การหันมาปลูกพืชเชิงเดี่ยวหลังจากเขตป่าสงวนมาทับที่ทำกิน ทำให้ชาวบ้านที่มีผลผลิตจากการทำพืชเชิงเดี่ยวไม่พอต่อความต้องการจำเป็นพื้นฐานของครอบครัว จึงได้มีการขยายพื้นที่ทำพืชเชิงเดี่ยวในพื้นที่ไร่มุญเวียนเดิมที่ถูกห้าม ทำให้พื้นที่ป่าลดลง แต่ชาวบ้านก็ถูกจับกุมดำเนินคดีอย่างต่อเนื่อง ชาวบ้านจึงประชุมปรึกษาหารือกันและมีความเห็นร่วมกันที่จะกันพื้นที่บริเวณที่เป็นต้นน้ำของน้ำตกห้วยกระทิงไว้เป็นป่าชุมชน จำนวน 700 ไร่เพื่อให้เป็นพื้นที่สร้างน้ำให้ลำน้ำห้วยกระทิง ปี พ.ศ. 2537 ชุมชนเริ่มมีการก่อตั้งป่าชุมชนโดยที่ชุมชนเป็นคนดูแลจัดการเอง เพื่อพื้นที่ทรัพยากรธรรมชาติรอบ ๆ หมู่บ้าน มีคณะกรรมการและมีการตั้งกฎระเบียบเพื่อการใช้และดูแลรักษาป่าชุมชน เพื่อที่น้ำในแม่น้ำจะได้กลับมาเพิ่มขึ้นมีเพียงพอในการอุปโภค บริโภค และเป็นเครื่องยืนยันให้กับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ได้รู้ว่าชุมชนมีจิตสำนึกในการดูแลผืนป่าในชุมชนของตนเอง

11. การจัดทำโฉนดชุมชน ปี พ.ศ. 2545 ได้มีการประกาศให้พื้นที่บ้านห้วยกระทิงเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่เขตอุทยานแห่งชาติขุนพะวอ แม้ว่าชุมชนไม่เห็นด้วย เมื่อประกาศเป็นเขตอุทยานแห่งชาติซึ่งมีกฎข้อบังคับที่เข้มงวดมากขึ้นจากเขตป่าสงวนแห่งชาติ ยิ่งทำให้ชุมชนได้รับข้อหาบุกรุกพื้นที่อุทยานอย่างต่อเนื่อง แม้ว่าพื้นที่ที่ทำจะเป็นพื้นที่ทำกินเดิมและพื้นที่ไร่มุญเวียนเดิม เพื่อเป็นการพิสูจน์ว่าชาวบ้านไม่ได้มีการขยายพื้นที่เพิ่ม แกนนำชุมชนจึงได้รับการแนะนำจากฝ่ายสังคมพัฒนา สภาคริสตจักรแห่งประเทศไทยให้ใช้เครื่องมือ GPS ในการจับพิกัดรายแปลง ทุกแปลงในชุมชนเพื่อแสดงขอบเขตการใช้ประโยชน์ที่ดินให้แก่เจ้าหน้าที่ป่าไม้ไว้เป็นหลักฐาน เพื่อจะได้เกิดความชัดเจนในข้อมูลการใช้ประโยชน์ที่ดินของชาวบ้านแต่ละครอบครัว เนื่องจากชุมชนต้องการแสดงว่า ไม่มีการบุกรุกป่าเพิ่ม หากมีการบุกรุกหรือทำกินนอกเหนือจากขอบเขตที่มีการจับพิกัดแล้ว ถือว่าเป็นการบุกรุก

เพิ่มเติม เจ้าหน้าที่สามารถดำเนินการตามกฎหมายได้ แต่หากมีการทำงานกินในพื้นที่ที่มีการจับ GPS ให้เจ้าหน้าที่ละเว้นการจับกุม เพราะเป็นพื้นที่ในการทำกินของชุมชนแต่เดิม เมื่อจับพิกัดรายแปลงเสร็จจึงได้มีการบันทึกเอกสารไว้เป็นหลักฐานเรียกว่า “โฉนดชุมชน”

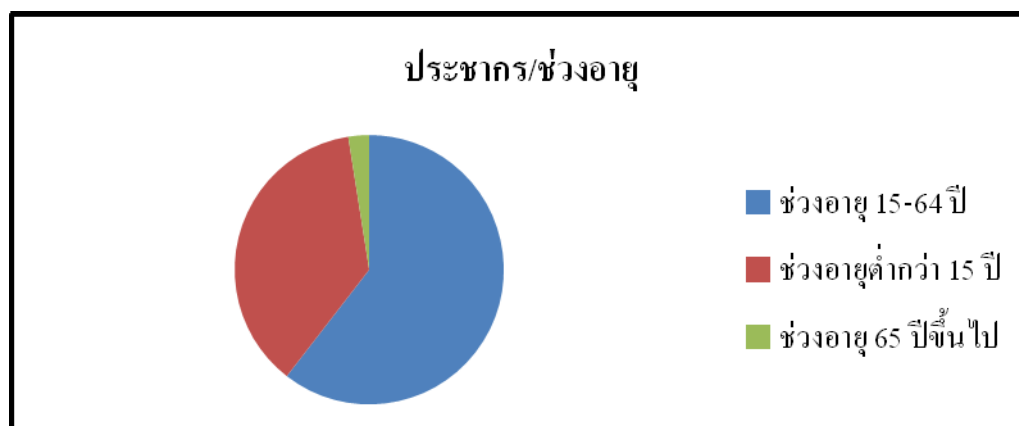
12. พื้นภูมิปัญญานาขั้นบันได พื้นที่ชุมชนห้วยกระทิงเป็นพื้นที่ลาดชัน และมีต้นน้ำอยู่ในพื้นที่สูงเหมาะสำหรับการทำนาขั้นบันได ซึ่งเป็นภูมิปัญญาเดิมของคนปกาสัยแต่เดิม แต่ในพื้นที่บ้านห้วยกระทิงได้ทำการเกษตรเชิงเดี่ยวมานานจนเมื่อ พ.ศ. 2558 มูลนิธิสิทธิมนุษยชนชาติได้เข้ามาแนะนำให้ชาวบ้านหันมาทำนาขั้นบันได โดยเริ่มจากชาวบ้านสมัครใจ ชาวบ้านจึงเริ่มขุดนาขั้นบันไดโดยใช้วิธีการลงแขกเอามือเอารันกัน

13. การริเริ่มจัดตั้งพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชน ในปี พ.ศ. 2559 ชุมชนได้ตัดสินใจ ร่วมเป็นชุมชนนำร่องในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชน

จากข้อมูลประวัติความเป็นมาของชุมชนและเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในชุมชนพบว่า คนในชุมชนได้รับผลกระทบจากนโยบายและสถานการณ์จากภายนอกมาโดยตลอด แต่ชุมชนก็พยายามปรับตัวเสมอมาโดยพยายามใช้มรดกทางวัฒนธรรมควบคู่ไปกับการสร้างเครือข่ายหนุนเสริมจากภายนอกเพื่อปกป้องและพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

3.1.3 ประชากร จำนวนประชากรทั้งหมด 379 คน ชาย 190 คน หญิง 189 คน จำนวน 64 หลังคาเรือน โดยช่วงอายุ 15-64 ปี มีมากที่สุด คือมีทั้งหมด 60.5 % ของจำนวนประชากรทั้งหมด รองลงมาคือช่วงอายุต่ำกว่า 15 ปี มีทั้งหมด 37 % ของจำนวนประชากรทั้งหมด และน้อยที่สุดคือช่วงอายุ 65 ปีขึ้นไป มีทั้งหมด 2.5 %

ซึ่งการแบ่งช่วงอายุ 3 ช่วงนี้เป็นการแบ่งโดยความเห็นของชุมชนที่มองว่า ช่วงอายุคนที่ต่ำกว่า 15 ยังเป็นวันเด็กไม่สามารถเป็นแรงงานในครอบครัวได้ วัยที่เป็นแรงงานอยู่ระหว่าง 15-64 สำหรับวัย 65 ขึ้นไปถือว่าเป็นวัยผู้สูงอายุ

สรุป จากข้อมูลประชากรแสดงให้เห็นว่าประชากรวัยแรงงานยังมีมากในชุมชนและมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเนื่องจาก ประชากรวัยเด็กที่มีร้อยละ 37 กำลังจะเติบโตเข้าสู่วัยแรงงาน และปัจจุบันปัญหาผู้สูงอายุในชุมชนไม่มี เนื่องจากมีเพียง 2.5 % แต่อีกนัยหนึ่งแสดงให้เห็นว่าผู้ที่มีความชำนาญในมรดกทางวัฒนธรรมหรือรู้ประวัติความเป็นมาของชุมชนมี 2.5% ในชุมชนหรือประมาณ 8 คนในชุมชน

3.1.4. การจัดการศึกษาในชุมชน

3.1.4.1 การศึกษาในระบบโรงเรียน

1) โรงเรียนเรียนบ้านห้วยกระทิง สังกัดองค์การบริหารส่วนตำบลพระธาตุ โรงเรียนที่สอนตามหลักสูตรแกนกลาง สถานที่ให้ความรู้ เป็นแหล่งสร้างคนให้มีความรู้ สามารถอ่านออกเขียนได้ เท่าทันต่อโลกภายนอก แต่ก็มีกิจกรรมบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นส่วนหนึ่งการเรียนการสอน มีห้องเรียนต่าง ๆ ที่ใช้ชุมชนเป็นฐานในการเรียนรู้ สวนสมุนไพรป่าเกะฮะญอ บ้านป่าเกะฮะญอ จำลอง นาขั้นบันได เรือนเพาะชำ การจัดการขยะ สุขอนามัย งานหัตถกรรมพื้นบ้าน การจักสาน การแสดงพื้นบ้าน ได้แก่ ระบายเกลียวเชือกและ รำกระทบไม้ไผ่

ภาพประกอบ 44 อาคารเรียน การละเล่นสิบสี่(ระบายเกลียวเชือก) และ จิกลิ (รำกระทบไม้ไผ่)

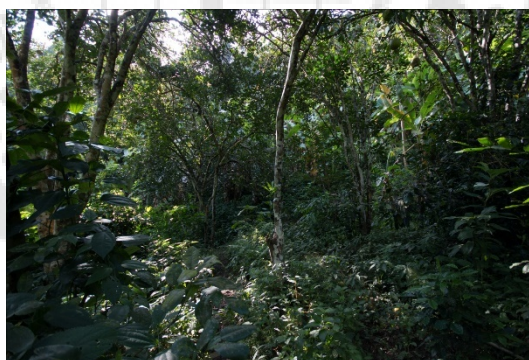
3.14.2 การศึกษาตามอัธยาศัย

1) โบสถ์ ชุมชนบ้านห้วยกระทิง มีโบสถ์คริสต์จักรตั้งอยู่ในชุมชน นอกจากเป็นที่นมัสการพระเจ้าในวันอาทิตย์แล้ว ยังมีกิจกรรมปลูกฝังเรื่องจริยธรรมสำหรับเด็กและเยาวชนในชุมชน โดยได้มีการสนับสนุนมูลนิธิรัตนาวรรณในการดำเนินโครงการพัฒนาเด็กบ้านห้วยกระทิง ซึ่งให้เด็กและเยาวชนในชุมชนมาเรียนพิเศษตามที่ตนสนใจและถนัดในทุกๆวันเสาร์ โดยมี มิวชาต่างๆให้เด็กเลือกเรียน เช่น ดนตรีสากล การร้องเพลง จักสาน ทอผ้า กีฬา ภาษาอังกฤษ ภาษาปกาเกอะญอ แต่ต้องเรียนรู้พระคัมภีร์ เพื่อส่งเสริมจริยธรรมควบคู่ไปด้วย ทำให้เด็กในชุมชนได้มีโอกาสเรียนรู้สิ่งที่น่าสนใจทั้งที่เป็นองค์ความรู้จากภายนอกและองค์ความรู้ที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน

ภาพประกอบ 45 โบสถ์ในชุมชน

2) สวนร่มเย็น เป็นสวนผสมผสานที่มีการปลูกพืชพันธุ์หลากหลายชนิดที่น้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและแนวคิดคนป่าเกอะญอในการปลูกพืชที่กิน กินพืชที่ปลูก มีทั้งผลไม้ พืชผัก สมุนไพร ที่กินได้ขายได้ โดยมีนายวาซุ เป็นเจ้าของ เป็นแหล่งเรียนรู้ที่ที่เด็กและเยาวชนมาได้เรียนรู้เกี่ยวกับเรื่อง ชนิดของต้นไม้ พืชสมุนไพรและสรรพคุณในการรักษา สวนร่มเย็นยังเป็นสถานที่ต้นแบบในการเรียนรู้วัฒนธรรม เกษตรแบบพอเพียง

ภาพประกอบ 46 รูปสวนร่มเย็น

3) การตีมีด คนป่าเกอะญอบ้านห้วยกระทิง มีค่านิยมในการใช้มีดที่ตีจากหมู่บ้านเพียงอย่างเดียว เพราะเชื่อว่ามีดที่ตีจากหมู่บ้านเป็นมีดที่ใช้เหล็กที่แข็งแกร่ง ทำให้การใช้งานมีความคงทนมากกว่า และที่สำคัญมีดที่ตีในหมู่บ้านสามารถสั่งทำในขนาดและรูปร่างที่ต้องการได้ นอกจากการสั่งทำแล้วคนในชุมชนสามารถมาตีด้วยตนเองได้ เพียงแค่หาเหล็กมา สามารถมาเรียนรู้ที่บ้านผู้รู้ได้ มีดที่นิยมใช้ในชุมชนมีหลายแบบ เช่น มีดห้วงอ ไร่ถางหญ้าสูง มีดห้วยบานใช้ตัดไม้ มีด

ปลายแหลมใช้แกะสลักและสับหยาบ มีดแหลมเล็กใช้เหลาตอก เป็นต้น ซึ่งมีดบางชนิดมีอาจหาซื้อในร้านขายมีดทั่วไปได้ การตีมีดเป็นการพึ่งตนเองในการเครื่องมือทำมาหากิน และเป็นการอนุรักษ์สืบสานมรดกทางภูมิปัญญาในการตีมีดที่มีรูปแบบเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของคนปกากะญอ พาทีแอ๊ะแม พันธุ์ปัญญากรกุล (2558:สัมภาษณ์) กล่าวว่า “ใช้มีดที่ตนเองตีดีกว่าไปซื้อของเขา เพราะมีดที่เราตีมีความคงทนกว่ามีดที่เราไปซื้อของเขา บรรพบุรุษให้ เราไว้ เราต้องภูมิใจ”

ภาพประกอบ 47 แสดงการตีมีด

สรุป จากข้อมูลการศึกษาในชุมชนสะท้อนให้เห็นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน ได้แก่ การสร้างพื้นที่เรียนรู้ทางเกิดจากฐานวัฒนธรรมชุมชน การสร้างองค์ความรู้ชุมชนโดยการผสมผสานความรู้ตามภูมิปัญญากับความรู้สมัยใหม่ และกระบวนการและวิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่เน้นการศึกษาตามตามอัธยาศัยที่ตอบสนองความต้องการของผู้เรียน โดยชุมชนได้อาศัยเงื่อนไขของโรงเรียนในการบูรณาการองค์ความรู้ที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรท้องถิ่นในโรงเรียน เป็นการปรับสถาบันใหม่ที่เข้ามาให้รับใช้วิถีชุมชน

3.1.5. ลักษณะบ้านเรือน

ผู้วิจัยได้ให้คนในชุมชนแบ่งลักษณะบ้านในชุมชนบ้านห้วยกระทิง ซึ่งชุมชนได้ทำการแบ่งเป็น 2 ลักษณะดังนี้

3.1.5.1 ลักษณะบ้านแบบดั้งเดิม มีการแยกบ้านออกเป็น 2 ส่วน คือส่วนที่เป็นห้องครัว และส่วนที่นอน วัสดุในการสร้างบ้านดั้งเดิมประกอบไปด้วย ไม้ ไม้ไผ่ และไม้ฟาก ส่วนหลังคามุงด้วยสังกะสี กระเบื้อง และใบตองตึง

ภาพประกอบ 48 บ้านกึ่งดั้งเดิม

3.1.5.2 โครงสร้างเรือนแบบสมัยใหม่ เป็นโครงที่ทำจากไม้ทั้งหมด ชั้นล่างก่อด้วยอิฐบล็อก และชั้นบน ทำด้วยไม้ หลังคามุงด้วยกระเบื้องและสังกะสี มีการทำประตูหน้าต่างตามแบบบ้านในเมือง

ภาพประกอบ 49 บ้านสมัยใหม่

3.1.5.3 ยุ้งข้าว ยุ้งข้าวสำหรับชุมชนปกากะญอบ้านห้วยกระทิง จะแยกออกจากตัวบ้าน ทุกบ้านจะมียุ้งข้าวเป็นของตัวเอง ยุ้งข้าวจะมีหลังคาเป็นใบตองตึง หญ้าคา หรือ สังกะสี โครงเป็นไม้ ฝาจะจะมีทั้งสังกะสี ไม้ หรือ ไม้ฟาก ก็ได้ คนปกากะญอเชื่อกันว่า ข้าวมีบุญคุณ เพราะฉะนั้นต้องจัดที่ให้ข้าวอยู่อย่างสะอาดสบาย ไม่อึดอัด และต้องมีความเป็นส่วนตัว เพราะในบ้านเราอาจมีกิจกรรมหลาย ๆ อย่างที่ไม่เหมาะสมกับข้าวได้ ถ้าเราทำอะไรพูดอะไรที่ไม่ดี อาจทำให้ข้าวขวัญหนีไปได้ เพราะฉะนั้นต้องมีการสร้างที่อยู่ให้ข้าว ทุกปีต้องมีการทำความสะอาดยุ้งข้าวเป็นพิธีกรรม “เซ พอ คี ดะ” หรือล้างกันให้ยุ้งข้าว และทุกครั้งที่จะนำข้าวเปลือกออกจากยุ้ง ต้องมีการขอ นำไปตำเพื่อไปเลี้ยงคนในครอบครัวและแขกผู้มาเยือน

ภาพประกอบ 50 ยุ่งข้าว

สรุป จากข้อมูลบ้านเรือน พบว่าไม่มีรูปแบบบ้านแบบดั้งเดิมที่ใช้วัสดุท้องถิ่นลงเหลืออยู่แล้วในชุมชน แต่อัตลักษณ์สำคัญที่เป็นองค์ประกอบของบ้านแต่ละหลังคือ การสร้างยุ่งข้าวซึ่งเป็นที่อยู่ของข้าวเปลือกซึ่งเป็นสิ่งที่มีชีวิตตามความเชื่อคนปกาเกอญอชุมชนบ้านห้วยกระทิง

3.1.6. ความเชื่อ วัฒนธรรมประเพณี และพิธีกรรม

3.1.6.1 ศาสนาความเชื่อของชาวปกาเกอญอ บ้านห้วยกระทิง คนปกา

เกอญอบ้านห้วยกระทิง ร้อยละ 90 นับถือศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนต์ ร้อยละ 7 นับถือ ศาสนา ดั้งเดิม และ ร้อยละ 3 นับถือ ศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิก เดิมทีชาวบ้านห้วยกระทิงนับถือความเชื่อแบบดั้งเดิม ในปี พ.ศ.2513 มิชชันนารี ซึ่งนับถือศาสนาคริสต์เดินทางเข้ามาในหมู่บ้าน ได้เข้ามาให้ความช่วยเหลือชาวบ้านในหลาย ๆ เรื่อง ไม่ว่าจะเป็นยารักษาโรค ให้ความช่วยเหลือด้านเครื่องอุปโภคบริโภค และรวมทั้งมีการสอดแทรกศาสนาให้กับชาวบ้าน การมาเผยแพร่ศาสนาคริสต์ในครั้งนั้นได้รับความสนใจจากชาวบ้านไม่น้อย ทำให้ปัจจุบันชาวบ้านในหมู่บ้านห้วยกระทิงส่วนใหญ่นับถือศาสนาคริสต์แทน

3.1.6.2 ประเพณีวัฒนธรรม

3.1.6.2.1 การแต่งกาย

ภาพประกอบ 51 การแต่งกายบ้านห้วยกระทิง

การแต่งกายของชาวปกากะญอในจังหวัดตากมีวัฒนธรรมการแต่งกาย คือ ผู้ชายจะสวมเสื้อ “เซกอ” สีแดง เป็นทรงกระสอบ คอเสื้อเป็นรูปตัววี ตรงชายเสื้อจะติดพู่ห้อยลงมา สีแดง บ่งบอกถึงความเป็นชาย ความอดทนแข็งแรง

ผู้หญิงที่แต่งงานแล้วจะสวมเสื้อ “เซซุ” สีดำ เป็นเสื้อครึ่งท่อนบนเสื้อจะมีสีดำ ท่อนล่างของเสื้อจะเป็นสีแดง (ปัจจุบันมีหลากหลาย) บ่งบอกถึงความรักและความเสียสละที่ผู้หญิงชาวปกากะญอมีต่อลูกและสามีแล้วจึงทอ “หนึ่ง” ผ้านุ่งที่มีลักษณะเป็นผืนผ้าหน้ากว้างทรงกระบอกต่อกันสามส่วนตรงกลางจะมีลวดลาย

ส่วนผู้หญิงที่ยังไม่ได้แต่งงานจะสวมเสื้อ “เซวา” สีขาว เป็นทรงกระบอกยาวลงมาถึงข้อเท้า สีขาว บ่งบอกถึงความบริสุทธิ์ เสื้อของชาวปกากะญอไม่ว่าเสื้อของผู้หญิงหรือเสื้อของผู้ชายจะไม่มีกระเป๋ เป็นการบ่งบอกว่าชาวปกากะญอเป็นผู้สมณะ ดังคำสุภาษิตชาวปกากะญอว่าหมาจิ้งจอกคืออ้อเกาะปู หมายถึงกินอยู่อย่างพอเพียงไม่โลภ

ตามความเชื่อเรื่องสีเสื้อมาจากไก่ ไก่ตัวผู้ “ซอพากอ” มีขนสีแดง ชาวปกากะญอจึงเลียนแบบสีเสื้อของผู้ชาย ไก่ตัวเมียสีขาว “ซอโมวา” จึงเลียนแบบเป็นสีเสื้อของผู้หญิงที่ยังไม่ได้แต่งงาน ไก่ตัวเมียสีดำ “ซอโมซุ” เลียนแบบเป็นสีเสื้อของผู้หญิงที่แต่งงานแล้ว สาเหตุที่เลียนแบบไก่เนื่องมาจากไก่ตามความเชื่อของคนปกากะญอเรื่อง “หลั้ทุหลั้เจ” หนังสือเงินหนังสือทอง ที่พระเจ้าได้บัญญัติคำสั่งสอนไว้ ก่อนที่พระเจ้าจะลาโลกไปพระเจ้าได้ทรงมอบหนังสือคำสั่งสอนให้กับชาวปกากะญอ

เกอะญอ ซึ่งหนังสือเล่มนี้ชาวปกาเกอะญอถือว่าเป็นสมบัติล้ำค่าจึงได้ตั้งชื่อว่าหนังสือเงินหนังสือทอง ชาวปกาเกอะญอสมัยนั้นได้เก็บ หลีทุหลี่เจ ไว้บนตอไม้ปลวกได้ขึ้นมากิน หลีทุหลี่เจ จากนั้นไก่อได้ขึ้นไปกินปลวกต่อ ดังนั้น ชาวปกาเกอะญอจึงเชื่อว่า หลีทุหลี่เจ ได้อยู่กับตัวไก่ จึงเป็นที่มาว่าทำไมต้องเลียนแบบไก่ (สัมภาษณ์ ประยุทธ์ อ่อนทวงศ์: 2558)

3.1.6.2.2 การสัก

ภาพประกอบ 52 การสัก

กะเหรี่ยงเป็นชนชาติพันธุ์หนึ่งที่นิยมการสักลาย สมัยก่อนผู้ชายกะเหรี่ยงนิยมสักที่เอวจนถึงหัวเข่าสัที่ใช้เป็นสีดาเท่านั้นเพราะทำมาจากดีสัตว์ กะเหรี่ยงเรียกลายสักว่า ฉะญ่อ แปลได้สองพยางค์ ฉะ แปลว่า “การแทง” ส่วนคำว่า ญ่อ แปลว่า ลวดลาย ทั้งสองคำแปลได้ว่า “การแทงให้เกิดลวดลาย” รอยสักของคนปกาเกอะญอในสมัยก่อนไม่ใช่เพียงศิลปะเพื่อความสวยงามบนเรือนร่างเท่านั้น แต่คนสมัยก่อนนิยมสักกันเพราะมีความเชื่อในเรื่องของ การตอบแทนบุญคุณของบิดามารดา ความคงกระพันซ์ ความแคล้วคลาดปลอดภัยจากภัยต่างๆรวมถึงการเพิ่มเสน่ห์ให้กับตัวเอง การสักในสมัยก่อนใช้เข็มสักยันต์ที่สักด้วยมือซึ่งสร้างความเจ็บปวดให้กับผู้ถูกสักเป็นอย่างมากบางคนเลิกสักกลางคันเพราะต้านทานความเจ็บปวดไม่ไหววิธีที่ช่วยลดอาการเจ็บจากการถูกสักในสมัยก่อนคือผู้ที่ต้องการสักจะสูบฝิ่นจนเมาก่อนแล้วให้อาจารย์สักให้ซึ่งการทำเช่นนั้นจะช่วยลดความเจ็บปวดระหว่างอาจารย์สักยันต์ บริเวณที่นิยมสักกันคือบริเวณสะโพกลงไปถึงหัวเข่าและบริเวณอื่นๆซึ่งมีความเชื่อของลายรอยสักที่ต่างกันออกไป ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ภาพประกอบ 53 รอยสักเอ

รอยสักเอจะสักตรงบริเวณหลังมือ หน้าอก และบริเวณแผ่นหลัง ลักษณะเป็นรูปต่างๆและมีตัวหนังสือกำกับ การสักเอมี**ความเชื่อ**เกี่ยวกับเรื่องของความคงกระพันซ์เหนียวมนุษย์คือยิงหรือฟันไม้เข้าหรือปืนที่ยิงใส่คนที่สักจะด้านไม่ทำงาน ฟันหรือแทงไม้เข้า หากโดนต่อยก็ไม่รู้สึเจ็บ แคล้วคลาดจากการสาปแช่งและเวทมนต์ต่างๆ

ภาพประกอบ 54 รอยสัก ต่าพอ

ต่าพอหรือดอกไม้ จะสักตรงบริเวณข้อมือ มี**ความเชื่อ**ในเรื่องของเสน่ห์ทั้งในเรื่องของการพูดจา ผู้หลักผู้ใหญ่เอ็นดู และที่สำคัญการสักต่าพอทำให้เพศตรงข้ามให้ความสนใจเป็นพิเศษ เหมือนกับดอกไม้ที่มีแมลงชนิดต่างๆให้ความสนใจมารูมมาตอมเพื่อเอาน้ำหวานซึ่งเป็นผลดีกับดอกไม้ เพราะแมลงเป็นตัวขับเคลื่อนให้เกิดการผสมพันธุ์ของดอกไม้

ภาพประกอบ 55 รอยสัก หลีเหมะสะ

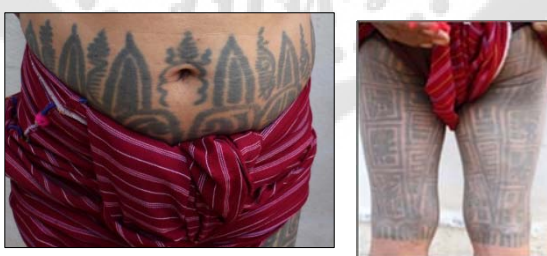
หมีเหาะหรือตัวหนังสือ จะสักตรงบริเวณแขน มีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องของการป้องกันพิษจากสัตว์มีพิษต่างๆ เช่น งู ตะขาบ เพราะชุมชนปกากะญอมีสัตว์ต่างๆเยอะการป้องกันขึ้นอยู่กับการใช้ยาขณะสักถ้าใส่ยาาก็เป็นการป้องกันพิษจากงู หากใส่ยาตะขาบก็จะป้องกันพิษจาก

ตะขาบ

ภาพประกอบ 56 รอยสัก ทะหรืหรือกรรไกร

ทะหรืหรือกรรไกรสักตรงบริเวณน่องขาด้านในลักษณะเป็นรูปกรรไกรปลายหัวกรรไกรชี้ลงยังพื้นการสักรูปกรรไกรมีความเชื่อในเรื่องของภพหลังความตาย ปกากะญอบ้านห้วยกระทิงเชื่อว่าผู้สร้างความสำเร็จให้แก่ผู้คนชื่อว่า เก่งจว่าห์ยาหรือเทพ และมีผู้ขัดขวางความสุขมีนามว่าไม่เกอลี่หรือผู้หญิงที่มีจิตใจเหี้ยมโหด เชื่อว่าหลังจากผู้ชายลาจากโลกนี้ไปจะต้องเดินทางผ่านชนของอวัยวะไม่เกอลี่ผู้ที่ไม่ได้สักกรรไกรไว้ก็จะต้องใช้ฟันกัดขนของอวัยวะไม่เกอลี่ให้ขาดเพื่อจะได้เดินทางต่อไปส่วนผู้ที่สักกรรไกรไว้ก็ใช้กรรไกรตัดไม่ต้องลำบาก

ภาพประกอบ 57 รอยสักย่อชะเม่อเต้

ย่อชะเม่อเต้ จะสักจากบริเวณหัวเข่าทั้งสองข้างขึ้นมาเรื่อยๆจนถึงสะโพก ลักษณะของรอยสักคล้ายกรอบสี่เหลี่ยมขนาดเล็กข้างในกรอบสี่เหลี่ยมจะมีรูปสัตว์ชนิดหนึ่งคือตัวค้างคาวบ้าน เชื่อกันว่าค้างคาวเป็นสัตว์ที่กินแต่ยอดไม้ใบหญ้ากินแต่ผลไม้ไม่กินพวกสิ่งมีชีวิตด้วยกันเอง เชื่อว่าการสักย่อชะเม่อเต้ เป็นสักเพื่อตอบแทนคุณของบิดา มารดา เป็นการชำระบาปหรือรับบาปแทนบิดามารดา

ความเจ็บปวดต่างๆที่เกิดขึ้นและจะเกิดขึ้นกับบิดา มารดาผู้สละยอชเมอเต้จะเป็นผู้รับความเจ็บปวดไว้เอง การสละยอชเมอเต้ยังมีความเชื่อถึงเรื่องของชีวิตหลังความตาย เพราะในช่วงที่มนุษย์มีและใช้ชีวิตอยู่บนโลกได้ทำอะไรไว้มากมาย บ้างก็ทำเพื่อหาเลี้ยงครอบครัว บ้างก็ทำเพื่อความสนุกสนาน เช่น การกลิ้งก้อนหินลงจากภูเขาอาจเพราะความจำเป็นหรือทำเพื่อความสนุกสนานเวลาที่ลาลับโลกนี้ไปค้ำที่สักไว้จะช่วยชนก้อนหินขึ้นมาไว้อย่างที่เดิม

ในชุมชนบ้านห้วยกระทิงมีคนที่ยังมีรอยสักอยู่จำนวน 10 คนได้แก่ 1.หนูโพ 2.ปอเล 3.แอ๊ะแม 4.โยแซ 5.แอ๊ะมี 6.พะฟ้อแฮ 7.พะโยแฮ 8.ส่วยเย่ 9.ปี้ 10.เบลโพ

3.1.6.2.2 หัตถกรรม

1) การจักสาน วัสดุที่ใช้ทำเครื่องจักสาน ได้แก่ ไม้ไผ่ หวาย และชิบอโบซึ่งเป็นพืชตระกูลหวายมีลักษณะเป็นลำเรียวยาวผิวเรียบเนียนสีเขียวเข้มไม่มีข้อ เหมาะสำหรับการสานแบบขดเป็นวง

การทำกิจกรรมงานจักสาน ผู้รู้ด้านการจักสานในชุมชนมีการรวมกลุ่มทำกิจกรรมร่วมกันในโรงเรียนบ้านห้วยกระทิง โดยสอนสานลวดลายต่าง ๆ โดยเริ่มต้นที่ใช้กระดาษตัดเป็นเส้น ๆ และให้นักเรียนลองสานลายต่าง ๆ ดูก่อน เมื่อรู้ว่าสานได้แล้ว จึงเริ่มสอนการเหลาตอกว่า เหลาอย่างไร จึงจะสานได้ดี ทำอย่างไรไม่ให้ไม้ไผ่บาดมือ เมื่อเหลาตอกคล่องแล้ว จึงเริ่มสานกับไม้ไผ่ สานเป็นไม้พัดต่าง ๆ เมื่อเริ่มคล่องแล้วจึงจะเริ่มสานพวกตะกร้า กระด้ง กว๋ย ถือเป็นการอนุรักษ์และถ่ายทอดภูมิปัญญาของท้องถิ่นแก่เด็กรุ่นใหม่ และเผยแพร่สู่ภายนอก

การใช้ประโยชน์ งานจักสานสามารถใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้หลากหลาย ได้แก่ กว๋ย หวดหรือก้อ ใช้ใส่ของต่าง ๆ เวลาไปไร่ไปนา กระด้ง ใช้ตากพริก และผัดข้าว ตะกร้า ใช้ใส่สิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ไม้พัดข้าว ใช้พัดเปลือกข้าวหรือเศษสิ่งสกปรกออกจากข้าว หรือคัดเมล็ดพันธุ์

ภาพประกอบ 58 การจักสาน

2) การทอผ้า

การทอผ้าของปกาเกอะญอที่บ้านห้วยกระทิง มี 2 แบบ คือ การทอแบบธรรมดา และการทอลวดลาย ที่บ้านห้วยกระทิง การปลูกฝ้ายเริ่มหายไปจากหมู่บ้านแล้ว ในการทอผ้าส่วนใหญ่จะซื้อด้ายมาจากในเมืองแล้วกลับมาปั่นและทอออกมาเป็นชิ้นผ้าต่าง ๆ ผ้าที่ได้จากการทอแบบปกาเกอะญอเป็นผ้าที่มีหน้าแคบ ดังนั้นเครื่องนุ่งห่มจึงเป็นการนำผ้าทั้งผืนมาเย็บประกอบกันโดยหลีกเลี่ยงการตัด

การประดิษฐ์ลวดลายในผืนผ้าขณะทอมี 5 วิธี คือ ลายเส้นในเนื้อผ้า ลายสลับสี ลายจก ลายขีด และการทอลายโดยการแทรกวัสดุอื่นประกอบ ซึ่งการประดับลวดลายบนลายผ้าสามารถบอกถึงสถานะทางสังคมของผู้สวมใส่ เช่น เสื้อของหญิงที่แต่งงานแล้วมีสองแบบ แบบแรกทอลายทั้งตัว และแบบที่สอง ทอเป็นผ้าพื้นทั้งผืน มักมีพื้นสีดำหรือสีน้ำเงิน แล้วทอดอกหรือปักลวดลายด้วยด้ายหรือไหมพรมสีชมพูเข้มหรือสีแดงเป็นหลัก ส่วนผ้าชิ้นมีสองแบบ คือ ลายขวางตลอดทั้งตัว และเป็นลายขวางแล้วใช้ผ้าที่ทอจากที่ทอเข็มขัดคาดหลังสามชิ้นมาเย็บต่อกัน ส่วนหัวชิ้นจะทอเป็นผ้าพื้นแดง ช่วงกว้างๆ เป็นต้น ปัจจุบันเด็กส่วนใหญ่นิยมใส่เสื้อและกางเกงสำเร็จรูปที่หาซื้อได้จากตลาด

การถ่ายทอดองค์ความรู้การทอผ้า เริ่มจากการฝึกสอนในระดับง่าย ๆ ก่อน เช่น การทอย่าม และ ผ้าพันคอ ซึ่งลายของย่ามกับผ้าพันคอ จะเป็นลายที่ไม่ซับซ้อน และไม่ยุ่งยาก ในการถ่ายทอดจะมีการถ่ายทอดจากแม่สู่ลูก ช่วงเวลาในการสอนจะเป็นช่วงหลังเลิกเรียน หรือ วันหยุดเสาร์ อาทิตย์ แม่จะสอนลูกตั้งแต่มัดด้าย ปั่นด้าย ขึ้นโครง แล้วก็ทอ การทอเมื่อทอลายง่าย ๆ ได้แล้ว จะมีการสอนในขั้นที่ยากขึ้นมา คือ การทอเสื้อ ทอผ้าถุง และการขึ้นลายต่าง ๆ เพราะในธรรมเนียมของคนกะเหรี่ยง เมื่อโตเป็นสาวเต็มตัวแล้ว เวลาจะแต่งงาน ต้องทอเสื้อให้กับคนที่จะแต่งงานด้วย และ ต้องทอเสื้อให้กับแม่สามีให้นาคตเพื่อเป็นของขวัญผู้ใหญ่ด้วย

ภาพประกอบ 59 การทอผ้า

3) **ภาษา** ชุมชนปกาเกอะญอบ้านห้วยกระทิง ใช้ภาษาปกาเกอะญอ “จกอ” (Sgaw) เป็นภาษาพูด และมีภาษาเขียน เรียกว่า “หลิวา” หรือ “หลิวอดิ” แปลว่า อักษรทรงไข หรือ อักษรกลม เพราะอักษรทุกตัวเป็นรูปทรงไขหรือทรงกลม มีพยัญชนะ ทั้งหมด 25 ตัว มีสระ 9 ตัว วรรณยุกต์มี 7 เสียง และมีเลขภาษาปกาเกอะญอ ดังภาพประกอบที่ 60 ในชุมชนบ้านห้วยกระทิง ยังมีการถ่ายทอดภาษาเขียนให้แก่เยาวชนในหมู่บ้าน โดยจะมีการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนของ โครงการพัฒนาเด็ก TH-984 และเด็กยังมีโอกาสในการฝึกฝนตัวเองในการอ่าน เวลาร่วมพิธีกรรมใน โบสถ์หรือนมัสการ เพราะเวลานมัสการยังคงมีการใช้หนังสือเพลงและพระคัมภีร์ที่เป็นภาษาปกาเกอะญอโดยเฉพาะผู้นำต่าง ๆ ในโบสถ์ยังคงมีการบันทึกพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นภาษาปกาเกอะญออยู่เป็นประจำทุกอาทิตย์

3.1.6.3 **ประเพณีในรอบปี** จากการศึกษาพบว่า มีประเพณีและพิธีกรรมในรอบปีที่สำคัญ ของชุมชนบ้านห้วยกระทิง ดังนี้

- 1) **จักสาน ทอผ้า** หลังจากเสร็จการเก็บเกี่ยวแล้ว ช่วงนี้ก็จะมีการเว้นว่างจากงานที่ทำในไร่ นา สวน จึงเป็นเวลาที่ยุ้ยชายก็จะจักสาน ส่วนผู้หญิงก็จะทอผ้า
- 2) **ค่ายอนุชน** ทุกปีในเดือนเมษายนจะจัดค่ายอนุชนเพื่อ让孩子และเยาวชนได้มา เรียนรู้ทางด้านจิตวิญญาณและสิ่งแวดล้อม เพื่อไม่ให้เด็กไปเที่ยวในช่วงเทศกาลสงกรานต์
- 3) **ขึ้นต้นฝั้งและนมัสการขอบคุณพระเจ้า** ฝั้งในหมู่บ้านห้วยกระทิงจะเริ่มมาทำ รังตอนเดือนมกราคม พอถึงเดือนเมษายน ก็จะเริ่มมาเกาะกิ่งไม้เกือบเต็มพื้นที่ ชาวบ้านจะมีการขึ้นไป เก็บน้ำฝั้งในเดือนเมษายนนี้ แต่ก่อนที่จะเริ่มทำการเก็บน้ำฝั้ง ชาวบ้านจะมีการนมัสการขอบคุณพระเจ้า ก่อนจะขึ้นไปเก็บน้ำฝั้งที่ได้ต้นฝั้งก่อน เมื่อเสร็จพิธีแล้วจึงจะขึ้นไปเก็บน้ำฝั้งครั้งแรกของปี
- 4) **ลาขูกี้จือ** เป็นพิธีมัดมือเดือนเก้าสำหรับคนที่นับถือศาสนาพุทธยังมีการมัดมืออยู่
- 5) **ประเพณีเผาข้าวหลาม** จะเป็นเทศกาลที่ทุกคนในชุมชนจะมีการล้อมวงผิงไฟ นอกบ้าน ในเวลาตอนเย็นและตอนเช้า เพราะช่วงเดือนพฤศจิกายน อากาศที่หมู่บ้านห้วยกระทิง จะ เริ่มหนาวแล้ว ในการนั่งล้อมวงผิงไฟก็จะมีพูดคุยแลกเปลี่ยนความเป็นไปของแต่ละคน พร้อมกับ จะมีการเผาข้าวหลามในวงด้วย การเผาข้าวหลามไม่นิยมเผาในบ้าน หรือ ในครัว นิยมเผาก้นนอกบ้าน เพราะเขาเชื่อว่าถ้าเผาในบ้านแล้วจะทำให้คนในบ้านจะเจ็บไข้ได้ป่วยได้
- 6) **ประเพณีกินข้าวใหม่** เป็นการขอบคุณสิ่งศักดิ์สิทธิ์เมื่อทำงานเสร็จ **พิธีกินข้าวใหม่ (ฮ้อเปือซอโค)** จะมีพิธีนี้ในเดือนธันวาคม ซึ่งเป็นเดือนที่ทุกคนเก็บเกี่ยวข้าว และพืชผลในสวน ไร่ นา เสร็จเรียบร้อยแล้ว เป็นงานฉลองการเก็บเกี่ยว ในวันนี้ทุก ๆ คนจะเอาข้าวเปลือกของทุก ครอบครัว ครอบครัวละ อย่างน้อย 1 ถัง และพืชผลการเกษตรจากสวน ไร่ นา มากองรวมกันไว้ที่โบสถ์

เพื่อแสดงการขอบคุณพระเจ้าที่ประทานอาหารการกินให้อุดมสมบูรณ์ในปีที่ผ่านมา และในวันนี้ทุกบ้านจะมีการหุงข้าวใหม่ของทุกคนครัว และ แต่ละครอบครัวจะมีการทำกับข้าวจากแต่ละบ้านมาบ้านละ 1 อย่าง มารวมกัน เมื่อทำพิธีขอบคุณพระเจ้าในโบสถ์เสร็จแล้ว ทุกคนก็จะกินข้าวใหม่ร่วมกันที่บริเวณโบสถ์

แผนภูมิที่ 2 แสดงปฏิทินวิเคราะห์ฤดูกาล

ตาราง 9 แสดงประเพณี พิธีกรรม และกิจกรรมต่างๆ ภายในหนึ่งรอบปี

เดือนไทย	เดือนปกากะญอ	กิจกรรม, พิธีกรรม
มกราคม	ตะแห่	
กุมภาพันธ์	เทแพะ	จักสาน ทอผ้า
มีนาคม	เทกู	จักสาน ทอผ้า
เมษายน	ตาลา, ลาคลี	ค่ายอนุชน ขึ้นต้นผึ้ง & นมัสการขอบคุณพระเจ้า
พฤษภาคม	เด๊ะญา	
มิถุนายน	ลานูย	
กรกฎาคม	ลาเซาะ	
สิงหาคม	ลาซู่	เรียกขวัญผูกข้อมือ (ลาซู่ก็จื่อ)
กันยายน	ฉิมื่อ	
ตุลาคม	ฉิชะ	
พฤศจิกายน	ลานอ	ประเพณีเผาข้าวหลาม
ธันวาคม	ลาปลือ	คริสต์มาส ประเพณี “อ้อ ป้อ ซอ ด้” กินข้าวใหม่

3.1.6.4 พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับในวัฏจักรชีวิต

1) การเกิด เนื่องจากชาวบ้านห้วยกระทิงหันมานับถือศาสนาคริสต์และปัจจุบันเด็กไปเกิดที่โรงพยาบาลเป็นส่วนใหญ่ไม่นิยมนำสะดือกลับมาผูกไว้ที่เดปอทุแล้ว แต่หมู่บ้านห้วยกระทิงยังคงหลงเหลือต้นเดปอทุไว้เพื่อเป็นสัญลักษณ์ในการใช้ภูมิปัญญาการรักษาป่า

เมื่อกลับมาจากโรงพยาบาลจะแม่เด็กจะต้องอยู่ไฟ การอยู่ไฟหรือชาวปกากะญอเรียกว่า “โด้เมฆติ” เป็นสิ่งที่ผู้หญิงชาวปกากะญอหลังคลอดทุกคนควรที่จะต้องปฏิบัติตนในการอยู่ไฟ ส่วนมากการอยู่ไฟมักจะอยู่ไฟประมาณ 3 วัน หรือ 1 อาทิตย์ ขึ้นอยู่กับสุขภาพของผู้หญิงหลังคลอดที่ฟื้นตัวได้เร็วแค่ไหน การอยู่ไฟนั้นเชื่อกันว่าจะทำให้หญิงหลังคลอดมีร่างกายที่แข็งแรงสมบูรณ์มากขึ้น ไม่เจ็บป่วยง่ายรวมทั้งทำให้มดลูกเข้าอู่ได้ไว ซึ่งการอยู่ไฟของชาวปกากะญอมีทั้งข้อห้ามที่จะต้องปฏิบัติในช่วงที่หญิงหลังคลอดทำการอยู่ไฟ ข้อควรที่จะต้องปฏิบัติในการอยู่ไฟของหญิงหลังคลอด และการดูแลสุขภาพสุขภาพแม่และเด็กของชาวปกากะญอ ในช่วงของการอยู่ไฟมีดังต่อไปนี้

ข้อห้ามทั่วไปของหญิงหลังคลอดของชาวปกากะญอในการอยู่ไฟ ได้แก่

- 1) ห้ามหญิงหลังคลอดหุงข้าว เชื่อกันว่าการได้กลิ่นข้าวจะทำให้หญิงหลังคลอดป่วยได้
- 2) ห้ามหญิงหลังคลอดยกของหนักเป็นอันขาด เชื่อกันว่าจะทำให้หญิงหลังคลอดหายยาก
- 3) ห้ามหญิงหลังคลอดซักผ้า เชื่อกันว่าจะทำให้หญิงหลังคลอดผิวดูเหี่ยวได้
- 4) ห้ามหญิงหลังคลอดมีเพศสัมพันธ์ในช่วงอยู่ไฟ เชื่อกันว่าจะก่อให้เกิดการติดเชื้อได้

ข้อควรปฏิบัติทั่วไปของหญิงปกากะญอหลังคลอดในการอยู่ไฟ ได้แก่

1. หญิงหลังคลอดจะต้องอยู่ใกล้เตาไฟที่จัดเตรียมไว้สำหรับการอยู่ไฟ และจะต้องให้ไฟติดอยู่ตลอดเวลาในช่วงของการอยู่ไฟ เชื่อกันว่าจะทำให้หญิงหลังคลอดแข็งแรงและฟื้นตัวได้เร็วขึ้น
2. ตลอดระยะเวลาของการอยู่ไฟ หญิงหลังคลอดจะต้องแต่งตัวมิดชิด ใส่ผ้าถุงหรือผ้าซิ่น ใส่เสื้อแขนยาว ใส่ถุงมือ
3. ไม่ให้หญิงหลังคลอดเดินทางไปไหนไกลๆ ยกเว้นในกรณีไปพบแพทย์เมื่อมีการเจ็บป่วย

ข้อควรที่จะต้องปฏิบัติในด้านอาหารการกินของหญิงปกากะญอหลังคลอดในการอยู่ไฟ

อาหารการกินของของหญิงชาวปกากะญอหลังคลอดในการอยู่ไฟ 3 วันหรือ 1 อาทิตย์นั้น อาหารที่หญิงหลังคลอดสมควรกินคือ อาหารจำพวกย่างและต้มจืดอ่อนๆเท่านั้น อาหารที่มีรสจัดหญิงหลังคลอดห้ามกินโดยเด็ดขาด เพราะจะทำให้หญิงหลังคลอดป่วยได้ ในการอยู่ไฟนั้นหญิงหลังคลอดจะต้องควบคุมด้านอาหารการกิน เนื่องจากอาหารบางชนิดหญิงหลังคลอดไม่สามารถที่จะทานได้เพราะจะส่งผลกระทบต่ออวัยวะภายใน เช่น มดลูก หรือก่อให้เกิดโรคได้อีกทั้งส่งผลกระทบต่อเด็กทารกแรกเกิดได้ ชาวปกากะญอจึงให้ความสำคัญในเรื่องอาหารการกินเป็นอย่างมาก จึงมีข้อห้ามในเรื่องอาหารการกินสำหรับหญิงหลังคลอดที่ควรจะต้องปฏิบัติ มีดังต่อไปนี้

- 1) ห้ามหญิงหลังคลอดกินอาหารแสลง เชื่อกันว่าจะทำให้หญิงหลังคลอดเกิดอาการบวมน้ำ
- 2) ห้ามหญิงหลังคลอดกินปลาร้า กะปิ และจำพวกของหมักดอง เชื่อกันว่าจะเกิดอาการคันในมดลูก
- 3) ห้ามหญิงหลังคลอดกินมะเขือ เชื่อกันว่าจะเกิดอาการคันในมดลูก
- 4) ห้ามหญิงหลังคลอดกินพริก เชื่อกันว่าจะทำให้ท้องผูกได้
- 5) ห้ามหญิงหลังคลอดกินชะอม เชื่อกันว่าจะทำให้ท้องอืด ท้องเฟ้อ
- 6) ห้ามหญิงหลังคลอดกินแตงกวา แตงโม เชื่อกันว่าจะทำให้ป่วยได้ เนื่องจากแตงกวาเป็นพืชที่มีน้ำ
- 7) ห้ามหญิงหลังคลอดกินของขมทุกชนิด เชื่อกันว่าจะทำให้ทารกป่วยและท้องผูกได้
- 8) ห้ามหญิงหลังคลอดกินปลาตุก ปลาไหล และจำพวกปลาที่อยู่ในโคลน เชื่อกันว่าจะทำให้ทารกป่วยและไม่สบายได้
- 9) ห้ามหญิงหลังคลอดที่อยู่ไฟกินสัตว์ป่าทุกชนิด
- 10) ห้ามหญิงหลังคลอดดื่มน้ำเย็น และน้ำฝน เชื่อกันว่าจะทำให้หญิงหลังคลอดผิวดี๋

การดูแลสุขภาพสุขภาพแม่และเด็กหลังคลอดของชาวปกากะญอในการอยู่ไฟ

1. หญิงหลังคลอดจะต้องกินมันสด เชื่อกันว่า เป็นยาแก้อาการบวม ช่วยไปกระชับมดลูก
2. หญิงหลังคลอดจะต้องกินหัวปลี เชื่อกันว่า เป็นการเพิ่มน้ำนม
3. หญิงหลังคลอดจะต้องกินกระเทียม เชื่อกันว่า เป็นยาแก้ขับลม
4. หญิงหลังคลอดจะต้องกินพริกไทย เหล้า เชื่อกันว่า เป็นยาที่จะทำให้ร่างกายของหญิงหลังคลอดอบอุ่น
5. หญิงหลังคลอดจะต้องกินขิง เชื่อกันว่า เป็นการเพิ่มน้ำนม

6. หญิงหลังคลอดจะต้องกินน้ำผึ้ง เชื่อกันว่า จะทำให้ทารกกระตุกแข็งแรง

7. หญิงหลังคลอดจะต้องกินปลา หมู ไก่ เชื่อกันว่า เป็นการเพิ่มสารอาหารให้แก่หญิงหลังคลอด

8. หญิงหลังคลอดจะต้องดื่มน้ำอุ่นๆหรือน้ำสมุนไพรที่ผ่านการต้ม สมุนไพรที่นิยมในการต้มให้หญิงหลังคลอดดื่มนั้น คือ ไพล เชื่อกันว่าจะทำให้หญิงหลังคลอดแข็งแรง ฟันตัวได้เร็วขึ้น และยังไปช่วยในเลือดที่คั่งอยู่ในมดลูกอีกด้วย

9. หญิงหลังคลอดจะต้องอาบน้ำสมุนไพร 3 ครั้งในช่วงระยะเวลาของการอยู่ไฟ ซึ่งสมุนไพรที่ใช้ในการต้มน้ำนั้นจะประกอบไปด้วย ใบหนาด ไพล ใบเปล้าใหญ่ และพืชจำพวกมีหนาม เชื่อกันว่าจะทำให้หญิงหลังคลอดฟันตัวเร็วขึ้น

10. หญิงหลังคลอดจะต้องผ่านการนวดท้องด้วยก้อนหินที่นำไปเผาไฟแล้วมาพันกับผ้าไว้ที่หน้าท้องและการอบตัวหรือการอังไฟจากสมุนไพรในช่วงของการอยู่ไฟ พืชที่ใช้ในการอบตัวหรือการอังไฟของหญิงหลังคลอดที่ใช้กันคือ ใบเปล้าใหญ่และใบหนาด เชื่อกันว่าจะทำให้หญิงหลังคลอดฟันตัวได้เร็วขึ้น

2) **การเจ็บป่วย** เนื่องจากปัจจุบันระบบสาธารณสุขเข้าถึงชุมชนเวลาเจ็บป่วยเข้ารับบริการจากอนามัยในหมู่บ้านและโรงพยาบาลประจำอำเภอควบคู่ไปกับการใช้สมุนไพรในการรักษา และมีการอธิษฐานขอพรจากพระเจ้าให้รักษาโรคภัยไข้เจ็บ โดยเชิญคนบ้านใกล้เคียงมาร่วมกันอธิษฐาน

3) **การแต่งงาน** พิธีกรรมการแต่งงานในหมู่บ้านห้วยกระทิง จะมีพิธีกรรมแบบศาสนาคริสต์ จะเริ่มจากเมื่อ หนุ่มสาว คู่ที่เป็นแฟนกัน ตกกลางจะแต่งงานกันแล้ว ทางผู้ใหญ่ของฝ่ายหญิงจะเป็นคนไปหาผู้ใหญ่ของฝ่ายชายเพื่อที่จะเจรจาตกลงกัน และนัดวันเวลาที่จัดพิธีแต่งงาน เมื่อถึงวันที่จะแต่งงาน ก่อนวันแต่งงานหนึ่งวัน ฝ่ายชายต้องเดินทางไปแต่งงานที่บ้านผู้หญิงและไปนอนค้างคืนที่หมู่บ้านผู้หญิงก่อนหนึ่งวันพร้อมกับคนที่หมู่บ้านฝ่ายชายต้องมาเป็นสักขีพยานด้วย พิธีกรรมตอนเย็นที่ฝ่ายชายมาถึงหมู่บ้านฝ่ายหญิง ทางฝ่ายหญิงจะจัดบ้านของญาติ ๆ หรือ คนในหมู่บ้านให้แขกจากบ้านฝ่ายชายไปนอน จะมีการรับประทานอาหารร่วมกันตอนเย็น หลังจากรับประทานอาหารเย็นเสร็จแล้ว ตอนกลางคืน จะมีการนมัสการพระเจ้าร่วมกันและชี้แจงกำหนดการของพิธีแต่งงานในเช้าวันรุ่งขึ้น เมื่อจบการนมัสการตอนกลางคืนแล้ว ต่างคนต่างแยกย้ายกลับไปนอนในบ้านที่ฝ่ายหญิงจัดเตรียมไว้ให้ รุ่งเช้ามาจะมีการเรียกแขกที่มาร่วมงานมารับประทานอาหารร่วมกันที่บ้านฝ่ายหญิงเมื่อรับประทานอาหารเสร็จแล้ว จะมีการเลือกแม่บ้านที่มีครอบครัวสมบูรณ์ กล่าวคือ มีสามีที่ดี มีลูกที่ดี ไม่เกเร มาถอดชุด “เซ วา” หรือ ชุดขาว สวน ชุด “เซ-ซุ” หรือ ชุด เสื้อสีดำกับผ้าถุงให้กับฝ่ายหญิง เพื่อถือเป็นสิริมงคลในการเริ่มต้นใช้ชีวิตแม่บ้าน ส่วนฝ่ายชายเสื้อที่ฝ่ายชายจะใส่ในวันแต่งงาน ฝ่ายหญิงจะ

เป็นคนจัดเตรียมชุดให้ จะเป็นเสื้อ “เซ-กอ” หรือ เสื้อสีแดง จะใส่ในงานแต่งงาน เมื่อทั้งสองฝ่ายสวมใส่ชุดสำหรับแต่งงานเสร็จแล้ว ฝ่ายชายจะเดินมาที่บ้านฝ่ายหญิงและจะมีการเดินไปที่สถานที่แต่งงานพร้อมกัน ทั้งเจ้าบ่าว เพื่อนเจ้าบ่าว และขบวนของเจ้าสาว พร้อมกับ พ่อของเจ้าสาว เมื่อไปถึงสถานที่แต่งงาน ฝ่ายเจ้าบ่าวและผู้มีส่วนในการประกอบพิธีแต่งงานจะเข้าไปในสถานที่แต่งงานก่อน เมื่อเจ้าบ่าวเข้าประจำที่แล้ว ขบวนเจ้าสาวก็จะเข้าไปในสถานที่แต่งงาน และเจ้าสาวกับพ่อเจ้าสาวจะเดินมาเป็นคนสุดท้าย พร้อมกับที่ประชุมจะให้การต้อนรับโดยการยืนขึ้นเมื่อเจ้าสาวกับพ่อเดินเข้าสู่สถานที่แต่งงาน เมื่อมาถึงข้างหน้า พ่อเจ้าสาวก็จะมอบเจ้าสาวให้กับเจ้าบ่าวเข้าสู่พิธีแต่งงาน แล้วก็มีการเริ่มประกอบพิธีแต่งงาน เมื่อประกอบพิธีแต่งงานเสร็จแล้ว เจ้าบ่าว เจ้าสาวจะเดินลงมาก่อนนำหน้าทุกคน แล้วที่ประชุมก็จะยืนขึ้น โปรยดอกไม้ให้กับเจ้าบ่าวเจ้าสาว เมื่อเจ้าบ่าวเจ้าสาว ผ่านสถานที่แต่งงานเสร็จแล้วก็จะมายืนรอคนที่มาร่วมพิธีหน้าสถานที่แต่งงาน เมื่อทุกคนออกมาจากสถานที่แต่งงานก็จะมีการมาจับมือแสดงความยินดีและอวยพรเจ้าบ่าวเจ้าสาว หลังจากนั้น ก็จะมีการรับประทานอาหารกลางวันร่วมกัน เมื่อรับประทานอาหารกลางวันเสร็จเรียบร้อยแล้ว แยกต่าง ๆ ก็จะไปแยกย้ายกันกลับบ้าน เจ้าบ่าวจะต้องค้างคืนอยู่ในหมู่บ้านคนเดียว เมื่อถึงกลางคืนก็จะมีกรรมสิทธิ์ที่บ้านเจ้าสาวอีกครั้งหนึ่ง จะมีการส่งเจ้าบ่าวเข้าไปที่บ้านเจ้าสาวในคืนวันที่แต่งงาน ฝ่ายเจ้าบ่าวต้องนอนค้างคืนที่บ้านเจ้าสาวอย่างน้อย 3 คืน ถึงจะเดินทางออกนอกหมู่บ้านได้

4) การตาย เนื่องจากหมู่บ้านห้วยกระทิง เป็นหมู่บ้านปกากะญอที่หันมานับถือคริสต์ เป็นส่วนใหญ่ดังนั้นเมื่อมีคนตายจะมีการประกอบพิธีศพแบบศาสนาคริสต์ เมื่อมีคนตายที่หมู่บ้าน ชาวบ้านทุกคนจะมาช่วยงานที่บ้านผู้ตาย ไม่ว่าจะเป็นการสร้างโลศพ การจัดเตรียมสถานที่สำหรับตั้งศพ การจัดดอกไม้ในพิธีศพ และ การจัดเตรียมอาหารสำหรับผู้มาร่วมพิธีศพ ครอบครัวของผู้ตาย จะแจ้งสมาชิกของครอบครัวที่ไม่ได้อาศัยอยู่ที่หมู่บ้านให้กลับมาร่วมพิธีศพทุกคน ทุกคืนที่มีพิธีศพ จะมีการนมัสการที่บ้านผู้ตายโดยมีศิษยาภิบาลผู้นำคริสตจักรมาเป็นคนเทศนาเรื่องเกี่ยวกับการกลับไปอยู่กับพระเจ้า ซึ่งคริสเตียนเชื่อว่าเป็นการกลับไปบ้านเกิดของตัวเอง เป็นการพักผ่อน ซึ่งเป็นที่อยู่ที่ถาวรนิรันดร์ จะมีการกล่าวถึงคุณงามความดีของผู้ตาย หลังจากนมัสการเสร็จแล้วก็จะมีการวางเลี้ยงคนที่มาร่วมพิธีศพ หลังจากนั้น สมาชิกคริสตจักรก็จะอยู่เป็นเพื่อนครอบครัวผู้ตายทุกคืนจนส่วนใหญ่มีการเก็บศพไว้ 3 วัน 3 คืน หลังจากผ่านพ้นไป 3 คืนแล้ว วันที่ 4 ตอนเช้า ก็จะมีการนมัสการพระเจ้าก่อนเคลื่อนศพไปที่สุสานอีกครั้งหนึ่ง คราวนี้จะเป็นการนมัสการครั้งสุดท้ายที่บ้านของผู้ตาย ในพิธีจะมีการ เทศนา มีการร้องเพลง มีการกล่าวถึงคุณงามความดี และมีการให้กำลังใจครอบครัวผู้ตาย เมื่อนมัสการเสร็จแล้ว ก่อนจะเคลื่อนศพ ก็จะมีการเปิดโลศพเพื่อดูหน้า ผู้ตายเป็นคนครั้งสุดท้ายแล้วก็จะมีการเคลื่อนศพ ออกจากบ้าน ขนไปที่สุสาน ทุกคนที่มาร่วมงานศพจะตามกันไปที่สุสานเพื่อไปฝังศพผู้ตาย เมื่อไปถึงสุสานพร้อมเพรียงกันทุกคนแล้ว จะมีการวางโลศพไว้ตรงปากหลุม

ฝังศพ โดยที่เอาไม้ 2 ท่อน มาพาดไว้ตรงปากหลุม จะมีพิธีขอพรจากพระเจ้า แจ้งต่อพระเจ้าว่าส่งดวงวิญญาณของผู้ตายกลับไปอยู่ในอ้อมกอดของพระเจ้าแล้ว เมื่อทำพิธีขอพรเสร็จ มีการเอาไม้สองท่อนที่รองโลงศพออก แล้วค่อยหย่อนโลงศพลงไปที่หลุมฝังศพ ทุกคนที่มาร่วมงานจะจับดินเท่าหนึ่งกำมือ แล้วโยนเข้าไปในหลุมฝังศพเมื่อทุกคนโยนจนครบแล้ว ก็จะมีการฝังศพ ฝังศพเสร็จแล้วก็จะมีการวางดอกไม้บนหลุมฝังศพ และมีการปักไม้กางเขนบนฝั่งหัวของศพ บนไม้กางเขนจะมีตัวหนังสือเขียนชื่อผู้ตาย วันเกิด และวันตาย เมื่อฝังศพทุกอย่างเรียบร้อยแล้ว ทุกคนที่มาร่วมพิธีศพก็จะกลับไปยังบ้านผู้ตายอีกรอบ ระหว่างที่เดินทางกลับไปครอบครัวผู้ตาย มีข้อห้ามว่าไม่ให้เหลียวหลังกลับไปดู เพราะถ้าเหลียวหลังกลับไปดู ผู้ตายอาจจะชวนวิญญาณเรากลับไปด้วยได้ เมื่อกลับมาถึงบ้านผู้ตาย เจ้าภาพก็จะจัดเตรียมน้ำส้มป่อย รดมือให้ทุกคนที่มาร่วมงานเพื่อที่จะได้ล้างมือ มีความเชื่อว่าจะล้างสิ่งไม่ดีที่ติดตัวมาจากป่าช้า

สรุป จากข้อมูลความเชื่อ วัฒนธรรมประเพณี และพิธีกรรม ชุมชนได้รับอิทธิพลการนับถือศาสนาจากภายนอกจนหันมานับถือคริสต์ศาสนา แต่ก็ยังใช้ภาษาปกากะญอเวลาประกอบพิธีกรรมในโบสถ์ ชุมชนมีปฏิทินวัฒนธรรมในรอบปีที่หลากหลายตามฤดูกาล และวิถีปฏิบัติที่สัมพันธ์กับความเชื่อพิธีกรรมตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย

3.1.7. ระบบการเกษตรและเศรษฐกิจในชุมชน

3.1.7.1 ระบบการเกษตร ในชุมชนปกากะญอบ้านห้วยกระทิง สามารถแบ่งได้เป็น 4 รูปแบบดังนี้

1) **ระบบการเกษตรแบบไร่หมุนเวียน** ระบบไร่หมุนเวียนเป็นวิธีการเกษตรแบบดั้งเดิมของชุมชนปกากะญอ เป็นการใช้ประโยชน์พื้นที่อย่างหมุนเวียน (Rotation) เป็นการทำไร่ในพื้นที่หนึ่งในระยะเวลาหนึ่งปี แล้วย้ายไปแปลงใหม่ในปีต่อไป เพื่อให้ดินและป่าในพื้นที่เดิมฟื้นสภาพความอุดมสมบูรณ์กลับมา การหมุนรอบกลับมาที่เดิมประมาณ 7-9 ปี ขึ้นมาแล้วแต่สภาพความอุดมของพื้นที่ ชุมชนทำน้อยลง มีประมาณไม่ถึง 10 แปลง เพราะได้รับผลกระทบจากการประกาศป่าสงวนและอุทยานแห่งชาติทับที่ทำกินชาวบ้าน ชาวบ้านที่ยังทำไร่หมุนเวียนอยู่เพราะได้กินพืชพันธุ์พื้นบ้านหลายอย่าง ซึ่งไม่มีขายในตลาด และเป็นการรักษาเมล็ดพันธุ์พื้นบ้านอีกด้วย

2) **การทำสวนผสมผสาน** ชุมชนปกากะญอบ้านห้วยกระทิง ได้มีการทำการเกษตรแบบสวนผสมผสานในลักษณะวนเกษตร โดยมีต้นแบบจากสวนร่มเย็น ปลูกผลไม้ที่กินเอง เช่น ส้มโอ กลั้ว สับปะรด เป็นต้น และที่แจกจ่าย แบ่งปันในชุมชน เช่น พริก มะนาว เป็นต้น พืชที่ขาย เช่น ขมิ้น กาแฟ เป็นต้น พืชพื้นบ้าน เช่น ผักกูด ใบบัวบก เพกา มัน เผือก หวาย บุก หนาม พลุ เป็นต้น พืชปลูกใหม่ ส้มโอ ส้มเขียวหวาน อาโวคาโด กาแฟ ลิ้นจี่ มะพร้าว เป็นต้น

3) **การทำนาแบบขั้นบันได** เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมของคนปกากะญอ เพราะพื้นที่ที่ชุมชนปกากะญออาศัยอยู่ส่วนใหญ่ไม่ใช่ที่ราบ จะเป็นพื้นที่ลาดชันตามหุบเขา เพราะฉะนั้นการที่จะปลูกข้าวได้ต้องอาศัยการขุดนาตามระดับความชันของพื้นที่ หรือ ภาษาอังกฤษ เรียกว่า การเกษตรแบบ Contour Farm ระบบการทำนาขั้นบันได จะใช้ระบบเหมืองฝาย และผันน้ำ เข้าในนา แล้วปล่อยน้ำให้ไหลตามระบบความสูงของพื้นที่ ถ้าความสูงระดับเดียวกันก็จะทำแปลง เดียวกัน การทำนาขั้นบันไดของชาวบ้านห้วยกระทิง ปัจจุบันเริ่มนิยมกลับมาทำกันมากขึ้นเพื่อที่จะ เป็นการเพิ่มแหล่งอาหาร หรือรักษาความมั่นคงทางอาหารของชุมชน ในอดีต มีการทำข้าวโพดกันมาก จนต้องมีการซื้อข้าวกิน พันธุ์ข้าวที่ปลูกในนาขั้นบันได ส่วนใหญ่เป็นพันธุ์ข้าวดั้งเดิมของคนปกากะญอ เช่น บือโอะโหละ บือวาโอบ บือซอมี บือกิ บือปอหม้อ ซึ่งเป็นพันธุ์ข้าวที่เหมาะสมกับระบบ นิเวศ และระบบพื้นที่ในระบบนาขั้นบันได เพราะนาขั้นบันได ไม่สามารถใช้เครื่องจักร ไปเกี่ยวได้ ต้อง ใช้คนเกี่ยวเท่านั้น เพราะว่าพื้นที่ไม่เรียบพอที่เครื่องจักรจะเข้าไปเกี่ยวได้ และเป็นการลงแรงเกี่ยวข้าว แบบเอามือเอววันกัน ปัจจุบันการผลิตข้าวในชุมชนห้วยกระทิงมีการผลิตเพื่อบริโภคเท่านั้น ไม่ได้ผลิต ไว้เพื่อขาย

4) **การทำเกษตรเชิงเดี่ยว** การทำพืชเชิงเดี่ยวที่ปลูกในหมู่บ้านห้วยกระทิง คือ ข้าวโพด เพราะเป็นแหล่งรายได้หลัก อย่างหนึ่งของคนในชุมชน จะมีการเริ่มหว่านเมล็ดข้าวโพด ในช่วงปลายเดือนเมษายน และมีการเก็บเกี่ยวผลผลิตประมาณช่วงปลายเดือนตุลาคม ไปจนถึง เดือนธันวาคม ข้าวโพด เป็นพืชที่ใช้น้ำน้อย เมื่อย้อนหลังไป 15 ปีที่แล้ว ทุกครัวเรือนจะปลูกกัน แต่เมื่อ 2-3 ปีที่ผ่านมา ชาวบ้านเห็นถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นกับสิ่งแวดล้อม จึงเริ่มลดการปลูกข้าวโพดลง จาก เดิมที่ปลูกทุกบ้าน ปัจจุบันลดลงเหลือ 90% ของหมู่บ้านทั้งหมด พื้นที่ในการปลูกข้าวโพดทั้งหมดใน หมู่บ้าน ประมาณ 60% ของพื้นที่ทำกินทั้งหมด

3.1.7.2 **เศรษฐกิจชุมชน** ในชุมชนบ้านห้วยกระทิง มีเศรษฐกิจที่ขับเคลื่อนชุมชนมี อยู่ 5 อย่างได้แก่

1) เศรษฐกิจที่ได้จากการเกษตร

1) การเพาะปลูกพืชเชิงเดี่ยว คือ ข้าวโพด เริ่มเข้ามาในหมู่บ้านห้วยกระทิง เมื่อปี พ.ศ. 2544 เมล็ดพันธุ์ของข้าวโพด ชาวบ้านจะเข้าไปซื้อที่บริษัทขายพันธุ์ข้าวโพด ซึ่งในการ ปลูกข้าวโพดต้องมีการใช้ยาป้องกันศัตรูพืช ยาที่ใช้ป้องกัน ชาวบ้านก็จะเข้าไปซื้อในตัวอำเภอเช่นกัน วิธีการปลูก เขาจะเริ่มปลูกกันช่วงกลางเดือนเมษายน เป็นต้นไป จนถึงประมาณปลายเดือนตุลาคม ก็ จะเริ่มทยอยเก็บผลผลิตไปจนถึงเดือนธันวาคม ข้าวโพดในหมู่บ้านห้วยกระทิง ตอนนี้อยู่ได้ประมาณ 15 ปีแล้ว ราคาผลผลิตข้าวโพด ณ ปัจจุบัน กิโลกรัมละ 2.5 -4.5 บาท ขึ้นอยู่กับความชื้นของผลผลิตที่ ได้ ตอนนี้เขาปลูกแล้วเขา คิดเฉลี่ยแล้วหนึ่งไร่จะได้ผลผลิตประมาณ 2000 กิโลกรัม พื้นที่ในการปลูก

ข้าวโพดโดยเฉลี่ยแล้ว ครั้วเรือนละ 20 ไร่ ปีหนึ่งรายได้รวมของหมู่บ้านจากการปลูกข้าวโพด ประมาณ 2-3 ล้านบาท

2) การเลี้ยงสัตว์ การเลี้ยงวัว เลี้ยงควาย การเลี้ยงสัตว์จะไม่ขาย จะขายเมื่อมีความจำเป็นเท่านั้น กล่าวคือ เมื่อจำเป็นต้องไปรักษาตัวต้องจ่ายค่าพยาบาล ต้องจ่ายค่าเล่าเรียนให้ลูก จำเป็นต้องมีจักรยานยนต์ในการเดินทาง จะมีการขายวัว หรือ ควายเมื่อจำเป็นต้องใช้เงินก้อนใหญ่ ๆ เท่านั้น การเลี้ยงวัว เลี้ยงควาย จะเลี้ยงแบบปล่อย ราคาของวัว ควาย ราคาจะต่างกัน ราคาวัว ตัวละ 7000 – 8000 บาท ส่วนควาย ราคาจะสูงกว่าวัว คือ ตัวละ 10000 – 20000 บาท แล้วแต่ขนาดของควายแต่ละตัว เมื่อจะซื้อสิ่งของที่เป็นชิ้นใหญ่ ชาวบ้านจะพิจารณาว่า รายได้ที่ได้จากการปลูกข้าวโพด พอที่จะซื้อได้ไหม ถ้าไม่พอก็จะสมทบด้วยการขายวัว ขายควายไปตัวหนึ่ง การเลี้ยงวัวเลี้ยงควายในชุมชนห้วยกระทิง ไม่ได้มีการเลี้ยงทุกครัวเรือน

2) รายได้ที่เกิดจากทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน

1. ไม้ไผ่ ชาวบ้านจะไปตัดหน่อไม้ในป่าใกล้เคียงชุมชน กลับมาตัดเปลือกหน่อไม้ออก แล้วจะมีพ่อค้าคนกลางมารับซื้อที่หมู่บ้าน ในราคากิโลกรัมละ 4 บาท โดยเฉลี่ยแล้ว 1 วันจะได้ประมาณ 20 – 50 กิโลกรัม คิดเป็นเงิน 80 – 400 บาท ต่อวัน ส่วนใหญ่การไปขุดหน่อ จะไม่ไปขุดทั้งเวลา จะใช้เวลาก่อนกลับจากไร่มา ไปขุดแล้วขนกลับมา จะมีพ่อค้าคนกลางมาซื้อทุกเย็น พ่อค้าคนกลางจะไปขายต่อในเมืองแม่สอดกิโลกรัมละ 7-8 บาท ฤดูในการขุดหน่อ จะเริ่มตั้งแต่เดือนกรกฎาคม ไปจนถึงเดือนกันยายน ระยะเวลาประมาณ 3 เดือน เฉลี่ยแล้วจะได้รายได้จากหน่อไม้ประมาณวันละ 300 บาท เฉลี่ย ปีหนึ่ง ชาวบ้านจะได้รายได้จากการไปขุดหน่อไม้ ปีละ 30000 – 40000 บาท (เขาจำนวนครัวเรือนทั้งหมดมาคูณกับรายได้ที่ได้ต่อปี)

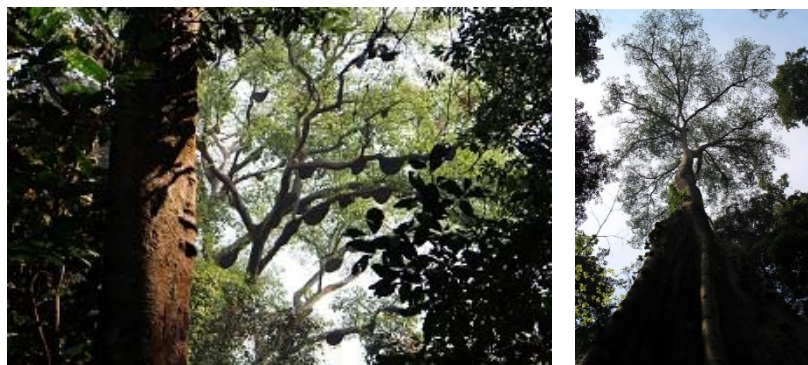
การดูแลรักษาหน่อไม้ ชาวบ้านจะใช้วิธีการทำแนวกันไฟ และชิงเผา เพื่อไม่ให้ไฟได้รับการเผาจนตายไป ธรรมชาติของไฟต้องการตัวกระตุ้นจากไฟ ไม้ไผ่ถึงจะออกหน่อได้ดี เพราะฉะนั้น สิ่งนี้ก็เป็นภูมิปัญญาของคนปกากะญอที่จะทำอย่างไรให้หน่อไม้ออกได้ดี

2. ผึ้ง ผึ้งที่บ้านห้วยกระทิง มีความพิเศษกว่าหมู่บ้านอื่นคือ ที่นี่จะมีต้นผึ้ง ต้นไม้ที่ผึ้งขึ้น ปกากะญอ เรียกว่า “ซุ เกอ ลี” แปลว่า ซุ แปลว่า ต้นรัก เกอ ลี แปลว่า ลม รวมกันแล้ว แปลว่า ต้นรักลม ลักษณะของต้นซุเกอ ลี ต้นจะเป็นสีขาว(ภาพประกอบ) สูงใหญ่ มีกิ่งก้านมาก เมื่อซุเกอ ลี อายุได้ประมาณหนึ่ง ผึ้งจะมาทำรัง บางต้นจะทำรัง 2-3 รัง ส่วนใหญ่ ถ้าเป็นต้นซุเกอ ลี จะทำรังไม่ต่ำกว่า 4-5 รังต่อปี ถ้าบริเวณที่ต้นซุเกอ ลี ขึ้น และไม่มีกรไปทำลายระบบนิเวศรอบ ๆ ต้นซุเกอ ลี ผึ้งจะมาเยอะขึ้นเรื่อย ๆ บางต้นจะมีมากถึง 50-60 รัง ที่ชุมชนบ้านห้วยกระทิง ต้นที่มีรังผึ้งเยอะที่สุดมีถึง 80 รัง บางปีรังผึ้งเยอะจนกิ่งไม้หัก เพราะรับน้ำหนักของรังผึ้งที่อยู่บนกิ่งไม้ไม่ไหว ต้นซุเกอ ลี ที่

หมู่บ้านห้วยกระทิงที่มีฝั้งมาทำรังเยอะ ๆ มีทั้งหมด 7 ตัน ตันที่เยอะที่สุดประมาณ 80 รัง และตันที่น้อยที่สุดประมาณ 30 รัง

การบริหารจัดการต้นฝั้ง ใครไปเจอต้นฝั้งคนแรกเขาจะทำเครื่องหมายเพื่อแสดงให้เห็นว่า ต้นฝั้งต้นนี้มีเจ้าของแล้ว คนคนนั้นก็กลายเป็นเจ้าของต้นฝั้ง ถ้าใครเป็นเจ้าของต้นฝั้งเขาต้องเป็นคนดูแลรักษาป่าฝั้งที่ต้นฝั้งนั้นอยู่ ถ้ามีต้นฝั้งอยู่ที่ไหน ป่าบริเวณนั้นรัศมีประมาณ 500 เมตร รอบ ๆ เจ้าของต้นฝั้งจะดูแล จะหวงห้ามไม่ให้ใครมาทำอะไรข้าวโพด หรือ มาทำกินในบริเวณแถว นั้น เพราะฉะนั้น ต้นฝั้งอยู่ที่ไหน จะรักษาป่าฝั้งนั้นได้บริเวณ 500 เมตรรอบ ๆ พอถึงฤดูกาลสอยรังฝั้ง เจ้าของต้นฝั้งไม่ได้มีหน้าที่ไปสอยรังฝั้ง แต่จะมีคนในชุมชนต้องมาแจ้งความจำนงค์ต่อเจ้าของต้นฝั้ง สมมติ ว่า ปีนี้ต้นฝั้งต้นนี้ มี 50 รัง ชาวบ้านที่มีความประสงค์จะขึ้นต้นฝั้งต้องไปแจ้งกับเจ้าของต้นฝั้งว่า ปีนี้ขอขึ้นต้นฝั้ง คนหนึ่งจะอนุญาตให้ขึ้นได้ไม่เกิน 5 รัง ถ้า เจ้าของต้นฝั้ง มี 50 รังก็จะแบ่งให้คน 10 คน ถ้าเจ้าของต้นฝั้งมี 80 รัง ก็จะแบ่งให้คนขึ้น 16 คน เพราะฉะนั้นในชุมชนห้วยกระทิงมีทั้งหมด 7 ตัน ทุกคนจะเฉลี่ยกันขึ้นต้นฝั้ง คนหนึ่งไม่สามารถไปขึ้นต้นฝั้ง 2 ตัน มีสิทธิ์ขึ้นได้แค่ต้นเดียว ถึงแม้ว่าไม่มีต้นฝั้ง เมื่อไปแจ้งความประสงค์จะขึ้นต้นฝั้งกับเจ้าของ ก็มีสิทธิ์ที่จะได้ขึ้นรังฝั้ง 5 รัง เมื่อถึงเวลาที่ต้องไปสอยต้นฝั้ง เจ้าของต้นฝั้งจะไปเฝ้าดูอยู่ที่ต้นฝั้ง เมื่อสอยรังฝั้งเสร็จแล้ว น้ำฝั้งที่ได้ คนขึ้น กับ เจ้าของต้นฝั้ง จะต้องแบ่งกันคนละครึ่ง สมมติว่า ได้ขึ้น 5 รัง ได้รังละ 10 ขวด 5 รังก็จะได้ 50 ขวด จะต้องแบ่งให้เจ้าของ 25 ขวด และคนขึ้น 25 ขวด ราคาน้ำฝั้ง ที่ขายกันในชุมชน ขวดละ 200 บาท 10 ขวด ก็ ได้เงิน 2000 บาท 25 ขวดก็ได้ 5000 บาทเพราะฉะนั้นเจ้าของต้นฝั้งก็จะได้รายได้จากการดูแลต้นฝั้ง ส่วนชาวบ้านทั่วไปก็จะได้รายได้จากการไปสอยรังฝั้งเช่นกัน เมื่อถึงฤดูกาลขึ้นต้นฝั้ง ก่อนขึ้นเจ้าของต้นฝั้งจะทำพิธีกรรมขอขอบคุณพระเจ้าได้ต้นฝั้ง มีการนมัสการของคุณพระเจ้า เนื่องจากชุมชนห้วยกระทิง เป็นชุมชนคริสเตียน แต่ก็ยังมีการไปขอขอบคุณพระเจ้าได้ต้นฝั้ง เพราะเชื่อว่า ต้นฝั้ง ได้ประทานมาจากพระเจ้า เฉลี่ยแล้ว ฝั้งในชุมชนห้วยกระทิงจะสร้างรายได้ให้กับชุมชนเป็นหลักแสน เพราะว่า ไม่ใช่แค่ 7 ตัน ที่ขึ้นเยอะ ๆ แต่ก็ที่ต้นอื่น ๆ ที่ขึ้น 2-3 รังโดยประปราย เพราะฉะนั้นต้นฝั้งมีความสัมพันธ์กับเรื่องเศรษฐกิจ มีความสัมพันธ์กับเรื่องของทรัพยากรธรรมชาติ การดูแลรักษาป่า ความหลากหลายของพันธุ์พืชในป่า มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ เพราะมีการไปขอขอบคุณพระเจ้าได้ต้นฝั้ง ในการไปสอยฝั้ง จะมีการไปสอยฝั้งในเวลากลางคืน และต้องเป็นคืนที่พระจันทร์มืด ต้นฝั้งบางต้นไม่สามารถขึ้นให้เสร็จภายในคืนเดียว ต้องใช้เวลาในการขึ้นเกือบอาทิตย์ เพราะฉะนั้นคนที่ เป็นเจ้าของต้นฝั้ง ต้องกำหนดเวลากับคนที่ขึ้นต้นฝั้ง 1 คืน ขึ้นได้ 4-5 คน เพราะฉะนั้น ต้องมีการ จัดลำดับการขึ้นให้ดี ถือว่าเป็นองค์ความรู้ในการจัดการฝั้งในชุมชน คนปกากะญอเชื่อว่าถ้ามีต้นฝั้งอยู่ที่ไหน ต้องดูแลรักษาป่าฝั้งนั้นให้ต้นฝั้ง อย่างน้อย 500 รัศมีรอบ ๆ เพราะถ้าเราไม่ดูแลรักษาป่า ปี

ต่อไป ผึ้งจะไม่กลับมา และยังมีความเชื่อว่า หลังจากสอยผึ้งเสร็จก็จะมีการขอบคุณพระเจ้า ถ้าไม่ขอบคุณพระเจ้าปีต่อไปผึ้งก็จะไม่กลับมาเช่นกัน

ภาพประกอบ 61 ต้นผึ้ง

3. บุก ต้นบุกขึ้นอยู่ตามป่า ชาวบ้านจะไปขุดหัวบุกในป่า แล้วกลับมาซังขาย เป็นกิโลกรัม (กิโลละเท่าไหร่) ชาวบ้านจะดูแลรักษาโดยการที่ชาวบ้านจะกลับมาปลูกที่สวนแซมกับต้นข้าวโพด เวลาปลูกบุกต้องใช้เวลาในการเติบโตระยะเวลาประมาณ 3 ปี ถึงจะขุดได้ หลังจาก 3 ปี จะมีการขุดหัวบุก ขนาดหัวบุกต่อหัวประมาณ 3-5 กิโลกรัม ถ้าขุดหลังจากปลูกได้หนึ่งปี หัวบุกน้ำหนักหัวบุกจะไม่มาก ถ้ารอ 3 ปี ต้นบุกจะเริ่มมีเมล็ดออกมา เมื่อต้นแก่ต้นก็จะล้ม เมล็ดที่หล่นก็จะงอกขึ้นมาใหม่ บางทีก็จะปลูกตามหัวไร่ปลายนา ต้นบุกจะเป็นพืชที่ขึ้นง่าย โตง่าย ถึงแม้จะอยู่ในป่า หรือ ใต้ต้นไม้ แต่มีข้อยกเว้นคือ ไม่ปลูกใกล้ต้นไม้ เพราะถ้าปลูกใกล้ต้นไม้ ลำต้นจะสวຍ แต่หัวจะไม่โต เพราะฉะนั้นชาวบ้านจะไม่นิยมปลูกต้นบุก ใกล้กับต้นไม้ จากการสอบถามนายอาทิตย์ เจษฎากุลอนุชิต (2558: สัมภาษณ์) ระบุว่า “รายได้เฉลี่ยของการขายบุกแต่ละปีของชาวบ้าน ประมาณ 400,000 – 500,000 บาท

3) การทอดผ้า กลุ่มแม่บ้านจะมีการรวมกลุ่มกันทอดผ้า เพื่อที่จะจำหน่าย โดยมีการไปซื้อด้ายจากในเมือง เนื่องจากปัจจุบันไม่มีการปลูกฝ้ายหรือผลิตฝ้ายในชุมชนแล้ว เมื่อได้ด้ายมาจะมีการมาทอเป็นรูปทรงต่าง ๆ เช่น เสื้อเชิ้ต เซวา ย่อม ผ้าถุง ผ้าพันคอ เพื่อไปขายในงานต่าง ๆ หรือเมื่อมีคนมาเยี่ยมชุมชนก็จะมีการวางรวมกันขายในชุมชนอยู่ 2 จุด การทอดผ้าไม่ได้มีทุกครัวเรือน จะมีการทอเฉพาะคนที่สนใจเท่านั้น ส่วนใหญ่จะเป็นแม่บ้าน ราคาของย่ามก็จะขายกันในราคา ใบละ 120 – 150 บาท เสื้อเชิ้ต 500-800 บาท และผ้าถุง 350-500 บาท ส่วนใหญ่จะมีการทอดผ้าในช่วงระยะเวลาที่เว้นว่างจากการทำการเกษตร ส่วนใหญ่จะเป็นช่วงหน้าหนาวและหน้าร้อน นางสุดารัตน์ พันธุ์ปัญญากรกุล ระบุว่า สมาชิกในกลุ่มทอดผ้ามีทั้งหมด ประมาณ 20 คน รายได้เฉลี่ย ในการทอดผ้าของกลุ่มได้

ประมาณปีละ 100000 บาท เฉลี่ยต่อคนต่อปีได้ประมาณ 5000 บาท เพราะฉะนั้น การทอดผ้าจึงสัมพันธ์กับ 1) วัฒนธรรมของชุมชน เรื่องลายผ้า อัตลักษณ์ทางการแต่งกาย 2) เศรษฐกิจชุมชน

4) การผลิตเพื่อการบริโภคในชุมชน นอกจากการทำกิจกรรมเพื่อเศรษฐกิจแล้ว ในชุมชนยังมีการผลิตเพื่อการบริโภคอยู่ ได้แก่ การทำไร่ การปลูกข้าว ในชุมชนยังมีการปลูกข้าวอยู่ 2 แบบ คือ

1. การปลูกข้าวแบบไร่หมุนเวียน ซึ่ง ในชุมชนห้วยกระทิง หลงเหลืออยู่ไม่มากแล้ว เพราะไร่หมุนเวียนถูกแทนที่ด้วยพืชเชิงเดี่ยว ไร่ข้าวโพด จึงทำให้ไร่หมุนเวียนลดจำนวนลง มีอยู่ไม่ถึง 10 ไร่แล้วในชุมชน และรอบหมุนเวียนก็ไม่ครบ 7 ปีแบบดั้งเดิมแล้ว รอบในการหมุนเวียนเหลืออยู่แค่ 3 ปี

2. การทำนาแบบขั้นบันได เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมของคนปกากะญอ เพราะพื้นที่ที่ชุมชนปกากะญออาศัยอยู่ส่วนใหญ่ไม่ใช่ที่ราบ จะเป็นพื้นที่ลาดชันตามหุบเขา เพราะฉะนั้น การที่จะปลูกข้าวได้ต้องอาศัยการขุดนาตามระดับความชันของพื้นที่ หรือ ภาษาอังกฤษเรียกว่า การเกษตรแบบ Contour Farm ระบบการทำงานขั้นบันได จะใช้ระบบเหมืองฝาย และผันน้ำเข้าในนา แล้วปล่อยน้ำให้ไหลตามระบบความสูงของพื้นที่ ถ้าความสูงระดับเดียวกันก็จะทำล๊อคเดียวกัน เป็นล๊อคเป็นล๊อคไป การทำนาขั้นบันไดของชาวบ้านห้วยกระทิง ปัจจุบันเริ่มนิยมกลับมาทำกันมากขึ้น และได้รับการสนับสนุนจากมูลนิธิสิริกรรมธรรมชาติ เพื่อที่จะเป็นการเพิ่มแหล่งอาหาร หรือรักษาความมั่นคงทางอาหารของชุมชน ในอดีต มีการทำข้าวโพดกันมาก จนต้องมีการซื้อข้าวกิน แต่ปัจจุบันเริ่มหันกลับมาทำนาขั้นบันได ซึ่ง เป็นการฟื้นฟูวิถีวัฒนธรรมของคนปกากะญอกลับคืนมาในชุมชน ปัจจุบันนาขั้นบันได มีทั้งหมด 20 แปลง พันธุ์ข้าวที่ปลูกในนาขั้นบันได ส่วนใหญ่เป็นพันธุ์ข้าวดั้งเดิมของคนปกากะญอ เช่น ปือโละโละ ปือวาโบ ปือชอมี ปือกิ ปือปอหม้อ ซึ่งเป็นพันธุ์ข้าวที่เหมาะสมกับระบบนิเวศ และระบบพื้นที่ในระบบนาขั้นบันได เพราะนาขั้นบันได ไม่สามารถใช้เครื่องจักร ไปเกี่ยวได้ ต้องใช้คนเกี่ยวเท่านั้น เพราะว่าพื้นที่ไม่เรียบพอที่เครื่องจักรจะเข้าไปเกี่ยวได้ เพราะฉะนั้น พันธุ์ข้าวต้องมีความความอุดมสมบูรณ์ ความสูงพอเหมาะกับการเกี่ยว เพราะถ้ามันต่ำเกินไปเราต้องก้มเกี่ยวข้าวทั้งวันจะทำให้ปวดเอวได้ เมื่อความสูงพอเหมาะก็จะสามารถยืนเกี่ยวได้ นี่คือเหตุผลที่เลือกพันธุ์ข้าวดั้งเดิม และ พันธุ์ข้าวดั้งเดิม ยังทนทานต่อเชื้อโรคด้วย ปัจจุบันการผลิตข้าวในชุมชนห้วยกระทิงมีการผลิตเพื่อบริโภคเท่านั้น ไม่ได้ผลิตไว้เพื่อขาย

ภาพประกอบ 62 นาขั้นบันได

5) การทำสวนแบบผสมผสาน ในชุมชนห้วยกระทิง เริ่มมีการทำสวนแบบผสมผสานจากการแนะนำของมูลนิธิกสิกรรมธรรมชาติ ร่วมกับภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชนซึ่งมาจากแนวคิดไร่หมุนเวียนเดิมที่มีการปลูกพืชผสมผสานอยู่แล้ว เพราะฉะนั้นการทำเกษตรผสมผสาน หรือวนเกษตร ซึ่งคนปลูกาเกอะญอบ้านห้วยกระทิง มองว่า มันคือภูมิปัญญาดั้งเดิมอยู่แล้วแต่เราจะใช้ประโยชน์ต่อสถานการณ์ปัจจุบันได้อย่างไร นอกจากที่จะได้กินแล้ว จะได้ขายด้วย เกษตรผสมผสานของ คนปลูกาเกอะญอบ้านห้วยกระทิงจะมีทั้งพืชที่กิน และพืชที่เอาไปขายด้วย ปัจจุบันมีสวนผสมผสานที่อยู่ในชุมชนเรียกว่า สวนร่มเย็น ปลูกทั้ง ส้มโอ ขนุน กาแฟ มะนาว ขมิ้น มะขาม และต้นบุก ถึงเวลาที่จะมีผลผลิตในสวนร่มเย็น เอาไปขายได้ตลอดปี เช่น บางหน้ามะนาวออก บางหน้ามะขามออก บางหน้ากาแฟออก บางหน้าขมิ้นออก บางหน้าขนุนออก นอกจากนี้บริเวณสวนร่มเย็น ยังมีการดูแลรักษาพืชพันธุ์พื้นบ้านเช่น ผักกูด ถึงแม้ว่าในปัจจุบันไม่มีการขายผักกูดในชุมชน แต่ชาวบ้านก็สามารถไปเก็บกินในบริเวณสวนร่มเย็นได้ และช่วยดูแลสวนให้กับเจ้าของสวนที่นั่นได้ เป็นสวนวนเกษตรที่เป็นต้นแบบที่คนในชุมชนมากกว่าสิบครัวเรือนเริ่มเปลี่ยนจากไร่ข้าวโพดมาเป็นสวนแบบผสมผสานแล้วในชุมชน เพราะมันสอดคล้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชน อีกทั้งยังให้ความยั่งยืน และไม่ต้องใช้ปุ๋ยและสารเคมี เหมือนที่ทำเกษตรเชิงเดี่ยว

ภาพประกอบ 63 สวนผสมผสาน

สรุป จากข้อมูลระบบการเกษตรและเศรษฐกิจในชุมชนพบว่าชุมชนมีมรดกทางวัฒนธรรมทางการเกษตรที่สัมพันธ์กับความเชื่อ ชุมชนได้มีการประยุกต์ใช้องค์ความรู้ดั้งเดิมสร้างรูปแบบการอธิบายใหม่ให้สอดคล้องกับชีวิตประจำวันในปัจจุบัน และเศรษฐกิจชุมชนมีฐานการผลิตมาจากมรดกทางทรัพยากรธรรมชาติ

3.1.8. การจัดการชุมชนและทรัพยากรธรรมชาติ

3.1.8.1 โครงสร้างการจัดการชุมชน ของหมู่บ้านห้วยกระติงประกอบด้วย

3.1.8.1.1 โครงสร้างผู้นำแบบศาสนาและวัฒนธรรม

เนื่องจากชุมชนเป็นชุมชนคริสต์ศาสนา จึงได้มีโครงสร้างการบริหารจัดการใช้โครงสร้างแบบคริสตจักร ชุมชนบ้านห้วยกระติงกับคริสตจักร เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพราะคนในชุมชนก็เป็นสมาชิกของคริสตจักร และคริสตจักรก็มาจากคนในชุมชน โครงสร้างของคริสตจักรประกอบด้วย ศิษยาภิบาล คณะธรรมกิจคริสตจักร คณะสตรี อนุชน ศิษยาภิบาลเป็นประธานคณะธรรมกิจ และ ทำหน้าที่คือ เมื่อมีพิธีกรรมทางศาสนา ศิษยาภิบาลจะเป็นผู้ประกอบพิธีทางศาสนา เช่น ทุกวันอาทิตย์ที่จะต้องเข้าโบสถ์ คนนำพิธีกรรมในโบสถ์จะเป็นศิษยาภิบาล ส่วนคณะธรรมกิจคริสตจักร จะเป็นกลุ่มที่ร่วมกันวางแผน จัดการ การบริหารงานของคริสตจักร ส่วนคณะสตรี ก็จะแบ่งทำงานด้านที่ผู้หญิงต้องรับผิดชอบ เช่น เมื่อมีพิธีสำคัญต่าง ๆ คณะสตรี จะเป็นผู้รับผิดชอบเรื่องอาหารการกิน ของที่ระลึกให้กับแขกที่มาร่วมงาน และ อนุชน ก็จะมีหน้าที่ในการออกไปทำกิจกรรมต่าง ๆ ช้างนอก และเป็นกลุ่มคนที่จะทำหน้าที่ในการเป็นผู้นำในอนาคต จะมีการฝึกทักษะการเป็นผู้นำ

ในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ในโบสถ์ เช่น นำนมัสการ ดำเนินรายการ ออกทึ่มประกาศช่วงคริสต์มาส เป็นต้น

3.1.8.1.2 โครงสร้างแบบทางการ ประกอบไปด้วย ฝ่ายปกครองได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน กับผู้ช่วย สองคน และฝ่ายบริหารได้แก่ สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลระดับหมู่บ้าน และคณะกรรมการหมู่บ้าน

มีหน้าที่ตามที่กระทรวงมหาดไทยกำหนด ให้เป็นตัวแทนชาวบ้านในการ ประสานงาน ประสานข้อมูล ประสานความต้องการของระหว่าง ชุมชนไปที่อำเภอ หรือ สำนักงาน บริหารส่วนตำบล นำกลับมาอธิบาย มานำเสนอนโยบายต่าง ๆ ของรัฐให้แก่ชุมชน หรือ นำเสนอความต้องการสู่อำเภอ หรือ สำนักงานบริหารส่วนตำบล

การบริหารจัดการชุมชนทั้งที่เป็นโครงสร้างแบบวัฒนธรรมและศาสนา หรือ โครงสร้างแบบเป็นทางการจะมีการหนุนเสริมซึ่งกันและกัน ดังนั้นการจัดการชุมชนของบ้านห้วยกระทิง อาศัยเงื่อนไขทั้งภายนอก ก็คือ โครงสร้างที่ทางการ และเงื่อนไขภายในที่เป็นโครงสร้างแบบศาสนา และวัฒนธรรม ที่จะขับเคลื่อนชุมชน ที่จะมีความสัมพันธ์ทั้งกับคนภายในและคนภายนอก

3.1.8.2 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

3.1.8.2.1 การใช้ประโยชน์ที่ดิน การใช้ประโยชน์จากที่ดินของชุมชนบ้านห้วยกระทิงจำแนกได้ดังนี้

- 1) พื้นที่ที่อยู่อาศัย เป็นพื้นที่ที่สร้างบ้านเรือน
- 2) พื้นที่ทำการเกษตร เป็นพื้นที่สำหรับทำการเพาะปลูกพืชผลต่าง ๆ

ทั้งสำหรับเศรษฐกิจและการอุปโภคบริโภค ได้แก่ พื้นที่นา พื้นที่นาขั้นบันได พื้นที่ไร่หมุนเวียน พื้นที่สวนผสมผสาน พื้นที่ไร่ข้าวโพด

3.1.8.2.2 การใช้ประโยชน์น้ำ

หมู่บ้านห้วยกระทิงมีทั้งหมด 3สาย

- 1) แม่น้ำโกล(แม่น้ำแม่จะเรา) เป็นแม่น้ำที่ไหลผ่านหมู่บ้านห้วย

กระทิงที่มีขนาดใหญ่ที่สุดทั้งสองฝั่งของแม่น้ำแม่น้ำโกลจะมีต้นไม้ปกคลุมตลอดลำน้ำชาวบ้านจะใช้ประโยชน์จากแม่น้ำแม่ลโกลโดยการทำนาทำสวน หาปลา และเก็บผักกูดจากลำน้ำแม่ลโกล เนื่องจากเป็นแม่น้ำที่ชาวบ้านใช้ในการทำนาและหาปลาตลอดทั้งปีชาวบ้านจึงตั้งกฎเกณฑ์ขึ้นมาคือ จะไม่ตัดไม้ในบริเวณริมแม่น้ำโกล เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำตั้งขึ้นมาในแม่น้ำแม่จะเรา ชาวบ้านชุมชนห้วยกระทิง เห็นว่าพันธุ์สัตว์น้ำต่าง ๆ ลำน้ำแม่จะเราเริ่มน้อยลง จึงมีการกันเขตพื้นที่สำหรับอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำที่ลำน้ำนี้ ระยะที่กันพื้นที่นี้ไว้ ยาวประมาณ 2 กิโลเมตร เพื่อให้ปลาได้ขยายพันธุ์ต่อไป

ภาพประกอบ 64 เขตอนุรักษ์สัตว์น้ำ

2) ต้าได้ชูโกล(ห้วยกระทิง) เป็นแม่น้ำประจำหมู่บ้านห้วยกระทิง ต้นน้ำต้าได้ชูโกล(ห้วยกระทิง)ยังคงเป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์และมีน้ำตก น้ำตกเป็นสถานที่สำหรับเดินศึกษาธรรมชาติ มีระบบนิเวศที่สมบูรณ์ มีสมุนไพร สัตว์ป่านานาชนิด อาทิ กระรอก เก้ง กวาง นก เป็นต้น ซึ่งเป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับเด็กและเยาวชนในหมู่บ้านได้ในด้านนิเวศวิทยาและภูมิปัญญาในการรักษาป่า เป็นสถานที่ท่องเที่ยวของหมู่บ้าน ต้าได้ชูโกล(ห้วยกระทิง)จะไหลผ่านกลางหมู่บ้านและบรรจบกับแม่น้ำแม่รือโกลชาวบ้านจะใช้ประโยชน์จากต้าได้ชูโกลในการอุปโภคบริโภคและการเกษตรเช่น ทำไร่ ทำนา ทำสวน เป็นต้น เนื่องจากเป็นแม่น้ำที่มีความสำคัญต่อหมู่บ้านทั้งการท่องเที่ยวและการอุปโภคบริโภคชาวบ้านจึงเล็งเห็นถึงความสำคัญของต้าได้ชูโกล จึงได้มีการจัดตั้งต้นน้ำของต้าได้ชูโกล(ห้วยกระทิง)เป็นป่าชุมชนเพื่อให้มีน้ำใช้ที่สะอาดและมีตลอดทั้งปี

โดยเฉพาะลำห้วยต้าได้ชูโกล เป็นแหล่งกำเนิดของน้ำตกต้าได้ชูโกล หรือน้ำตกห้วยกระทิง ที่คนในชุมชนได้ใช้ประโยชน์เป็นแหล่งกำเนิดน้ำประปา ก่อนหน้านี้เมื่อปี 2535 ชุมชน ได้ใช้ประโยชน์เกี่ยวกับพลังงานไฟฟ้าในแม่น้ำนี้ด้วย แต่เนื่องจากการทำการเกษตรแบบเชิงเดี่ยวและมีการบุกรุกแหล่งต้นน้ำมากขึ้น ทำให้น้ำตกห้วยกระทิงลดจำนวนลงอย่างน่าใจหาย ทำให้ไม่สามารถใช้พลังงานน้ำปั่นเป็นพลังไฟฟ้าได้ จากวันนั้นชุมชนเริ่มตระหนักถึงผลกระทบที่ทำการแผ้วถางป่า หรือการทำการเกษตรเชิงเดี่ยว ชุมชนจึงร่วมกันพูดคุยและจัดทำป่าชุมชนขึ้นมา ซึ่งเป็นป่าที่เป็นป่าต้นน้ำของลำห้วยห้วยกระทิง หรือ ต้าได้ชูโกล ทำให้น้ำตกต้าได้ชูโกล หรือน้ำตกห้วยกระทิง กลับมามีชีวิตชีวาอีกครั้งหนึ่ง แม้ว่าปริมาณน้ำจะไม่กลับมาเท่าเดิมเหมือนในอดีต แต่ก็ยังเพิ่มขึ้นมา และทำให้ชาวบ้านภูมิใจที่ยังมีน้ำตกห้วยกระทิง และ น้ำตกห้วยกระทิงเป็นตัวชี้วัดความอุดมสมบูรณ์ และสภาพป่าในพื้นที่ พาโยแฮ พันธุ์ปัญญากรกุล(2558:สัมภาษณ์) อดีตผู้ใหญ่บ้านห้วยกระทิงและผู้นำทางวัฒนธรรมชุมชน ได้กล่าวไว้ว่า “ น้ำตกห้วยกระทิงเปรียบเสมือนสัญลักษณ์ของหมู่บ้าน ใน

อดีตน้ำตกใหญ่ ไหลเท่าเดิมทุกปี แต่ หลังจากเราทำพีชเชิงเดี่ยวน้ำตกเริ่มแห้ง ประปาก็ลดลง พลังงานน้ำที่ใช้ปั่นกระแสไฟฟ้าก็ใช้ไม่ได้ เพราะฉะนั้นจึงคุยกันว่า ต้องหยุดการทำการเกษตรในพื้นที่ ต้นน้ำห้วยกระทิง และต้องสร้างป่าชุมชนขึ้นมาเพื่อที่จะให้น้ำตกห้วยกระทิงซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของ หมู่บ้านเรากลับมามีชีวิตชีวาไหลอีกครั้งหนึ่ง เป้าหมายของเราคือ ต้องให้น้ำตกห้วยกระทิงของเราไหล ทั้งปี ชั่วลูกชั่วหลาน”

ภาพประกอบ 65 น้ำตกห้วยกระทิง

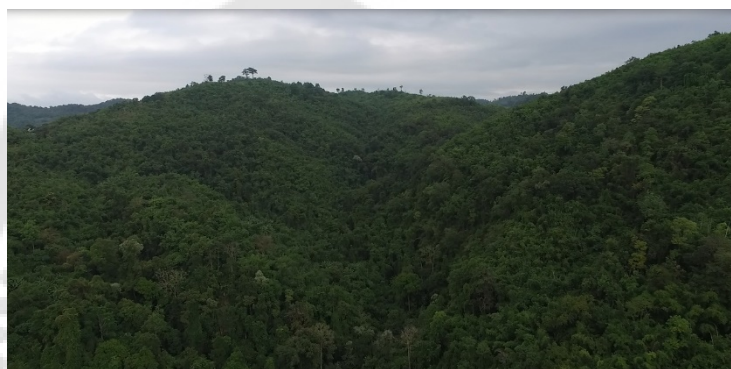
3) โฉกโก้งโกล เป็นแม่น้ำอีกสายหนึ่งที่ไหลผ่านกลางหมู่บ้านและ บรรจบกับตาได้ชูโกลชาวบ้านจะใช้ประโยชน์ในด้านการทำนา ชาวบ้านเองก็จะดูแลรักษาแม่น้ำสายนี้ โดยการไม่ตัดไม้ตลอดลำน้ำ

3.1.8.2.3 การใช้ประโยชน์ป่า ป่าในชุมชนบ้านห้วยกระทิงสามารถ

จำแนกได้ 4 แบบคือ

1) **ป่าชุมชน** ชาวบ้านห้วยกระทิงได้เริ่มทำป่าชุมชนตั้งแต่ปี 2537 โดยมีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 700 ไร่ ป่าชุมชนหมู่บ้านห้วยกระทิงยังเป็นป่าที่ยังอุดมสมบูรณ์เป็นป่าที่มีแหล่งน้ำที่คอยหล่อเลี้ยงชาวบ้านห้วยกระทิงโดยภายในป่ามีพรรณไม้นานาพันธุ์ เช่น ไม้มะค่าโมง ยางนา ขว้าว มะกล่ำต้น ดีหมี จักจั่น ไม้ตอง เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีสัตว์ป่าซึ่งประกอบไปด้วย กระรอก กระแต นก เก้ง ไก่ป่า นิ่ม ซึ่งอาศัยอยู่ในป่าแห่งนี้ การดูแลรักษาป่าชุมชนของบ้านห้วยกระทิงประกอบไปด้วย

1. สามารถเข้าไปหาอาหารประเภทสัตว์ป่ามาบริโภคได้แต่ไม่สามารถนำไปขายได้
 2. สามารถเข้าไปหาอาหารประเภทพืชผักมาบริโภคและขายได้
 3. ไม่นำสารเคมีที่ใช้ในการเกษตรทำความสะอาดหรือทิ้งลงในแหล่งต้นน้ำ
 4. มีการบวชป่าเพื่อเป็นเป็นการปลุกฝังให้เยาวชนเห็นคุณค่าของการอนุรักษ์ป่าในชุมชน
- ป่าชุมชนยังมีความภาคภูมิใจหนึ่งของชุมชนที่ชุมชนยังคงรักษาไว้อยู่ ซึ่งบางชุมชนไม่มีแล้ว

ภาพประกอบ 66 ป่าชุมชน และ ป่าอนุรักษ์

2) **ป่าใช้สอย** จะกำหนดพื้นที่ที่รอบหัวไร่ปลายนา หรือ รอบ ๆ ชุมชน ที่กลายเป็นพื้นที่ใช้สอย เมื่อจะมีการสร้างบ้าน หรือ สร้างสถานที่ของสาธารณะ เช่นโบสถ์ สามารถไปตัดไม้ตรงนี้ไปใช้ประโยชน์ได้

3) **ป่าอนุรักษ์หรือป่าต้นน้ำ** ซึ่งเป็นป่าหวงห้าม เช่นป่าต้นน้ำที่ห้ามใช้ประโยชน์โดยเด็ดขาด คือ ห้ามตัด ห้ามแผ้วถาง ห้ามเก็บปลา เช่น ปลาแก้ง ปลาไหล เขียด ในพื้นที่ต้นน้ำ เพราะเชื่อว่า ไม่ว่าจะเป็น ปลาแก้ง ปลาไหล เขียด เป็นสัตว์ที่ให้กำเนิดน้ำ ถ้าไปจับ สัตว์เหล่านั้นจะทำให้ลำห้วยลำน้ำนั้นแห้งเหือดไป ชาวบ้านจะห้ามเด็ดขาด เป็นข้อห้ามทางวัฒนธรรมด้วย และเป็นกฎระเบียบของชุมชนด้วย

4) **ป่าความเชื่อ** ในชุมชนบ้านห้วยกระทิงยังมีวิถีวัฒนธรรมที่ยังคงรักษาป่าความเชื่ออยู่ซึ่งมีอยู่ 2 ป่า

4.1 ป่า เต บอ หรือ ป่าสะดือ คือเมื่อมีเด็กเกิดใหม่ ผู้เป็นพ่อจะนำสะดือและรกของเด็กใส่ไว้ในกระบอกไม้ไผ่แล้วนำไปผูกไว้กับต้นไม้ ต้องเป็นต้นไม้ที่ใหญ่ มีความแข็งแรงทนทานและมีผล ให้นก หนู สามารถมากินได้ โดยมีความเชื่อว่า

1. ขวัญของเด็กผูกติดกับต้นไม้ เมื่อเด็กโตไปจะเป็นคนที่สูงใหญ่ แข็งแรง และสร้างประโยชน์ให้กับสรรพสิ่งเหมือนดังเช่นต้นไม้ต้นนี้ได้สร้างประโยชน์ให้กับสรรพสิ่ง ผลของการเติบโตของเด็กจะเป็นคนที่สร้างประโยชน์ให้กับคนอื่น ๆ สู้ชุมชน สู้ครอบครัว เพื่อเพื่อนบ้าน สู้ชนเผ่า และผู้คนอื่น ๆ ที่จะมาร่วมใช้ประโยชน์จากเด็กคนนี้ได้

2. เชื่อว่าเด็กกับต้นไม้เป็นหนึ่งเดียวกัน เพราะฉะนั้น ต้นไม้ต้นนี้ห้ามคนอื่นไปโค่น ไปตัด ไปล้ม เด็ดขาด ถ้าไปตัด ไปล้ม ไปโค่น เด็กคนนี้อาจจะเจ็บป่วย หรือล้มตายได้ และคนที่ไปตัด โค่น ล้ม ต้องเป็นคนรับผิดชอบ เพราะฉะนั้นตามธรรมเนียมแล้ว ถ้าชาวบ้านรู้ว่าว่าที่ตรงนี้เป็นป่าสะดือ ชาวบ้านจะไม่ไปใช้ประโยชน์จากป่าตรงนี้ จะไม่ไปยุ่ง

3. เพื่อเป็นการแจ้งเกิดต่อธรรมชาติ เพราะในอดีตไม่มีการไปแจ้งเกิดที่อำเภอ ไม่มีการลงทะเบียนราษฎร เพราะฉะนั้น ตามความเชื่อของบรรพบุรุษคนปกากะญอ คือ เมื่อมีเด็กเกิดใหม่จะต้องแจ้งต่อสรรพสิ่ง สรรพชีวิต การที่จะไปแจ้งเกิดแก่สรรพสิ่ง หรือ สรรพชีวิต สถานี หรือ สำนักงานของสรรพสิ่ง สรรพชีวิตก็คือ ต้นไม้ ก็คือป่า เพราะฉะนั้นต้องเอารก และสะดือเด็กไปผูกกับต้นไม้ เพื่อที่จะแจ้งให้กับสรรพสิ่ง สรรพชีวิตว่า เด็กคนนี้ได้เกิดใหม่ และมีชีวิตแล้ว และขอเป็นส่วนหนึ่งของสรรพสิ่งเท่านั้น เพราะฉะนั้นจึงเป็นการเคารพทรัพยากรธรรมชาติ และขอเป็นส่วนหนึ่งของทรัพยากรธรรมชาติ และ เราไม่ได้เกิดมาแล้วเป็นใหญ่เหนือต้นไม้ หรือผืนป่า แต่เราไปเป็นส่วนหนึ่ง ส่วนเล็ก ๆ ของผืนป่าเท่านั้น

4. เพื่อจะผูกขวัญเด็กให้ผูกพันอยู่กับทรัพยากรธรรมชาติ ผืนป่าตั้งแต่เกิด ถ้าเด็กโตมาแล้วรู้ว่าต้นสะดือ รก ของเด็กอยู่ที่ไหน จะได้ว่าตัวเองเกิดมาชีวิตผูกอยู่ กับต้นไม้ต้นนั้น ชีวิตขึ้นอยู่กับผืนป่าผืนนั้น นั่นหมายความว่า ชีวิตของเราผูกติดอยู่กับทรัพยากรธรรมชาติ ป่า และต้นไม้ เพราะฉะนั้นเราต้องดูแลทรัพยากรธรรมชาติ ป่า และต้นไม้ เทียบเท่ากับดูแลชีวิตตัวเอง

4.2 ต่า ซว่า โช หรือ ป่าช้า สุสาน หรือ ป่าความตาย คนปกากะญอบ้านห้วยกระเจิงถึงแม้จะเปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์แล้ว แต่พอถึงเวลาที่มีคนตาย ก็จะนำร่างคนตายไปฝังไว้ในพื้นที่ป่า ซึ่งป่าบริเวณนั้น จะถูกกันไว้ ถูกกำหนดไว้เป็นป่าสุสานหรือป่าความตาย เพราะฉะนั้น ต้นไม้ ต้นหญ้า สัตว์ป่าที่อยู่ในพื้นที่บริเวณนั้น กลายเป็นพืช และสัตว์หวงห้ามและอนุรักษ์ภายในตัว เพราะมีความเชื่อว่าพื้นที่ป่าช้าเป็นทรัพย์สมบัติของคนตาย เป็นพื้นที่เขตหวงห้ามไว้เฉพาะสำหรับคนตาย เพราะฉะนั้น สัตว์ หรือ พืชพันธุ์ที่อยู่ในนั้นก็เป็ทรัพย์สมบัติของป่าผืนนั้น ถ้าเราไปล่าสัตว์ หรือไปโค่นต้นไม้ตรงนั้น แสดงว่าเราไปล่วงล้ำสิทธิคนตาย คนตายสามารถมาปรับหรือ

ทวงคืน ค่าเสียหายหรือชดใช้ค่าเสียหายได้ อาจส่งผลทำให้ครอบครัวเราแตกแยก เจ็บป่วย หรือตายได้ เพราะฉะนั้น ถึงแม้ว่าชุมชนบ้านห้วยกระทิงจะหันมานับถือคริสต์แล้ว แต่ก็ยังคงรักษาป่าช้าแบบนี้ไว้ได้

ภาพประกอบ 67 ป่าเดปอและตำซำโข

สรุป จากข้อมูลการจัดการชุมชนและทรัพยากรธรรมชาติ ชุมชนทั้งโครงสร้างการจัดการชุมชนแบบดั้งเดิม ตามวัฒนธรรมกับแบบทางการผสมผสานในการจัดการความสัมพันธ์ทั้งระหว่างคนภายในชุมชนกับนอกชุมชน ในส่วนของนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติจากหน่วยงานรัฐนั้นได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนอย่างต่อเนื่อง แต่ชุมชนพยายามพิสูจน์ตัวเองเพื่อประกาศสิทธิของความเป็นคนพื้นถิ่นและประกาศจุดยืนคนอยู่กับป่าได้ มีความพยายามลุกขึ้นมาอนุรักษ์ ปกป้องทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนโดยใช้ทั้งมรดกวัฒนธรรมที่เป็นความเชื่อ ข้อห้าม ผสมกับกฎระเบียบของรัฐ เพื่อให้คนอยู่ได้ ป่าอยู่ได้และมรดกวัฒนธรรมชุมชนอยู่ได้

3.1.9. หน่วยงานองค์กรที่เข้ามาสนับสนุนชุมชนปกาเกอะญอบ้านห้วยกระทิง

มีหน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชนที่เข้ามาทำงานร่วมกับชุมชนปกาเกอะญอบ้านห้วยกระทิง ดังนี้

3.1.9.1 หน่วยงานภาครัฐได้แก่ 1) โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลพระธาตุ ส่งเสริมและสนับสนุนด้านสุขภาพ โดยมีสถานีนอนามัย ดูแลสุขภาพและรักษาโรคของคนในชุมชนขั้นพื้นฐาน

และสนับสนุนค่าตอบแทนให้กับ อสม. จำนวน 12 คน 2) องค์การบริหารส่วนตำบลพระธาตุ สนับสนุนด้านสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานได้แก่ ถนน น้ำประปา เบี้ยยังชีพให้กับผู้สูงอายุ เป็นต้น 3) พัฒนาการอำเภอ ส่งเสริมและสนับสนุนโครงการตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงให้กับคนในชุมชนบ้านห้วยกระทิง 4) วัฒนธรรมจังหวัด ส่งเสริมและปลูกฝังการอนุรักษ์ประเพณีและวัฒนธรรมของชนเผ่าปกากะญอบ้านห้วยกระทิง 5) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) หนุนเสริมพัฒนานักวิจัยท้องถิ่นในการจัดทำแผนชีวิตชุมชนบ้านห้วยกระทิง

3.1.9.2 องค์กรพัฒนาเอกชน 1) มูลนิธิธรรมาทร สนับสนุนงบประมาณในการจัดกิจกรรมให้กับเด็กในเสาร์-อาทิตย์ ในกิจกรรมจะมีกิจกรรมพัฒนาเด็กแบบองค์รวม คือ ด้านการศึกษา ด้านสังคม ด้านจิตวิญญาณ ด้านสุขภาพ 2) มูลนิธิกสิกรรมมาบเอื้อง สนับสนุนเกษตรแบบพอเพียง ชูต้นฉบับได้ในอนาคตอาจสนับสนุนการแปรรูปผลิตภัณฑ์ 3) เครือข่ายกะเหรี่ยงเพื่อวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ส่งเสริมและสนับสนุนชุมชนจัดการตัวเองให้เกิดขึ้นในหมู่บ้านและประสานงานระหว่างรัฐกับเจ้าหน้าที่ประเด็นความขัดแย้งเรื่องพื้นที่ทำกิน 4) สมาคริสตจักร สนับสนุนด้านการเก็บข้อมูล GIS พื้นที่ทำกินและพัฒนาศักยภาพชาวบ้านโดยการจัดอบรมวิธีการใช้เครื่อง GPS และการลงข้อมูล GIS ในคอมพิวเตอร์

3.1.9.3 สถาบันการศึกษา 1) วิทยาลัยโพธิวิชชาลัย ส่งเสริมและสนับสนุนชุมชนจัดการตัวเองให้เกิดขึ้นในหมู่บ้าน จัดเก็บข้อมูลทางวัฒนธรรมอย่างมีส่วนร่วม 2) โรงเรียนสังกัด อบต.พระธาตุ จัดการเรียนการสอนให้กับเด็กตั้งแต่ อ.1-ป.6 มีครู 4 คน นักเรียน 71 คน

สรุป จากข้อมูลหน่วยงานองค์กรสะท้อนทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนในการสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนามรดกทางวัฒนธรรมทั้งในมิติสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม เศรษฐกิจและการศึกษา โดยที่ไม่ได้หยุดยั้งแต่อย่างใด และเป็นการสะท้อนว่าชุมชนเองมีมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นอัตลักษณ์เฉพาะที่องค์กรเครือข่ายหนุนเสริมให้ความสนใจ เข้าใจและยอมรับที่จะเข้ามาร่วมมือกับชุมชนในกิจกรรมต่างๆที่ชุมชนต้องการ

3.2 รูปแบบของพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนที่เหมาะสมกับบริบทภูมิวัฒนธรรมของชุมชนปกากะญอบ้านห้วยกระทิง ตำบลพระธาตุ อำเภอแม่ระมาด จังหวัดตาก

ภาพประกอบ 68 พิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนปกากะญอบ้านห้วยกระทิง

ที่มา: นักวิจัยร่วมกับชุมชนบ้านห้วยกระทิง

จากภาพพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนปกากะญอบ้านห้วยกระทิง ที่นำแนวคิดพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนมากำหนดให้ชุมชนทั้งชุมชนเป็นสถานที่พิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศ(Place) โดยมีพื้นที่ (Space) มรดกทางวัฒนธรรมอยู่ในสถานที่หรือจุดที่เป็นความรู้สึกสำนึกร่วมในความภูมิใจ ที่ต้องการอนุรักษ์ ปกป้อง สืบสานและพัฒนา มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. **น้ำตกห้วยกระทิง** มรดกทางสายน้ำที่เป็นความภูมิใจของชุมชน ใช้ชีวิตความสมบูรณ์ของธรรมชาติและเป็นแหล่งน้ำประปาในชุมชน ครั้งหนึ่งน้ำตกสายนี้ลดปริมาณลงจนคนในชุมชนจนคนในชุมชน ตระหนักถึงผลกระทบของพืชเชิงเดี่ยวต่อทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้เป็นแรงผลักดันให้คนชุมชนจัดตั้งป่าชุมชนพื้นที่ต้นน้ำของลำห้วยกระทิง วันนี้น้ำตกห้วยกระทิงกลับมามีชีวิตอีกครั้ง แม้ว่าปริมาณน้ำจะไม่กลับมาเท่าเดิมเหมือนในอดีต ชุมชนจะไม่ยอมให้น้ำตกแห้งอีกแล้ว เป็นความภูมิใจของชุมชนที่รักษามรดกทางทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนเอาไว้ได้ ต่อไปชุมชนต้องดูแลรักษาและพัฒนาให้เป็นสัญลักษณ์ของหมู่บ้านให้ไหลชั่วลูกชั่วหลาน

2. นาขั้นบันได ภูมิปัญญาการผันน้ำเพื่อการปลูกข้าวในพื้นที่ลาดชัน จากพื้นที่พืชเชิงเดี่ยวกลายเป็นพื้นที่ภูมิปัญญาและความมั่นคงทางกลีกรมธรรมชาติ อาหาร ความภูมิใจของชุมชนคือการได้พื้นมรดกทางภูมิปัญญาเกี่ยวกับการทำเหมืองฝาย เพราะระบบนาขั้นบันไดต้องอาศัยระบบการผันน้ำเข้าพื้นที่นา หลังจากที่อยู่กับเงินมานานจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยว ชุมชนได้มีชีวิตกลับมาอยู่กับข้าวอีกครั้ง ได้กลับมาปลูกอะไรที่ตัวเองกินอีกครั้ง พื้นที่นี้เป็นพื้นที่ที่ไม่ได้มีปัญหาในสายตาของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ เพราะมองว่าเป็นวิธีการเกษตรที่มีความยั่งยืน ไม่ทำลายป่า ใช้พื้นที่ในขอบเขตที่จำกัดเฉพาะน้ำเข้าได้เท่านั้น ใช้พื้นที่ซ้ำตลอดทุกปี ถ้ามีการบุกรุกขยายพื้นที่สังเกตได้อย่างชัดเจน และเป็นการปลูกพืชเพื่อบริโภคไม่ได้ปลูกพืชเชิงพาณิชย์ นาขั้นบันไดกลายเป็นเครื่องมือหนึ่งที่จะทำให้ชุมชนมีความมั่นคงในการได้ประโยชน์พื้นที่ของตนเองอย่างปลอดภัย

3. การแต่งกาย อัตลักษณ์ชุดประจำเผ่าปกากะญอ ที่บ่งบอก สถานะ เพศ และวัยอย่างชัดเจน การแต่งกายชุดประจำเผ่าเป็นมรดกความภูมิใจของชุมชนเผ่าปกากะญอที่ถูกหลานยังคงสืบทอดกัน หญิงสาวที่ยังไม่ได้แต่งงาน หญิงที่แต่งงานแล้ว ผู้ชาย มีการแบ่งสีและรูปแบบของชุดอย่างชัดเจน แต่ละสีแต่ละแบบมีความหมายซ่อนอยู่ คนที่ใส่ คนที่ทอดต้องเข้าใจความหมายและปฏิบัติตาม ชุมชนห้วยกระเจียงยังมีการแต่งกายชุดประจำเผ่า โดยผู้ชายนุ่งโจงและใส่เชือก เหมือนชายปกากะญอทั่วไป แต่ที่โดดเด่นของผู้หญิงคือการรักษาผ้าโพกหัวของผู้หญิง ทั้งที่เป็นหญิงโสดและหญิงที่แต่งงานแล้ว ถือเป็นความภาคภูมิใจของคนในชุมชน และมีความรู้สึกที่ต้องรักษาและสืบสานมรดกการแต่งกายที่บ่งบอกอัตลักษณ์ของความเป็นชนเผ่าต่อไป

4. การทอผ้า ภูมิปัญญามรดกทางวัฒนธรรมส่งผ่านจากแม่สู่ลูกสาว การทอผ้าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญไม่แพ้การแต่งกาย หากไม่มีคนทอ คนแต่งกายจะเอาที่ไหนมาใส่ หากไม่มีการใส่ คนทอจะทอให้ใครแต่ง การทอผ้าแบบกี่เอวเป็นวิธีการผ้าที่เรียบง่าย วางเมื่อไหร่ก็ทอ ทอให้ลูก ทอให้สามี ได้ใช้ได้ใส่ เป็นการถักทอความรัก ถักทอวัฒนธรรม ปัจจุบันผ้าทอ ปกากะญอสามารถทอขายเป็นรายได้เสริม คนในชุมชนยังเห็นความสำคัญที่ต้องรักษา ถ่ายทอดให้ลูกหลานได้สืบสาน เพื่อเป็นทุนทางภูมิปัญญาติดตัว เกือบทุกหลังคาต้องมีโครงผ้าทอกี่เอว คนที่เป็นลูกสาวต้องทอผ้าเป็น ลูกสาวทอผ้าไม่เป็นคนเป็นแม่ต้องพิจารณาตัวเอง การทอผ้าคือการสร้างคุณค่าของผู้หญิง ดังนั้นความสำคัญของการทอผ้ามีทั้งในเรื่องมิติคุณค่าทางจิตใจ คุณค่าทางเศรษฐกิจ และคุณค่าทางสืบสานมรดกทางวัฒนธรรม

5. การจักสาน ภูมิปัญญามรดกทางวัฒนธรรมส่งผ่านจากพ่อสู่ลูกชาย การได้ใช้ประโยชน์จากสิ่งที่ตัวเองผลิต เป็นสิ่งที่น่าภูมิใจ ในขณะที่สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงที่สืบคลานที่เข้ามาในชุมชนปัจจุบันได้มีผลิตภัณฑ์ทดแทนเกิดขึ้นมากมาย งานจักสานจึงมีความเสี่ยงที่ได้รับการแทนที่ด้วยงานพลาสติกหรือเหล็กได้ง่าย ฉะนั้นคนในชุมชนมองว่า งานจักสานเป็นมรดกทางวัฒนธรรม

ที่ต้องมีการอนุรักษ์ ใส่ใจเป็นพิเศษ เพราะผลิตภัณฑ์บางอย่างเช่น กระดัง กระบุง ไม่สามารถใช้พลาสติกแทนที่ได้ ต้องเป็นการสานจากในชุมชนเท่านั้น ด้วยการเห็นความสำคัญ คณะกรรมการโรงเรียนจึงนำไปบรรจุเป็นเนื้อหาวิชาในโรงเรียนเพื่อให้เยาวชนได้เรียนรู้และสืบทอดได้ ดังนั้นมรดกทางวัฒนธรรมด้านการจักสานเป็นสิ่งที่ชุมชนมีความห่วงใย และต้องการอนุรักษ์สืบสานให้อยู่คู่ชุมชน

6. ป่าความเชื่อ ป่าเกิดและป่าแห่งความตาย ป่าเกิดและป่าแห่งความตายเป็นอัตลักษณ์ที่โดดเด่นของคนปกากะญอในการแสดงออกถึงการเป็นชนเผ่าที่มีชีวิตผูกพัน สัมพันธ์ และเชื่อมโยงกับป่าตั้งแต่เกิดจนตาย เมื่อเกิดเอารกใส่กระบอกลงไม้ไผ่ผูกติดต้นไม้ ป่าผืนนั้นเรียกว่า “**ป่าเดปอ**” เป็นต้นสะดือหรือป่าเกิด เป็นวิถีภูมิปัญญาที่มอบน้อมต่อธรรมชาติ โดยผู้รกและขวัญของคนอยู่กับต้นไม้ และการแจ้งเกิดต่อธรรมชาติ เมื่อตาย นำร่างคนตายไปที่ “**ตำซั่วไซ**” ป่าของคนตาย ตอนมีชีวิตใช้สอยธรรมชาติมากมาย พอตายร่างกายมอบคืนสู่ธรรมชาติ เป็นบุญให้ต้นไม้ เป็นการเติมช่องว่างของแผ่นดิน คนในชุมชนยังคงรักษาวิถีนี้ เป็นความภูมิใจที่หลายๆชุมชนไม่มีแล้วแต่ชุมชนบ้านห้วยกระทิงยังมีอยู่ ยังสามารถชี้ได้ว่าสะดือของใครผูกอยู่กับต้นไม้ต้นใด เป็นการยืนยันว่าเขาเกิดที่นี่ ยังสามารถระบุได้ว่าหลุมศพของทวดอยู่ใต้ต้นไม้ต้นไหน เป็นการยืนยันว่าเขาอยู่ในพื้นที่แห่งนี้นานแค่ไหน คนในชุมชนจึงหวงแหนพื้นที่ป่าความเชื่อทั้งสองแห่งนี้เพราะมองว่าขวัญของตัวเองอยู่ที่ป่าเกิด วิญญาณของญาติพี่น้องที่เสียชีวิตแล้วอยู่ที่ป่าตาย การทำลายป่าสองผืนนี้เป็นการทำลายขวัญและวิญญาณของชุมชน

7. โรงเรียน แหล่งปลูกฝังความรู้จากโลกภายนอกและบ่มเพาะภูมิปัญญาคนปกากะญอผ่านหลักสูตรท้องถิ่นหลายโรงเรียนพรากเด็กไปจากชุมชน พรากเด็กไปจากครอบครัว พรากเด็กไปจากภูมิปัญญาท้องถิ่น เวลาส่วนใหญ่ของเด็กอยู่ที่โรงเรียน ความรู้ส่วนใหญ่ของเด็กเรียนจากโรงเรียน อนาคตส่วนใหญ่ของเด็กฝากไว้กับโรงเรียน ด้วยเหตุนี้ชุมชนบ้านห้วยกระทิงจึงใช้พื้นที่โรงเรียนในฐานะสถานที่เรียนรู้ในระบบของเด็ก จึงใช้เป็นโอกาสในการปลูกฝังมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนบูรณาการเป็นหลักสูตรท้องถิ่น ที่ใช้ชุมชนเป็นฐานในการเรียนรู้ สอนสมุนไพรรักษา ปกากะญอจำลอง นาขั้นบันได เรือนเพาะชำ การจัดการขยะ สุขอนามัย งานหัตถกรรมพื้นบ้าน การจักสาน การแสดงพื้นบ้าน ได้แก่ ระบายเกลียวเชือกและ รำกระทบไม้ไผ่ ให้กับเด็กในชุมชน และชุมชนได้ตัดสินใจร่วมกันในการเลือกโรงเรียนเป็นศูนย์กลางพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชน(Hub of Community Eco museum) ทำหน้าที่เป็นที่รวบรวมข้อมูลมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน จุดประสานงาน จุดระดมพล จุดทำกิจกรรมในการเฉลิมฉลองมรดกทางวัฒนธรรมและกิจกรรมอื่นๆ

8. **ยุงข้าว** อัตลักษณ์การรักษาเมล็ดพันธุ์ข้าว และคลังอาหารครอบครัว ตามความเชื่อคนปกาเกอญอ ของอ้อยที่สุดในโลกคือข้าว ความหิวไม่สามารถบรรเทาได้ด้วยเงิน ดังบทกวีสุภาษิตปกาเกอญอ กล่าวว่า “เก็บรักษาพันธุ์ข้าวเอา เก็บจนครบสามสิบกระบุง แม่แค้นแค้นเราก็อไม่หวั่น” ยุงข้าวสำหรับชุมชนปกาเกอญอบ้านห้วยกระทิง จะแยกออกจากตัวบ้าน ทุกบ้านจะมียุงข้าวเป็นของตัวเอง คนปกาเกอญอเชื่อกันว่า ข้าวมีบุญคุณ และข้าวเปลือกนั้นมีชีวิต เพราะฉะนั้นต้องจัดที่ให้อยู่อย่างสะดวกสบาย ไม่อึดอัด และต้องมีความเป็นส่วนตัว เพราะในบ้านเราอาจจะมีกิจกรรมหลาย ๆ อย่างที่ไม่เหมาะสมกับข้าวได้ ทุกครั้งที่จะนำข้าวเปลือกออกจากยุ้ง ต้องมีการขอเข้าไปตำ ไปเลี้ยงคนในครอบครัว “ขอให้ข้าวที่จะนำไปตำนี้บันดาลผู้ที่กินมีสุขภาพกายที่ดี ใจที่ดี มีแรงช่วยเหลือผู้อื่น มีใจเมตตาต่อสรรพสิ่ง มีกำลังในการปลูกข้าวดูแลพันธุ์ข้าวปีหน้าให้ได้ผลดีทุกๆปี ปรี เก่อลาเก” คนชุมชนห้วยกระทิงมองว่า ยุงข้าว เป็นอัตลักษณ์ทางมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญของชุมชนที่ว่าด้วยเรื่องการเก็บรักษาพันธุ์ข้าวและความเชื่อเกี่ยวกับคนและขวัญข้าว トラบโดที่ชุมชนยังกินข้าว ก็ต้องมียุงข้าวในชุมชน

9. **ศิลปะการละเล่นพื้นบ้านปกาเกอญอ** ความภูมิใจของเยาวชนในชุมชนห้วยกระทิง ที่มีการละเล่นพื้นบ้านปกาเกอญอที่เป็นอัตลักษณ์เฉพาะ คือ “ลีปลี” หรือระบำเกลิยวเชือก ศิลปะการละเล่นที่สืบทอดมาจากรุ่นสู่รุ่น และมีความสามัคคีของชนเผ่าปกาเกอญอ และศิลปะการละเล่น “จิกลิ” หรือ รำกระทืบไม้ เป็นศิลปะการสื่อสาร จากจังหวัดแม่ฮ่องสอนและจังหวัดจันทบุรี ศิลปะการละเล่นทั้งสองชนิดนี้หาชมได้ยาก มีไม่กี่ชุมชนในพื้นที่ 5 อำเภอชายแดนจังหวัดตากที่ยังหลงเหลืออยู่ จึงเป็นความภูมิใจของชุมชนที่เยาวชนสามารถสืบสานมรดกทางศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านได้ และปัจจุบันได้มีการเชิญเยาวชนไปแสดงในที่ต่างๆ เป็นการเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมปกาเกอญอให้สาธารณะได้รู้จักและเป็นการเผยแพร่เรื่องของชุมชนห้วยกระทิงให้สาธารณะได้รู้จักเช่นกัน

10. **สวนร่มเย็น** การประยุกต์องค์ความรู้เกษตรดั้งเดิม ต่อยอดความรู้ใหม่ เพื่อรับใช้ยุคสมัยหนึ่งในความภูมิใจของชุมชนที่มีแหล่งเรียนรู้การปลูกพืชพันธุ์หลากหลายชนิดที่น้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและแนวคิดคนปกาเกอญอในการปลูกพืชที่กิน กินพืชที่ปลูก มีทั้งผลไม้ พืชผัก สมุนไพร ที่กินได้ขายได้ แม้พื้นที่นี้เป็นพื้นที่ป่าเขา แต่ชุมชนได้ใช้ประโยชน์ร่วมทั้งการเรียนรู้ และการเก็บกินพืชผลในสวน นอกจากคนในชุมชนแล้วหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องมักจะแวะเวียนมาพาดคนมางานเป็นระยะๆ ทำให้คนในชุมชนมองว่าเป็นแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมที่ตกทอดมาจากบรรพชน และคนในชุมชนได้ต่อยอดและพัฒนาขึ้น จนกลายเป็นแหล่งเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนเกี่ยวกับเรื่องชนิดของต้นไม้ พืชสมุนไพรและสรรพคุณในการรักษา เป็นต้นแบบในการเรียนรู้เกษตรแบบพอเพียง

11. ต้นผึ้ง ปรัชญาคนฉลาดจะกินได้นาน กินอย่างไรไม่ให้หมด มีผืนป่าสมบูรณ์ได้ดื่มน้ำนมแห่งพงไพร ต้น “ซุ เก่อ ลี” เป็นต้นไม้ที่คนปากาเกอะญอเรียนรูว่าเป็นต้นผึ้ง มี ซุ เก่อ ลี ที่ไหน ถ้าดูแลป่าผืนนั้นดี ผึ้งจะมาสร้างรัง ต้นซุ เก่อ ลีที่บ้านห้วยกระทิง บางต้นมีผึ้งมากถึง 80 รังต่อปี ก่ อ นฤดูกาลขึ้นผึ้งต้องมีพิธีกรรมขอบคุณพระเจ้าได้ต้นผึ้ง แม้คนในชุมชนจะเปลี่ยนเป็นคริสเตียนแต่ความเชื่อในเรื่องต้องขออนุญาตใช้ประโยชน์ทรัพยากรจากผู้สร้างยังมีอยู่ เป็นการเปลี่ยนรูปแบบแต่แนวคิดยังเหมือนเดิม ต้นผึ้งเป็นมรดกทางทรัพยากรธรรมชาติที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์กับเรื่องเศรษฐกิจ เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างคน ที่มีเจ้าของต้นผึ้งและคนขึ้นผึ้งในการแบ่งน้ำผึ้ง เรื่องของทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งเรื่องการดูแลรักษาป่า ความหลากหลายของพันธุ์พืชในป่าและต้นผึ้ง และสัมพันธ์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ ต้องมีพิธีกรรมขอและขอบคุณพระเจ้าผู้สร้างผู้เป็นเจ้าของสรรพสิ่ง จึงนับว่าต้นผึ้งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่คนในชุมชนบ้านห้วยกระทิงภาคภูมิใจ เป็นสิ่งที่ชุมชนส่วนใหญ่ไม่มี เป็นตัวชี้วัดความอุดมสมบูรณ์และความหลากหลายทางชีวภาพของผืนป่าบ้านห้วยกระทิง

12. งานตีมีด ภูมิปัญญาการออกแบบเครื่องมือทำกินที่เหมาะสมกับบริบทการใช้งานของชุมชนภูมิปัญญาด้านการตีมีดในชุมชน เป็นการยืนยันว่า แม้ว่าเทคโนโลยีการเปลี่ยนแปลงของโลกภายนอกจะก้าวไปไกลเพียงใด แต่ก็อาจตอบสนองความเป็นท้องถิ่นได้ทุกเรื่อง มีที่มาจากการหลอมจากโรงงาน ไม่สามารถเทียบเท่ากับมีดที่ตีในชุมชนได้ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องความคงทน ขนาดรูปร่างที่เหมาะสมกับการใช้งานของชุมชน และที่สำคัญมันเรื่องของความรู้สึกเชื่อมั่นในสิ่งที่ชุมชนมีอยู่ว่าเป็นสิ่งที่ดีแล้ว และดีกว่า จึงควรที่จะมีการรักษา สืบสานความเชื่อมั่น และสิ่งที่ดีอยู่แล้วนี้ให้อยู่คู่ชุมชนต่อไป เป็นการอนุรักษ์ สืบสาน ความเชื่อมั่นในมรดกทางภูมิปัญญาการตีมีด ที่มีรูปแบบเป็นเอกลักษณ์เฉพาะที่เหมาะสมกับบริบทการใช้งานของคนปากาเกอะญอบ้านห้วยกระทิง

13. ป่าชุมชน เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่า กินป่ารักษาป่า คนกับป่าอยู่ร่วมกันได้ เพราะใช้จึงต้องดูแล เพราะดูแลจึงได้ใช้ประโยชน์คนอยู่กับป่า ต้องใช้ต้องกินกับป่า ดูแลอย่างเดียวไม่ให้ใช้คนก็อยู่ไม่ได้ ใช้อย่างเดียวโดยที่ไม่ดูแลป่าก็อยู่ไม่ได้แต่ใช้อย่างไรไม่ให้ป่าเสื่อม ป่าหมด เป็นจุดเริ่มต้นของการกำหนดเขตป่าชุมชนเพื่อบอกกับคนในชุมชนและคนภายนอกว่าป่าผืนนี้เป็นป่าที่แห่งการใช้ประโยชน์และการดูแลรักษา ส่งสัญญาณว่า ชุมชนจะใช้ป่าผืนนี้ไม่ให้เสื่อมโทรม ตั้งแต่ปี 2537 โดยมีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 700 ไร่ยังเป็นป่าไม้นานาพรรณ ยังมีสัตว์ป่านานาชนิด การสร้างข้อตกลงร่วมกันแล้วแปลงเป็นกฎระเบียบป่าชุมชน เพื่อควบคุมการใช้ประโยชน์และวางแนวทางในการรักษาป่าชุมชนเป็นสิ่งยืนยันถึงแนวคิดคนอยู่กับป่าได้ ถ้าใช้และรักษาอย่างสมดุล และชุมชนห้วยกระทิงมีความภูมิใจว่าตนเองได้พิสูจน์แล้ว และต้องพิสูจน์ต่อไปให้มันดีขึ้น ดังนั้นป่าชุมชนเป็นการรักษามรดกทางทรัพยากรธรรมชาติเพื่อเป็นฐานในการดำรงชีวิตและเป็นเครื่องมือเปลี่ยนทัศนคติสาธารณะให้ยอมรับวิถีคนอยู่กับป่า

14. **เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา** กินปลารักษาห้วย กินกบดูแลต้นน้ำ ในแม่น้ำไม่มีปลาเป็น การชี้วัดว่าพื้นที่นั้นกินอย่างไม่รักษา การกำหนดเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาและสัตว์น้ำในชุมชน มิใช่เป็น เพียงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเท่านั้น แต่เป็นการสืบสานมรดกทางวิถีคิดของบรรพบุรุษปากา เกะญอ เป็นดำเนินตามแนวคิดของคนปากาเกะญอในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรอย่างยั่งยืน ดังภาษิตปากาเกะญอ “กินปลารักษาห้วย กินกบดูแลต้นน้ำ” เป็นการยืนยันว่าความรักในธรรมชาติ และความไม่ได้มีในวิถีคิดเท่านั้น แต่มีอยู่ในจริงในวิถีปฏิบัติ ชุมชนบ้านห้วยกระทิงจึงมองว่าเขต อนุรักษ์พันธุ์ปลาเป็นหนึ่งในพื้นที่แสดงตัวตนคนปากาเกะญอในเรื่องการดูแลรักษาทรัพยากรอย่าง ยั่งยืน

15. **โบสถ์** แหล่งปลูกฝังศีลธรรม คุณธรรมและจริยธรรมในชุมชน คนในชุมชนมี ความเห็นว่า โบสถ์คริสต์จักร มีความสำคัญต่อวิถีชุมชนเพราะเป็นที่หล่อหลอมด้านจริยธรรม ศีลธรรม และคุณธรรมของคนในชุมชน เป็นสถาบันที่ทำให้ชุมชนได้เชื่อมโยงเครือข่ายผู้ที่นับถือคริสต์ศาสนา จากภายนอก และที่คนในชุมชนให้เหตุผลในการเลือกโบสถ์เป็นพื้นที่หนึ่งของความภูมิใจในชุมชนที่ ต้อง อนุรักษ์ ปกป้อง สืบสานคือ เป็นแหล่งปลูกฝังให้คนในชุมชนฝึกพูด อ่าน เขียน ภาษาปากา เกะญอ เนื่องจากต้องใช้ในการอ่านระดัมภีร์ในโบสถ์ทุกวันอาทิตย์ โบสถ์จึงเป็นพื้นที่อนุรักษ์และสืบ สานมรดกภาษาเขียนของปากาเกะญอในชุมชน

จากข้อมูลพบว่าชุมชนปากาเกะญอบ้านห้วยกระทิงได้เลือกโรงเรียนเป็นพื้นที่ศูนย์กลาง พื้นที่พิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชน (Hub of Community Eco museum) เนื่องจากเป็นสถานที่ที่ชุมชน สามารถใช้เป็นที่พักผ่อน เป็นที่รวบรวมเอกสารข้อมูล มีบุคลากรที่ครู ภารโรงที่เป็นคนในชุมชนและมี จิตอาสาในการขับเคลื่อนพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชน ตลอดจนเป็นพื้นที่ในการประกอบกิจกรรมเรียนรู้เิง ทางวัฒนธรรมได้ ประกอบกับโรงเรียนทำหน้าที่ในการเอื้อกระบวนการบ่มเพาะความรู้ทางมรดก วัฒนธรรมของชุมชนอยู่แล้ว จึงสามารถทำหน้าที่เป็นจุดประสาน แหล่งข้อมูล จุบรวมพลและพื้นที่ กิจกรรมเฉลิมฉลองมรดกทางวัฒนธรรมในชุมชน

ตอนที่ 4. สรุปรูปแบบพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนที่เหมาะสมกับบริบท ภูมิ วัฒนธรรมของชุมชนพื้นเมืองปากาเกะญอ

จากข้อมูล รูปแบบพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนปากาเกะญอของชุมชนปากาเกะญอบ้านมอทะ และบ้านห้วยกระทิง สามารถสรุปความเหมือนและความแตกต่าง และรูปแบบพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศที่ เหมาะสมกับบริบทภูมิวัฒนธรรมชุมชนพื้นเมืองปากาเกะญอได้ดังนี้

4.1 ความเหมือนและความแตกต่างของพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนระหว่างบ้านมอทะและบ้านห้วยกระทิง

4.1.1 **ความเหมือน** จากการศึกษาพบว่าเมื่อใช้กระบวนการที่เหมือนกันในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชน ในพื้นที่ชุมชน 2 ชุมชน ผลที่ได้เป็นสิ่งที่เหมือนกัน 3 อย่างดังนี้

1. ความเหมือนกันในรูปแบบพิพิธภัณฑ์ออกมาคล้ายกัน (Type of Museum) คือ เป็นรูปแบบพิพิธภัณฑ์ไม่มุ่งเน้นที่ตัวอาคาร เป็นการกำหนดให้ทั้งชุมชนเป็นสถานที่พิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศ (Place) โดยมีพื้นที่ (Space) มรดกทางวัฒนธรรมอยู่ในสถานที่หรือจุดที่เป็นความรู้สึกสำนึกร่วมในความภูมิใจ ห่วงเห่น (Sense and Spirit of Community) ที่ชุมชนต้องการอนุรักษ์ ปกป้อง สืบสาน และพัฒนา

2. ความเหมือนกันในมรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage) มีมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนปากะญอที่คนในชุมชนอนุรักษ์ ปกป้อง สืบสาน และพัฒนา ที่ปรากฏเหมือนกันทั้งสองชุมชน ทั้งที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ ได้แก่ การแต่งกาย ทอผ้า จักสาน ตีมีด และมรดกวัฒนธรรมที่มีการประยุคต์สร้างขึ้นมาใหม่ ได้แก่ ปาชุมชน และสวนเรียนรู้เกษตรผสมผสาน

3. ความเหมือนกันในความหลากหลายทางมิติความสัมพันธ์ของมรดกทางวัฒนธรรม (Diversity of Relational Dimension) มรดกทางวัฒนธรรมแต่ละอย่างที่ปรากฏในพื้นที่ทั้งสองชุมชน เป็นสิ่งที่เชื่อมโยงกับความสัมพันธ์อื่นๆ หลายมิติ เช่น เรื่องการทอผ้า สัมพันธ์กับทั้งมิติคุณค่า ความหมายของลายผ้า มิติความสัมพันธ์ระหว่างเพศและวัย มิติศิลปวัฒนธรรม มิติเศรษฐกิจ เรื่องปาชุมชนสัมพันธ์กับมิติสิ่งแวดล้อม มิติเศรษฐกิจ มิติการศึกษาหรือการจัดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน

ผู้ศึกษาจึงได้ให้ชุมชนวิเคราะห์ความเชื่อมโยงของมรดกทางวัฒนธรรมแต่ละอย่างที่สัมพันธ์กับมิติอื่นๆ ซึ่งชุมชนได้ร่วมกับแบ่งความสัมพันธ์และความหลากหลายทางมิติความสัมพันธ์ออกเป็น 5 มิติ ได้แก่ มิติด้านจิตวิญญาณ มิติด้านสิ่งแวดล้อม มิติด้านศิลปะและประเพณี มิติด้านเศรษฐกิจ และมิติด้านการจัดการเรียนรู้ ซึ่งมีรายละเอียดตามตารางที่ 10

ตาราง 10 แสดงรูปแบบมิตិความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกับมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนบ้านมอทะและบ้านห้วยกระทิง

มิตិความสัมพันธ์ ของมรดกทาง วัฒนธรรม	มรดกทางวัฒนธรรม	
	บ้านมอทะ	บ้านห้วยกระทิง
มิติด้านจิต วิญญาณ	พื้ออิสิ หรือ องค์ฤๅษี , ต่อม่าบุญล่อ และประเพณีมาบุญโค๊ะ	ป่าเดปอ ป่าเกิด, ต่าซัวไซ่ ป่าของคนตาย และโบสถ์
มิติด้าน สิ่งแวดล้อม	สวนเรียนรู้คนต้นทะเล,ไร่หมุนเวียน ,ป่าต้นน้ำและป่าอนุรักษ์,ป่าชุมชน ,ต้นบุกและมะอิ	น้ำตกห้วยกระทิง,นาซันบันได,ป่าเดปอ ป่าเกิด, ต่าซัวไซ่ ป่าของคนตาย ,สวน ร่วมเย็น,ป่าชุมชน,เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา และต้นผึ้ง
มิติด้านศิลปะและ ประเพณี	ต่อม่าบุญล่อ, การไว้มวยผม , อัต ลักษณ์การแต่งกายแบบปกา เกอะญอ, ประเพณีเรียกแขกกินข้าว การทอผ้า ,การจักสาน, ประเพณี มาบุญโค๊ะ, เตาไฟ ,สวนเรียนรู้คนต้น ทะเล	การแต่งกาย การทอผ้า การจักสาน การตี มีด ยุ่งข้าว ระบายเกลียวเชือก ระบาย กระทบไม้ โบสถ์
มิติด้านเศรษฐกิจ	สวนเรียนรู้คนต้นทะเล ,ไร่หมุนเวียน, การทอผ้า,การจักสาน,ต้นบุกและ มะอิ	นาซันบันได,การทอผ้า,การจักสาน,สวน ร่วมเย็น และต้นผึ้ง
มิติด้านการจัด กระบวนการเรียนรู้	พื้ออิสิหรือองค์ฤๅษี ,ต่อม่าบุญล่อ, ประเพณีมาบุญโค๊ะ,การทอผ้า,การจัก สาน,สวนเรียนรู้คนต้นทะเล,ไร่ หมุนเวียน พิธีกรรมมาบุญโค๊ะ	น้ำตกห้วยกระทิง,สวนร่วมเย็น,การทอผ้า, การจักสาน,การตีมีด,โรงเรียน,โบสถ์,เขต อนุรักษ์พันธุ์ปลา,นาซันบันได

ที่มา: จากการความคิดเห็นและการตัดสินใจกำหนดความสัมพันธ์เชื่อมโยงโดยชุมชน

4.1.2 ความแตกต่าง ในขณะเดียวกันถึงแม้ว่าชุมชนทั้งสองจะเป็นชนเผ่าปกากะญอเหมือนกัน ผู้ศึกษาพบความแตกต่างที่เกิดขึ้นระหว่างสองชุมชนคือรายละเอียดและเนื้อหาของมรดกทางวัฒนธรรมของแต่ละชุมชน ซึ่งสามารถจำแนกความแตกต่างได้ 3 หัวข้อดังนี้

1. ความแตกต่างในเรื่องความเชื่อ ความพิธีกรรม และประเพณี (Difference of Belief) มรดกวัฒนธรรมหลายอย่างที่มีอยู่ในชุมชนบ้านมอทะแต่ไม่มีที่ห้วยกระทิง เช่น พิธีกรรมมาบุญโค๊ะ ประเพณีเรียกแขกกินข้าว พิธีกรรมวอฮี้ เป็นต้น ในขณะที่ประเพณีการเล่น จิกลิและสปีลี ที่บ้านมอทะไม่มี แต่ปรากฏที่บ้านห้วยกระทิง เนื่องจากชุมชนมอทะเป็นชุมชนที่นับถือฤๅษี แต่ห้วยกระทิงนับถือคริสต์เป็นส่วนใหญ่ ความเชื่อเป็นตัวกำหนดความแตกต่าง

2. ความแตกต่างในเรื่องรูปแบบปฏิบัติ (Difference of Performing) เมื่อมีเด็กแรกเกิด ชุมชนบ้านห้วยกระทิงนำรกของเด็กไปผูกกับต้นไม้ในพื้นที่ที่เรียกว่า “ป่าเดปอ” เพื่อให้ขวัญของเด็กอยู่ที่ต้นไม้ผูกพันกับธรรมชาติ ในขณะที่ชุมชนบ้านมอทะนำรกฝังใต้บันไดเพื่อนำขวัญของเด็กฝังรกรากไว้กับแผ่นดินเกิด ดังนั้นจะเห็นว่าเป้าหมายร่วมคือให้ขวัญของเด็กอยู่กับธรรมชาติ สภาพแวดล้อมที่เป็นถิ่นกำเนิด เป็นความแตกต่างในรูปแบบการปฏิบัติแต่เนื้อหาวิธีคิดคล้ายกัน

3. ความแตกต่างกันในการรู้สึกสำนึกร่วมความภูมิใจ ห่วงแหนมรดกทางวัฒนธรรม (Difference of Sense and Spirit of Community) มรดกทางวัฒนธรรมที่ทั้งสองชุมชนมีคล้ายกันมีหลายอย่าง (ดูจากข้อมูลทั่วไปของชุมชน) แต่สิ่งที่ชุมชนเลือกมากำหนดเป็นความรู้สึกสำนึกร่วมความภูมิใจ ห่วงแหนที่ต้อง ปกป้อง อนุรักษ์ สืบสานและพัฒนาต่างกัน เช่น ชุมชนบ้านห้วยกระทิงเลือกยุ่งข้าวซึ่งเป็นส่วนประกอบของบ้าน ขณะที่บ้านมอทะเลือกเตาไฟ ชุมชนบ้านมอทะเลือกไร่หมุนเวียนในวิธีการผลิตข้าว แต่บ้านห้วยกระทิงเลือกนาขั้นบันได

ความแตกต่างที่เกิดขึ้นเนื่องจากความเชื่อทางศาสนาที่ต่างกัน ประวัติศาสตร์ชุมชนและประสบการณ์ในการปะทะสังสรรค์กับภายนอกที่ต่างกัน ตลอดจนความรุนแรงและรูปแบบสถานการณ์การรุกรานจากภายนอกสู่ชุมชนต่างกันทำให้ชุมชนมีวิธีคิด วิธีการต่อสู้ ต่อรองและปรับตัวที่ต่างกันเช่นกัน

4.2 สรุปรูปแบบพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนที่เหมาะสมกับบริบทภูมิวัฒนธรรมชุมชนพื้นเมืองปกากะญอ จังหวัดตาก

จากข้อมูลความเหมือนและความต่างของผลการศึกษาศาสามารถสรุปรูปแบบพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนที่เหมาะสมกับบริบทชุมชนปกากะญอ จังหวัดตาก ประกอบด้วยลักษณะ 2 รูปแบบคือ

4.2.1 รูปแบบ ของพิพิธภัณฑ์ (Type of Museum) เป็นรูปแบบพิพิธภัณฑ์“4S Museum” ที่มีองค์ประกอบของสถานที่ พื้นที่ และจิตสำนึกความรู้สึกร่วม(Sense and Spirit of Space and Site) คือไม่มุ่งเน้นที่ตัวอาคาร แต่เป็นการกำหนดให้ทั้งชุมชนเป็นสถานที่พิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศ (Space) ที่รวบรวมและแสดงการมีชีวิตอยู่มรดกทางวัฒนธรรมซึ่งอยู่กระจายตัวตามพื้นที่ต่างๆ (Site) ของชุมชน และเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่คนในชุมชนมีจิตความรู้สึกสำนึกร่วมในความภูมิใจ ผูกพัน ห่วงแหน

(Sense and Spirit of Community) ในระดับที่ชุมชนต้องการให้มีการอนุรักษ์ ปกป้อง สืบสานและพัฒนาให้ดำรงอยู่เป็นวิถีชุมชนอย่างยั่งยืน

4. 2.2 รูปแบบของมรดกทางวัฒนธรรม (Types of Cultural Heritage) เป็นรูปแบบมรดกทางวัฒนธรรมที่มีความหลากหลายทางมิติความสัมพันธ์ (Diversity of Relational Dimensions of Cultural Heritage) มรดกทางวัฒนธรรมที่ปรากฏในพื้นที่ชุมชนปกากะญอ เช่น มรดกวัฒนธรรมเรื่องปาดนุรักษ์และปาดันน้ำ มีความเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม เชื่อมโยงกับมิติจิตวิญญาณเพราะเชื่อว่าเป็นที่อยู่ของ “ที เก่อ จ่า” เทพแห่งน้ำ เชื่อมโยงกับเศรษฐกิจเพราะชุมชนใช้น้ำจากต้นน้ำไปใช้ในการเพาะปลูก เชื่อมโยงกับการศึกษาเพราะเป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับนักเรียนในโรงเรียน ดังนั้นจึง ไม่ได้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมเชิงเดี่ยว (Single-dimensional of Cultural Heritage)

ดังนั้น มรดกทางวัฒนธรรมในมุมมองของชุมชนปกากะญอมีความสัมพันธ์กับมิติ จิตวิญญาณ เศรษฐกิจและทรัพยากรธรรมชาติ หรือทรัพยากรธรรมชาติในมุมมองคนปกากะญอสัมพันธ์กับมิติ จิตวิญญาณ เศรษฐกิจและมรดกทางวัฒนธรรม หรือเศรษฐกิจในบริบทของชุมชนปกากะญอสัมพันธ์กับ จิตวิญญาณ ทรัพยากรธรรมชาติและมรดกทางวัฒนธรรม เป็นการมองแบบองค์รวมนั่นเอง หากขาดมิติใด มิติหนึ่ง ก็จะทำให้ขาดสมดุลของชีวิตและธรรมชาติ ดังนั้นการพัฒนาชุมชนปกากะญอที่ยั่งยืนจึงต้องคำนึงถึงและมองแบบองค์รวมของความสัมพันธ์หลากหลายมิติของพื้นที่

ตอนที่ 5 ศักยภาพและปัจจัยที่เอื้อของชุมชนในการจัดทำพินิจภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนพื้นเมืองปกากะญอ จังหวัดตาก

การวิเคราะห์ศักยภาพของชุมชนและปัจจัยที่เอื้อต่อการจัดทำพินิจภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนปกากะญอ คือการวิเคราะห์สิ่งที่มีอยู่ของชุมชน ทั้งคน องค์ความรู้ แหล่งทรัพยากรและปัจจัยที่เข้ามาเป็นองค์ประกอบทั้งจากภายในและภายนอกที่หนุนเสริมต่อการจัดทำพินิจภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชน ทั้งนี้ G. Corsane et.al. (2007:104) ได้กำหนดดัชนี 11 เงื่อนไข ที่ควรมีก่อนการจัดทำพินิจภัณฑ์เชิงนิเวศ ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

1. พื้นที่ที่มีการกระจายอำนาจ
2. ภาครัฐมีประเด็นนโยบายหรือการออกข้อกฎหมายที่สอดคล้องกับจัดทำพินิจภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชน
3. ในท้องถิ่นมีปฏิกิริยาและวิธีปฏิบัติต่อการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมมากกว่าการให้ความสำคัญกับรูปแบบของโครงสร้างพินิจภัณฑ์แบบดั้งเดิม
4. ในท้องถิ่นยังมีพื้นที่สำหรับการจัดการมรดกและการดำเนินงานพินิจภัณฑ์

5. ผู้ที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นและผู้เชี่ยวชาญด้านมรดกเข้าใจปรัชญาพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศและวิธีการปฏิบัติและเต็มใจที่จะส่งเสริมแนวทางนี้แก่ผู้เกี่ยวข้องอื่น ๆ

6. ก่อนที่โครงการจะเริ่มมีการยอมรับถึงลักษณะเฉพาะของพื้นที่ทางวัฒนธรรมท้องถิ่น

7. มีลักษณะร่วมของเอกลักษณ์ท้องถิ่น

8. ในระดับท้องถิ่นให้การยอมรับคุณค่า ความสำคัญ และการใช้มรดก

9. มีสิ่งดึงดูดที่น่าสนใจและแหล่งมรดกที่จับต้องได้และไม่ได้ ที่เคลื่อนที่ได้และไม่ได้และสิ่งดึงดูดที่พิสูจน์แล้วว่าบุคคลภายนอกให้ความสนใจ

10. มีเครือข่ายที่ให้ความสนใจกับมรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติ

11. ที่ผ่านมามีความพยายามที่จะขับเคลื่อนหรือรวมคนในท้องถิ่นเพื่อต่อต้านการคุกคามต่อมรดกทางวัฒนธรรมหรือธรรมชาติของภูมิภาค

เมื่อพิจารณาจากดัชนีทั้ง 11 ข้อดังกล่าวผู้ศึกษาได้สกัดจัดกลุ่มออกมาเป็น 4 ประเด็นที่ต้องมีในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชน คือ

ประเด็นที่หนึ่ง นโยบายรัฐและท้องถิ่นเกี่ยวกับการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมและพิพิธภัณฑ์จากข้อ 1-4

ประเด็นที่สอง ความเข้าใจปรัชญาพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศขององค์กร ภาควิชาส่งเสริมจากข้อ 5

ประเด็นที่สาม ความเข้าใจ สนใจและการยอมรับในคุณค่า ความสำคัญและการใช้อัตลักษณ์เฉพาะของมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน จากข้อ 6-9

ประเด็นที่สี่ ความพยายามของชุมชนในการรักษาอัตลักษณ์มรดกทางวัฒนธรรมของตนเองและมีเครือข่าย ภาควิชาส่งเสริมจากข้อ 10-11

ผู้ศึกษานำข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ SWOT ของชุมชน (ดูในภาคผนวก) มาเชื่อมโยงกับ 4 ประเด็นที่ต้องมีในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชน เพื่อวิเคราะห์ศักยภาพของชุมชนและปัจจัยที่เอื้อต่อการจัดทำพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนปกาเกาะญอ ซึ่งมีรายละเอียดผลที่ได้ตามตารางต่อไปนี้

ตาราง 11 แสดง ศักยภาพและปัจจัยที่เอื้อต่อการจัดทำพินิจภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนปกากะญอบ้านมอทะและห้วยกระทิง ประเด็นนโยบายรัฐและท้องถิ่น
เกี่ยวกับการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมและพินิจภัณฑ์

ศักยภาพของชุมชน		ปัจจัยหนุนเสริมภายใน		ปัจจัยหนุนเสริมภายนอก	
คน/องค์ความรู้/ แหล่งทรัพยากรทางวัฒนธรรมและ ธรรมชาติ					
มอทะ	ห้วยกระทิง	มอทะ	ห้วยกระทิง	มอทะ	ห้วยกระทิง
-ชุมชนมีองค์ความรู้ มี มรดกทางวัฒนธรรมที่ยัง มีการใช้ประโยชน์ในชีวิต จริงอยู่ -ชุมชนยังมีความ เข้มแข็งและเข้มขันใน การสืบทอดวัฒนธรรม ความเชื่อและพิธีกรรม ของคนในชุมชน	-ชุมชนยังมีการ ดำเนินการขับเคลื่อน สืบทอด ส่งต่อองค์ ความรู้ท้องถิ่น ทั้งทาง วัฒนธรรมและการ จัดการทรัพยากร	-ชุมชนมีกฎระเบียบของ คนที่นับถือฤาษี -ชุมชนมีกฎระเบียบใน การใช้และรักษา ทรัพยากรธรรมชาติใน ชุมชน	-ชุมชนมีกฎระเบียบ ในการจัดการ ทรัพยากรในชุมชน	- มติกรม. 3 สิงหาคม 2553 พันฟูถิชีวัด ชาวกะเหรี่ยง -นโยบายของเขต รักษาพันธุ์สัตว์ป่า และพรรณพืชคุ้มครอง ที่เน้นการมีส่วนร่วม ของชุมชนในการ รักษาผืนป่าร่วมกัน	- มติกรม. 3 สิงหาคม 2553 พันฟูถิชีวัดชาว กะเหรี่ยง -พระราชบัญญัติ การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2552 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545 มาตรา 27 และมาตรา 28 ว่าด้วยการจัดทำหลักสูตร ในส่วนที่สอดคล้องกับ สภาพชุมชนและสังคม

ตาราง 12 แสดง ศักยภาพและปัจจัยที่เอื้อต่อการจัดทำพินิจภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนปกาเกาะญอบ้านมอทะและห้วยกระทิง ประเด็นที่สอง ความเข้าใจปรัชญาพินิจภัณฑ์เชิงนิเวศขององค์กร ภาควิชาเสริม

ศักยภาพของชุมชน		ปัจจัยหนุนเสริมภายใน		ปัจจัยหนุนเสริมภายนอก	
มอทะ	ห้วยกระทิง	มอทะ	ห้วยกระทิง	มอทะ	ห้วยกระทิง
				- หน่วยงานภาครัฐ ให้การสนับสนุน เรื่องการจัดการองค์ความรู้ท้องถิ่น การจัดทำฐานข้อมูลทางวัฒนธรรม จัดเก็บข้อมูลภูมิปัญญา รวมถึงการบริหารจัดการทรัพยากร ในเรื่องการอยู่ร่วมกันของคนกับป่า - หน่วยงานองค์กรพัฒนาเอกชน หนุนเสริมในเรื่องการจัดเก็บองค์ความรู้ การวิเคราะห์ศักยภาพของชุมชน การพัฒนาศักยภาพของกลุ่มคนต้นทะเล รวมถึงการส่งเสริมอาชีพในชุมชน การพัฒนาคุณภาพชีวิตบนฐานวัฒนธรรมและองค์ความรู้ท้องถิ่น - สถาบันการศึกษา คือ วิทยาลัยโพธิวิชชาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ หนุนเสริมด้านการเก็บข้อมูลประวัติศาสตร์ท้องถิ่น การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อวางแผนการพัฒนาชุมชน	- หน่วยงานภาครัฐ ให้การสนับสนุน เรื่องการจัดการองค์ความรู้ท้องถิ่น การจัดทำฐานข้อมูลทางวัฒนธรรม จัดเก็บข้อมูลภูมิปัญญา รวมถึงการบริหารจัดการทรัพยากร ในเรื่องการอยู่ร่วมกันของคนกับป่า - อบต สนับสนุนงบประมาณให้โรงเรียนในชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้มรดกทางวัฒนธรรมและบูรณาการองค์ความรู้ท้องถิ่นในหลักสูตรการเรียนรู้ - หน่วยงานองค์กรพัฒนาเอกชน หนุนเสริมการพัฒนาการศึกษาให้กับเด็กและเยาวชน องค์ความรู้ในเรื่องเกษตรแบบพอเพียงในบริบทของชุมชน รวมทั้งพัฒนาศักยภาพชุมชนให้เกิดการจัดการตนเอง - องค์กรศาสนา หนุนเสริมในเรื่องการเก็บข้อมูล GIS พื้นที่ทำกินและพัฒนาศักยภาพชาวบ้าน - สถาบันการศึกษา คือ วิทยาลัยโพธิวิชชาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ หนุนเสริมด้านการเก็บข้อมูลฐานวัฒนธรรมของชุมชนแบบมีส่วนร่วม

ตาราง 13 แสดง ศักยภาพและปัจจัยที่เอื้อต่อการจัดทำพินิจภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนป่าเกาะญอบ้านมอทะและห้วยกระทิง ประเด็นความเข้าใจ สนใจและการยอมรับในคุณค่า ความสำคัญและการใช้อัตลักษณ์เฉพาะของมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน

ศักยภาพของชุมชน		ปัจจัยหนุนเสริมภายใน		ปัจจัยหนุนเสริมภายนอก	
คน องค์ความรู้ แหล่งทรัพยากรทางวัฒนธรรมและธรรมชาติ					
มอทะ	ห้วยกระทิง	มอทะ	ห้วยกระทิง	มอทะ	ห้วยกระทิง
-ชุมชนสามารถรักษาลักษณะเฉพาะในความเชื่อลัทธิฤๅษีที่หลงเหลืออยู่เพียง 7 ชุมชนในประเทศไทย -ชุมชนมีการขับเคลื่อนกิจกรรมเพื่อพัฒนาและสืบสานมรดกทางวัฒนธรรม -ชุมชนมีแหล่งเรียนรู้ในการสืบสานคุณค่า ความสำคัญ และการใช้มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน -มีผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญในเรื่องมรดกทางวัฒนธรรมชุมชน -ผู้นำทางทางจิตวิญญาณคือ องค์ฤๅษีกับที่ปรึกษา	-ชุมชนมีขับเคลื่อนกิจกรรมเพื่อพัฒนาและสืบสานมรดกทางวัฒนธรรม -ชุมชนสืบสานการบริหารดูแลทรัพยากรธรรมชาติ บนฐานองค์ความรู้ทางวัฒนธรรม -ชุมชนมีแหล่งเรียนรู้ในการสืบสานคุณค่า ความสำคัญ และการใช้มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน -ชุมชนมีแหล่งเรียนรู้ในการดูแลและจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เช่น สำนักฤๅษี สอนคนไข้เกียจ ศูนย์ตีมีด -มีผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญในเรื่องมรดกทางวัฒนธรรมชุมชน	-ชุมชนมีลักษณะเฉพาะในเรื่องของลัทธิฤๅษีที่ยังคงสืบทอดส่งต่อกันมา -ชุมชนมีขับเคลื่อนกิจกรรมเพื่อพัฒนาและสืบสานมรดกทางวัฒนธรรม -ชุมชนมีแหล่งเรียนรู้ในการสืบสานคุณค่า ความสำคัญ และการใช้มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน -มีผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญในเรื่องมรดกทางวัฒนธรรมชุมชน -ผู้นำทางศาสนา คือ องค์ฤๅษีกับที่ปรึกษาที่เข้มแข็ง และเป็นที่พึ่งทางจิตใจ	-ชุมชนมีขับเคลื่อนกิจกรรมเพื่อพัฒนาและสืบสานมรดกทางวัฒนธรรม -ชุมชนสืบสานการบริหารดูแลทรัพยากรธรรมชาติ บนฐานองค์ความรู้ทางวัฒนธรรม -ชุมชนมีแหล่งเรียนรู้ในการสืบสานคุณค่า ความสำคัญ และการใช้มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน -ชุมชนมีแหล่งเรียนรู้ในการดูแลและจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ต้นผึ้ง น้ำตก เขตอนุรักษพันธิ์ปลา ป่าต้นน้ำ -มีผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญในเรื่องมรดกทางวัฒนธรรมชุมชน	-เนื่องจากชุมชนมีลักษณะเฉพาะในเรื่องมรดกทางวัฒนธรรมและแหล่งทรัพยากร ทำให้มีหน่วยงานองค์กรภายนอกให้ความสนใจและให้การหนุนเสริม ทั้งเรื่อง การเก็บข้อมูลวัฒนธรรมชุมชน สนับสนุนให้ชุมชนได้ภูมิปัญญาในการอยู่กับป่า การส่งเสริมอาชีพให้คนในชุมชน จากฐานภูมิปัญญา รับซื้อผลิตภัณฑ์ของชุมชน	-เนื่องจากชุมชนมีลักษณะเฉพาะในเรื่องมรดกทางวัฒนธรรมและแหล่งทรัพยากร ทำให้มีหน่วยงานองค์กรภายนอกให้ความสนใจและให้การหนุนเสริมในเรื่องการนำองค์ความรู้ชุมชนเป็นส่วนหนึ่งในหลักสูตรท้องถิ่นในเรียน การหนุนเสริมในการจัดทำฐานข้อมูลทางวัฒนธรรมของชุมชน การหนุนเสริมในการจัดทำข้อมูลการใช้ประโยชน์ที่ดินชุมชนการสนับสนุนให้ชุมชนขุดนาขั้นบันไดภูมิปัญญาดั้งเดิมและการใช้ภาษาปาเกาะญอบ้านมอทะในโบสถ์คริสต์

ตาราง 14 แสดง ศักยภาพและปัจจัยที่เอื้อต่อการจัดทำพินิจภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนปากเกร็ดและห้วยกระทิง ประเด็นความพยายามของชุมชนในการรักษาอัตลักษณ์มรดกทางวัฒนธรรมของตนเองและมีเครือข่าย ภาคีสนใจหนุนเสริม

ศักยภาพของชุมชน คน องค์ความรู้ แหล่งทรัพยากรทางวัฒนธรรมและธรรมชาติ		ปัจจัยหนุนเสริมภายใน		ปัจจัยหนุนเสริมภายนอก	
มอทะ	ห้วยกระทิง	มอทะ	ห้วยกระทิง	มอทะ	ห้วยกระทิง
-ชุมชนยังมีการรักษาและถือปฏิบัติประเพณีและพิธีกรรมทางความเชื่อฤกษ์อย่างต่อเนื่อง -ชุมชนจัดตั้งเครือข่ายคนต้นทะเลขึ้นเพื่อพยายามปกป้องมรดกทางสิ่งแวดล้อมให้อยู่กับคนรุ่นหลัง -ชุมชนพยายามสร้างฐานเรียนรู้ชุมชนในการต่อยอดองค์ความรู้ตามวัฒนธรรมผสมความรู้ใหม่เพื่อสนองวิถีปัจจุบันและอนาคต -ชุมชนพยายามใช้กลไกในการจัดการชุมชนทั้งรูปแบบดั้งเดิมและผสมผสาน -กลุ่มสตรีในชุมชนพยายามรักษาภูมิปัญญาการทอผ้าและพัฒนาเป็นอาชีพเสริม และถ่ายทอดสู่คนรุ่นใหม่	-ชุมชนมีการรักษาป่าความเชื่อทั้งป่าเกิดและป่าตายเอาไว้ -ชุมชนพยายามนำมรดกทางวัฒนธรรมเข้าไปสู่ในสถาบันใหม่ที่เข้ามาในชุมชนเช่นสถาบันศาสนาที่ประยุกต์ใช้ภาษาปากเกร็ดในโบสถ์ สถาบันการศึกษา นำหลักสูตรท้องถิ่นเข้าสู่โรงเรียน -ชุมชนมีการกำหนดกฎระเบียบเพื่อการปกป้องมรดกทางสิ่งแวดล้อมในชุมชน -ชุมชนมีการตั้งกลไกการปกป้อง อนุรักษ์ และสืบสานมรดกทางวัฒนธรรมสิ่งแวดล้อม	-คนในชุมชนยังมีความนับถือศรัทธาในองค์ฤกษ์ -คนในชุมชนให้ความร่วมมือเคารพกฎระเบียบของหมู่บ้านรวมทั้งช่วยกันดูแลจัดการทรัพยากร -คนในชุมชน -องค์ฤกษ์และที่ปรึกษาเปิดใจปรับตัวและปรับวิถีปฏิบัติในพิธีกรรมให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบันแต่ยังคงบรรลุปาหมายของการกลมเกลียวกันในชุมชน เช่น พิธีไหว้ฤกษ์ ในอดีตไม่อนุญาตให้ผู้หญิงเข้าร่วม แต่ปัจจุบันเปิดพื้นที่ให้สำหรับทุกคน	- คนในชุมชนให้ความร่วมมือเคารพกฎระเบียบของหมู่บ้านรวมทั้งช่วยกันดูแลจัดการทรัพยากร -คนในชุมชน	-สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) มาหนุนเสริมในการขับเคลื่อนงานเชื่อมเครือข่ายระหว่างคนต้นน้ำ กับคนปลายน้ำลุ่มน้ำแม่กลอง (ภูผาถึงทะเล) -มูลนิธิสืบาคะเสถียรสนับสนุนชุมชนด้านการจัดทำฐานข้อมูลพื้นที่ทำกินหนุนเสริมคณะกรรมการกลุ่มคนต้นทะเลและพัฒนาศักยภาพของคณะกรรมการ ส่งเสริมอาชีพ คนอยู่กับป่า เช่น ปลูกขมิ้น ปลูกกาแฟ	-มีหน่วยงานหนุนเสริมด้านการเก็บข้อมูลทางวัฒนธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมจังหวัดตาก และวิทยาลัยโพธิวิชชาลัย -สำนักงานสนับสนุนกองทุนสนับสนุนการวิจัยแห่งชาติ (สกว) สนับสนุนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น -มูลนิธิธิดาธาร สนับสนุนงบประมาณในการจัดกิจกรรมด้านการศึกษา ด้านสังคมด้านจิตวิญญาณ ด้านสุขภาพ ให้กับเด็กในเสาร์-อาทิตย์ -มูลนิธิสิกขามหาปราชญ์ สนับสนุนเกษตรธรรมชาติและการพูดกันขึ้นบันได -เครือข่ายกะเหรี่ยง ตาก และสภาคริสตจักรแห่งประเทศไทย ส่งเสริมและสนับสนุนชุมชนจัดการตัวเองให้เกิดขึ้นในหมู่บ้านและประสานงานระหว่างชุมชนกับเจ้าหน้าที่รัฐในกรณีประเด็นความขัดแย้งเรื่องพื้นที่ทำกิน

5.1 ผลการวิเคราะห์วิเคราะห์ศักยภาพชุมชนและปัจจัยที่เอื้อต่อการจัดทำพินิจภัณฑ์ เชิงนิเวศชุมชน

จากตารางการวิเคราะห์ศักยภาพชุมชนและปัจจัยที่เอื้อต่อการจัดทำพินิจภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนปกาเกอะญอบ้านมอทะ และบ้านห้วยกระทิง สามารถสรุป ได้ดังนี้

ประเด็นที่ 1 นโยบายรัฐและท้องถิ่นเกี่ยวกับการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมและพินิจภัณฑ์

ทั้งสองชุมชนมีนโยบายรัฐที่เอื้อต่อการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม คือแนวนโยบายการฟื้นฟูวิถีชีวิตชาวกะเหรี่ยงตาม มติคณะรัฐมนตรี 3 สิงหาคม 2553 ซึ่งได้ระบุข้อเสนอแนะในการดำเนินการ และระบุหน่วยงานที่รับผิดชอบ ในประเด็นการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรม 2 ประการ ได้แก่

ประการแรกให้ ส่งเสริมศูนย์วัฒนธรรมชุมชนโดยเชื่อมโยงและสอดคล้องกับวิถีชีวิตกับฐานคิดดั้งเดิม ให้เป็นศูนย์วัฒนธรรมที่มีชีวิต

ประการที่สอง สนับสนุนงบประมาณในการจัดตั้งศูนย์วัฒนธรรมชุมชนและการทำกิจกรรมของกลุ่มเครือข่ายวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ปกาเกอะญอ

มติคณะรัฐมนตรีว่าด้วยแนวนโยบายการฟื้นฟูวิถีชีวิตชาวกะเหรี่ยงนี้ถือเป็นนโยบายระดับชาติที่เกิดขึ้นและมีผลต่อชุมชน

ในขณะที่ชุมชนบ้านห้วยกระทิงได้ประยุกต์ใช้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545 ในมาตรา 27 และมาตรา 28 ให้คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดหลักสูตรกลาง และสถานศึกษาขั้นพื้นฐานจัดทำหลักสูตรในส่วนที่สอดคล้องกับสภาพชุมชนและสังคม โดยมุ่งเน้นพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคลให้เหมาะสมแก่วัยและศักยภาพ โดยได้กำหนดหลักสูตรที่มีองค์ความรู้ภูมิปัญญาปกาเกอะญอเข้าไปบูรณาการในหลักสูตรโรงเรียนโดยการเห็นชอบและสนับสนุนโดยองค์การบริหารส่วนตำบล ถือเป็นนโยบายท้องถิ่น เพราะแม้ว่าพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติจะเป็นนโยบายของรัฐ แต่หากนำไปปฏิบัติได้มีการบังคับว่าทุกโรงเรียนทุกพื้นที่ต้องมีหลักสูตรท้องถิ่น หากชุมชนไหนมีความพร้อมสามารถทำได้ หากโรงเรียนไหนไม่พร้อมก็ไม่มีการบังคับ การที่องค์การบริหารส่วนตำบลเห็นด้วยและสนับสนุนจึงเป็นนโยบายของท้องถิ่นที่ให้ความสำคัญกับการถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมในโรงเรียนบ้านห้วยกระทิง แต่พื้นที่ชุมชนมอทะไม่ได้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาในโรงเรียนในระบบเท่าที่ควร

ในชุมชนบ้านมอทะนั้นนโยบายในพื้นที่ของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าและพรรณพืชอัมผาง ซึ่งเป็นหน่วยงานในพื้นที่รับผิดชอบเรื่องทรัพยากรในพื้นที่ เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนในการรักษาผืนป่าร่วมกัน โดยเป็นข้อตกลงที่ทำร่วมกันระหว่างเขตนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าและพรรณพืชอัมผางและคณะกรรมการป่าชุมชน ในการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากป่า โดยใช้ทั้งองค์ความรู้ภูมิปัญญากับกฎระเบียบของทางการผสมผสาน ให้คนอยู่ได้ ป่าอยู่ได้ เป็นนโยบายท้องถิ่นที่เอื้อต่อการใช้มรดกทาง

วัฒนธรรมของชุมชนในการรักษาและสืบสานมรดกทางสิ่งแวดล้อม แต่ชุมชนบ้านห้วยกระที่งยังมีอุปสรรคในการเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ชุมชนเนื่องจากนโยบายท้องถิ่นการจัดการทรัพยากรของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องยังไม่ค่อยเปิดพื้นที่เท่าควร

ดังนั้นนโยบายของรัฐและท้องถิ่นจึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่เอื้อต่อการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชน เพราะนโยบายเหล่านี้เป็นกรอบให้ชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้หยิบยกขึ้นมาเป็นแนวทางในการขับเคลื่อนงานในการอนุรักษ์ สืบทอด พัฒนาและปกป้องมรดกทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมในชุมชนได้อย่างมีความชอบธรรมมากยิ่งขึ้น

ประเด็นที่ 2 ความเข้าใจปรัชญาพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศขององค์กร ภาคีหนุนเสริม

องค์กรทั้งจากภาครัฐ ภาคเอกชน และสถาบันการศึกษาที่เข้ามาหนุนเสริมในเรื่องของการจัดการทรัพยากรและวัฒนธรรม เป็นปัจจัยที่เข้ามาเสริมศักยภาพที่ชุมชนมีอยู่ เพื่อให้เกิดความเข้มแข็งในการเรียนรู้และบริหารจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมและธรรมชาติของตนเอง ซึ่งเสรี พงศ์พิศ (2548, อ้างแล้ว) ได้กล่าวถึงบทบาทของหน่วยงาน องค์กรและบุคคลที่นำไปสู่การพัฒนาศักยภาพของชุมชน คือ หนึ่ง เป็นผู้เชื่อมประสานให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ (facilitator) ให้ชุมชนมีความรู้ในทุกอย่างที่ยากทำ สอง เป็นผู้เชื่อมประสานให้เกิดการเปลี่ยนแปลง (catalyst) ทำให้เกิดการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ ที่เรียกว่า “นวัตกรรม” (innovation) ตัวอย่างเช่น การทำไร่นาสวนผสมและเกษตรผสมผสาน สาม เป็นผู้เชื่อมประสานให้เกิดเครือข่าย (networker) คือ การเชื่อมโยงผู้คนเป็นเครือข่าย ให้ผู้คนสื่อสารสัมพันธ์กัน ร่วมกันแลกเปลี่ยนความคิดเห็น มาร่วมกันทำกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อแก้ปัญหา หรือพัฒนาศักยภาพของตนเอง

หน่วยงานที่เข้ามาเหล่านี้แม้จะไม่ได้นำแนวคิดหรือปรัชญาของพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศโดยตรงแต่นำแนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับปรัชญาพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชน ในเรื่องของการมีส่วนร่วมของชุมชนในการ ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ ร่วมตัดสินใจของชุมชนในเรื่องที่ชุมชน (ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์ 2527: 2) เพราะกระบวนการของพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนมิได้มีเป้าหมายเพียงการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศเท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงการดูแล บริหารจัดการทั้งแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ การบูรณาการองค์ความรู้ท้องถิ่น อัตลักษณ์ของชุมชน โดยมีเป้าหมายให้พิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศมีส่วนช่วยพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของชุมชน เป็นแหล่งเรียนรู้สร้างความตระหนักในการรักษาสืบทอดส่งต่อวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งต้องเริ่มจากการเก็บเกี่ยวรากเหง้า ร่วมกันดูแลให้เจริญงอกงามส่งต่อไปรุ่นต่อรุ่น (Andreea-Loreta.2011: 159)

บทบาทของหน่วยงาน องค์กร ภาคีที่เข้ามาหนุนเสริมชุมชนโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วม กระตุ้นให้ชุมชนได้คิดวิเคราะห์สถานการณ์ที่เข้ามากระทบชุมชน ให้ชุมชนตระหนักถึงเรื่องสิทธิและ

ความไม่เป็นธรรม จนทำให้ชุมชนเกิดความเข้าใจและพร้อมจะปฏิบัติการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน โดยใช้ฐานภูมิปัญญาวัฒนธรรมและทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน

ดังนั้นการเข้ามาหนุนเสริมชุมชนจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชนในการเข้ามาส่งเสริมสนับสนุนศักยภาพของชุมชน เป็นปัจจัยที่ส่งเสริมให้ชุมชนมีความคุ้นเคยกับกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วมและเรียนรู้เข้าใจสิทธิหน้าที่ขั้นพื้นฐานของความเป็นพลเมืองในระบบประชาธิปไตย เพื่อให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการจัดทำพินิจภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนได้อย่างเข้าใจและมีประสิทธิภาพ

ประเด็นที่ 3 ความเข้าใจ สนใจและการยอมรับในคุณค่า ความสำคัญและการใช้อัตลักษณ์เฉพาะของมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน

ในประเด็นนี้จะเห็นได้ว่าการที่ชุมชนจะได้รับความเข้าใจหรือยอมรับนั้น ชุมชนต้องมีการแสดงศักยภาพให้คนภายนอกได้เห็นคุณค่า ความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนก่อน และชุมชนต้องมีการใช้ประโยชน์จริงในวิถีชีวิต จะทำให้คนภายนอกได้ประจักษ์ เพราะฉะนั้นการที่ชุมชนทั้งสองหมู่บ้านมีศักยภาพในการยื่นหยัดในวิถีวัฒนธรรมทั้งในเรื่องการประเพณี ความเชื่อพิธีกรรมที่ยังคงอยู่ ภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ กระบวนการการสืบสาน การถ่ายทอดจากรุ่นผู้รู้ที่เป็นผู้ใหญ่สู่คนรุ่นใหม่ผ่านการจัดการฐานเรียนรู้ในชุมชน ทั้งสองชุมชนได้นำวิถีชีวิตของชุมชนปกาเกอะญอมีความผูกพันกับการดูแลทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่เพื่อให้คนทุกรุ่นได้ใช้ ดังเช่นสุภาสิตปกาเกอะญอที่ว่า “ออ ที เก่อ ที ออ ก่อ เก่อ ตอ ก่อ” (กินน้ำรักษาน้ำ ใช้ป่าดูแลแผ่นดิน) โดยจะเห็นได้จากวิถีชีวิตที่ยังรักษาความเชื่อวิถีปฏิบัติที่ไม่มีการเบียดเบียนธรรมชาติมากเกินไป เช่น ไร่หมุนเวียนที่เว้นช่วงให้ผืนดินได้พักหายใจ พื้นฟูตัวเอง ทั้งช่วงให้ต้นไม้พันธุ์พืชได้เจริญเติบโตเพื่อเพิ่มแหล่งออกซิเจนและดูดซับอากาศเสีย ยังมีการรักษาป่าความเชื่อต่างๆเอาไว้ เช่น ป่าสะดือ ป่าช้า ป่าต้นน้ำ เป็นต้น

ศักยภาพของชุมชนที่สำคัญอีกอย่างที่เป็นสิ่งดึงดูดความสนใจคือการมีอัตลักษณ์เฉพาะของมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน จะเห็นว่าในชุมชนมอทะมีความเป็นอัตลักษณ์เฉพาะในเรื่องของความเชื่อเกี่ยวกับฤาษี ในขณะที่บ้านห้วยกระทิงมีความเป็นอัตลักษณ์เฉพาะในการแสดงทางศิลปวัฒนธรรมคือการระบำเกลียวเชือกและการแสดงกระบี่กระบองไม้ไผ่ อีกทั้งมีภูมิปัญญาในการดูแลรักษาป่าต้นผึ้งที่น่าสนใจ ศักยภาพของชุมชนที่เป็นอัตลักษณ์เฉพาะนี้เป็นทุนที่ร้องเรียกความสนใจจากคนภายนอก เป็นการเปลี่ยนมุมมองของคนภายนอกที่มักจะเริ่มต้นจากปัญหาเวลาเข้าไปทำงานกับชุมชน มักจะมองว่าชุมชนมีปัญหา เราต้องไปแก้ปัญหาให้ แต่ศักยภาพชุมชนที่มีเกี่ยวกับอัตลักษณ์เฉพาะในมรดกทางวัฒนธรรม เป็นการทำให้คนภายนอกมองจากทุนที่ชุมชนมี ความเข้มแข็งที่ชุมชนมีอยู่ เริ่มต้นจากของดี ไม่ได้เริ่มต้นจากปัญหา

การสนใจในศักยภาพของชุมชนปรากฏหรืออัตลักษณ์เฉพาะของชุมชนเท่านั้นไม่พอ ต้องมีการทำความเข้าใจในคุณค่าความหมายและความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรมด้วย จะทำให้มองเห็นศักยภาพที่แท้จริงของมรดกทางวัฒนธรรมนั้น สามารถเชื่อมโยงประยุกต์ใช้สู่การแก้ปัญหาอื่นได้ เช่น ภูมิปัญญานาขั้นบันได เมื่อชุมชนมีการขุดนาขั้นบันไดมากขึ้น ชุมชนได้ข้าวพอกิน พื้นที่นาขั้นบันไดลดพื้นที่การเกษตรเชิงเดี่ยว ลดการใช้สารเคมีในการเกษตร ในการทำนาขั้นบันไดต้องมีการใช้น้ำ ชุมชนก็ดูแลป่าต้นน้ำ คูลำนํามีให้ถูกบุกรุกทำลาย ภูมิปัญญานาขั้นบันไดจึงสามารถแก้ปัญหาด้านเศรษฐกิจคือข้าวไม่พอกิน ปัญหาสุขภาพคือการลดการใช้สารเคมี แก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมคือการปกป้องดูแลป่าต้นน้ำ เป็นต้น

เพราะฉะนั้นประเด็นความเข้าใจ สนใจและการยอมรับในคุณค่า ความสำคัญและการใช้อัตลักษณ์เฉพาะของมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน สิ่งสำคัญอันดับต้นคือคนในชุมชนเองต้องมีความเข้าใจ ยอมรับ และใช้อัตลักษณ์ทางมรดกทางวัฒนธรรมนั้นด้วยตนเองก่อน เพราะอัตลักษณ์มีพลังก็ต่อเมื่อคนในยอมรับร่วมกันว่ามันคืออัตลักษณ์ การยอมรับคือการเห็นคุณค่าและความสำคัญผ่านการใช้ประโยชน์นั่นเอง

จากการศึกษาพบว่าหน่วยงาน ภาครัฐที่เข้ามาหนุนเสริมหลายหน่วยงานได้เริ่มจาก การศึกษาเก็บรวบรวมข้อมูลและการหนุนเสริมการพัฒนาส่วนใหญ่เริ่มจากมรดกทางภูมิปัญญา จึงนับว่าเป็นการแสดงออกถึงความเข้าใจและยอมรับในอัตลักษณ์เฉพาะของมรดกทางวัฒนธรรม นั่นเป็นสิ่งที่เพิ่มความภูมิใจให้แก่คนในชุมชนในคุณค่า วิถีอัตลักษณ์ของตน ส่งผลต่อความมั่นใจในการอนุรักษ์ปกป้อง สืบสานและพัฒนาให้อยู่ยั่งยืนต่อไป

ปัจจัยที่ 4 ความพยายามของชุมชนในการรักษาอัตลักษณ์มรดกทางวัฒนธรรมของตนเองและมีเครือข่าย ภาครัฐหนุนเสริม

ชุมชนปกาสัยมอทะและบ้านห้วยกระทิง ได้มีความพยายามในการรักษาอัตลักษณ์มรดกทางวัฒนธรรม โดยมีการใช้หลักความเชื่อ ข้อห้ามทางวัฒนธรรม และการสร้างกฎระเบียบใหม่ควบคุม เพื่อปกป้อง อนุรักษ์พื้นที่มรดกทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมในชุมชน มีการจัดตั้งโครงสร้างการจัดการชุมชนใหม่เพิ่มเติมจากโครงสร้างการจัดการชุมชนเดิมตามวัฒนธรรม เช่นการจัดตั้งเครือข่ายคนต้นทะเลของชุมชนบ้านมอทะ การจัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนของบ้านห้วยกระทิง

ชุมชนพยายามรักษาอัตลักษณ์มรดกทางวัฒนธรรมของตนเองด้วยการสร้างแหล่งเรียนรู้รูปแบบใหม่ เช่น สวนเรียนรู้คนต้นทะเลหรือสวนคนขี้เกียจ ที่ชุมชนมอทะ สวนร่วมเย็นที่บ้านห้วยกระทิง มีการรวมกลุ่มสตรีทอผ้า การสร้างศูนย์เรียนรู้รูปแบบใหม่เป็นความพยายามปรับตัวเพื่อเปลี่ยนรูปแบบกระบวนการเรียนรู้ทางมรดกวัฒนธรรมชุมชนที่สอดคล้องกับยุคสมัย เพราะปัจจุบันแหล่งเรียนรู้กลายเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้ทางสาธารณะที่พลังต่อการรับรู้เป็นต้นแบบ

และเนื่องจากประเด็นสิ่งแวดล้อมกลายเป็นประเด็นหลักสำหรับชุมชนที่อาศัยอยู่ในเขตป่า จึงทำให้หน่วยงานที่รับผิดชอบและเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมได้เข้ามาร่วมกับชุมชนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน และเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมจากชุมชน หน่วยงานที่มาหนุนเสริมจึงเริ่มจากมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนที่สัมพันธ์กับการอนุรักษ์ธรรมชาติ ทำให้เกิดป่าชุมชนควบคู่ไปกับการรักษาป่าความเชื่อ เกิดกิจกรรมเดินสำรวจป่าควบคู่ไปกับความเชื่อและข้อห้ามตามวัฒนธรรม เพื่อให้คนอยู่ได้ ป่าอยู่ได้ จึงได้มีการหนุนอาชีพเสริมให้ชุมชนโดยใช้ฐานทางมรดกทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม จึงเกิดกลุ่มสตรีทอผ้า ที่มีหน่วยงานเครือข่ายหนุนเสริมตลาด เกิดการทำเกษตรแบบพึ่งพาป่า เช่น มะขี้ กระจวาน หน่อไผ่ บุก โดยมีเครือข่ายภาคีประสานการตลาดและเอื้ออำนวยการจัดการ ในขณะเดียวกันหน่วยงานภาคีที่ทำงานการจัดการความรู้ก็เริ่มสนใจและเข้าไปหนุนเสริมกระบวนการเก็บรวบรวมองค์ความรู้ ภูมิปัญญามรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนอย่างมีส่วนร่วมเพื่อเป็นฐานข้อมูลของชุมชนและหน่วยเครือข่ายภาคีที่เกี่ยวข้องได้ใช้ประโยชน์ในการวางแผนพัฒนาพื้นที่ให้เหมาะสมกับศักยภาพและวิถีวัฒนธรรมของชุมชน

ดังนั้นชุมชนทั้งสองมีศักยภาพในการพยายามรักษาอัตลักษณ์มรดกทางวัฒนธรรมของตนเอง และเครือข่าย ภาคีสนใจหนุนเสริมที่เกี่ยวข้องเป็นปัจจัยที่เอื้อให้เกิดความชัดเจนของชุมชนในการกำหนดขอบเขตเนื้อหาและรูปแบบการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชน

5.2 การวิเคราะห์ความเหมือนและความต่างของบ้านมอทะกับบ้านห้วยกระทิงในศักยภาพชุมชนและปัจจัยที่เอื้อต่อการจัดทำพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชน

จากตารางการวิเคราะห์ศักยภาพชุมชนและปัจจัยที่เอื้อต่อการจัดทำพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนสามารถสรุป ความเหมือนและความต่างของบ้านมอทะกับบ้านห้วยกระทิง ดังนี้

5.2.1 ศักยภาพชุมชนที่เหมือนกัน คือ

- 1) ทั้งสองชุมชนมีศักยภาพชุมชนในการจัดการความสัมพันธ์ภายในชุมชนที่มีกลไกโครงสร้างทั้งที่เป็นแบบวัฒนธรรมและแบบทางการ
- 2) ทั้งสองชุมชนมีศักยภาพของผู้รู้ในชุมชนที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในองค์ความรู้ ภูมิปัญญาด้านต่างๆและมีความพร้อมสำหรับร่วมจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อการอนุรักษ์และสืบสานมรดกทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมในชุมชน
- 3) ทั้งสองชุมชนมีศักยภาพชุมชนในการใช้ประโยชน์องค์ความรู้และมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นอัตลักษณ์เฉพาะของชุมชนท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงได้อย่างลงตัวและเท่าทัน ทั้งในมิติวัฒนธรรมและจิตวิญญาณ มิติเศรษฐกิจ และมิติสิ่งแวดล้อม

4) ทั้งสองชุมชนมีศักยภาพชุมชนในการจัดการแหล่งเรียนรู้สำหรับการอนุรักษ์ สืบสาน ปกป้องและพัฒนามรดกทางวัฒนธรรมและทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

5.2.2 ศักยภาพชุมชนที่แตกต่างกัน

ศักยภาพในการรวมกลุ่มของชุมชน การรวมกลุ่มชุมชนบ้านมอทะ นั้นเป็นการรวมกลุ่มชุมชนในระดับเครือข่ายของคนพื้นถิ่นถือฤๅษี เป็นการรวมตัวระดับเครือข่ายที่เรียกตัวเองว่า “เครือข่ายคนต้นทะเล” ที่ขับเคลื่อนทั้งประเด็นจิตวิญญาณ วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติและเศรษฐกิจ ที่เป็นรูปธรรม

ในขณะชุมชนบ้านห้วยกระทิงมีการรวมตัวกันในระดับชุมชน และมีการแยกส่วนโครงสร้างแต่ละชุดอย่างชัดเจน เช่น กรรมการป่าชุมชน กรรมการโบสถ์ ทำให้มีการขับเคลื่อนงานเป็นแบบแยกประเด็นส่วนยังไม่เป็นองค์รวมและเคลื่อนงานในระดับเครือข่ายเหมือนดั่งบ้านมอทะ

จุดนี้เป็นความท้าทายในพลังการขับเคลื่อนพิพธิภณท์เชิงนิเวศชุมชนระหว่างความเป็นนิเวศชุมชนระดับเครือข่ายกับนิเวศชุมชนเดี่ยว

5.2.3 ปัจจัยภายใน ที่เหมือนกัน คือ

- 1) ความเข้มแข็งความร่วมมือของคนในชุมชน การมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนสืบสานส่งต่อมรดกทางวัฒนธรรมและการดูแลทรัพยากรธรรมชาติ
- 2) ทรัพยากรบุคคลทั้งผู้นำทางการ ผู้นำทางความเชื่อและผู้นำทางวัฒนธรรมที่คนในชุมชนยังนับถือ เคารพศรัทธา
- 3) การมีหลักคำสอนของความเชื่อทางศาสนาและวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับมรดกทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม
- 4) สมาชิกในชุมชนมีความภูมิใจ และมั่นใจในการสืบสานมรดกทางวัฒนธรรม และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติบนฐานวัฒนธรรม

5.2.4 ปัจจัยภายในที่ต่างกัน

แม้ทั้งสองชุมชนจะมีปัจจัยภายในที่ว่าด้วยทรัพยากรบุคคลที่เป็นผู้นำที่เหมือนกัน แต่แตกต่างกันที่สถานและบทบาท ในชุมชนบ้านมอทะมีองค์ฤๅษีที่เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณที่มีผลต่อการตัดสินใจหรือการปฏิบัติของคนในชุมชนทั้งในมิติจิตวิญญาณ วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ในขณะที่ชุมชนห้วยกระทิงมีผู้นำศาสนา คือ ศิษยาภิบาลที่รับผิดชอบเรื่องศาสนาเฉพาะ ส่วนเรื่องวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมจะมีผู้นำที่เป็นผู้อาวุโสชุมชนและกำนันเป็นผู้นำตามประเด็น ในขณะที่ชุมชนบ้านมอทะใช้หลักคิดของชนเผ่าปกากะญอบวกกับความเชื่อฤๅษีและผสมกับความรู้ใหม่ในการอนุรักษ์

ปกป้อง สืบสานและพัฒนามรดกทางวัฒนธรรม แต่บ้านห้วยกระทิงใช้หลักคิดของชนเผ่าปกากะญอ ผสมความรู้ใหม่ โดยที่ไม่ค่อยปรากฏแนวคิดของคริสต์ศาสนาซึ่งเป็นศาสนาที่คนส่วนใหญ่ในชุมชนนับมากนัก จึงทำให้บ้านมอทะตัดสินใจเลือกพื้นที่สำนักฤๅษีเป็นพื้นที่ศูนย์กลางเครือข่ายพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชน(Hub of community Eco museum) ซึ่งทำหน้าที่เป็น เป็นพื้นที่ศูนย์กลางพื้นที่พิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชน ทำหน้าที่เป็นจุดประสาน แหล่งข้อมูล จดรวมพลและพื้นที่กิจกรรมเฉลิมฉลองมรดกทางวัฒนธรรม ถือเป็นทุนทางสถาบันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน

5.2.5 ปัจจัยภายนอกที่เหมือนกันคือ

นโยบายของรัฐที่สอดคล้องกับการจัดทำพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนคือมติคณะรัฐมนตรี 3 สิงหาคม 2553 พื้นฟูวิถีชีวิตชาวกะเหรี่ยง ซึ่งได้ระบุข้อเสนอแนะในการดำเนินการและระบุหน่วยงานที่รับผิดชอบในประเด็นการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมนั้น ว่าให้มีการส่งเสริมศูนย์วัฒนธรรมชุมชน โดยเชื่อมโยงและสอดคล้องกับวิถีชีวิตกับฐานคิดดั้งเดิมให้เป็นศูนย์วัฒนธรรมที่มีชีวิต และสนับสนุนงบประมาณในการจัดตั้งศูนย์วัฒนธรรมชุมชนและการทำกิจกรรมของกลุ่มเครือข่ายวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอ อีกประการหนึ่งคือการเข้ามาหนุนเสริมจากหน่วยงานองค์กรภายนอก ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานภาครัฐ เอกชน สถาบันการศึกษา และองค์กรศาสนา ที่เข้ามาสนับสนุนส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนและการพัฒนาสืบสานมรดกทางวัฒนธรรม แม้ในทางปฏิบัติจะไม่มีที่เป็นรูปธรรม แต่ก็ทำให้ชุมชนมีความมั่นใจในการขับเคลื่อนงานมรดกทางวัฒนธรรมมากขึ้น

5.2.6 ปัจจัยภายนอกที่ต่างกัน

นโยบายท้องถิ่น ทั้งสองชุมชนมีประเด็นต่างกันไป ในขณะที่นโยบายท้องถิ่นเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนบ้านมอทะ ที่มีเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าและพรรณพืชคุ้มครองรับผิดชอบ เน้นนโยบายการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดูแลทรัพยากรธรรมชาติเป็นปัจจัยที่เอื้อต่อการดำรงอยู่ของชุมชนปกากะญอฤๅษีที่วิถีคิด วิถีปฏิบัติ มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอยู่เป็น

ในขณะที่นโยบายท้องถิ่นด้านทรัพยากรธรรมชาติในบ้านห้วยกระทิงกลับยังมีความเห็นที่แตกต่างกันระหว่างชุมชนกับอุทยานแห่งชาติขุนพะวอที่ต้องการให้ชุมชนยึดถือกฎระเบียบของป่าไม้อย่างเคร่งครัด แต่ในชุมชนห้วยกระทิงได้มีนโยบายขององค์การบริหารส่วนตำบลพระธาตุที่ให้ ความสำคัญกับหลักสูตรท้องถิ่นในโรงเรียนและสนับสนุนให้โรงเรียนบ้านห้วยกระทิงนำองค์ความรู้ท้องถิ่นบูรณาการเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนการสอนในโรงเรียน จึงทำให้ชุมชนบ้านห้วยกระทิงเลือกโรงเรียนเป็นพื้นที่ศูนย์กลางเครือข่ายพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชน(Hub of community Eco museum)

ซึ่งทำหน้าที่เป็นแหล่งเชื่อมโยงพื้นที่หรือฐานมรดกทางวัฒนธรรมชุมชน เป็นที่รวบรวมข้อมูล จุดติดต่อ ประสานงาน เป็นแหล่งรวมพล และการแหล่งเฉลิมฉลองมรดกทางวัฒนธรรม

5.3 สรุปศักยภาพชุมชนและปัจจัยที่เอื้อต่อการจัดทำพินิจทัศน์เชิงนิเวศชุมชนปกากะญอ

5.3.1 ศักยภาพชุมชนที่เอื้อต่อการจัดทำพินิจทัศน์เชิงนิเวศชุมชนปกากะญอ

- 1) ศักยภาพชุมชนในการจัดการความสัมพันธ์ภายในชุมชน ผ่านโครงสร้างกลไก ทั้งที่เป็นแบบวัฒนธรรมและแบบทางการ ทั้งระดับชุมชนและเครือข่าย
- 2) ศักยภาพผู้รู้ในชุมชน ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในองค์ความรู้ ภูมิปัญญา ท้องถิ่นและพร้อมที่จะร่วมจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อการอนุรักษ์และสืบสานมรดกทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม
- 3) ศักยภาพชุมชนในการใช้ประโยชน์องค์ความรู้และมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นอัตลักษณ์เฉพาะของชุมชนท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงได้อย่างลงตัวและเท่าทัน
- 4) ศักยภาพชุมชนในการจัดการแหล่งเรียนรู้ ในการอนุรักษ์ สืบสานและพัฒนา มรดกทางวัฒนธรรมและทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน
- 5) ศักยภาพของชุมชนในการเชื่อมประสานเครือข่ายภาคีสนับสนุนจากภายนอก

5.3.2 ปัจจัยที่เอื้อต่อการจัดทำพินิจทัศน์เชิงนิเวศชุมชนปกากะญอ

1) ปัจจัยภายใน

- 1.1) ผู้นำชุมชนทั้งในรูปแบบทางการและทางวัฒนธรรม มีความเข้มแข็งและพร้อมที่จะประสานความร่วมมือในการขับเคลื่อนการสืบสานมรดกทางวัฒนธรรม
- 1.2) ชุมชนมีองค์ความรู้ภูมิปัญญามรดกทางวัฒนธรรม และมีความพยายามผู้สืบสาน
- 1.3) ชุมชนมีทุนมรดกทางทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมที่สามารถเป็นฐานการในการผลิตสืบสานมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนได้
- 1.4) ความภาคภูมิใจ เห็นคุณค่าและความรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของในพื้นที่ตลอดจนมรดกทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมของคนในชุมชน

2) ปัจจัยนอก

2.1) ความสนใจและการยอมรับในคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน จากหน่วยงาน องค์ภาคิภายนอก ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ เอกชน สถาบันการศึกษาที่เข้ามาให้การหนุนเสริม เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดการสนับสนุนการขับเคลื่อนการสืบสานมรดกทางวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับบริบทและความต้องการของชุมชน

2.2) นโยบายและงบประมาณของรัฐทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่นที่สนับสนุนและส่งเสริมการขับเคลื่อนการสืบสานมรดกทางวัฒนธรรมและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

2.3) สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงจากภายนอกที่มารุกเร้าอันก่อให้เกิดความกดดัน บีบคั้นและลดทอนทางเลือกในการดำรงชีพของชุมชนทั้งทางตรงและทางอ้อม ผลักดันให้คนในชุมชนรู้สึกไม่มั่นคงปลอดภัยจนต้องลุกขึ้นมาปกป้อง มรดกทางวัฒนธรรมและทรัพยากรสิ่งแวดล้อมในชุมชนของตนเอง

จากข้อมูลศักยภาพชุมชนและปัจจัยที่เอื้อต่อการจัดทำพินิจภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนประเภทอะพอทีที่ได้จากการศึกษานี้ เป็นความท้าทายสำหรับการนำไปเป็นต้นแบบกระบวนการพัฒนาแหล่งเรียนรู้วิถีวัฒนธรรมชุมชนชาติพันธุ์ สำหรับกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่อื่น ๆ สิ่งสำคัญคือไม่ควรยึดติดกับเฉพาะในชุมชนที่มีศักยภาพและเงื่อนไขตามผลการศึกษานี้เท่านั้น สิ่งที่ควรตั้งโจทย์ใหม่คือแนวทางหรือกระบวนการเพิ่มศักยภาพแก่ชุมชนและสร้างปัจจัยหนุนเสริมที่มีประสิทธิภาพที่เอื้อต่อการจัดทำพินิจภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนที่เหมาะสมกับบริบทภูมิวัฒนธรรมชุมชนนั้น ๆ ได้อย่างไร ในขณะที่การรักษาศักยภาพเดิมและปัจจัยหนุนเสริมที่ชุมชนมีอยู่แล้วให้คงอยู่ต่อไปก็มีความจำเป็นเช่นเดียวกัน (สุริชาน, 2550:215) ดังนั้นการศึกษาศักยภาพและปัจจัยหนุนเสริมของชุมชนจึงเป็นสิ่งสำคัญที่ต้องมีการดำเนินการก่อนเป็นลำดับแรกเพื่อประเมินชุมชน เมื่อเข้าใจศักยภาพและปัจจัยหนุนเสริมของชุมชนแล้วสามารถวิเคราะห์ได้ว่าควรจะมีกระบวนการเพิ่มเติม เสริมสร้างศักยภาพและปัจจัยหนุนเสริมอย่างไรที่จะเอื้อต่อการจัดทำพินิจภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชน

บทที่ 5

สรุปและอภิปรายผล

การศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดทำพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนพื้นเมืองปกากะญอ จังหวัดตาก มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการและรูปแบบในการจัดทำพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนที่เหมาะสมกับบริบทภูมิวัฒนธรรมของชุมชนเผ่าพื้นเมืองปกากะญอ จังหวัดตาก และเพื่อวิเคราะห์ศักยภาพและปัจจัยที่เอื้อของชุมชนในการจัดทำพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศที่จะเป็นต้นแบบกระบวนการพัฒนาแหล่งเรียนรู้วิถีวัฒนธรรมชุมชนชาติพันธุ์ สำหรับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ทั้งในพื้นที่จังหวัดตากและจังหวัดอื่น ๆ ในประเทศไทย

มีวิธีดำเนินการวิจัย เริ่มจากการศึกษาข้อมูลจากเอกสารและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศและวัฒนธรรมคนปกากะญอ ต่อด้วยการสร้างความเข้าใจแก่พื้นที่ศึกษาและการพัฒนาผู้ช่วยนักวิจัย ตามด้วยใช้แนวคิดการเรียนรู้เชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม หรือ Participatory Learning and Action (PLA) ในกระบวนการเก็บข้อมูลโดยใช้เครื่องมือต่าง ๆ ได้แก่ แผนที่ชุมชน (community Mapping) ในการศึกษาพื้นที่ทางกายภาพและข้อมูลทั่วไปของชุมชน แผนที่มรดกทางวัฒนธรรมชุมชน (Community Cultural Mapping) และปฏิทินทางวัฒนธรรม (Cultural Calendar) ในการวิเคราะห์มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน แผนที่ผู้รู้ (Community Knowledgeable People Mapping) ในการสืบค้นผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญในเรื่องมรดกทางวัฒนธรรมชุมชน การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ในการสอบถามข้อมูลเชิงลึกและถอดคุณค่าความหมายของมรดกทางวัฒนธรรมการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) ในการสืบค้นข้อมูลเชิงลึกและตรวจสอบข้อมูล การเดินศึกษาชุมชน (Transect walk) ในการศึกษาพื้นที่จริงของมรดกทางวัฒนธรรม เสียงแห่งเมล็ดพันธุ์ (Voice of Seeds) ในการหามติชุมชนต่อความรู้สึกสำนึกร่วมในมรดกวัฒนธรรมชุมชน และเครื่องมือการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participatory Observation) ในการศึกษารูปแบบประเพณี พิธีกรรมและการใช้ประโยชน์มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน ผู้ศึกษาใช้การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า 3 ด้านคือด้านข้อมูล (Data triangulation) ทฤษฎี (Theory triangulation) และวิธีรวบรวมข้อมูล (Methodological triangulation) และใช้ แนวคิดทฤษฎีเป็นกรอบคิดสำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลได้แก่ เกณฑ์ชี้วัดพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศ (21 Indicators of Eco Museum), 11 ดัชนีเงื่อนไขก่อนดำเนินการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศ (11 Indicators of Conditions before establishing Eco Museum) , แนวคิดพิพิธภัณฑ์วิทยาใหม่ (Neo Musicology) และแนวคิดพื้นที่ 3 มิติ (Third space)

พื้นที่ชุมชนในการศึกษาประกอบด้วย 2 ชุมชนคือ ชุมชนห้วยกระทิง ตำบลพระธาตุ อำเภอมะนัง วัตถุประสงค์ที่เลือกเนื่องจากมีแกนนำชุมชนที่มีจิตอาสา ความเด่นด้านภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน มีทรัพยากรน้ำที่ยังอุดมสมบูรณ์ มีน้ำตกในชุมชนที่ยังไหลตลอดปี เหมาะแก่การพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม และชุมชนมอทะ ตำบลแม่จัน อำเภออุ้มผาง วัตถุประสงค์ที่เลือกเนื่องจากเป็นฐานชุมชนของกลุ่มปกากะญอฤๅษีที่หลงเหลืออยู่เพียง 7 ชุมชนในจังหวัดตาก มีการรวมตัวของแกนนำชุมชนฤๅษีที่เข้มแข็งเรียกตัวเองว่ากลุ่มคนต้นทะเล กลุ่มแกนนำชุมชนมีแนวคิดที่อยากสร้างศูนย์เรียนรู้ปกากะญอฤๅษี โดยพิจารณาจากความเห็นและการตัดสินใจของคณะกรรมการเครือข่ายปกากะญอแต่ละอำเภอที่มองว่าชุมชนที่เลือกมานั้นมีความเด่นทางอัตลักษณ์ของคนปกากะญอในด้านใดด้านหนึ่ง ชุมชนนั้นมีความพร้อมและมีความสมัครใจ (By willing) ที่นำอัตลักษณ์ที่มีอยู่นั้นไปขับเคลื่อนสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนได้

5.1 สรุปผลการศึกษาวิจัย

5.1.1 กระบวนการในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนปกากะญอ มี ขั้นตอนดังนี้

1. กระบวนการทบทวนตัวเอง (Community Self-Reflection) เป็นการทบทวนและวิเคราะห์ทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของที่สอดคล้องเหมาะสมที่จะนำไปจัดทำพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนอย่างมีส่วนร่วม โดยใช้แผนที่ชุมชน (Community mapping) เป็นเครื่องมือในการทบทวนผ่านพื้นที่ทางกายภาพและข้อมูลทั่วไปของชุมชน การแลกเปลี่ยนสะท้อนความคิดของคนในชุมชนสำหรับการทบทวนบริบททั่วไปของชุมชนไม่ใช่เพียงขอบเขตการปกครองแบบทางการเท่านั้น แต่ครอบคลุมขอบเขตการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรดิน น้ำ ป่า และมิติทางวัฒนธรรม เป็นข้อมูลทุนมรดกทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนอันจะเป็นข้อมูลพื้นฐานในการร่วมกันออกแบบพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศที่เหมาะสมกับบริบทนิเวศวัฒนธรรมของชุมชนตนเอง

2. การค้นหาพื้นที่จิตสำนึกร่วมในมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน (Sense of Place rummaging)

ชุมชนได้ร่วมกันค้นหาพื้นที่จิตสำนึกร่วมในมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน โดยใช้แผนที่มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน (Community Cultural Mapping) เป็นเครื่องมือ ชุมชนมีการระดมมรดกทางวัฒนธรรมทั้งที่จับต้องได้ และจับต้องไม่ได้ได้ที่จุดใดบ้าง เช่น สถานที่ทางพิธีกรรม ป่าความเชื่อ พื้นที่ทางจิตวิญญาณ เป็นต้น และนำการวิเคราะห์ปฏิทินวัฒนธรรมของชุมชน (Cultural calendar Analysis) เป็นเครื่องมือในการค้นหาประเพณีวัฒนธรรมของชุมชนในรอบหนึ่งปี เป็นการสำรวจจิตสำนึกร่วมมรดกทางวัฒนธรรมที่คนในชุมชนยังมีความรู้สึกร่วมและยอมรับบทบาทของมรดกทางวัฒนธรรมที่ปรากฏอยู่ในชุมชน เป็นการชี้เป้าพื้นที่จิตสำนึกร่วมในมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน

3. การให้ความหมายของพื้นที่จิตสำนึกร่วม (Sense of Place Definitions) เป็นขั้นตอนการสกัดเอาคุณค่า ความหมายและความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งเป็นเรื่องที่คนในเจ้าของวัฒนธรรมต้องเป็นผู้อธิบายด้วยตนเองได้ดีที่สุด โดยใช้แผนที่ผู้รู้ชุมชน (Community knowledgeable people mapping) เป็นเครื่องมือการค้นหาผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญในชุมชนก่อน แล้วเชิญผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญเหล่านั้นมาร่วมการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เพื่อให้เกิดการสะท้อนและแลกเปลี่ยนความรู้และความคิดเห็นในกลุ่มผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญด้านต่าง ๆ ของชุมชนเกี่ยวกับความหมายคุณค่า ความสำคัญของพื้นที่จิตสำนึกร่วมของชุมชนหากมีประเด็นที่ไม่ชัดเจน ตกหล่นจะใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) กับกลุ่มผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญและผู้ที่มีประสบการณ์ดังกล่าวเพิ่มเติมอีกครั้ง สิ่งที่ได้มากกว่าความหมาย คุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมคือ การเห็นความเชื่อมโยงมิติขององค์ความรู้ ภูมิปัญญา ในการรักษาความสัมพันธ์ของคนกับธรรมชาติ คนกับประเพณีวัฒนธรรม และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ หรือสิ่งที่คนในชุมชนให้ความเคารพ สำหรับในประเด็นที่ไม่สามารถเก็บข้อมูลได้หมดในการสนทนากลุ่มหรือประเด็นที่ตกหล่น

4. การกำหนดพื้นที่พิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศชุมชนอย่างมีส่วนร่วม (Participatory in Decision making of Community Eco Museum) เป็นการเลือกมรดกทางวัฒนธรรมหรือพื้นที่จิตสำนึกร่วมที่มีอยู่ในชุมชน ที่ชุมชนมีความห่วงใย ห่วงแหนต้องการอนุรักษ์ ปกป้อง สืบสานและพัฒนา มีอะไรบ้าง ซึ่งไม่ได้จำกัดว่า ต้องเป็นกี่เรื่อง เป็นเรื่องของการกำหนดพื้นที่กับสถานที่ (Place and Space) โดยใช้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันผ่านกิจกรรมการเดินศึกษาชุมชน (Transect walk) และเสียงแห่งเมล็ดพันธุ์ (Voice of seed) เป็นเครื่องมือในการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วม เมื่อผู้รู้เดินผ่านจุดที่เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางประเพณีจะมีการอธิบายให้คุณค่าความหมายมรดกทางวัฒนธรรมนั้นๆ สมาชิกชุมชนที่ร่วมเดินศึกษาชุมชนจะพิจารณาว่าจะกำหนดให้พื้นที่มรดกทางวัฒนธรรมนั้นมีการอนุรักษ์ ปกป้อง สืบสานและพัฒนาหรือไม่ โดยหยอดเมล็ดพันธุ์ลงในตะกร้าที่ปักไว้ตามจุดละ 1 เม็ดถ้าเห็นควร กระบวนการนี้เป็นการให้สิทธิ์ให้อำนาจชุมชน (Power) ในการกำหนดทิศทางและรูปแบบของพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศชุมชนบนฐานของการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน

5. การกำหนดบทบาทและทิศทางของพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศชุมชน (The character and Direction of Community Eco Museum) เพื่อให้มรดกทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชนเป็นพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศที่มีชีวิต อยู่กับชุมชน ส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต ที่คนในชุมชนเป็นผู้ตัดสินใจกำหนด ออกแบบ ทิศทางการขับเคลื่อนมรดกทางวัฒนธรรมของตนเอง โดยเครือข่ายภาคีเป็นฝ่ายหนุนเสริมไม่ชี้นำ จึงมีขั้นตอนการดำเนินการ 2 ขั้นตอนดังนี้

5.1) การนำเสนอและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ กระบวนการออกแบบและรูปแบบพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนกับเครือข่ายภาคีหุ้นส่วนเสริม เป็นการเชิญผู้แทนจากภาครัฐ เอกชน ภาคประชาสังคม สถาบันการศึกษา เพื่อมารับฟังการนำเสนอแนวคิด กระบวนการมีส่วนร่วม (Process) ในการจัดทำและรูปแบบพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศในชุมชน (Products) ของตัวแทนชุมชน เพื่อเปิดพื้นที่ให้เครือข่ายหุ้นส่วนเสริมได้ ชักถามแลกเปลี่ยนแสดงความคิดเห็น ทำความเข้าใจ เข้าถึงคุณค่า ความหมายของมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนอย่างชัดเจน อันจะก่อให้เกิดความตระหนักร่วมในการร่วมมือสนับสนุนส่งเสริมและร่วมขับเคลื่อนโดยการบูรณาการผนวกแผนของชุมชนเป็นส่วนหนึ่งในแผนงานของหน่วยงานเครือข่ายภาคีสนับสนุน ที่สอดคล้องกับความต้องการและแผนปฏิบัติการของชุมชน

5.2) การวางแผนปฏิบัติการเพื่อสืบทอดและพัฒนาพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชน การระดมความร่วมมือในการขับเคลื่อนในพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม ทั้งชุมชน และเครือข่าย องค์กรหุ้นส่วน ร่วมกันวิเคราะห์ต้นทุนที่มีอยู่ ทั้งเรื่องความรู้ ความเชี่ยวชาญ งบประมาณ การสนับสนุนวัสดุอุปกรณ์ หรือแม้แต่การเป็นกระบอกเสียงช่วยเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ แล้วหาข้อตกลง (Commitments) ในการลงขันอนุรักษ์ ปกป้อง สืบสานและพัฒนา พิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศที่เป็นรูปธรรมในชุมชน

5.1.2. รูปแบบของพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนที่เหมาะสมกับบริบทชุมชนปกากะญอ จังหวัดตาก

จากการศึกษาพบว่ารูปแบบพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนที่เหมาะสมกับบริบทชุมชนปกากะญอ จังหวัดตาก ประกอบด้วยลักษณะ 2 รูปแบบคือ

1. รูปแบบ ของพิพิธภัณฑ์ (Type of Museum) เป็นรูปแบบพิพิธภัณฑ์“4S Museum” ที่มีองค์ประกอบของสถานที่ พื้นที่ และจิตสำนึกความรู้สึกร่วม (Sense and Spirit of Space and Site) คือไม่มุ่งเน้นที่ตัวอาคาร แต่เป็นการกำหนดให้ทั้งชุมชนเป็นสถานที่พิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศ (Space) ที่รวบรวมและแสดงการมีชีวิตอยู่มรดกทางวัฒนธรรมซึ่งอยู่กระจายตัวตามพื้นที่ต่างๆ (Site) ของชุมชน และเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่คนในชุมชนมีจิตความรู้สึกสำนึกร่วมในความภูมิใจ ผูกพัน ห่วงแทน (Sense and Spirit of Community) ในระดับที่ชุมชนต้องการให้มีการอนุรักษ์ ปกป้อง สืบสานและพัฒนาให้ดำรงอยู่เป็นวิถีชุมชนอย่างยั่งยืน

2. รูปแบบของมรดกทางวัฒนธรรม (Types of Cultural Heritage) เป็นรูปแบบมรดกทางวัฒนธรรมที่มีความหลากหลายทางมิติความสัมพันธ์ (Diversity of Relational Dimensions of Cultural Heritage) มรดกทางวัฒนธรรมที่ปรากฏในพื้นที่ชุมชนปกากะญอ 1 อย่าง มีนัย

ความสัมพันธ์เชื่อมโยงเรื่องอื่นๆ หลายมิติ เช่น มิติ สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม การศึกษา เศรษฐกิจ และ จิตวิญญาณ ไม่ได้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมเชิงเดี่ยว (Single-dimensional of Cultural Heritage)

5.1.3. ศักยภาพและปัจจัยที่เอื้อของชุมชนในการจัดทำพินิจภัณฑ์เชิงนิเวศ

จากการศึกษาพบว่าศักยภาพและปัจจัยที่เอื้อของชุมชนในการจัดทำพินิจภัณฑ์เชิงนิเวศมีดังต่อไปนี้

1. ชุมชนมีศักยภาพที่เอื้อต่อการจัดทำพินิจภัณฑ์เชิงนิเวศ ได้แก่

1.1 ศักยภาพชุมชนในการจัดการความสัมพันธ์ภายในชุมชน ผ่านโครงสร้างกลไก ทั้งที่เป็นแบบวัฒนธรรมและแบบทางการ ทั้งระดับชุมชนและเครือข่าย

1.2 ศักยภาพผู้นำในชุมชน ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นและพร้อมที่จะร่วมจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อการอนุรักษ์และสืบสานมรดกทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

1.3 ศักยภาพชุมชนในการใช้ประโยชน์องค์ความรู้และมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นอัตลักษณ์เฉพาะของชุมชนท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงได้อย่างลงตัวและเท่าทัน

1.4 ศักยภาพชุมชนในการจัดการแหล่งเรียนรู้ ในการอนุรักษ์ สืบสานและพัฒนา มรดกทางวัฒนธรรมและทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

1.5 ศักยภาพของชุมชนในการเชื่อมประสานเครือข่ายภาคีสนับสนุนจากภายนอก

2. ปัจจัยที่เอื้อในการจัดทำพินิจภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนปกาสยะ

2.1 ปัจจัยภายใน ได้แก่

1) ผู้นำชุมชนทั้งในรูปแบบทางการและทางวัฒนธรรม มีความเข้มแข็งและพร้อมที่จะประสานความร่วมมือในการขับเคลื่อนการสืบสานมรดกทางวัฒนธรรม

2) ชุมชนมีองค์ความรู้ภูมิปัญญามรดกทางวัฒนธรรม และมีความพยายามผู้สืบสาน

3) ชุมชนมีทุนมรดกทางทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมที่สามารถเป็นฐาน การในการผลิตสืบสานมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนได้

4) ความภาคภูมิใจ เห็นคุณค่าและความรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของในพื้นที่ ตลอดจนมรดกทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมของคนในชุมชน

2.2 ปัจจัยนอก ได้แก่

1) ความสนใจและการยอมรับในคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน จากหน่วยงาน องค์การภายนอก ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ เอกชน สถาบันการศึกษาที่เข้ามาให้การหนุน

เสริม เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดการสนับสนุนการขับเคลื่อนการสืบสานมรดกทางวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับบริบทและความต้องการของชุมชน

2) นโยบายและงบประมาณของรัฐทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่นที่สนับสนุนและส่งเสริมการขับเคลื่อนการสืบสานมรดกทางวัฒนธรรมและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

3) สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงจากภายนอกที่มาคุกคามก่อให้เกิดความกดดัน บีบคั้นและลดทอนทางเลือกในการดำรงชีพของชุมชนทั้งทางตรงและทางอ้อม ผลักดันให้คนในชุมชนรู้สึกไม่มั่นคงปลอดภัยจนต้องลุกขึ้นมาปกป้อง มรดกทางวัฒนธรรมและทรัพยากรสิ่งแวดล้อมในชุมชนของตนเอง

5.2 อภิปรายผล

จากผลการศึกษาทำให้ได้ทราบกระบวนการจัดทำพินิจทัศน์ รูปแบบของพินิจทัศน์เชิงนิเวศชุมชนที่เหมาะสมกับบริบทภูมิวัฒนธรรมของชุมชนเผ่าพื้นเมืองปกากะญอ จังหวัดตาก และศักยภาพปัจจัยชุมชนในการจัดทำพินิจทัศน์เชิงนิเวศชุมชนเผ่าพื้นเมืองปกากะญอ จังหวัดตาก ผลที่ได้สะท้อนให้เห็นว่าการที่ชุมชนชนเผ่าพื้นเมืองปกากะญอยังมีจิตสำนึก ความรู้สึกร่วมในมรดกทางวัฒนธรรมและยังมีความต้องการอนุรักษ์ ปกป้อง พื้นฟู สืบสานและพัฒนา แสดงว่ามรดกทางวัฒนธรรมได้มีบทบาทและรับใช้ชุมชนในชีวิตประจำวันได้จริงและสามารถนำมรดกทางวัฒนธรรมมาใช้ในการแก้ไขปัญหาและเผชิญหน้ากับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้ (ICOM.2006:14) ดังนั้นผู้ศึกษาพบประเด็นที่น่าสนใจจากผลการศึกษาครั้งนี้ 2 ประเด็น คือ

1. ลักษณะความรู้สึกสำนึกร่วมในความภูมิใจในมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน (Sense and Spirit of Space and site) ของชุมชน

2. บทบาทสำคัญของพินิจทัศน์เชิงนิเวศชุมชนในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน ผู้ศึกษาจึงนำเสนออภิปรายผลดังรายละเอียดต่อไปนี้

5.2.1. ลักษณะความรู้สึกสำนึกร่วมในความภูมิใจในมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน (Sense and Spirit of Space and site) ของชุมชน ผู้ศึกษาพบว่า มี 3 ลักษณะ คือ

1. ลักษณะความรู้สึกสำนึกร่วมที่สั่งสมมาแต่บรรพบุรุษ เป็นความภูมิใจในที่ถูกส่งต่อและถือปฏิบัติกันมายาวนานจนกลายเป็นสิ่งที่คนในชุมชนยอมรับร่วมกันว่า เป็นส่วนสำคัญของวิถีวัฒนธรรมชุมชน บางอย่างเป็นสิ่งที่ขาดขาดหายไปไม่ได้ในวิถีวัฒนธรรม เป็นการรวบรวมความทรงจำของผู้คนที่อาศัยอยู่ในวัฒนธรรมนั้นๆ ทั้งความทรงจำเรื่องวิถีคิด ความรู้ภูมิปัญญา วัตถุสิ่งของ อาณาเขตสถานที่ Rene Rivard (1985 p.125) เพื่อให้มีการอนุรักษ์ ปกป้อง สืบสานและพัฒนา เป็นรูปแบบ

หนึ่งของพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศที่นำความภูมิใจที่มาจากความทรงจำ (Pride of Memory) มากำหนดเป็นความรู้สึกสำนึกร่วม (Sense) เช่น ประเพณี พิธีกรรม สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ความเชื่อ เป็นต้น

2. ลักษณะความรู้สึกสำนึกร่วมที่สร้างใหม่ โดยประยุกต์ใช้องค์ความรู้จากมรดกทางวัฒนธรรมเดิมเป็นฐาน บางอย่างหากไม่ทำความเข้าใจไม่สามารถมองเห็นร่องรอยของวิถีวัฒนธรรมเดิม แต่เมื่อศึกษาที่มาและความสำคัญจะพบว่าชุมชนได้ฐานคิดเดิมทางวัฒนธรรมมาเปลี่ยนรูปแบบและเพิ่มตัวแสดงทั้งนี้เพื่อให้เป็นเครื่องมือในการสร้างความร่วมมือสำหรับการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมของชุมชนในสภาวะการณ์ปัจจุบัน Hugues de Varine (อ้างอิงจาก Andreea.2011; 151) เนื่องจากชุมชนต้องเผชิญกับสถานการณ์ที่ท้าทายใหม่ ทำให้บริบทชุมชนเปลี่ยน ซึ่งไม่อาจใช้รูปแบบวิธีการในวิถีชีวิตเดิมได้ การปรับเปลี่ยนหรือประยุกต์มีเป้าหมายเพื่อ สามารถนำมรดกทางวัฒนธรรมมาใช้ในชีวิตประจำวันได้จริงและเผชิญหน้ากับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้ ICOM (2006:14) และสิ่งที่สร้างหรือประยุกต์ขึ้นมาใหม่ที่เป็นที่ยอมรับร่วมกันของคนในวัฒนธรรมนั้นๆ จึงกลายเป็นพลังในการสื่อความหมายเพื่ออนุรักษ์ ปกป้อง สืบสาน และพัฒนามรดกทางวัฒนธรรมชุมชน เช่น พื้นที่ป่าชุมชน พื้นที่อนุรักษ์พันธุ์ปลา สวนเรียนรู้เกษตรคนต้นทะเล เป็นต้น

3. ลักษณะความรู้สึกสำนึกร่วมที่มีเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับความสัมพันธ์หลากหลายมิติ ในชุมชนปกากะญอได้ตีความมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนในมิติต่าง ๆ ที่ไม่ใช่เพียงประเด็นวัฒนธรรมเท่านั้น แต่ยังสัมพันธ์กับมิติจิตวิญญาณ มิติทรัพยากรธรรมชาติ มิติเศรษฐกิจ มิติสังคม ผ่านกระบวนการหาข้อตกลงร่วมกันของชุมชนอย่างเป็นประชาธิปไตย (Andreea-Loreta et al.2011 p.153) เป็นการสื่อความหมายของความภูมิใจในมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนที่มีความหมายกว้างขึ้น ในมุมมองของชุมชนเอง เป็นการมองมรดกวัฒนธรรมแบบองค์รวมของชีวิตในทุกมิติ ทั้งวัฒนธรรมที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ เรื่องทรัพยากรธรรมชาติ และอื่นๆ โดยมีเป้าหมายสูงสุดคือ คือ กระบวนการหวนหาถิ่นฐานที่ และก่อให้เกิดการดำรงอยู่ของชุมชนและสังคมท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงได้อย่างยั่งยืน Peter Davis (2007: 116) เช่น ต้นบูก มะอิกะวาน ต้นผึ้ง การทอผ้า เป็นต้น เป็นวิธีการเฉลิมฉลองมรดกทางวัฒนธรรมเพื่ออยู่ร่วมเป็นส่วนหนึ่งในความหลากหลายทางสังคม พหุวัฒนธรรมอย่างสันติ โดยวิธีการเคารพ ให้เกียรติ ให้อำนาจ และยอมรับการตัดสินใจกำหนดมุมมอง ขอบเขตการอนุรักษ์และสื่อความหมายในการสืบสานมรดกของคนในชุมชน เพื่อเป็นเครื่องมืออันทรงพลังในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน

5.2.2. บทบาทสำคัญของพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน

กระบวนการนำมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม โดยชุมชนหรือเจ้าของวัฒนธรรม และเลือกลักษณะของมรดกทางวัฒนธรรมจากชุมชนของตนเองเพื่อการอนุรักษ์และตีความ ในรูปแบบเป็นพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชน(ICH อ้างใน Espacio Visual Europa-EVE. 2015) มีบทบาทสำคัญที่ตอบสนองในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืนในประเด็นดังต่อไปนี้

1. บทบาทในการสร้างความรู้สึกรักภาคภูมิใจในชุมชน กระบวนการที่เกิดการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชน ทำให้ชุมชนได้ทบทวนตัวเอง ทบทวนความหมายคุณค่าและความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรม ทำให้คนในชุมชนได้เข้าใจชุมชนตนเอง รู้ตัวตน ว่าชุมชนที่ตนเองอาศัยอยู่มีสภาพเป็นอยู่อย่างไร มีมรดกทางวัฒนธรรมและทรัพยากรที่เป็นทุนในการดำรงชีวิตอะไรบ้าง ผู้คนในชุมชน ผู้รู้ในชุมชนมีองค์ความรู้ภูมิปัญญาในเรื่องอะไรบ้าง วิถีวัฒนธรรมของชุมชนมีอะไรที่ดีที่เกิดประโยชน์ต่อคน และต่อธรรมชาติบ้าง บรรพบุรุษหรือคนรุ่นก่อนได้ใช้ภูมิปัญญาในการสร้างและบริหารจัดการชุมชนอย่างไร ชุมชนมีอัตลักษณ์เฉพาะที่เด่นจนคนภายนอกสนใจ ยอมรับมีอะไรบ้าง และพัฒนาการของชุมชนกว่าจะเป็นวันนี้เป็นอย่างไร กระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนจึงเป็นกระบวนการทำให้คนในชุมชนเห็นสิ่งดีๆ ของชุมชน เห็นเกียรติและศักดิ์ศรีของชุมชน เกิดเป็นความมั่นใจและจิตสำนึกในคุณค่าวัฒนธรรมชุมชน (Wylie,J, 2007.p.7) เป็นแรงหนุนให้คนในชุมชน เกิดความภูมิใจในประวัติศาสตร์ ประเพณีวัฒนธรรม และรากเหง้าของชุมชนจนเกิดความรู้สึกรักในความเป็นเจ้าของมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน (David Storey 2014,p.12) พร้อมทั้งจะปกป้อง อนุรักษ์และพัฒนาามรดกวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งความรู้สึกรักภาคภูมิใจในชุมชนนี้หากพัฒนาเป็นจิตสำนึกร่วม (Stephanie K Hawke, 2014,p236) จะกลายเป็นแรงบัลดาลใจ เป็นอำนาจและพลังภายใน (Inner motivation) ในการพัฒนาชุมชนได้

2. บทบาทในการเป็นพื้นที่สร้างสรรค์ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนที่มีชีวิตนั้น ต้องมีการเคลื่อนไหว มีการพัฒนาปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมสอดคล้องกับบริบทสถานการณ์ของชุมชน ฉะนั้นการรวบรวมมรดกทางวัฒนธรรมและกำหนดให้ทั้งชุมชนเป็นพิพิธภัณฑ์เป็นพื้นที่ในการสร้างบทบาทของมรดกทางวัฒนธรรมในการรับใช้ชุมชน (Maggie Roe, 2014: 196) การปกป้องมรดกทางวัฒนธรรมมิใช่เพียงการอนุรักษ์หรือคุ้มครอง แต่การสร้างสรรค์เพื่อให้เกิดการพัฒนาเป็นวิธีการสำคัญสำหรับการปกป้องและอนุรักษ์ที่ยั่งยืน การที่จะชีวิตหรือแสดงออกถึงการมีชีวิตอยู่ของมรดกทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญานั้น ดูได้จากการที่คนในชุมชนได้ประโยชน์จริงในชีวิตประจำวัน และจากการที่คนในชุมชนยังยอมรับในบทบาทของมรดกทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชน เพื่อให้ชุมชนได้ใช้งานมรดกทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาได้จริงจึงจำเป็นต้องมีการสร้างพื้นที่

สร้างสรรค์และพัฒนาภูมิปัญญา(Rhiannon Mason;et el .2014: 137) ด้วยการต่อยอดองค์ความรู้ท้องถิ่นที่คนในชุมชนสามารถเลือก กำหนด ตัดสินใจในรูปแบบและวิธีการอนุรักษ์ สืบสาน ติความ และสื่อความหมายมรดกทางวัฒนธรรมที่คนในชุมชนเห็นเหมาะสมและสมควร (Stephanie K Hawke, 2014,p240) ไม่จำเป็นต้องเป็นวิธีการแบบดั้งเดิม หรือเป็นแบบใดแบบหนึ่งตายตัว สังขรณ์ของวัฒนธรรมคือ มีความหลากหลาย เชื่อมโยงสัมพันธ์ พึ่งพาอาศัยกัน และมีพัฒนาการการปรับเปลี่ยนเพื่อความเจริญงอกงาม ดังนั้นการสร้างสรรค์ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมเป็นการรักษาความหลากหลายทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมให้มีชีวิต

3. บทบาทในการสร้างจุดเด่นและความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของพื้นที่ มรดกทางวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือและเป็นสื่อที่แสดงออกถึงลักษณะเฉพาะของชุมชน ทำให้คนได้มองเห็นความแตกต่างที่ชุมชนมีเมื่อเทียบกับชุมชนอื่น เป็นคุณลักษณะเฉพาะของชุมชน ซึ่งเป็นตัวบ่งชี้ของลักษณะเฉพาะของชุมชนที่ไม่เหมือนชุมชนทั่วไป เอกลักษณ์เฉพาะนี้เป็นการสร้างจุดเด่นเฉพาะของชุมชน (Significance) ที่ง่ายต่อการจดจำและนึกถึง (Vincent O'Brien ;et el 2014: 86) เช่น ผู้ขายชุมชนปากกาะญอฤๅษีบ้านมอทะมีเอกลักษณ์เฉพาะของการไว้ผมแล้วมวยผมที่หน้าผาก เป็นความเชื่อตามวัฒนธรรมคนที่นี่ถือฤๅษีที่กลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะที่คนอื่นๆไม่มี กลายเป็นเอกลักษณ์เด่น เมื่อคนพบเห็นจากทรงผมจะรู้ทันทีว่าเป็นปากกาะญอฤๅษี หรือในชุมชนบ้านห้วยกระตังมีมรดกทางวัฒนธรรมในการเก็บน้ำผึ้งที่ไม่ทำให้ผึ้งย่ำรังได้ แต่ละปีผึ้งจะมาทำรังตามกิ่งไม้มีคนปากกาะญอเรียกว่า “ซุ เก่อ ลี” แต่ละต้นมากกว่า 30 รัง และคนในชุมชนมีพิธีกรรมในการขออนุญาตก่อนเก็บน้ำผึ้งและขอบคุณหลังที่จะเก็บน้ำเสร็จแล้ว ซึ่งชุมชนอื่นไม่มี มรดกทางวัฒนธรรมเรื่องต้นผึ้งและภูมิปัญญาการเก็บผึ้งกลายเป็นเอกลักษณ์เด่นมีเฉพาะที่บ้านห้วยกระตัง โดยจุดเด่นและความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะพื้นที่นี้กลายเป็นแรงดึงดูดให้คนภายนอก ได้เหลือบหันมามองมรดกทางวัฒนธรรมที่มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชุมชน(Lois Mansfield,2014: 74) เพราะการพัฒนาหลังสมัยใหม่ (Post modern) มุ่งเน้นการเฉลิมฉลองวัฒนธรรมความหลากหลายทางวัฒนธรรมและการผสมผสานทั้งวัฒนธรรม (Davis,2011, P.63) ความหลากหลายทางวัฒนธรรมเป็นการคืนคุณค่าของมนุษย์และเพิ่มสีสันให้แก่โลก ลองจินตนาการหาก “โลกมีเพียงสีเดียวคงไม่น่ามองอะไร หากโลกนี้มีดอกไม้เพียงชนิดเดียวผีเสื้อคงเศร้า หากโลกมีจังหวะดนตรีเพียงจังหวะเดียวคงน่าเบื่อ

นอกจากนี้ความเป็นจุดเด่นและความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนเป็นการสร้างโอกาสให้ชุมชนได้มีพื้นที่ในการแสดงตัวตนทางสังคม (Social Space) สู่อำนาจได้มากขึ้น (Henri Lefebvre 1990 อ้างอิงจาก ปฐม หงษ์สุวรรณ 2556: 5-6) ตัวอย่างกรณีชุมชนบ้านห้วยกระตังมีเอกลักษณ์เฉพาะในการแสดงศิลปะการรำกระบี่ไม้ไผ่ของเยาวชนที่หาชมได้ยาก ที่ชุมชนอื่นไม่มี ทำให้การแสดงชุดนี้กลายเป็นจุดเด่นที่คนในระดับอำเภอและพื้นที่ใกล้เคียงอยาก

ชม ดังนั้นเมื่อมีงานหรือเทศกาลต่างๆ ในระดับอำเภอ มักจะถูกเชื้อเชิญให้ไปแสดงในงานอย่างต่อเนื่อง ชุมชนจึงได้มีโอกาสนำเสนอมรดกทางวัฒนธรรมของคนปกากะญอในด้านศิลปะการแสดงสู่สาธารณะ ทำให้ชุมชนเป็นที่รู้จักมากขึ้นผ่านความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของมรดกทางวัฒนธรรม

4. บทบาทในการสร้างและเชื่อมโยงเครือข่ายจากภายนอก จากผลการศึกษาครั้งนี้พบว่ามรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนปกากะญอมีเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับความสัมพันธ์หลากหลาย จึงทำให้สามารถสร้างเชื่อมโยงประเด็นของชุมชนที่มีตามมิติต่าง เช่น มิติสิ่งแวดล้อม มิติวัฒนธรรม มิติการศึกษา มิติเศรษฐกิจ เป็นต้น กับประเด็นที่โลกภายนอกกำลังให้ความสนใจหรือขับเคลื่อนอยู่ (Pretty and Word, 2010 อ้างอิงจาก Lois Mansfield, 2014: 70) เช่นประเด็นสิ่งแวดล้อม โลกกำลังรณรงค์เรื่องการลดภาวะโลกร้อน ซึ่งในชุมชนมีมรดกทางภูมิปัญญาของชุมชนเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำโดยมีความเชื่อชุมชนปกากะญอเป็นกลไกในการจัดการ ทำให้เชื่อมโยงประเด็นการทำงานกับหน่วยงาน ภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานลดภาวะโลกร้อนได้ ชุมชนจึงได้เครือข่ายจากบทบาทของมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนที่ทำหน้าที่ในการสร้างทัศนคติทางบวกที่นำไปสู่ความร่วมมือสู่สาธารณะ (Jennifer ;et al 2014: 93) จากเดิมที่กระแสวิพากษ์วิจารณ์และมีความอคติต่อคนชนเผ่าด้วยวาทกรรม “ชาวเขาทำลายป่า” แต่เมื่อโลกภายนอกได้เข้ามาสัมผัสและเห็นบทบาทของมรดกทางวัฒนธรรมที่เอื้อต่อการอนุรักษ์ ปกป้อง และใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน ทำให้คนภายนอกได้เรียนรู้ ได้เข้าใจนำไปสู่การปรับเปลี่ยนความรู้สึก ทัศนคติ ที่มีต่อคนชนเผ่า กลายเป็นแนวร่วม เครือข่ายภาคีหนุนเสริมความรู้ใหม่ เครื่องมือใหม่ที่เหมาะสมให้กับชุมชน ภาพของคนชนเผ่าพื้นเมืองค่อยๆ เปลี่ยนจากผู้ทำลายมาเป็นผู้ดูแลรักษา นี่เป็นอีกบทบาทสำคัญหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมที่ส่งผลต่อการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน

5. บทบาทในการเป็นฐานเศรษฐกิจของชุมชน จากการศึกษาชุมชนเผ่าพื้นเมืองปกากะญอ ใช้ประโยชน์จากมรดกทางวัฒนธรรมและทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน เป็นเครื่องมือ เป็นอุปกรณ์ในการทำมาหากิน (Rhianon Mason;et el .2014: 140) ทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งดิน น้ำ ป่า และองค์ความรู้ที่สั่งสมมาจากบรรพบุรุษจนตกผลึกเป็นมรดกทางภูมิปัญญา เป็นทุนและเป็นฐานการผลิตที่สำคัญต่อชีวิตของคนในชุมชน ชุมชนจึงมีความระมัดระวังการใช้ และเฝ้าสังเกตการเปลี่ยนแปลง บางระยะชุมชนอาจใช้ประโยชน์มากเกินไปจนเสียสมดุล แต่จากการเฝ้าสังเกตเห็นความเสี่ยงของทรัพยากรธรรมชาติทำให้ชุมชนหันกลับมาดูแลใส่ใจ เช่น ในกรณีของชุมชนบ้านห้วยกระทิงที่มีการปลูกข้าวโพดเชิงเดี่ยวจนป่าต้นน้ำถูกรุก ส่งผลให้ลำน้ำห้วยกระทิงลดจำนวนลง ปริมาณน้ำที่น้ำตกห้วยกระทิงเหลือน้อย ชุมชนจึงเกิดสำนึกและตระหนักร่วมในการ ปกป้อง อนุรักษ์พื้นที่ป่าฟื้นฟูสภาพต้นน้ำให้กลับมาอุดมสมบูรณ์ เองจากถ้าไม่มีน้ำชุมชนไม่ได้ทำนา ไม่มีน้ำชุมชนไม่ใช้น้ำประปา เพราะมรดกทางธรรมชาติเป็นฐานเศรษฐกิจของชุมชน จึงทำให้ชุมชนได้นำมรดกทางภูมิ

ปัญญาที่มี ผสมผสานกับความรู้ใหม่ที่ได้จากภาคีเครือข่ายหนุนเสริมมาประยุกต์ใช้ ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนสำหรับการผลิตเพื่อเศรษฐกิจ ในรูปแบบที่เป็นการผลิตที่ไม่ทำลาย

สอดคล้องกับแนวคิดพิพิธภัณฑ์วิทยาสมัยใหม่(Neo Museology) ที่ให้ความสำคัญกับ จรรยาบรรณในการอนุรักษ์และดูแลทรัพยากร ความรับผิดชอบต่อทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (Davis, Peter. 2011,P.63) ดังนั้นเศรษฐกิจหรือการผลิตของชุมชนจึงเป็นการผลิตที่พึ่งพาและ ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ แต่เป็นการใช้ประโยชน์ที่ไม่ทำลาย เช่น กรณีของชุมชนปลูก เกษะญอฤๅษีบ้านมอทะ มีการปลูกต้นบุกในพื้นที่ป่าชุมชนแล้วขูดหัวบุกขายเมื่อต้นบุกเมล็ดแก่และช ยายาพันธ์เองตามธรรมชาติได้ การเก็บผลของมะขี้ กะวานโดยที่มาทำลายกองของมันและช่วยป้องกัน ไฟป่าไม่ให้ลามไหม้พื้นที่ป่าบริเวณที่มีต้นมะขี้ กะวาน เพราะชุมชนรู้ว่าถ้าขูดรีดมรดกทางทรัพยากร เพื่อการผลิตมากเกินไปจะส่งผลต่อความมั่นคงของฐานทางเศรษฐกิจในชุมชน การรักษา มรดกทาง วัฒนธรรมและทรัพยากรคือการรักษาฐานทางเศรษฐกิจของชุมชน

6. บทบาทในการเป็นกระบวนการเรียนรู้เพื่อฟื้นฟู เมื่อชุมชนต้อนรับกระแสแนวคิดและ รูปแบบการพัฒนาที่มาจากภายนอกมากขึ้น ทำให้ให้สังเกตพบการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับชุมชนทั้ง เรื่องทรัพยากรธรรมชาติที่เสื่อม และความสัมพันธ์ทางสังคมที่เปลี่ยน จากกรณีชุมชนปลูก เกษะญอบ้าน ห้วยกระทิงได้รับวิธีการปลูกข้าวโพดเชิงเดี่ยวเข้ามาทดแทนการทำไร่หมุนเวียนเนื่องไร่หมุนเวียนไม่ได้ รับการยอมรับจากนักจัดการป่าไม้ของรัฐ การปลูกพืชเชิงเดี่ยวในพื้นที่เดิมๆซ้ำๆทุกปี ทำให้ดิน เสื่อมสภาพ แต่ละปีต้องมีการเพิ่มปริมาณปุ๋ยเคมีมากขึ้น ต้นทุนสูงขึ้นไม่คุ้มทุน หากต้องการคุ้มทุน ต้องมีการขยายพื้นที่ปลูก เมื่อมีการขยายพื้นที่จึงทำให้ความสัมพันธ์ของคนเปลี่ยนคือ จากเดิมที่มีการ ลงแขก เอามื้อ เอารวันในการทำงาน ปัจจุบันไม่สามารถไปเอามื้อเอารวันกับคนอื่นได้ เนื่องจากต้องเร่ง ทำในพื้นที่ของตนเอง ต่างคนต่างทำเยาะ ต้องจ้างคนจากข้างนอกมาช่วยงาน ความสัมพันธ์ในชุมชน เริ่มห่างเหิน นอกจากนี้ความสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ตึงเครียดมากยิ่งขึ้น เพราะข้อหาบุกรุกพื้นที่ป่า ในขณะที่พื้นที่ป่าเองลดลง พื้นที่ความเชื่อเริ่มถูกรบกวน แต่ชุมชนยังทำยิ่งเกิดหนี้สิน ยิ่งทำยิ่งเกิดคดี ความ ชุมชนจึงย้อนกลับมาหามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม โดยการฟื้นฟูการขูดนาชั้นบันได ฟื้นฟู ป่าในรูปแบบของป่าชุมชน ฟื้นฟูพื้นที่ต้นน้ำตกห้วยกระทิง เริ่มทำสวนเกษตรผสมผสาน ทำให้ชุมชน ได้เรียนรู้กระบวนการเพื่อฟื้นฟูมรดกทางวัฒนธรรมและระบบนิเวศ (Amanda Bingley ,2014,p.110) ผลการฟื้นฟูบางอย่างประสบความสำเร็จ บางอย่างไม่เป็นตามที่คาดหวัง บางอย่างได้ผลเร็ว บางอย่างยังไม่เห็นผล แต่ชุมชนได้เรียนรู้จากกระบวนการทำงานฟื้นฟู ได้เครือข่ายภาคีหนุนเสริมเพิ่ม ได้ความรู้ใหม่ ได้เครื่องมือใหม่ เป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากกระบวนการ ซึ่งสอดคล้องกับหลักการและ ตัวชี้วัดของพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศ 21ข้อที่นักพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศนำโดย Peter Davis ,Corsane,Gerade,M.maggi,S.Elliott และคนอื่นๆ ได้กำหนดไว้ ซึ่งในหลักการทำงานได้ให้

ความสำคัญกับกระบวนการที่มากกว่าผลผลิต “The product is important but the process more important than” (Corsane et.al.2007,P.105) และในกระบวนการเรียนรู้ไม่ได้มีการบังคับ เป็นการเรียนรู้โดยสมัครใจ เป็นพื้นที่การเรียนรู้กระบวนการทำงานแบบประชาธิปไตย (Maggie Roe,2014,p.200) จากกระบวนการเรียนรู้เพื่อฟื้นฟูมรดกทางวัฒนธรรมนี้ ทำให้ชุมชนได้เรียนรู้การรู้หรือพื้นที่ความสัมพันธ์ใน 3 มิติ ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งทั้งสามมิตินี้คนชนเผ่าพื้นเมืองปกากะญอเรียกว่า “เก๋อ ลา” หรือ ชั่วญ (essence of life) ถือว่าเป็นแกนของชีวิต

7. บทบาทในการสร้างความตระหนักในการปกป้องพื้นที่ ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงและความเข้าใจที่ภาครัฐมีต่อวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชนปกากะญออย่างไม่ถูกต้อง ได้ส่งผลทำให้ชุมชนเผ่าพื้นเมืองปกากะญอต้องเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ โดยเฉพาะปัญหาการจัดการทรัพยากรและการสูญเสียสิทธิในที่ทำกิน (อนันต์และกัญญานาฏ, 2558) เพราะโดยส่วนใหญ่ชุมชนเผ่าพื้นเมืองปกากะญออาศัยอยู่ในอาณาเขตที่มีกฎหมายป่าทับพื้นที่ทำกินและที่อยู่อาศัย มรดกทางวัฒนธรรมได้ถูกนำมาใช้เพื่อเป็นเครื่องมือในการการสร้างคุณค่า ให้กลายเป็นความตระหนักในการปกป้องสิทธิปกป้องพื้นที่ชุมชนสำหรับคนรุ่นใหม่ในการลุกขึ้นต่อสู้เพื่อชุมชน (Lois Mansfield,2014: 67) ในกระบวนการสร้างความตระหนักเริ่มจากการสร้างสำนึกร่วมความรับผิดชอบต่อชุมชนในการใช้และดูแลทรัพยากรในชุมชนอย่างสมดุล โดยการสร้างพื้นที่รูปธรรมของชุมชนอยู่กับป่าได้บนฐานภูมิปัญญาและมรดกทางวัฒนธรรม เพื่อเป็นการรับประกันความมั่นใจแก่ผู้ที่เกี่ยวข้องและสาธารณะได้รับรู้เรียนรู้ เข้าใจวิถีที่แท้จริงของชุมชน เพื่อเกิดแนวร่วม เกิดเครือข่ายในการปกป้อง พิทักษ์ สิทธิและที่ดินชุมชน (Stefann Dondeyne ;et al 2014: 297)

นัยของการปกป้องพื้นที่ มิได้เป็นเพียงการปกป้อง พิทักษ์สิทธิของคนในชุมชนเท่านั้น แต่เป็นการปกป้องและคืนพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ให้กับธรรมชาติ ให้กับต้นน้ำ ให้กับต้นไม้ ปกป้องและคืนพื้นที่ทางจิตวิญญาณให้กับบรรพบุรุษ เช่น ป่า เฒ ปอ หรือป่าเกิด ต่า ชั่วโซ่ หรือป่าคนตาย ปกป้องและคืนพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ให้แก่โลก (Re- enchantment of the world) ให้เทวอารักษ์ ให้แม่น้ำ ให้ผืนดิน (Vincent O'Brien ;et el 2014: 85)

สรุป จากข้อมูลที่ได้ศึกษาได้อภิปรายถึงบทบาทสำคัญมรดกทางวัฒนธรรมที่มีต่อชุมชนดังกล่าว ผู้ศึกษาจึงได้นำบทสรุปการนิยามของพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศที่ผู้ศึกษาได้สรุปไว้ในบทที่สองของการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มาเพื่อสรุปของการอภิปรายครั้งนี้ คือ

“หากจะกล่าวโดยสรุปพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศ ก็คือ รูปแบบ
พิพิธภัณฑสถานที่ไม่จำกัดสถานที่เพียงแค่ว่าในตัวอาคาร แต่ครอบคลุม
ถึง การรวบรวมและวิธีการเฉลิมฉลองมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อ

อยู่ร่วมเป็นส่วนหนึ่งในความหลากหลายทางสังคมพหุ
วัฒนธรรมอย่างสันติ โดยวิธีการเคารพ ให้เกียรติ ให้อำนาจ
และยอมรับการตัดสินใจกำหนด มุมมอง ขอบเขตการอนุรักษ์
และสื่อความหมายในการสืบสานมรดกของคนในชุมชน เพื่อ
เป็นเครื่องมืออันทรงพลังในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนที่
ยั่งยืน”

5.3 ประเด็นท้าทาย

จากการศึกษาครั้งนี้พบประเด็นที่ท้าทายที่ท้าทายในการทำงานพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนคือ

1. การนำเสนอความภูมิใจและสำนึกเชิงปัจเจก หรือของกลุ่มเล็กๆ ในชุมชน (Individual sense) ควรมีการพิจารณาแนวทางสำหรับอนุรักษ์ ปกป้อง สืบสาน พัฒนาอย่างไร?
2. ความยั่งยืนของพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชน ทั้งในประเด็นการบริหารจัดการที่มีกลยุทธ์ ลีลา ใหม่มาประยุกต์ใช้ ที่สามารถดำเนินการต่อโดยชุมชนเอง
3. แนวทางในการขยายผลสู่ชุมชนอื่น ชนเผ่าพื้นเมืองและชุมชนชาติพันธุ์อื่นๆ

5.4 ข้อเสนอแนะ

5.4.1. ข้อเสนอแนะในมิติการวิจัย

1. ควรมีการรูปแบบ กระบวนการ และวิธีการในการรักษาศักยภาพและปัจจัยที่เอื้อต่อการจัดทำพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชน ควบคู่ไปกับการศึกษารูปแบบ กระบวนการ และวิธีการในการ สร้างหรือเพิ่มศักยภาพและปัจจัยที่เอื้อต่อการจัดทำพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชน
2. ควรมีการศึกษาเพื่อประเมินผลหลังการเกิดพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชนทั้งสองแห่งนี้ แล้วจากนี้อีก 2 ปี เพื่อทราบความก้าวหน้าและผลการดำเนินการของพิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชน
3. ควรมีการศึกษารูปแบบเศรษฐกิจชุมชนที่เหมาะสมกับพื้นที่พิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศชุมชน ที่นอกเหนือจากประเด็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม

5.4.2. ข้อเสนอแนะในมิติการพัฒนา

1. ควรมีการพัฒนาต่อยอดประเด็นมรดกทางวัฒนธรรมและทรัพยากรชุมชนสู่มิติ เศรษฐกิจสร้างสรรค์ เช่น การแปรรูป หัวนุกเป็นอาหารมังสวิรัต การแปรรูปมะอึกะวานแปรรูปสมุนไพร ตันผึ้งแปรรูปผลิตภัณฑ์หรือพัฒนาบรรจุภัณฑ์ การแปรรูปหน่อไม้เป็นผลิตภัณฑ์อาหารในรูปแบบต่าง ๆ เป็นต้น

2. รัฐควรมีมาตรการในการยอมรับ ปกป้องคุ้มครองและพัฒนา โดยการกำหนดเป็นพระราชบัญญัติ “พื้นที่ปกป้องคุ้มครองพิเศษพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศชุมชน.....”

3. องค์การภาคนุเสริมที่ทำงานในพื้นที่อยู่แล้วหรือกำลังจะเข้าไป ควรมีการกำหนดยุทธศาสตร์การทำงาน และแผนงานที่สอดคล้องกับมรดกทางวัฒนธรรมและทรัพยากรของชุมชน เพื่อเป็นการไปหนุนเสริมพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศชุมชน

บรรณานุกรม

- กรมอนามัย.(2550).โครงการศึกษารูปแบบการพัฒนากระบวนการแบบมีส่วนร่วมของประชาชนในงาน
ภารกิจกรมอนามัยกระทรวงสาธารณสุข.
- กาญจนา อินทรสุนานนท์. (2553). กระเหรี่ยงโป รูปแบบการสร้างพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นอย่างยั่งยืน :
กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงโป ภาคตะวันตกของประเทศไทย วิทยานิพนธ์ (ปร.ด. วัฒนธรรม
ศาสตร์). มหาสารคาม : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. ถ่ายเอกสาร
- โกวิท พวงงาม. (2544). การบริหารท้องถิ่นไทย: หลักการและมิติใหม่ในอนาคต.กรุงเทพฯ:
บริษัทสำนักพิมพ์วิญญูชน จำกัด.
- คมสัน สุริยะ. (2551). โลจิสติกส์สำหรับการท่องเที่ยว. สืบค้นเมื่อวันที่ 5 เมษายน 2558,
จาก <http://www.tourismlogistics.com>.
- งามพิศ สัตย์สงวน. (2539). มานุษยวิทยากายภาพ: วิวัฒนาการทางกายภาพและวัฒนธรรม.
กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์. (2527). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา. กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสการพิมพ์.
- ปฐม หงส์สุวรรณ. (2556). นานมาแล้ว มีเรื่องเล่า ตำนาน นิทาน ชีวิต. กรุงเทพฯ:
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- มูลนิธิสืบภาคใต้.รูปแบบไร้หมุนเวียน .สืบค้นเมื่อ 17 มีนาคม 2559 จาก <http://www.sueb.org>.
- มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืนประเทศไทย.เกษตรกรรมแบบยั่งยืน.สืบค้นเมื่อ 20 มีนาคม 2559
จาก <http://www.saiyai.org>
- ยศ สันติสมบัติ.(2539). ทำเกวียน: บทวิเคราะห์เบื้องต้นว่าด้วยการปรับตัวของชุมชนชาวนาไทย
ท่ามกลางการปิดล้อมของวัฒนธรรมอุตสาหกรรม.กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์คบไฟ.
- รัตนา โตสกุลและคณะ.(2548). ภูมิปัญญาในการจัดการความรู้ของชุมชน. ขอนแก่น: สำนักงาน
กองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ
- วรลัญจ์ บุญยสุรัตน์ .เอกสารประกอบการสอนวิชา Art and Cultural Management ภาควิชาศิลปะ
ไทยคณะจิตรศิลป์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่: พิพิธภัณฑ์ บทบาทและการจัดการ สืบค้นเมื่อวันที่
2 เมษายน 2558,จาก [http://www.finearts.cmu.ac.th/e_doc/51/Art_And_](http://www.finearts.cmu.ac.th/e_doc/51/Art_And_Cultural_Management)
[Cultural_Management](http://www.finearts.cmu.ac.th/e_doc/51/Art_And_Cultural_Management).
- ศุภกร จุญญาภิรักษ์.เขตเศรษฐกิจพิเศษ แม่สอด.สืบค้นเมื่อ 17 มีนาคม 2558, จาก
<http://www.crime.tnews.co.th/content/125848/>

สมาคมศูนย์รวมการศึกษาและวัฒนธรรมชาวไทยภูเขา.(2538).องค์ความรู้และภูมิปัญญาชนเผ่า ปกา

เกอะญอ. โครงการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นในระดับประถมศึกษา ชนเผ่าปกาเกอะญอ :

สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม

-----.(2550). เอกสารการประชุม.ไม่เผยแพร่

สมศักดิ์ เชาวศิริพิงศ์(2544). ประวัติเจ้าพ่อพะวอ.ตาก: มูลนิธิศาลเจ้าพะวอ

สุภาวศ์ จันทวานิช.(2549).การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์

มหาวิทยาลัย

-----.(2553). วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ. (พิมพ์ครั้งที่ 18). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์

มหาวิทยาลัย.

สุรพงษ์ กองจันทึก. (2556). ความเป็นมาของมติ ครม.3สิงหาคม 2553 และประเด็นสำคัญของ

โครงการสัมมนาเพื่อการขับเคลื่อนแนวนโยบายในการฟื้นฟูวิถีชีวิตชาวกะเหรี่ยง. เอกสาร

ประกอบสัมมนา.ตาก: สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดตาก

สุวิธาน พัฒนาไพรวัลย์.(2550).การดำรงความเป็นชุมชนปกาเกอะญอท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงใน

มิติทรัพยากร เศรษฐกิจ และความสัมพันธ์ทางสังคม. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต (การศึกษา

นอกระบบ).เชียงใหม่ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

หอการค้าจังหวัดตาก.เขตเศรษฐกิจพิเศษแม่สอด.สืบค้นเมื่อวันที่ 17 มีนาคม 2558 จาก

[http://www.takchamber.com/index.php?lay=show&ac=article&Id=](http://www.takchamber.com/index.php?lay=show&ac=article&Id=538791777&Ntype=1)

538791777&Ntype=1

อานันท์ กาญจนพันธุ์.(2547). ระบบการเกษตรแบบไร่หมุนเวียน: สถานภาพและความเปลี่ยนแปลง

เล่ม 1.เชียงใหม่: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

อรุณี อ่อนสวัสดิ์. (2551). **ระเบียบวิธีวิจัย**. (พิมพ์ครั้งที่ 3). พิษณุโลก: ภาควิชาการศึกษา

คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร.

มูลนิธิสืบนาคะเสถียร. (2555). เอกสารพิธีมาบู้ไค๊ะ.ถ่ายเอกสาร

Amanda Bingley. (2014). Making Sense of Place Multidisciplinary Perspectives. The

International Center for Cultural & Heritage Studies Newcastle University, 2014

Andreea-Loreta; et al. (2011). *Ecomuseum a New form of Revitalization of Space and Their*

Role in Territorial Management Policies. Romania : The Interdisciplinary Center for

Advanced Researches on Territorial Dynamics (CICADIT) Bucharest.Romania

University of Bucharest

Boonyakiet, Chewasit. New Museology, Communities, Ecomuseums by Prof. Peter Davis.

Intangible. UK :Newcastle University.

Cultural Heritage and Museums Learning Resources. (2011). Sirindhorn Anthropology

Centre. Retrieved April 2, 2015 from

<http://www.sac.or.th/databases/ichlearningresources/>

images/LECTURE5.pdf

Corsane, Gerard, and W. Holleman. (1993). Ecomuseums: A Brief Evaluation. in Museums

and the Environment, eds. Rienk De Jong Pp. 111–125. Pretoria: South African

Museums Association.

Corsane ;et. al. (2007). *Instituto Ricerche Economico Sociali (IRES). Italy :Piemonte.*

De Varine, Hugues (1978). L'écomusée . *Gazette*, vol. 11, n 2, p. 29-40. printemps,

Davis, Peter. (2008). New Museologies and the Ecomuseum. in The Ash-gate Research

Reader in Heritage and Identity, eds Pp. 397–414 .Brian Graham and Peter

Howard. Alderhot: Ashgate.

----- . (2011). Ecomuseums: A Sense of Place (2nd Edition). New York: Continuum.

David Storey (2014) Making Sense of Place Multidisciplinary Perspectives. The International

Center for Cultural & Heritage Studies Newcastle University, 2014

Donatella Murtas and Peter Davis.(2009). The Role of The Ecomuseo Dei Terrazzamenti E

Della Vite,(Cortemilia, Italy) in Community Development, 2009V,p.159-160 museum

and society Nov. 2009. 7(3) 150-186©2009: Donatella Murtas, Peter Davis. ISSN

179-8360

E CN.4/Sub.2/1986/7/Add.4. pa. 379) (Definition of Indigenous People)

Eun Sok Bae and Sung Young Lee. (2014). Smart Ecomuseum App for Efficient

Management of Local Resource:International Journal of Multimedia and Ubiquitous

Engineering, Vol.9, No.3(2014), pp.41-50

Espacio Visual Europa (EVE). (2015). MUSEOLOGY, MUSEUMS New Museology:

Ecomuseums in Retrieved 2 April 2015 from <https://evmuseography.wordpress.com/>

2015/01/26/new-museology-ecomuseums.

- G. Corsane a ;et al.(2007). *Ecomuseum Evaluation :Experience in Piemonte and Liguria*
Italy :International Journal of Heritage ,13;2,101-
116,DOI:10.1080/13527250601118936
- GERARD E. CORSANE;et al. Ecomuseology:a holistic and integrated model for
safeguarding 'spirit of place' in the North East of England International Centre for
Cultural and Heritage Studies: University of Newcastle uponTyne.
- Hoobler,Ellen.(2006). To take Their Heritage by Their Hand: Indigenous Self Representation
and Decolonization in the Community Museum of Oaxaca,Mexoco,The American
Idian Quarterly,Volume 30,Number 3&4,Summer/Fall 2006,pp.441-460:University of
Nebraska Press.
- ICOM. (2006). Code of Ethics for Museums
- International Committee Of Museum.(1946 - 2007). Development of the Museum Definition
according to *ICOM Statutes* ICOM News Thematic Files : The Definition of the
Museum (*ICOM News*, vol. 57, 2004 n°2 .Retrieved 2, April 2015 from
<http://archives.icom.museum/definition.html>.
- Jennifer; et al (2014) Making Sense of Place Multidisciplinary Perspectives. The International
Center for Cultural & Heritage Studies Newcastle University, 2014
- Lois Mansfield, (2014) Making Sense of Place Multidisciplinary Perspectives. The
International Center for Cultural & Heritage Studies Newcastle University, 2014
- Michael C. Howard (2005).Textiles of the Highland Peoples of Burma Volume II. Bangkok:
White Lotus.
- Marggie Roe,(2014) Making Sense of Place Multidisciplinary Perspectives. The International
Center for Cultural & Heritage Studies Newcastle University, 2014
- Nunzia Borrelli and Peter Davis .(2012). How Culture Shapes Nature: Reflections on
Ecomuseum Practices Nature and Culture 7(1), Spring 2012: 31–47. Berghahn
Journals doi:10.3167/nc.2012.070103
- Pretty and Word. (2010). Making Sense of Place Multidisciplinary Perspectives. The
International Center for Cultural & Heritage Studies Newcastle University, 2014

- Rivard, René.(1985). Ecomuseums in Quebec Museum 37 (4): 202–205.Schwartz, April 2001. Sustainable development in a World Heritage Area: The Ha Long Bay Ecomuseum.
- Rhiannon Mason; ET el. (2014) Making Sense of Place Multidisciplinary Perspectives. The International Center for Cultural & Heritage Studies Newcastle University, 2014
- Saw Aung Hla. (1939).The Karen History. Yangon.
- Siam Museum. Retrieved 2, April 2015 from <http://www.thaimuseums.com/index.php?lay=show&ac=article&Ntype=9>
- Su Donghai. (2008). The Concept of the Ecomuseum and its Practice in China. UNESCO Publishing and Blackwell Publishing Ltd Retrieved 2, April 2015
- Sabrina Hong Yi. (2010). THE EVALUATIONS OF ECOMUSEUM SUCCESS: IMPLICATIONS OF INTERNATIONAL FRAMEWORKS FOR ASSESSMENT OF CHINESE ECOMUSEUMS 18 Biennial Conference of the Asian Studies Association of Australia in Adelaide, 5-8 July 2010.
- Stephanie K Hawke, (2014). Making Sense of Place Multidisciplinary Perspectives. The International Center for Cultural & Heritage Studies Newcastle University, 2014
- Stefann Dondeyne; et al.(2014). Making Sense of Place Multidisciplinary Perspectives. The International Center for Cultural & Heritage Studies Newcastle University, 2014
- Vincent O'Brien; et el.(2014). Making Sense of Place Multidisciplinary Perspectives. The International Center for Cultural & Heritage Studies Newcastle University, 2014
- Wylie, J. (2007). Landscape, Routledge, London
- Wylie, J, (2007). Making Sense of Place Multidisciplinary Perspectives. The International Center for Cultural & Heritage Studies Newcastle University, 2014

สัมภาษณ์

นายเจริญชัย ชัยพุกษศิริ (2558,3 มีนาคม).สัมภาษณ์โดย สุวิธาน พัฒนาไพรวัลย์ที่บ้านมอทะ

นายพินิจ ธรรมนีนามชัย (2558,3 มีนาคม).สัมภาษณ์โดย สุวิธาน พัฒนาไพรวัลย์ที่บ้านมอทะ

นายสมหมาย ทรัพย์รังสิกุล (2558,4 มีนาคม).สัมภาษณ์โดย สุวิธาน พัฒนาไพรวัลย์ที่บ้านมอทะ

ดาบตำรวจสมดุล โพอิน (2558,5 มีนาคม).สัมภาษณ์โดย สุวิธาน พัฒนาไพรวัลย์ที่บ้านมอทะ

นางน่อปือ ทรัพย์รังสิกุล(2558,20 พฤษภาคม).สัมภาษณ์โดย สุวิธาน พัฒนาไพรวัลย์ที่บ้านมอทะ

นายคสิทุ เยี่ยมยอดพนา(2558,21 พฤษภาคม).สัมภาษณ์โดย สุวิธาน พัฒนาไพรวัลย์ที่บ้านมอทะ

นางพะชะะ ศิรินันท์ (2558,21 พฤษภาคม).สัมภาษณ์โดย สุวิธาน พัฒนาไพรวัลย์ที่บ้านมอทะ

นางน่อก่อโพ ชัยพุกษศิริ(2558,22 พฤษภาคม).สัมภาษณ์โดย สุวิธาน พัฒนาไพรวัลย์ที่บ้านมอทะ

นายจำลอง วิชะรากรุล(2558,23 พฤษภาคม).สัมภาษณ์โดย สุวิธาน พัฒนาไพรวัลย์ที่บ้านมอทะ

นายประยุทธ์ อ่อนทวงศ์(2558,12 มิถุนายน).สัมภาษณ์โดย สุวิธาน พัฒนาไพรวัลย์ที่บ้านพะตะ

นายประวัติ ศรีกนกสายชล(2558,10 กรกฎาคม).สัมภาษณ์โดย สุวิธาน พัฒนาไพรวัลย์
ที่บ้านมอทะ

นายกรรชัย ปราโมทย์ธาดา(2558,10 กรกฎาคม).สัมภาษณ์โดย สุวิธาน พัฒนาไพรวัลย์
ที่บ้านมอทะ

นายอุทัย เยี่ยมยอดพนา (2558,11 กรกฎาคม).สัมภาษณ์โดย สุวิธาน พัฒนาไพรวัลย์ที่บ้านมอทะ

นายพาโยแส พันธุ์ปัญญากรกุล(2558,3 พฤศจิกายน).สัมภาษณ์โดย สุวิธาน พัฒนาไพรวัลย์
ที่บ้านห้วยกระทิง

นายพาอะแม พันธุ์ปัญญากรกุล(2558, 3 พฤศจิกายน).สัมภาษณ์โดย สุวิธาน พัฒนาไพรวัลย์
ที่บ้านห้วยกระทิง

นายอาทิตย์ เจษฎากุลอนุชิต (2558, 4 พฤศจิกายน).สัมภาษณ์โดย สุวิธาน พัฒนาไพรวัลย์
ที่บ้านห้วยกระทิง

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
ตาราง แผนผังสร้างรูปแบบปฏิบัติการขับเคลื่อนประเด็นพิพธัณฑ์เชิงนิเวศ
ของชุมชนบ้านมอทะ

ตาราง แผนสร้างรูปแบบปฏิบัติการขับเคลื่อนประเด็นพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศของชุมชนบ้านมอทะ

ประเด็นขับเคลื่อน พิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศ ชุมชน	เป้าหมาย/ผลที่ คาดหวัง	ระยะเวลา	ทรัพยากร/ผู้รับผิดชอบ				
			บุคลากร / ความ เชี่ยวชาญ	งบประมาณ	สื่อวัสดุ/อุปกรณ์	พื้นที่ในการ เผยแพร่/ ประชาสัมพันธ์	อื่น ๆ
1. พิพิธภัณฑ์ หรือ องค์การ พิพิธภัณฑ์ต่อไป 1.2ปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมให้กับ เยาวชนที่นับถือองค์ การ	1.1 ให้มีการสืบทอด องค์การต่อไป 1.2ปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมให้กับ เยาวชนที่นับถือองค์ การ	มีนาคม – พฤษภาคม 2559	- องค์การปลูกฝัง คุณธรรมจริยธรรม และคุณค่าขององค์ การให้กับคนรุ่น หลัง - สำนักงาน วัฒนธรรมจังหวัด ประกาศเป็นพื้นที่ เขตสังคมและ วัฒนธรรมพิเศษ	- สำนักงาน วัฒนธรรมจังหวัด สนับสนุนงบใน การจัดตั้งพื้นที่ เขตสังคมและ วัฒนธรรมพิเศษ - สำนักงาน กองทุนสนับสนุน ทุนในการจัดเก็บ ข้อมูลด้าน คุณธรรม จริยธรรมขององค์ การ	- หนังสือองค์ ความรู้คุณธรรม จริยธรรมขององค์ การ - นิตยสาร ประชาสัมพันธ์ เกี่ยวกับพื้นที่เขต สังคมและ วัฒนธรรมพิเศษ ของจังหวัดตาก	- ชุมชนที่ยังมีผู้ นับถือการ - สำนักงาน วัฒนธรรม จังหวัดตาก - สำนักงาน พิพิธภัณฑ์เชิง นิเวศนิกะเหรี่ยง จังหวัดตาก	

ประเด็นข้อเคลื่อน พิพิธภัณฑสถาน ชุมชน	เป้าหมาย/ผลที่ คาดหวัง	ระยะเวลา	ทรัพยากร/ผู้รับผิดชอบ				
			บุคลากร / ความ เชี่ยวชาญ	งบประมาณ	สื่อวัสดุ/อุปกรณ์	พื้นที่ในการ เผยแพร่/ ประชาสัมพันธ์	อื่น ๆ
2.ศูนย์การเรียนรู้คนต้นทะเล	2.1 การปรับปรุงและ พัฒนาฐานเรียนรู้ สถานที่ที่จะใช้เป็นศูนย์ การเรียนรู้คนต้นทะเล	มีนาคม-กรกฎาคม 2559	-ชุมชนเป็นแรงงาน - มูลนิธิสืบาคะเสถียร ช่วยวางผังฐานเรียนรู้ เพิ่มเติม	-อบต.สนับสนุนงบ ในการซื้ออุปกรณ์ใน การซ่อมแซม -มูลนิธิสืบาคะ เสถียรสนับสนุนพันธุ์ พืชสำหรับการปลูก เพิ่มเติมและเรือน เพาะชำ	-จัดหาไม้ไผ่ในการ ซ่อมแซม โดยชุมชน และเขตอนุรักษ์พันธุ์ สัตว์ป่าและพรรณพืช คุ้มครอง	-เขียนและติดป้าย ฐานการเรียนรู้โดย เขตอนุรักษ์พันธุ์ สัตว์ป่าและพรรณ พืชคุ้มครอง	
	1.2 รวบรวมบันทึกองค์ ความรู้ที่จะจัดทำ หลักสูตรในศูนย์การ เรียนรู้	เมษายน 2559 - มีนาคม 2560	-ผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญใน ชุมชนเป็นผู้ให้ข้อมูล -เด็กและเยาวชนเป็นผู้ เก็บข้อมูล -วิทยาลัยโพธิวิชชาลัย มศว เป็นพี่เลี้ยง	สำนักงานกองทุน สนับสนุนการวิจัย	สำนักงานกองทุน สนับสนุนการวิจัย		

ประเด็นข้อเคลื่อน พิพาทกรณีเชิงนิเวศ ชุมชน	เป้าหมาย/ผลที่ คาดหวัง	ระยะเวลา	ทรัพยากร/ผู้รับผิดชอบ				
			บุคลากร / ความ เชี่ยวชาญ	งบประมาณ	สื่อวัสดุ/อุปกรณ์	พื้นที่ในการ เผยแพร่/ ประชาสัมพันธ์	อื่น ๆ
3.พื้นที่ป่าต้นน้ำและป่า อนุรักษ์	3.1 ชุมชนมีแหล่งต้น น้ำที่อุดมสมบูรณ์ 3.2 คนในชุมชนและ นอกชุมชนรู้ข้อมูล ขอบเขตของพื้นที่ป่า ต้นน้ำและป่าอนุรักษ์ ตลอดจนรู้และ ปฏิบัติตามกฎจารีต และระเบียบของ พื้นที่ป่าต้นน้ำและ ป่าอนุรักษ์	พฤษภาคม 2559	-เจ้าหน้าที่เขตรักษา พันธุ์และมูลนิธิสืบ ฯ ทำแผนที่แสดง ขอบเขตพื้นที่และ กฎระเบียบของป่า ต้นน้ำและป่า อนุรักษ์ -ชุมชนเป็นแรงงาน ในการติดป้ายไวนิล แสดงขอบเขตฯ	เขตอนุรักษ์พันธุ์ สัตว์ป่าและ พรรณพืชอัมผาง สนับสนุน งบประมาณใน การพิมพ์ป้ายไ นिलที่แสดง ขอบเขตป่าต้นน้ำ และป่าอนุรักษ์	โครงไม้ไผ่สำหรับ ติดตั้งแผ่นไวนิล จัดเตรียมโดย ชาวบ้าน	-ในพื้นที่เขตป่า ต้นน้ำและป่า อนุรักษ์ -สำนักงานเขต อนุรักษ์พันธุ์สัตว์ ป่าและพรรณพืช อัมผาง	เตรียมผลักดันสู่ เทศบัญญัติตำบล แม่จัน อำเภออัม ผาง

ประเด็นขับเคลื่อน พิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศ ชุมชน	เป้าหมาย/ผลที่ คาดหวัง	ระยะเวลา	ทรัพยากร/ผู้รับผิดชอบ				
			บุคลากร / ความ เชี่ยวชาญ	งบประมาณ	สื่อวัสดุ/อุปกรณ์	พื้นที่ในการ เผยแพร่/ ประชาสัมพันธ์	อื่น ๆ
4.ท่ามาบู้ล่อ (สำนัก ฤๅษี) แผนผังลาน พิธีกรรมสำนักฤๅษีบ้าน มอทะ ตำบลแม่จัน อำเภออุ้มผาง จังหวัด ตาก	4.1 ผู้เข้ามาชม พิธีกรรมปฏิบัติตัวที่ ถูกต้องตามหลัก จารีตของสำนักฤๅษี	มีนาคม – เมษายน 2559	- ชุมชนเป็นผู้ร่าง แผนผังพิธีกรรม สำนักฤๅษี - สำนักงาน วัฒนธรรมจังหวัด จัดทำแผนผังและ ป้ายไวนิล ติด ทางเข้าสำนักฤๅษี	- สำนักงาน วัฒนธรรมจังหวัด ตาก เป็น ผู้สนับสนุน งบประมาณใน การจัดพิมพ์แผ่น พับ และ ไวนิล แผ่นผัง	- แผ่นพับ - ป้ายไวนิล แผนผังสำนักฤๅษี	- สำนักฤๅษี - สำนักงาน วัฒนธรรม จังหวัดตาก - พิพิธภัณฑ์เชิง นิเวศกะเหรี่ยง จังหวัดตาก	

ประเด็นขับเคลื่อน พิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศ ชุมชน	เป้าหมาย/ผลที่ คาดหวัง	ระยะเวลา	ทรัพยากร/ผู้รับผิดชอบ				
			บุคลากร / ความ เชี่ยวชาญ	งบประมาณ	สื่อวัสดุ/อุปกรณ์	พื้นที่ในการ เผยแพร่/ ประชาสัมพันธ์	อื่น ๆ
5. ไร่มนุษย์	5.1 ชุมชนสืบสาน องค์ความรู้ของไร่มนุษย์ เพื่อใช้ ทรัพยากรอย่างมี คุณค่า 5.2 บุคคลภายนอก เกิดความเข้าใจที่ ถูกต้องในเรื่อง คุณค่าของไร่มนุษย์		เขตรักษาพันธุ์สัตว์ ป่าและพรรณพืชชุ่ม ผาง ร่วมมือกับ ชุมชนในการกำหนด พื้นที่ทำกินของไร่มนุษย์ ที่ไม่ทับ ซ้อนกับเขตป่าสงวน และป่าต้นน้ำ - ชุมชนเป็นผู้จับ GPS - เจ้าหน้าที่เขต รักษาพันธุ์ฯ เป็นผู้ ลงข้อมูลใน คอมพิวเตอร์	- มูลนิธิสืบนาคะ เสถียร สนับสนุน ค่าใช้จ่ายในการ รังวัดพื้นที่ - เขตรักษาพันธุ์ สัตว์ป่าฯ สนับสนุน ค่าใช้จ่ายในการ จัดเก็บข้อมูลลง คอมพิวเตอร์	- แผนที่ดาวเทียม 1:4000	- สำนักงานเขต รักษาพันธุ์สัตว์ ป่า ฯ - สำนักงาน มูลนิธิสืบนาคะ เสถียร - หมู่บ้านมอทะ	

ประเด็นข้อเคลื่อน พิพาทกรณีเชิงนิเวศ ชุมชน	เป้าหมาย/ผลที่ คาดหวัง	ระยะเวลา	ทรัพยากร/ผู้รับผิดชอบ				
			บุคลากร / ความ เชี่ยวชาญ	งบประมาณ	สื่อวัสดุ/อุปกรณ์	พื้นที่ในการ เผยแพร่/ ประชาสัมพันธ์	อื่น ๆ
6. การไ้พัฒนาวมดง ทรงผมผู้ชายจะไ้จก ด้านหน้าตรงกระหม่อม หมายถึงผู้ชายต้องคิด การณ์ไกลต้องคิดเผื่อคน อื่นทำงานนอกบ้านเวลา ปลูกข้าวก็ต้องเผื่อคนอื่น	สืบสานอัตลักษณ์ การไ้พัฒนากของ ผู้ชาย ของลัทธิฤๅษี		องค์ฤๅษีเป็นผู้เื้อ กระบวนกรเรียนรู้ ในคุณค่าและ ความหมายของการ ไ้พัฒนาก โดยการ ตอกย้าเมื่อมี พิธีกรรมต่าง ๆ				

ประเด็นขับเคลื่อน พิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศ ชุมชน	เป้าหมาย/ผลที่ คาดหวัง	ระยะเวลา	ทรัพยากร/ผู้รับผิดชอบ				
			บุคลากร / ความ เชี่ยวชาญ	งบประมาณ	สื่อวัสดุ/อุปกรณ์	พื้นที่ในการ เผยแพร่/ ประชาสัมพันธ์	อื่น ๆ
6.การแต่งกายและการ ทอผ้า	-ชุมชนรักษา สนับสนุนส่งเสริม วัฒนธรรมการแต่ง กาย -กลุ่มสตรีในชุมชนมี ทักษะความรู้ในด้าน การทอผ้า -กลุ่มสตรีในชุมชนมี รายได้เสริมจากการ ทอผ้า		- องค์กาฯและ คณะกรรมการ ต้อง ปลูกฝังชุมชนให้แต่ง กายตามวัฒนธรรม เมื่อมีพิธีกรรมต่าง ๆ - ผู้รู้ในชุมชนเป็นผู้ จัดกระบวนการ เรียนรู้ - มูลนิธิสืบนาคะ เสถียร ประชาสัมพันธ์และ กระจายสินค้าสู่ ผู้บริโภค	- มูลนิธิสืบนาคะ เสถียร สนับสนุน ทุนตั้งต้นของกลุ่ม สตรีในการทอผ้า และส่งเสริมให้ ปลูกฝ้ายและย้อม สีธรรมชาติ	- ผ้าทอมือ - ผ้าฝ้ายธรรมชาติ	- ชุมชนกะเหรี่ยง ฤาษี - สำนักงานสืบ นาคะเสถียร - เว็บไซต์มูลนิธิ สืบนาคะเสถียร	กลุ่มสตรีทอผ้า ตรวจสอบ คุณภาพของการ ทอผ้า และรับไป วางจำหน่าย

ประเด็นขับเคลื่อน พิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศ ชุมชน	เป้าหมาย/ผลที่ คาดหวัง	ระยะเวลา	ทรัพยากร/ผู้รับผิดชอบ				
			บุคลากร / ความ เชี่ยวชาญ	งบประมาณ	สื่อวัสดุ/อุปกรณ์	พื้นที่ในการ เผยแพร่/ ประชาสัมพันธ์	อื่น ๆ
7.ป่าชุมชน	ชุมชนอนุรักษ์พื้นที่ ป่าเพื่อเป็นแหล่ง เรียนรู้.....		เขตรักษาพันธุ์สัตว์ ป่าและพรรณพืชชุ่ม ฉ่ำ ร่วมมือกับ ชุมชนในการดูแลป่า ชุมชน รวมถึงร่วม ออกกฎระเบียบ ชุมชนเพื่อการดูแล ทรัพยากรป่าไม้	มูลนิธิสืบนาคะ เสถียรสนับสนุน ป้ายติด กฎระเบียบ ด้านหน้าป่า ชุมชน	แผ่นป้าย กฎระเบียบป่า ชุมชน	ป่าชุมชน กะเหรี่ยงถ้ำ	

ประเด็นขับเคลื่อน พิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศ ชุมชน	เป้าหมาย/ผลที่ คาดหวัง	ระยะเวลา	ทรัพยากร/ผู้รับผิดชอบ				
			บุคลากร / ความ เชี่ยวชาญ	งบประมาณ	สื่อวัสดุ/อุปกรณ์	พื้นที่ในการ เผยแพร่/ ประชาสัมพันธ์	อื่น ๆ
8. ประเพณีเรียกแขกกิน ข้าว / กินข้าวใหม่	ชุมชนสืบสาน ประเพณีอย่างรู้ คุณค่าและ ความหมาย		ผู้รู้/ผู้นำทาง วัฒนธรรมเอื้อ กระบวนการเรียนรู้ ในเรื่องคุณค่าและ ความหมายของ ประเพณีกินข้าวใหม่			เทศบาลแม่จัน จะเผยแพร่ ประชาสัมพันธ์ เพื่อให้เป็นงาน ประจำปีระดับ ตำบลและบรรจุ ในแผนของ เทศบาล	

ประเด็นข้อเคลื่อน พิพาทคดีเชิงนิเวศ ชุมชน	เป้าหมาย/ผลที่ คาดหวัง	ระยะเวลา	ทรัพยากร/ผู้รับผิดชอบ				
			บุคลากร / ความ เชี่ยวชาญ	งบประมาณ	สื่อวัสดุ/อุปกรณ์	พื้นที่ในการ เผยแพร่/ ประชาสัมพันธ์	อื่น ๆ
9. จักสาน	- ชุมชน มีทักษะในเรื่องการ จักสานสามารถ นำไปผลิตเป็น อุปกรณ์ในครัวเรือน และผลิตเป็นสินค้า เพื่อวางจำหน่ายได้		- ผู้รู้ด้านจักสานใน ชุมชนเป็นผู้จัด กระบวนการเรียนรู้ เรื่องการจักสาน - มูลนิธิสืบนาคะ เสถียรเข้ามา ส่งเสริมการจักสาน เพื่อจำหน่าย	- มูลนิธิสืบนาคะ เสถียร สนับสนุน ทุนตั้งต้นในการ จักสานและ ประชาสัมพันธ์	- ผลิตภัณฑ์จัก สาน	- สำนักงาน มูลนิธิสืบนาคะ เสถียร - เว็บไซต์มูลนิธิ สืบฯ - ชุมชนกะเหรี่ยง ถ้ำเสือ - พิพิธภัณฑ์เชิง นิเวศชุมชน กะเหรี่ยง จังหวัด ตาก	

ประเด็นขับเคลื่อน พิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศ ชุมชน	เป้าหมาย/ผลที่ คาดหวัง	ระยะเวลา	ทรัพยากร/ผู้รับผิดชอบ				
			บุคลากร / ความ เชี่ยวชาญ	งบประมาณ	สื่อวัสดุ/อุปกรณ์	พื้นที่ในการ เผยแพร่/ ประชาสัมพันธ์	อื่น ๆ
10.พืชเศรษฐกิจ บุก และมะอึ	เพื่อส่งเสริมการ ประกอบอาชีพใน ชุมชน		-มูลนิธิสืบนาคะ เสถียรร่วมให้ความรู้ ในการปลูกพืช เศรษฐกิจ -มูลนิธิช่วยเหลือเด็ก ชายแดนร่วมให้ ความรู้ในเรื่องการ ทำปุ๋ยชีวภาพ	- ชุมชนลงทุน ปลูกต้นบุก และ มะอึ - มูลนิธิสืบนาคะ เสถียร ติดต่อ ตลาด - มูลนิธิช่วยเหลือ เด็กชายแดน สนับสนุนงบใน การจัดอบรมการ ทำปุ๋ยชีวภาพ	- หักบุก - ลูกมะอึ	- สวนคนไข้เกียจ สวนผสมผสาน	มูลนิธิอภัยภูเบศ รองรับผลผลิตทาง การเกษตรอินทรีย์

ประเด็นข้อเคลื่อน พิพิธภัณฑสถาน ชุมชน	เป้าหมาย/ผลที่ คาดหวัง	ระยะเวลา	ทรัพยากร/ผู้รับผิดชอบ				
			บุคลากร / ความ เชี่ยวชาญ	งบประมาณ	สื่อวัสดุ/อุปกรณ์	พื้นที่ในการ เผยแพร่/ ประชาสัมพันธ์	อื่น ๆ
11.ประเพณีมาบุญโค๊ะ	เพื่อสืบต่อความเชื่อ และพิธีกรรมอย่างรู้ คุณค่าและ ความหมาย		องค์กาชีและที่ ปรึกษา/ผู้นำทาง วัฒนธรรมเชื้อ กระบวนกรเรียนรู้ ในพิธีกรรมและ อธิบายคุณค่าและ ความหมาย	- ชุมชนร่วมกันจัด ประเพณีมาบุญโค๊ะ	- ประชาชนผู้ เลื่อมใสในองค์ กาชีมาร่วม พิธีกรรมมาบุญโค๊ะ	-ชุมชนกะเหรี่ยง กาชี	

ประเด็นข้อเคลื่อน พิพาทเชิงนิเวศ ชุมชน	เป้าหมาย/ผลที่ คาดหวัง	ระยะเวลา	ทรัพยากร/ผู้รับผิดชอบ				
			บุคลากร / ความ เชี่ยวชาญ	งบประมาณ	สื่อวัสดุ/อุปกรณ์	พื้นที่ในการ เผยแพร่/ ประชาสัมพันธ์	อื่น ๆ
12.เตาไฟ อัตลักษณ์ ห้องครัวในบ้านปก เกะญอ	สืบสานวิถีเตาไฟใน ครัวเรือนและการ ประกอบพิธีกรรม		- ชุมชนสืบทอดการ ใช้เตาไฟในบ้าน		เขตอนุรักษ์พันธุ์ สัตว์ป่าและพรรณ พืชคุ้มครองออกกฎ ระเบียบที่อนุโลม ในการหาพื้นที่เพื่อ ใช้ในครัวเรือนที่ ไม่ใช่พื้นที่ในเขต ป่าต้นน้ำและป่า อนุรักษ์		

ภาคผนวก ข
ตาราง แผนผังรูปแบบปฏิบัติการขับเคลื่อนประเด็นพิพธัณฑ์เชิงนิเวศ
ของชุมชนบ้านห้วยกระทิง

ตาราง แผนสร้างรูปแบบปฏิบัติการขับเคลื่อนประเด็นพิพาทเชิงนิเวศของชุมชนบ้านห้วยกระทิง

ประเด็นขับเคลื่อน พิพาทเชิงนิเวศ ชุมชน	เป้าหมาย/ผลที่ คาดหวัง	ระยะเวลา	ทรัพยากร/ผู้รับผิดชอบ				
			บุคลากร / ความ เชี่ยวชาญ	งบประมาณ	สื่อวัสดุ/อุปกรณ์	พื้นที่ในการ เผยแพร่/ ประชาสัมพันธ์	อื่น ๆ
1.นำตกห้วยกระทิง มรดกทางสายน้ำที่เป็น ความภูมิใจของชุมชน ใช้ ชีวิตความสมบูรณ์ของ ธรรมชาติและเป็นแหล่ง น้ำประปาในชุมชน	มีน้ำไหลตลอดปี เป็นแหล่งน้ำประปาสุ ชุมชน		- ชุมชนรณรงค์ไม่ให้ มีการทำกินพื้นที่ป่า ต้นน้ำ - อบต. ส่งเสริมให้ เป็นแหล่งต้นน้ำ สำหรับบริโภคใน ชุมชน	- อบต.สนับสนุน งบประมาณใน การทำทางเดิน เท้าเพื่อไปยัง น้ำตก - อบต.สนับสนุน งบในการต่อ ประปาเข้าสู่ หมู่บ้าน	- กว๊าระเบียบใน การรักษาป่าต้น น้ำ - กว๊าระเบียบใน การใช้น้ำตก	- หมู่บ้านห้วย กระทิง	

ประเด็นขับเคลื่อน พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ชุมชน	เป้าหมาย/ผลที่ คาดหวัง	ระยะเวลา	ทรัพยากร/ผู้รับผิดชอบ				
			บุคลากร / ความ เชี่ยวชาญ	งบประมาณ	สื่อวัสดุ/อุปกรณ์	พื้นที่ในการ เผยแพร่/ ประชาสัมพันธ์	อื่น ๆ
2.นาขั้นบันได ภูมิปัญญา การผันน้ำเพื่อการปลูก ข้าวในพื้นที่ลาดชัน	-ชุมชนมีข้าวเพียงพอ ต่อการบริโภคใน ครัวเรือน -ลดค่าใช้จ่ายในการ ซื้อข้าวจากภายนอก		- มูลนิธิมาบเดื่อง ร่วมให้ความรู้ในเรื่อง ของการทำนา ขั้นบันได - ชาวบ้านจัดเตรียม ที่สำหรับขุดนา ขั้นบันได	- มูลนิธิมาบเดื่อง สนับสนุน วิทยากรในการ ให้ความรู้เรื่องการ ขุดนาขั้นบันได - กองสังคม พัฒนาสภา คริสตจักรใน ประเทศไทย สนับสนุนงบใน การไปดูงานพื้นที่ ที่ขุดนาขั้นบันได	- สื่อวีดิทัศน์ แนะนำการขุดนา ขั้นบันได	-หมู่บ้านห้วย กระทิง	

ประเด็นขับเคลื่อน พิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศ ชุมชน	เป้าหมาย/ผลที่ คาดหวัง	ระยะเวลา	ทรัพยากร/ผู้รับผิดชอบ				
			บุคลากร / ความ เชี่ยวชาญ	งบประมาณ	สื่อวัสดุ/อุปกรณ์	พื้นที่ในการ เผยแพร่/ ประชาสัมพันธ์	อื่น ๆ
3.การแต่งกาย อัตลักษณ์ ชุดประจำเผ่าปกาส เกอะญอ ที่บ่งบอก สถานะ เพศ และวัยอย่าง ชัดเจน	-ชุมชนรักษา สืบนับสืบนุ่งเสริม วัฒนธรรมการแต่ง กายของชนเผ่าปกาส เกอะญอ		- ผู้นำในชุมชนรณรงค์ ให้คนในชุมชนแต่ง กายในชุดประจำเผ่า ในพิธีกรรมสำคัญ ต่าง ๆ - โรงเรียนมีการ กำหนดวันที่นักเรียน ต้องใส่ชุดชนเผ่าไป โรงเรียน- แม่บ้านทอ เสื้อผ้าให้ลูกใส่ - แม่บ้านสอนวิธีการ ทอเสื้อผ้าประจำเผ่า ให้กับลูกหลาน				

ประเด็นขับเคลื่อน พิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศ ชุมชน	เป้าหมาย/ผลที่ คาดหวัง	ระยะเวลา	ทรัพยากร/ผู้รับผิดชอบ				
			บุคลากร / ความ เชี่ยวชาญ	งบประมาณ	วัสดุ/อุปกรณ์	พื้นที่ในการ เผยแพร่/ ประชาสัมพันธ์	อื่น ๆ
4.การทอผ้า ภูมิปัญญา มรดกทางวัฒนธรรม ส่งผ่านจากแม่สู่ลูกสาว	- กลุ่มสตรีในชุมชนมี ทักษะในด้านการทอ ผ้า -กลุ่มสตรีในชุมชนมี รายได้เสริมจากการ ทอผ้า		- พัฒนาการอำเภอ วิทยากรที่มีความ ชำนาญเรื่องการทอผ้า และการย้อมผ้ามา อบรมให้กลุ่มแม่บ้าน - พัฒนาการอำเภอ ประชาสัมพันธ์ผ้า ให้กับกลุ่มแม่บ้าน	- พัฒนาการ สนับสนุนด้วยที่ จะใช้ทอผ้าและ ย้อมผ้าให้กับ กลุ่มแม่บ้าน	- ด้าย - เปลือกไม้สำหรับ ย้อมผ้า	- ที่ว่าการอำเภอ - ออกบูทเมื่อมี เทศกาลที่อำเภอ หรือ ตาม หมู่บ้านต่าง ๆ	

ประเด็นขับเคลื่อน พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ชุมชน	เป้าหมาย/ผลที่ คาดหวัง	ระยะเวลา	ทรัพยากร/ผู้รับผิดชอบ				
			บุคลากร / ความ เชี่ยวชาญ	งบประมาณ	สื่อวัสดุ/อุปกรณ์	พื้นที่ในการ เผยแพร่/ ประชาสัมพันธ์	อื่น ๆ
5.การจัดงาน ภูมิปัญญา มรดกทางวัฒนธรรม ส่งผ่านจากพ่อสู่ลูกชาย	ชุมชน มีทักษะในเรื่องการ จักสานสามารถนำไป ผลิตเป็นอุปกรณ์ใน ครัวเรือนและผลิต เป็นสินค้าเพื่อวาง จำหน่ายได้		- ชุมชนชักชวนให้ผู้รู้ ในหมู่บ้านด้านการจัก สานสอนการจัดงาน ให้กับเยาวชนใน หมู่บ้าน - โรงเรียนมีการสอน วิธีการจักสานง่าย ให้กับเด็กในโรงเรียน	- อบต. ประชาสัมพันธ์ ผลิตภัณฑ์จัก สานของหมู่บ้าน	- ไม้ไผ่ - มีดเหลาดอก	- ประเพณี สำคัญต่าง ๆ ใน อำเภอแม่ระมาด	

ประเด็นขับเคลื่อน พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ชุมชน	เป้าหมาย/ผลที่ คาดหวัง	ระยะเวลา	ทรัพยากร/ผู้รับผิดชอบ				
			บุคลากร / ความ เชี่ยวชาญ	งบประมาณ	สื่อวัสดุ/อุปกรณ์	พื้นที่ในการ เผยแพร่/ ประชาสัมพันธ์	อื่น ๆ
6.1 ป่าเดปอ (ต้นสะตือ หรือป่าเกิด) วิถีภูมิ ปัญญาที่นอบน้อมต่อ ธรรมชาติ โดยผู้กรกและ ขวัญของคนอยู่กับต้นไม้ และการแจ้งเกิดต่อ ธรรมชาติ	-ชุมชนมีป่าเดปอ ที่ ยังคงสืบทอดต่อ ๆ กันไป		- ชุมชนให้ความรู้ เกี่ยวกับป่าเดปอให้กับ คนรุ่นหลัง - ชุมชนไปผูกสะตือ เด็กที่ป่าเดปอเมื่อมีคน เกิดในหมู่บ้าน				
6.2 ต่าข้าวไซ่ (ป่าช้า) ป่า ของคนตาย ร่างกาย มอบคืนสู่ธรรมชาติ	- ชุมชนยังคงรักษาป่า ช้าตามวิถีชุมชน กะเหรี่ยง		-ชุมชนให้ความรู้ เกี่ยวกับป่าช้าตามวิถี ชุมชนกะเหรี่ยง ซึ่งมี การเคารพต่อ ธรรมชาติที่อยู่กับเรา				

ประเด็นขับเคลื่อน พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ชุมชน	เป้าหมาย/ผลที่ คาดหวัง	ระยะเวลา	ทรัพยากร/ผู้รับผิดชอบ				
			บุคลากร / ความ เชี่ยวชาญ	งบประมาณ	สื่อวัสดุ/อุปกรณ์	พื้นที่ในการ เผยแพร่/ ประชาสัมพันธ์	อื่น ๆ
7.โรงเรียน แหล่งปลูกฝัง ความรู้จากโลกภายนอก และบ่มเพาะภูมิปัญญา คน ปกาเกอญอผ่าน หลักสูตรท้องถิ่น	- โรงเรียนที่บูรณาการ ภูมิปัญญาชนเผ่าเข้า กับการเรียนการสอน ในโรงเรียน		- โรงเรียนเปิดโอกาส ให้กับผู้รู้ในชุมชนที่จะ มีการถ่ายทอดความรู้ - ผู้รู้ในชุมชนให้การ สืบทอดองค์ความรู้ ต่าง ๆ ให้กับเด็ก นักเรียน	อบต.สนับสนุน งบประมาณใน การให้ความรู้ ของผู้รู้ในชุมชน			

ประเด็นขับเคลื่อน พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ชุมชน	เป้าหมาย/ผลที่ คาดหวัง	ระยะเวลา	ทรัพยากร/ผู้รับผิดชอบ				
			บุคลากร / ความ เชี่ยวชาญ	งบประมาณ	สื่อวัสดุ/อุปกรณ์	พื้นที่ในการ เผยแพร่/ ประชาสัมพันธ์	อื่น ๆ
8.ยุงข้าว อัตราการ รักษาเมล็ดพันธุ์ข้าว และ คลังอาหารครอบครัว	- ชุมชนยังคงรักษาอัต ลักษณ์การเก็บรักษา ข้าวเปลือกไว้ในยุ้ง ข้าว		- ชุมชนรณรงค์ให้มี การเก็บข้าวในยุ้งข้าว - ครวเรือนทุกครัวเรือน มียุ้งข้าวเป็นของ ตัวเอง				

ประเด็นขับเคลื่อน พิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศ ชุมชน	เป้าหมาย/ผลที่ คาดหวัง	ระยะเวลา	ทรัพยากร/ผู้รับผิดชอบ				
			บุคลากร / ความ เชี่ยวชาญ	งบประมาณ	สื่อวัสดุ/อุปกรณ์	พื้นที่ในการ เผยแพร่/ ประชาสัมพันธ์	อื่น ๆ
9.1 ดีปดี ระบายเกลียว เชือก ศิลปะการสื่อ วัฒนธรรมวิถีสันติ และ ความสามัคคีของชน เผ่าปกากะญอ	- เยาวชนในชุมชน สามารถระบายเกลียว เชือกและอธิบาย ความหมายของการ ระบายเกลียวเชือกได้		- สำนักงานสื่อ สร้างสรรค์เด็กและ เยาวชน สโมสรพื้นที่นี้ ดีจัง และวิทยาลัยโพธิ วิชชาลัย สนับสนุนให้ มีการรื้อฟื้นการระบำ ต่าง ๆ ของชนเผ่าใน หมู่บ้าน -โรงเรียนส่งเสริมให้ เด็กนักเรียนเข้ามา ฝึกฝนการระบายเกลียว เชือก	-สำนักงานสื่อ สร้างสรรค์เด็ก และเยาวชน สนับสนุน ค่าใช้จ่ายให้กับ ครูผู้สอนและ อุปกรณ์ในการ ระบายเกลียว เชือก	- ผู้รู้ - เชือกสำหรับ ระบายเกลียวเชือก - เสาคูกเชือก	- แสดงในงาน สำคัญต่าง ๆ ของหมู่บ้าน - แสดงเมื่อมีงาน ที่วิทยาลัยโพธิ วิชชาลัย - ร่วมแสดงใน งานที่เปิดพื้นที่ สร้างสรรค์ให้กับ เด็กของสโมสร พื้นที่นี้ดีจัง	

ประเด็นขับเคลื่อน พิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศ ชุมชน	เป้าหมาย/ผลที่ คาดหวัง	ระยะเวลา	ทรัพยากร/ผู้รับผิดชอบ				
			บุคลากร / ความ เชี่ยวชาญ	งบประมาณ	สื่อวัสดุ/อุปกรณ์	พื้นที่ในการ เผยแพร่/ ประชาสัมพันธ์	อื่น ๆ
9.2 จิกลิ รำกระทบไม้ ศิลปะการสื่อสาร จาก จังหวัดแม่ฮ่องสอนและจังหวัด ธรรมชาติ	- เยาวชนในชุมชน สามารถรำกระทบ ไม้ไผ่และอธิบาย ความหมายของการ รำกระทบไม้ไผ่ได้		- สำนักงานสื่อ สร้างสรรค์เด็กและ เยาวชน สโมสรพื้นที่นี้ ดีจัง และวิทยาลัยโพธิ วิชชาลัย สนับสนุนให้ มีการรื้อฟื้นการรำ ต่าง ๆ ของชนเผ่าใน หมู่บ้าน -โรงเรียนส่งเสริมให้ เด็กนักเรียนเข้ามา ฝึกฝนการรำ กระทบไม้ไผ่	สำนักงานสื่อ สร้างสรรค์เด็ก และเยาวชน สนับสนุน ค่าใช้จ่ายให้กับ ครูผู้สอนและ อุปกรณ์ในการ รำกระทบไม้ ไผ่	- ไม้ไผ่สำหรับ กระทบ	- แสดงในงาน สำคัญต่าง ๆ ของหมู่บ้าน - แสดงเมื่อมีงาน ที่วิทยาลัยโพธิ วิชชาลัย - ร่วมแสดงใน งานที่เปิดพื้นที่ สร้างสรรค์ให้กับ เด็กของสโมสร พื้นที่นี้ดีจัง	

ประเด็นข้อเคลื่อน พิพาทกันที่เชิงนิเวศ ชุมชน	เป้าหมาย/ผลที่ คาดหวัง	ระยะเวลา	ทรัพยากร/ผู้รับผิดชอบ				
			บุคลากร / ความ เชี่ยวชาญ	งบประมาณ	สื่อวัสดุ/อุปกรณ์	พื้นที่ในการ เผยแพร่/ ประชาสัมพันธ์	อื่น ๆ
10.ส่วนร่วมเย็น การ ประยุกต์องค์ความรู้ เกษตรดั้งเดิม ต่อยอด ความรู้ใหม่ เพื่อรับใช้ยุค สมัย	เป็นส่วนต้นแบบ ให้กับคนในชุมชน		-ชุมชนให้ความรู้ เกี่ยวกับการปลูกพืช แบบผสมผสานและ ประโยชน์ของการปลูก พืชแบบผสมผสาน -โรงเรียนสนับสนุน ส่วนร่วมเย็นให้เป็นฐาน เรียนรู้หนึ่งของเด็ก นักเรียน				

ประเด็นขับเคลื่อน พิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศ ชุมชน	เป้าหมาย/ผลที่ คาดหวัง	ระยะเวลา	ทรัพยากร/ผู้รับผิดชอบ				
			บุคลากร / ความ เชี่ยวชาญ	งบประมาณ	สื่อวัสดุ/อุปกรณ์	พื้นที่ในการ เผยแพร่/ ประชาสัมพันธ์	อื่น ๆ
11.ต้นผึ้ง ปรัชญา คน ฉลาดจะกินได้นาน กิน อย่างไรไม่ให้หมด มีผืน ป่าที่สมบูรณ์ ได้ดีมีน้ำนม แห่งพงไพร	11.1 ผึ้งกลับมาทำรัง ทุก ๆ ปี และไม่ หายไป 11.1 น้ำผึ้งสามารถ ทำรายได้ให้กับชุมชน		-ชุมชนให้ความสำคัญ กับสิ่งแวดล้อมรอบ ๆ ต้นผึ้ง - ชุมชนมีระบบมีการ จัดงานแผนการบริหาร จัดการต้นผึ้งที่ดี	- พัฒนาการ อำเภอติดต่อ ตลาดให้กับ ชุมชน -วิทยาลัยโพธิ วิชชาลัยให้ ความรู้เรื่องการ ออกแบบแบบ บรรจุผลิตภัณฑ์ ให้น่าสนใจ	น้ำผึ้งป่า	-สำนักงาน พัฒนาการ อำเภอ - ชุมชนบ้านห้วย กระทิง	

ประเด็นขับเคลื่อน พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ชุมชน	เป้าหมาย/ผลที่ คาดหวัง	ระยะเวลา	ทรัพยากร/ผู้รับผิดชอบ				
			บุคลากร / ความ เชี่ยวชาญ	งบประมาณ	วัสดุ/อุปกรณ์	พื้นที่ในการ เผยแพร่/ ประชาสัมพันธ์	อื่น ๆ
12.งานตีพิมพ์ ภูมิปัญญา การออกแบบเครื่องมือทำ กินที่เหมาะสมกับบริบทการ ใช้งานของชุมชน	- เยาวชนยังคงรักษา ภูมิปัญญาการตีพิมพ์ ได้		- ผู้รู้ในชุมชนถ่ายทอด ภูมิปัญญาการตีพิมพ์ ให้กับเยาวชน - คริสตจักรจัดค่าย อนุรักษ์ภูมิปัญญาชน เผ่าให้กับเยาวชนใน หมู่บ้าน	- มูลนิธิดา รุธมาพร ให้การ สนับสนุนงบใน การจัดค่าย	- แบนรดยนต์		

ประเด็นข้อเคลื่อน พิพาท/ข้อพิพาทเชิงนิเวศ ชุมชน	เป้าหมาย/ผลที่ คาดหวัง	ระยะเวลา	ทรัพยากร/ผู้รับผิดชอบ				
			บุคลากร / ความ เชี่ยวชาญ	งบประมาณ	สื่อวัสดุ/อุปกรณ์	พื้นที่ในการ เผยแพร่/ ประชาสัมพันธ์	อื่น ๆ
13.ป่าชุมชน เขตอนุรักษ์ พันธุ์สัตว์ป่า กิ่วป่ารักษา ป่า คนกับป่าอยู่ร่วมกัน ได้ เพราะใช้จึงต้องดูแล เพราะดูแลจึงได้ใช้ ประโยชน์	ชุมชนสามารถใช้ ประโยชน์จากป่าและ อยู่ร่วมกับป่าได้โดย ไม่ทำลายป่า		-ชุมชนมีการออกกฎ การใช้ป่าแต่ละ ประเภทที่ชัดเจน - เจ้าหน้าที่อุทยาน แห่งชาติขุนพะวอเข้า มาประชุมร่วมกับ ชาวบ้านและร่วมมือ ในการจัดการป่าของ ชุมชน	- อุทยาน แห่งชาติขุนพะ วอนสนับสนุนการ ทำป่าระเบียบ การจัดการป่า ของชุมชน - ชุมชนมีการ รังวัดขอบเขตป่า ชุมชนและเขต อนุรักษ์พันธุ์สัตว์ ป่าที่ชัดเจน			

ประเด็นขับเคลื่อน พิพิธภัณฑ์เชิงนิเวศ ชุมชน	เป้าหมาย/ผลที่ คาดหวัง	ระยะเวลา	ทรัพยากร/ผู้รับผิดชอบ				
			บุคลากร / ความ เชี่ยวชาญ	งบประมาณ	สื่อวัสดุ/อุปกรณ์	พื้นที่ในการ เผยแพร่/ ประชาสัมพันธ์	อื่น ๆ
14. เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา กินปลารักษาห้วย กินกบ ดูแลต้นน้ำ	ปลาในแม่น้ำเริ่ม กลับมาเพิ่มขึ้น		ชุมชนมีการกันเขตไว้ สำหรับอนุรักษ์พันธุ์ ปลา และออก กฎระเบียบให้เขต อนุรักษ์พันธุ์ปลา				
15.โบสถ์ แหล่งปลูกฝัง ศีลธรรม คุณธรรมและ จริยธรรมในชุมชน	คนในชุมชนและ เยาวชนมีจริยธรรม ยึดเหนี่ยวจิตใจและ ดำเนินชีวิตใน จริยธรรมของ มนุษยชาติ		-ชุมชนปลูกฝังให้เด็ก และเยาวชนเข้าเรียนรู้ จริยธรรมวันอาทิตย์ใน โบสถ์ -คนในชุมชนชักชวน กันมาเข้าโบสถ์ในวัน อาทิตย์				

ภาคผนวก ค

วิเคราะห์ SWOT ในกระบวนการพิพธิภัณฑ์เชิงนิเวศ
ชุมกาเกาะญอหมู่บ้านมอทะ อำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก

วิเคราะห์ SWOT ในกระบวนการพิพิธภัณฑสถานเชิงนิเวศชุมชนปกากะญอ

หมู่บ้านมอทะ อำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก

จุดแข็ง (Strength)	จุดที่ต้องพัฒนา (Weakness)
● มีโครงสร้างการจัดการชุมชนด้วยกลไกที่มีความหลากหลาย ได้แก่ - มีกลไกผู้นำทางการ คือผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้าน - มีกลไกการจัดการชุมชนระดับภายในกับภายนอก คือ ผู้นำฤๅษีและที่ปรึกษา - มีกลไกการจัดการภายในกับภายนอก คือ เครือข่ายคนต้นทะเล - มีกลไกการจัดการของกลุ่มสตรีในศูนย์ทอผ้าส่งเสริมอาชีพกลุ่มสตรีรวมถึงเป็นแหล่งเรียนรู้กระบวนการของการทอผ้าตั้งแต่การผลิตเส้นด้ายจนถึงการทอเป็นผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ● มีกิจกรรมในการขับเคลื่อนหรือรวมคนในชุมชนเพื่อพัฒนาและสืบสานมรดกทางวัฒนธรรมหรือธรรมชาติของชุมชน ได้แก่ - ความเข้มแข็งในการดูแลและจัดการทรัพยากรบนฐานความเชื่อ รวมถึงการสืบทอดส่งต่อมรดกทางวัฒนธรรมโดยยึดถือคำสอนของฤๅษี - การสืบทอด ปฏิบัติองค์ความรู้ในวิถีชีวิต พิธีกรรม ความเชื่อ เช่น การสืบทอดชุมชน การไหว้เจดีย์ พิธีผูกขวัญเด็กเกิดใหม่ พิธีแต่งงาน พิธีศพ การเรียกขวัญ	■ จุดร่วมของการบริหารจัดการชุมชนระหว่างฐานของลัทธิความเชื่อและฐานการบริหารจัดการในสมัยใหม่ ซึ่งต้องหาจุดร่วมเพื่อสร้างความเข้าใจ และสร้างพื้นที่ของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ■ การรวบรวมและบันทึกบทเรียน องค์ความรู้ ภูมิปัญญาที่เป็นระบบและเป็นลายลักษณ์อักษร

ข้าวอ่อน มัดมือข้าว การขอมาข้าวก่อนเกี่ยวข้าว เรียกขวัญเมล็ดข้าว เลี้ยงส่งนก
ที่ดูแลข้าว การแต่งกาย ทัศนคติความเชื่อของปกากะญอฤๅษี ทรงผมไว้จุกตาม
ความเชื่อฤๅษี การทอผ้า

- ความเข้มแข็ง ความร่วมมือของคนในชุมชน ในการพัฒนาหมู่บ้าน การจัดสรร
พื้นที่ทำกิน การอยู่อาศัย และการดูแลแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ เช่น กฎระเบียบ
ของการดูแลแหล่งน้ำของชุมชน กฎระเบียบในการดูแลป่าไม้ ที่ดินทำกิน อนุรักษ์
สัตว์ป่า สัตว์น้ำ
- มีแหล่งเรียนรู้ในการสืบสานคุณค่า ความสำคัญ และการใช้มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน
ได้แก่
 - ต่อม่าบู้ล่อ หรือสำนักฤๅษี เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ศูนย์รวมจิตใจของปกากะญอ
ฤๅษี เป็นแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมและความเชื่อ อาทิ พิธีกรรมมาบู้ไค๊ะ
(ทำบุญเจตีย์) การไหว้เจตีย์ทราย การค้าต้นไม้ การนับถือฤๅษี คือความเชื่อ
ที่จะปฏิบัติตัวให้ดี กินเจถือศีลไม่เบียดเบียนสัตว์อื่นในวันพระ มีศีลมีธรรม
สัญลักษณ์ต่างๆ
 - มีแหล่งเรียนรู้วนเกษตรสวนคนต้นทะเล (สวนคนขี้เกียจ)
 - ศูนย์ตีมีด ส่งเสริมอาชีพให้กับกลุ่มพ่อบ้านและเยาวชนที่สนใจ
- มีผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญในเรื่องมรดกทางวัฒนธรรมชุมชน ได้แก่

- มีผู้รู้ภูมิปัญญาในชุมชน เช่น หมอสมุนไพร หมอนวด หมอดำยา การทอผ้า จักสาน ตีมีด - ผู้นำทางศาสนา คือ องค์ฤๅษีกับที่ปรึกษาและคนในชุมชนเปิดใจ ปรับตัวและปรับวิถีปฏิบัติในพิธีกรรมให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน แต่ยังคงบรรจุเป้าหมายของการกล่อมเกลาคคนในชุมชน เช่น พิธีไหว้ฤๅษี ในอดีตไม่อนุญาตให้ผู้หญิงเข้าร่วม แต่ปัจจุบันเปิดพื้นที่ให้สำหรับทุกคน	
โอกาส (Opportunity)	ความท้าทาย (Threat)
➤ มีหน่วยงานภาครัฐมาหนุนเสริมได้แก่ - เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าและพรรณพืชอัมผาง มีร่วมมือกับชุมชนในการอนุรักษ์พื้นที่ป่า และทำข้อตกลงในการออกกฎระเบียบชุมชนเพื่อการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับป่าโดยที่ไม่กระทบต่อกฎหมายป่าไม้ - สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดตาก เข้าไปหนุนเสริมในเรื่องการทำข้อมูลพิธีกรรมตามวัฒนธรรมในชุมชน - สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) มาหนุนเสริมในการขับเคลื่อนงานเชื่อมเครือข่ายระหว่างคนต้นน้ำ กับคนปลายน้ำลุ่มน้ำแม่กลอง (ภูผาถึงทะเล) - สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว) หนุนเสริมพัฒนานักวิจัยท้องถิ่นในการจัดเก็บข้อมูลภูมิปัญญาชุมชนปกากะญอฤๅษี เพื่อเป็นฐานข้อมูลในการวิเคราะห์ศักยภาพชุมชนเพื่อการพัฒนา	❖ ความไม่เข้าใจในลัทธิความเชื่อของฤๅษีของหน่วยงานองค์กรที่เกี่ยวข้อง ส่งผลให้เกิดการเลือกปฏิบัติต่อคนในชุมชนปกากะญอฤๅษี เช่น โรงเรียนห้ามเด็กไว้ผมจุก ❖ นโยบายของป่าไม้ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ทำกินของชุมชน ซึ่งได้มีข้อตกลงร่วมกันในการไม่ขยายพื้นที่ทำกินเพิ่ม ข้อตกลงนี้ควรจะมีการทบทวนทุกปีเพื่อพิจารณาให้สอดคล้องกับการเติบโตของประชากรและการบำรุงรักษาผืนดินที่ทำกิน ❖ การดำรงอยู่ของความเชื่อฤๅษีในกระแสการเปลี่ยนแปลง การรุกเข้าของศาสนาใหม่ ❖ รูปแบบ วิธีการในการสืบทอดตำแหน่งองค์ฤๅษี องค์ต่อไป

➤ มีหน่วยงานองค์กรพัฒนาเอกชนมาหนุนเสริมคือ - มูลนิธิสืบนาคเสถียรสนับสนุนชุมชนด้านการจัดทำฐานข้อมูลพื้นที่ทำกิน หนุนเสริมคณะกรรมการกลุ่มคนต้นทะเลและพัฒนาศักยภาพของคณะกรรมการส่งเสริมอาชีพ คนอยู่กับป่า เช่น ปลูขมิ้น ปลุกกาแพ - มูลนิธิช่วยเหลือเด็กชายแดนจังหวัดตาก ส่งเสริมและสนับสนุนด้านสิ่งแวดล้อม เพื่อพัฒนาลุ่มน้ำแม่กลอง ให้ความรู้ด้านการทำปุ๋ยชีวภาพ เกษตรอินทรีย์ การคัดแยกขยะ เป็นต้น - มูลนิธิอภัยภูเบศร รองรับผลผลิตทางการเกษตรอินทรีย์ ➤ มีสถาบันการศึกษา มาร่วมมือได้คือ วิทยาลัยโพธิวิชชาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ หนุนเสริมด้านการเก็บข้อมูลประวัติศาสตร์ท้องถิ่น การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อวางแผนการพัฒนาชุมชน	❖ การขยายแนวคิดของชุมชนปกาอะญอฤๅษีสู่ชุมชนรอบข้างในเรื่องของการจัดการทรัพยากรและเศรษฐกิจที่เอื้อต่อการอนุรักษ์
---	---

ภาคผนวก ง

วิเคราะห์ SWOT ในกระบวนการพิพัตถ์แข่งขันเเวศชุมชน
ปกากะถอบ้านห้วยกระทิง อำเภอแม่ระมาด จังหวัตตาก

วิเคราะห์ SWOT ในกระบวนการพิพาทเชิงนิเวศชุมชนปกากะญอ

บ้านห้วยกระทิง อำเภอแม่ระมาด จังหวัดตาก

จุดแข็ง (Strength)	จุดที่ต้องพัฒนา (Weakness)
● มีโครงสร้างการจัดการชุมชนด้วยกลไกที่มีบทบาทหน้าที่ที่ชัดเจน ได้แก่ - มีกลไกภายใน มีฮีโร่หรือผู้นำชาวบ้าน - มีกลไกผู้นำทางการ คือผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้าน ที่ดูแลและประสานความร่วมมือทั้งในชุมชนและกับหน่วยงานภายนอก รวมทั้งดูแลการจัดสรรทรัพยากรในหมู่บ้าน - มีกลไกในการประสานกับหน่วยงานภายนอกเป็น คณะกรรมการคุ้มครองเด็ก ซึ่งทำงานประสานกับหน่วยงาน องค์กร มูลนิธิต่าง ๆ ● มีการจัดแหล่งเรียนรู้ การบูรณาการองค์ความรู้ท้องถิ่นในการสืบสานคุณค่า ความสำคัญ และการใช้มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน และพื้นที่ทางจิตวิญญาณทั้งในชุมชน โบสถ์และโรงเรียน ได้แก่ - ต้นผึ้ง ปรัชญา คนฉลาดจะกินได้นาน กินอย่างไรไม่ให้หมด มีผืนป่าที่สมบูรณ์ได้ดื่มน้ำนมแห่งพงไพร	■ การจัดการขยะในชุมชน ■ การจัดระบบสวัสดิ์เลี้ยงในพืชที่สาธารณะ ■ การลดพื้นที่เกษตรเชิงเดี่ยวและการใช้ยาฆ่าแมลงบนปาดันน้ำ ■ การจำหน่ายสุราในชุมชนให้กับเด็ก ■ เยาวชนชายไม่นิยมศึกษาต่อหลังการศึกษาภาคบังคับ ทำให้ไม่จบการศึกษาในระดับปริญญาตรี ส่งผลต่อการเป็นแกนนำในการพัฒนาชุมชน ■ ไม่มีศูนย์พัฒนาเด็กเล็กในชุมชน ทำให้เด็กต้องไปโรงเรียนกับพ่อแม่ซึ่งมีสภาพแวดล้อมที่ไม่เหมาะสม เพราะใช้สารเคมี บางคนต้องอยู่กับปู่ย่าตายายซึ่งมีอายุมาก ดูแลได้ไม่ทั่วถึงอาจทำให้ได้รับอันตราย

- น้ำตก มรดกทางสายน้ำที่เป็นความภูมิใจของชุมชน ใช้ชีวิตความ สมบูรณ์ของธรรมชาติและเป็นแหล่งน้ำประปาในชุมชน - นาขั้นบันได ภูมิปัญญาการผันน้ำเพื่อการปลูกข้าวในพื้นที่ลาดชัน - ป่าเดปอ (ต้นสะตือหรือป่าเกิด) วิถีภูมิปัญญาที่นอบน้อมต่อธรรมชาติ โดยผูกกรกและขวัญของคนอยู่กับต้นไม้ และการแจ้งเกิดต่อธรรมชาติ - ต่ำข้าวไข่ (ป่าช้า) ป่าของคนตาย ร่างกายมอบคืนสู่ธรรมชาติ - เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา กินปลารักษาห้วย กินกบดูแลต้นน้ำ - ยุ่งข้าว อัตลักษณ์การรักษาเมล็ดพันธุ์ข้าว และคลังอาหารครอบครัว - สอนร่วมเย็น การประยุกต์องค์ความรู้เกษตรดั้งเดิม ต่อยอดความรู้ใหม่ เพื่อรับใช้ยุคสมัย - ป่าชุมชน เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่า กินป่ารักษาป่า คนกับป่าอยู่ร่วมกัน ได้ เพราะใช้จึงต้องดูแล เพราะดูแลจึงได้ใช้ประโยชน์ - โบสถ์สถานที่แห่งการเรียนรู้พระคัมภีร์ปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม ดนตรีสากล การร้องเพลง จักสาน ทอผ้า กีฬา ภาษาอังกฤษ ภาษาปกา เกอะญอ - การเรียนรู้การแสดงพื้นบ้านในโรงเรียน (ระบำเกลิยวเขือก, กระทบไม้	
--	--

ไม่) สวนสมุนไพรมะขามบ้านจำลอง เรือนเพาะชำ ระบบกรองน้ำ การจัดการขยะ สุขอนามัย ● มีกิจกรรมในการขับเคลื่อนหรือรวมคนในชุมชนเพื่อพัฒนาและสืบสานมรดกทางวัฒนธรรมหรือธรรมชาติของชุมชน ได้แก่ - การดูแลแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ แหล่งน้ำของชุมชน การดูแลป่าไม้ที่ดินทำกิน รวมถึงการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ - การดูแลหญิงหลังคลอดบุตร ป่าเดปอ (ป่าสะดือ) พิธีกรรมตอนตาย เครื่องแต่งกาย ภาษา - การสืบทอด ปฏิบัติองค์ความรู้ในวิถีชีวิต พิธีกรรม ความเชื่อ เช่น พิธีเกิด พิธีศพ การดูแลหญิงหลังคลอด พิธีมัดมือ กินข้าวใหม่ - สืบลิ้ ระบำเกลิยวเชือก ศิลปะการสื่อสารวัฒนธรรมวิถีสันติ และความสามัคคีของชนเผ่าปกาเกอะญอ - จิกลิ รำกระต๊อบไม้ ศิลปะการสื่อสาร จากจังหวะไม้ไผ่และจังหวะธรรมชาติ	
---	--

● มีผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญในเรื่องมรดกทางวัฒนธรรมชุมชน ได้แก่ - ผู้รู้ภูมิปัญญาในชุมชน เช่น หมอสมุนไพร หมอนวด หมอดำยา การทอผ้า จักสาน ● คนในชุมชนสามารถอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ในความแตกต่างทางด้านศาสนา คือ คริสเตียน คาทอลิกและดั้งเดิม	
โอกาส (Opportunity)	ความท้าทาย (Threat)
✚ มีหน่วยงานภาครัฐมาหนุนเสริม ได้แก่ - โรงเรียนสังกัดอบต.พระธาตุ จัดการเรียนการสอนให้กับเด็กตั้งแต่ อ.1-ป.6 - โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลพระธาตุ ส่งเสริมและสนับสนุนด้านสุขภาพ โดยมีสถานีอนามัย ดูแลสุขภาพและรักษาโรคของคนในชุมชน	❖ ชุมชนยังคงถูกดำเนินคดีในเรื่องของการบุกรุกป่า เพราะความไม่รู้กฎหมาย ❖ นโยบายทวงคืนผืนป่าในพื้นที่เขตอุทยานแห่งชาติซึ่งทับที่ทำกินของคนในชุมชน ❖ แนวทางและกระบวนการลดพื้นที่ทำเกษตรเชิงเดี่ยว และการหา

ขั้นพื้นฐาน และสนับสนุนค่าตอบแทนให้กับ อสม. - องค์การบริหารส่วนตำบลพระธาตุ สนับสนุนด้านสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานได้แก่ ถนน น้ำประปา เบี้ยยังชีพให้กับผู้สูงอายุ เป็นต้น - วัฒนธรรมจังหวัด สนับสนุนการจัดเก็บข้อมูลผังเครือญาติชุมชนและแผนที่เดินดิน - สำนักงานสนับสนุนกองทุนการวิจัยแห่งชาติ (สกว) สนับสนุนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น มีหน่วยงานองค์กรพัฒนาเอกชนมาหนุนเสริม ได้แก่ - มูลนิธิธรรมาทร สนับสนุนงบประมาณในการจัดกิจกรรมให้กับเด็กในเสาร์-อาทิตย์ ในกิจกรรมจะมีกิจกรรมพัฒนาเด็กแบบองค์รวม คือ ด้านการศึกษา ด้านสังคม ด้านจิตวิญญาณ ด้านสุขภาพ - มูลนิธิสิกกรรมมากเอื้อง สนับสนุนเกษตรแบบพอเพียง ชูटनाชั้นบันไดในอนาคตอาจสนับสนุนการแปรรูปผลิตผล	พืชเศรษฐกิจที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมมาทดแทน
--	--

- เครือข่ายกะเหรี่ยงเพื่อวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ส่งเสริมและสนับสนุนชุมชนจัดการตัวเองให้เกิดขึ้นในหมู่บ้านและประสานงานชุมชนกับเจ้าหน้าที่รัฐในกรณีประเด็นความขัดแย้งเรื่องพื้นที่ทำกิน

 มีหน่วยงานองค์กรศาสนามาหนุนเสริม ได้แก่

- สภาคริสตจักรแห่งประเทศไทย สนับสนุนด้านการเก็บข้อมูล GIS พื้นที่ทำกินและพัฒนาศักยภาพชาวบ้านโดยการจัดอบรมวิธีการใช้เครื่อง GPS และการลงข้อมูล GIS ในคอมพิวเตอร์

 สถาบันการศึกษา ได้แก่ วิทยาลัยโพธิวิชชาลัย ส่งเสริมและสนับสนุนชุมชนจัดการตัวเองให้เกิดขึ้นในหมู่บ้าน จัดเก็บข้อมูลทางวัฒนธรรมอย่างมีส่วนร่วม

ประวัติย่อผู้วิจัย

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ ชื่อสกุล	นายสุวิชาน พัฒนาไพรวัลย์
วันเดือนปีเกิด	28 มีนาคม 2523
สถานที่เกิด	มือเจะคี จังหวัดเชียงใหม่
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	209 หมู่ที่6 บ้านห้วยหินฝนตำบลแม่ปะ อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก 63110
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	วิทยาลัยโพธิวิชชาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ตำแหน่ง	อาจารย์ประจำ
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2544 - พ.ศ. 2547	ศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาชุมชน จาก สถาบันราชภัฏเชียงใหม่
พ.ศ. 2548 - พ.ศ. 2550	ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษานอกระบบ จาก มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
พ.ศ. 2554	Diploma Certificate on Intercultural Education by Pestalozzi Children Foundation, Switzerland.
พ.ศ. 2558	Certificate on Education for Democracy citizenship, Senior Empower program- Pestalozzi Children Foundation, Switzerland.
พ.ศ. 2559	ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาศิลปวัฒนธรรมวิจัย จาก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ